

# Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Ψηφιακή έκδοση

Άδεια διανομής: Creative Commons BY-NC-ND (Αναφορά δημιουργού - Μη  
εμπορική χρήση - Όχι παράγωγα έργα)

<https://www.openbook.gr/apo-tin-keryneia-stin-prosfygia-mesw-antigiaman/>



**Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης**

**Λευκωσία 2019**



# **Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν**

**Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης**

**Λευκωσία 2019**



© 2019 Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης (Charalambos G. Constantinides)  
ISBN: 978-9925-566-79-2

Απόλυτο και αποκλειστικό δικαίωμα πνευματικής κατοχής και εκμετάλλευσης. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή ολική ή μερική, η παραφρασμένη ή διασκευασμένη απόδοση του περιεχομένου (κειμένου ή φωτογραφιών) του παρόντος βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο, ηχογράφησης, ηλεκτρονικό κτλ. χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

Θεωρώ υποχρέωση μου να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς την Κερυνειώτισσα Ιστορικό Έρση Δημητριάδου η οποία για αρκετά τώρα χρόνια προσπαθούσε να με πείσει να καταγράψω τις εμπειρίες μου όσο αυτές είναι ακόμη ζωντανές στη μνήμη μου. Επίσης την ευχαριστώ για την πολύτιμη βοήθεια της στην εξεύρεση ιστορικών πληροφοριών στις οποίες αναπόφευκτα αναφέρομαι για σκοπούς πληρότητας της αφήγησης. Ευχαριστίες οφείλω στον συγγραφέα Στέφανο Κωνσταντινίδη που είχε την καλοσύνη να προλογίσει το έργο μου. Επίσης ευχαριστίες οφείλω και στον αδελφό μου Ανδρέα τόσο για τις άοκνες αναγνώσεις των κειμένων όσο και για τις εισηγήσεις και διορθώσεις του.

Ο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ γεννήθηκε στο χωριό Αχερίτου της επαρχίας Αμμοχώστου. Το 1947 η οικογένεια εγκαταστάθηκε στο Καϊμακλί, όπου φοίτησε στο Δημοτικό σχολείο του προαστίου και στη συνέχεια στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Εκεί ευτύχησε να έχει ως καθηγητή του στα Ελληνικά (αρχαία και νέα) τον αείμνηστο Ανδρέα Χριστοφίδη, από τον οποίο εμπνευσθεί την αγάπη του για την Ελληνική γλώσσα κάτι που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Το 1961 μετέβη στο Λονδίνο για σπουδές στην ηλεκτρολογία-μηχανολογία ακολουθώντας τα χνάρια των δυο μεγαλύτερων αδελφιών του. Αποφοίτησε το 1966 από το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και το Νοέμβριο του ίδιου έτους εργοδοτήθηκε στην ΑΗΚ ως ο νεαρότερος, μέχρι τότε, ηλεκτρολόγος μηχανικός. Στον επαγγελματικό τομέα ανήλθε την κλίμακα της ιεραρχίας της ΑΗΚ, αφυπηρετώντας τον Μάρτιο του 2005 από τη θέση του Γενικού Διευθυντού του οργανισμού.

Το 1970 παντρεύτηκε την Κερυνειώτισσα συνάδελφο του Ευγενία Σπύρου και εγκαταστάθηκε στην Κερύνεια θεωρώντας την εγκατάσταση του εκεί ως μερικό επαναπατρισμό των γονιδίων του από τον Λαπηθιώτη παππού του Αντώνη Κωνσταντινίδη.

Η εμπειρία του από την Τουρκική εισβολή, τον εγκλωβισμό του στο Πέλλαπαϊς και τις απανωτές ομηρείες στα χέρια του κατοχικού στρατού απετέλεσαν ανεξίτηλα σημάδια στη ζωή του συγγραφέα που ύστερα από παροτρύνσεις φίλων αποφάσισε να τα καταγράψει, όπως τα έζησε, με μοναδικό σκοπό την εξυπηρέτηση της ιστορικής αλήθειας.

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παραδοσιακή ιστοριογραφία αμφισβητήθηκε σταδιακά από τις αρχές του 20ου αιώνα καθώς επικεντρωνόταν μόνο στα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα. Οι νέες τάσεις της ιστοριογραφίας την οδήγησαν σε νέα πεδία έρευνας και θεώρησης του ιστορικού κοινωνικού γίνεσθαι με αποτέλεσμα να γεννηθεί η κοινωνική ιστορία. Αργότερα, στα μέσα του 20ου αιώνα, μια νέα τάση στην ιστοριογραφία θα επικεντρωθεί στην μικρο-ιστορία που εξετάζει, ερευνά και ερμηνεύει την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Η τάση αυτή στοχεύει να φέρει στην επιφάνεια την ιστορία μικρών ομάδων και ατόμων που χάνεται μέσα στις γενικές τάσεις μιας κανονιστικής-ολιστικής ιστορίας.

Το ιστορικό αφήγημα-βίωμα του Χαράλαμπου Κωνσταντινίδη, ξεχωριστή μαρτυρία μιας εποχής, εντάσσεται σε αυτού του είδους την αφηγηματική μικρο-ιστορία που επιτρέπει την κατανόηση της μεγάλης εικόνας όσων συνέβηκαν στην Κύπρο το 1974. Πρόσφυγας από την Κερύνεια, ο συγγραφέας πέρασε το μαρτύριο της αιχμαλωσίας στα χέρια του τουρκικού στρατού και διηγείται αυτά που βίωσε με πόνο ψυχής. Όπως μου έγραψε, και συμφωνώ μαζί του, το πειστήριο για να αφήσει την προσωπική του μαρτυρία «ήταν να μην αφεθούν στη λήθη ιστορικά γεγονότα που μπορούν να βοηθήσουν κάποιο μελετητή του μέλλοντος να αντιληφθεί τα όσα δεινά βίωσε αυτός ο δύσμοιρος λαός». Με γλώσσα στρωτή, με απλότητα αλλά και σαφήνεια διηγείται λεπτομέρειες γεγονότων που επιβεβαιώνουν τη σημασία της μικρο-ιστορίας για την κατανόηση της μεγάλης εικόνας. Εντυπωσιάζει η παρατηρητικότητα του μέσα από αντίξοες συνθήκες αλλά και η νηφαλιότητα του. Το πολιτικό κριτήριο δεν τον εγκαταλείπει ούτε στιγμή.

Από μια άλλη σκοπιά η μαρτυρία του Χαράλαμπου Κωνσταντινίδη προσιδιάζει στη μορφή απομνημονευμάτων-μαρτυριών που οι άνθρωποι αισθάνονται πάντα την ανάγκη να αφήσουν για τους μεταγενέστερους. Για να τους βοηθήσουν να καταλάβουν την εποχή τους. Να τη δουν από πολλαπλές οπτικές γωνίες.

Το διάβημα του συγγραφέα σε μικροϊστορικό επίπεδο επιτρέπει να ιδωθεί η ιστορία όχι μόνο μέσα από την ολιστική της σκοπιά στην παρουσίαση και την ανάλυση ενός γεγονότος, στην προκειμένη

περίπτωση αυτή του πραξικοπήματος και της εισβολής του 1974, αλλά και από την σκοπιά της καθημερινότητας των ανθρώπων. Διότι τα συγκεκριμένα ατομικά παραδείγματα ή και αυτά μικρών ομάδων συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση της μεγάλης εικόνας που παρουσιάζει η ιστορία για τα γεγονότα του 1974. Το σημαντικό εδώ είναι η σημασία που αποδίδεται στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων πέρα από τις γενικεύσεις της μακροϊστορίας. Γενικεύσεις άλλωστε που τεκμηριώνονται και αποκτούν μεγαλύτερη σημασία επειδή ενισχύονται από τις μαρτυρίες για τα επιμέρους της περιόδου που εξετάζεται.

Ο Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης μας δίνει την προσωπική του μαρτυρία, τη βιωματική χωρίς να παραλείπει να την εντάξει στο όλον που είναι η θεώρηση και η ερμηνεία της τουρκικής εισβολής του 1974. Γεγονότα τραγικά που τον σημάδεψαν, από τα οποία υπέφερε και από τα οποία εξακολούθει να υποφέρει διττά: Σαν πολίτης αυτού του τόπου και συνάμα σαν ξεριζωμένος πρόσφυγας, μακριά από το γενέθλιο τόπο, την Κερύνεια. Η μαρτυρία της αιχμαλωσίας και της μεταφοράς του στην Τουρκία είναι μια οδυνηρή διήγηση που δίνεται με δωρική λιτότητα χωρίς πάθος ή μίσος, σχεδόν με ουδέτερο τρόπο. Αφήνεται στον αναγνώστη να διαγνώσει πολύ περισσότερα απ' όσα διαβάζει. Θα έλεγε κανείς ότι βρίσκεται μπροστά σε μια γραφή ιστορικού που προσπαθεί να μεταφέρει το κλίμα της αιχμαλωσίας με χαμηλούς τόνους. Ακόμη και η περιγραφή των βασανιστηρίων γίνεται σε χαμηλούς τόνους και οι χαρακτηρισμοί του δεν έχουν τίποτε να κάνουν με άνθρωπο που αντιδρά με οργή ή μίσος. Γράφει ήρεμα χωρίς εξάρσεις. Κανένα αίσθημα εκδίκησης ή μισαλλοδοξίας. Αποφεύγει ακόμη και μειωτικούς χαρακτηρισμούς του αντιπάλου. Νηφάλιος και λογικός προσπαθεί και ο ίδιος να κατανοήσει ό,τι συνέβηκε σε αυτό τον τόπο. Είναι το μεγαλείο, πιστεύω, της ανθρώπινης πλευράς του. Άλλωστε αναφέρει με λεπτομέρειες και τις σπάνιες περιπτώσεις που Τούρκοι αξιωματικοί ή στρατιώτες έδειξαν λίγη ανθρωπιά. Όχι, ο Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης είναι ακριβοδίκαιος στη διήγηση του. Είναι φανταστικό ένας αιχμάλωτος του τουρκικού στρατού να παρουσιάζεται απροκατάληπτος σε όσα γράφει, στοχαστικός και με πολιτική συνείδηση ελεύθερου ανθρώπου.

Η διήγηση είναι βέβαια για ό,τι έγινε, αλλά υπάρχει δευτερευόντως και μια προσπάθεια, έμμεση τις περισσότερες φορές, να απαντηθεί και το



ερώτημα γιατί έγινε. Ίσως ανήκει περισσότερο στον αναγνώστη να δώσει την απάντηση στο δεύτερο ερώτημα. Από τη δωρική διήγηση του, ο αναγνώστης θα μπορούσε να αναστοχαστεί καλύτερα το παρόν και να ατενίσει με ελπίδα το μέλλον.

Για να σταθούμε δε και μια στιγμή στη φιλοσοφία της ιστορίας, μπορούμε να αναστοχαστούμε μαζί με τον Θουκυδίδη τη σημασία της, τη χρησιμότητα της ίσως. Και *mutatis mutandis* τη χρησιμότητα του δικού του πονήματος, όσο ταπεινό και να είναι.

*[1.22.4] Καὶ εἰς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται, ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὐθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἔξει. Κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα εἰς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ζύγκειται.*

[1.22.4] Η έλλειψη του μυθώδους από τη διήγησή μου, ίσως την κάνει λιγότερο ευχάριστη. Αλλά θα είμαι ικανοποιημένος αν το έργο μου κριθεί ωφέλιμο από όσους θελήσουν να έχουν ακριβή γνώση των γεγονότων που συνέβησαν και εκείνων που θα συμβούν στο μέλλον, τα οποία, από την πλευρά της ανθρώπινης φύσης, θα είναι περίπου όμοια ή παραπλήσια. Έγραψα την Ιστορία μου για να μείνει αιώνιο κτήμα των ανθρώπων και όχι σαν έργο επίκαιρου διαγωνισμού για ένα πρόσκαιρο ακροατήριο.

Η προσφορά του Χαράλαμπου Κωνσταντινίδη είναι σημαντική γιατί μας επιτρέπει με την προσωπική του μαρτυρία να κατανοήσουμε καλύτερα τη μεγάλη διάσταση των γεγονότων του 1974: το πραξικόπημα και την εισβολή. Πρόκειται για ένα σημαντικό αφήγημα ιστορικής αυτογνωσίας και μνήμης Μια προσφορά στη συντήρηση της συλλογικής μνήμης. Γιατί η ιστοριογραφία έχει μια στενή σύνδεση με τη μνήμη που οδηγεί στη δημιουργία της ταυτότητας και της κοινής συνείδησης. Πρόκειται για την ιστορική μνήμη με τη διαχείριση της οποίας οργανώνεται το συλλογικό κοινωνικό είναι. Η διήγηση του Χαράλαμπου Κωνσταντινίδη είναι μια συμβολή στη συγκρότηση της συλλογικής μας ταυτότητας μέσα από την ιστορική μνήμη. Γιατί έχουμε δικαίωμα στη

μνήμη που μας μεταφέρεται μέσα από τη διαμεσολάβηση των ιστορικών αλλά πολύ περισσότερο σε αυτή που διασώζεται ζωντανή μέσα από τα βιώματα των απλών ανθρώπων και όχι μόνο από αυτά των πρωταγωνιστών.

Στέφανος Κωνσταντινίδης

Νοέμβριος 2018

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το 1974 έχουν περάσει δεκαετίες που, υπό κανονικές συνθήκες, θα μπορούσαν να ξεθωριάσουν τις εικόνες στη μνήμη μας. Οι εικόνες όμως στη δική μου μνήμη για τα γεγονότα του χρόνου εκείνου παραμένουν τόσο έντονες και ζωντανές όσο τότε.

Επειδή όμως ο πανδαμάτωρ χρόνος ουδενός χαρίζεται και η λήθη πάντα στοχεύει τη μνήμη αποφάσισα, αφήνοντας κατά μέρος κάθε τάση για αναβλητικότητα, να προχωρήσω στην αποτύπωση των δικών μου εμπειριών, σκέψεων και προβληματισμών από τις καταραμένες εκείνες μέρες όσο η μνήμη μου έχει τη δυνατότητα να βοηθήσει αυτή την προσπάθεια.

Κάποιοι λέγουν ότι η ιστορία δεν διδάσκεται αλλά, διδάσκει. Θα συμφωνήσω με τη δεύτερη πρόταση αλλά σ' ότι αφορά την πρώτη ας μου επιτραπεί να παρατηρήσω πως αν δεν γίνει καλά γνωστή η ιστορία μέσω διδασκαλίας, δεν μπορεί να διδάξει.

Δεν φιλοδοξώ να γράψω ιστορία, εξάλλου δεν έχω τα προσόντα του ιστορικού, αλλά επιθυμώ να αφήσω το μικρό δικό μου στίγμα κοντά στα άλλα τόσα που συνθέτουν μια εικόνα για τη μαύρη, για την Κύπρο μας, εκείνη περίοδο. Στο τέλος είναι η ιστορία που θα φέρει σε γνώση των μελλοντικών γενεών την εικόνα που οφείλει να δώσει. Αφού, μάλιστα, μιλούμε για την υποχρέωση της ιστορίας δεν μπορούμε παρά να θυμηθούμε τα λόγια του πατέρα της σχετικά με το σκοπό της: «... ως μήτε τα γενόμενα εξ ανθρώπων τω χρόνω εξίτηλα γένηται μήτε έργα μεγάλα τε και θωμαστά, τα μεν Έλλησι τα δε βαρβάροισι αποδεχθέντα, ακλεά γένηται...»

Τώρα θα μπορούσε κάποιος να διερωτηθεί πού βλέπω στην προκειμένη περίπτωση «έργα μεγάλα τε και θωμαστά».

Απαντώ λοιπόν ερωτώντας: Μήπως τα έργα της προδοσίας που συντελέστηκαν σε βάρος της πατρίδας μας από Έλληνες και μήπως τα πολεμικά έργα της Τουρκίας των 40 εκατομμυρίων κατά της Κύπρου των 600 χιλιάδων δεν συνιστούν και μεγάλα και αξιοθαύμαστα έργα «τα μεν Έλλησι τα δε βαρβάροισι;» Πώς λοιπόν να αφήσουμε να παραμείνουν

αδόξαστα τέτοια έργα; Ας κάνει λοιπόν ο καθένας μας ό,τι μπορεί «μη τω χρόνω εξίτηλα γένηται».

Τι να πω ακόμη για τους δύο εκατέρωθεν του Ατλαντικού *προστάτες* των πανανθρώπινων αξιών της ελευθερίας και της δημοκρατίας; Στην περίπτωση της πατρίδας μας, έχουν κι αυτοί επιτελέσει «έργα μεγάλα τε και θωμαστά» τόσο με τις πράξεις τους όσο και με την επιλεκτική τους απραξία. Έχουν διαπρέψει επίσης με ρητορικές αλλά και με εύγλωττη σιωπή.

Κανείς, φυσικά, δεν μπορεί να αγνοεί ή να υποτιμά τη συμβολή της στρατιωτικής χούντας των Αθηνών και των εδώ συνεργατών της στην υλοποίηση των άνομων σχεδίων κατά της Κύπρου. Με εύχα συνθήματα και πατριωτικές κορώνες, η χούντα είχε επιτύχει να προσελκύσει, προσηλυτίσει και επιστρατεύσει τους άνοες, αφελείς και κοντόφθαλμους εκείνους συμπατριώτες μας που δεν είχαν την ικανότητα να διαβλέψουν ή να προβληματισθούν πάνω στα πιθανά ενδεχόμενα των πράξεων και των ενεργειών τους. Έτσι, είτε με πράξεις, είτε με παραλείψεις αλλά κυρίως με υπέρμετρη ανικανότητα, χωρίς να αποκλείω για μερικούς και την ενσυνείδητη προδοσία, έφεραν στην Κύπρο το μεγαλύτερο κακό που έχει πάθει ποτέ στις χιλιάδες χρόνια της ιστορικής της πορείας.

Πολλοί είπαν ότι η χούντα στην Αθήνα κατέρρευσε υπό το βάρος των αμαρτιών της στην Κύπρο. Η αλήθεια είναι ότι, η χούντα εγκατέλειψε οικειοθελώς την εξουσία, ή καλύτερα την άφησαν οι ξένοι στυλοβάτες της να εγκαταλείψει την εξουσία, όταν είχε ολοκληρώσει το σκοπό της και δεν υπήρχε πλέον λόγος ύπαρξης της.

Το γεγονός ότι κανείς δεν δικάστηκε και συνεπώς κανείς δεν τιμωρήθηκε για τα δεινά που μας έφεραν και που συνεχίζουν να μας ταλανίζουν αποδεικνύει ότι οι πάτρωνες της χούντας, είχαν εξασφαλίσει δεσμεύσεις για μη αποκάλυψη των ιδίων αλλά και για ασυλία για τα μίσθαρνα τους, στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Έτσι παρασχέθηκε κάλυψη και προστασία στους εμπνευστές, σχεδιαστές, χρηματοδότες και συντονιστές των ανίερων ενεργειών τόσο για τη στρατιωτική χούντα των Αθηνών όσο και για την ΕΟΚΑ β'. Δεν νοείται αλλιώς γιατί τόσα χρόνια μετά, να μη έχει χυθεί άπλετο φως στον λεγόμενο Φάκελλο της Κύπρου.

Σ' ότι φυσικά αφορά τους παντοειδείς ενόχους, ο κοσμάκης τους γνωρίζει όλους. «Ο κόσμος τώχει τούμπανο κι αυτοί κρυφό καμάρι».

Από τη στιγμή που εκδηλώθηκε το προδοτικό πραξικόπημα κατά του νομίμου κράτους, ξεκίνησε ένας ασταμάτητος κατήφορος για την Κύπρο. Η τροχιά των γεγονότων ήταν προδιαγεγραμμένη. Ανεξάρτητα από την έκβαση των επιχειρήσεων των πραξικοπηματιών, για την Τουρκία είχε ανάψει το πράσινο φανάρι και τέθηκε σε κίνηση η μηχανή για την εισβολή στην Κύπρο σύμφωνα με το καταστρωμένο υπερατλαντικό σχέδιο.

Στο Τουρκικό μέρος του σχεδίου εισβολής στην Κύπρο δόθηκε σκόπιμα το κωδικό όνομα *Αττίλας*, πρόκληση για όσους έχουν έστω και λίγη γνώση ιστορίας, αφού παρέπεμπε στον βάρβαρο εκείνο και αιμοδιψή ασιάτη εισβολέα στην Ευρώπη, που τον 5ο μ.Χ αιώνα σκόρπιζε αδιακρίτως το θάνατο σε χριστιανούς, άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Αναφέρεται μάλιστα πως συχνά επαιρόταν για το έργο του, λέγοντας ότι εκεί όπου πατούσε το πόδι του αλόγου του δεν υπήρχε δυνατότητα ούτε σε χορτάρι να φυτρώσει ξανά.

Αν ο συνειρμός λοιπόν που ήθελαν οι Τούρκοι να δημιουργήσουν από τη χρήση του ονόματος αυτού ως κωδικού της εισβολής ήταν: «Εκεί όπου πατήσει το πόδι του Τούρκου εισβολέα δεν θα υπάρξει δυνατότητα να ξαναθίσει Ελληνισμός» η απάντηση είναι ότι: «Το χορτάρι ξαναφύτρωσε στην Ευρώπη μετά το πέρασμα του αλόγου του βάρβαρου Αττίλα».

## ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης το 1923 η Τουρκία, ως διάδοχος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, παραιτήθηκε από κάθε διεκδίκηση στην Κύπρο και αναγνώρισε τη Βρετανική κυριαρχία στο νησί. Έτσι η Κύπρος το 1925 μετατρέπεται σε αποικία του Βρετανικού Στέμματος. Την κατάσταση αυτή οι Βρετανοί ήταν αποφασισμένοι να διατηρήσουν εσαεί όπως προκύπτει από τα διάφορα έγγραφα της -

Βρετανικής κυβέρνησης που κατά καιρούς είχαν έλθει στο φως της δημοσιότητας μετά την άρση του απορρήτου τους.

Οι Βρετανοί μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο αντιλήφθηκαν ότι το καθεστώς της αποικιοκρατίας δεν μπορούσε να διατηρηθεί αναλλοίωτο όπως οι ίδιοι θα το επιθυμούσαν. Μια μετά την άλλη οι αποικίες απαιτούσαν και στη συνέχεια κέρδιζαν την ανεξαρτησία τους παρά τα προβλήματα και προσκόμματα που φρόντιζε να δημιουργεί και να παρεμβάλλει η Βρετανία στα αιτήματα της κοινότητας που πλειοψηφούσε. Σ' όλες τις αποικίες της, η τακτική της Βρετανίας ήταν να ενθαρρύνει μια μικρότερη κοινότητα ή θρησκευτική ομάδα να εγείρει τέτοιες παράλογες διεκδικήσεις και αξιώσεις που θα καθυστερούσαν κατά το δυνατόν την παραχώρηση ανεξαρτησίας. Η Βρετανία προσεταιριζόταν κατά κανόνα τη μικρότερη κοινότητα ή θρησκευτική ομάδα για, δήθεν, σκοπούς προστασίας της από τη μεγαλύτερη, εισάγοντας ανάμεσα τους αγεφύρωτες διαφορές που ενόσω δεν λύνονταν συνεχιζόταν η αποικιοκρατία. Ήταν η πιστή εφαρμογή στην πράξη του δόγματος του Διαίρει και βασίλευε δοκιμασμένου από την εποχή της αρχαίας Ρώμης.

Πρώτο μεταπολεμικό θύμα της πολιτικής αυτής ήταν η Ινδία η οποία, αναγκαστικώς, τελικά το 1948 υπέκυψε στο διαμελισμό που δημιούργησε αφενός το κράτος της Ινδίας και αφετέρου το κράτος του Πακιστάν (Ανατολικού και Δυτικού). Ο τεχνητός αυτός διαχωρισμός με θρησκευτικό κυρίως κριτήριο που δημιούργησε το κράτος του Πακιστάν σε δυό μάλιστα τμήματα που απείχαν μεταξύ τους πάνω από 1500 χιλιόμετρα δεν ήταν δυνατό να αντέξει στο χρόνο. Έτσι, χρόνια μετά, το 1971 το ανατολικό Πακιστάν αποσπάται και ανακηρύσσεται στο ανεξάρτητο κράτος της Μπανγκλαντές.

Σ' εμένα τουλάχιστον είναι ξεκάθαρο ότι η εχθρότητα, που είχε εισαγάγει τότε η Βρετανία, ανάμεσα σε ινδουιστές και μουσουλμάνους κρατάει μέχρι σήμερα κι ας έχει περάσει πάνω από μισό αιώνα από τότε.

Η ίδια ακριβώς πολιτική προφανώς εφαρμόστηκε και στην περίπτωση της Κύπρου, όπου οι Βρετανοί είχαν δημιουργήσει επικουρικό αστυνομικό σώμα αποτελούμενο από Τουρκοκυπρίους για την καταστολή

της εξέγερσης των Ελληνοκυπρίων την 1η Απριλίου 1955 με αίτημα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Σε αντιπερισπασμό προς τις ενέργειες των Ελλήνων της Κύπρου, η Τουρκική κυβέρνηση του Adnan Menderes ενορχήστρωσε φανατικούς όχλους στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1955 που βιαιοπραγούσαν εναντίον των Ελλήνων στις πόλεις αυτές, καίοντας Ελληνικές περιουσίες και εκκλησίες. Το σύνθημα που κυριαρχούσε στις εκδηλώσεις των όχλων αυτών ήταν το *Kibris Türkdür* δηλαδή Η Κύπρος είναι Τουρκική.

Η Τουρκία φρόντισε παράλληλα για την ίδρυση και στην Κύπρο μιας εξτρεμιστικής οργάνωσης με την επωνυμία *Volkan* δηλαδή Ηφαίστειο. Ημερομηνία ίδρυσης της οργάνωσης αυτής θεωρείται η 9η Σεπτεμβρίου, 1955, εποχή που συμπίπτει με την περίοδο των βιαιοπραγιών στην Τουρκία και κύριο σύνθημα της ήταν το *Ya taksim ya ölüm* δηλαδή διαμελισμός ή θάνατος.

Από το 1955 κιόλας οι Βρετανοί ζήτησαν από την Τουρκία να εμπλακεί στο όλο σκηνικό του Κυπριακού προβλήματος δεδομένου ότι μέχρι τότε η Τουρκία επιμελώς απέφευγε, επισήμως τουλάχιστο, να φαίνεται ότι αναμειγνύεται σε θέματα που αφορούσαν την Κύπρο από φόβο μήπως προκαλέσει την οργή των Βρετανών που ήσαν κύριοι του νησιού.

Με τη δημιουργία της φανατικής Τουρκοκυπριακής οργάνωσης *Volkan* η κατάσταση οδηγήθηκε αναπόφευκτα το 1957 σε διακοινοτικές συγκρούσεις. Η επικουρική αστυνομία με την ελευθερία κίνησης που απολάμβανε παρείχε κάλυψη σε φανατικούς Τουρκοκυπρίους για να επιδίδονται σε παντός είδους βιαιοπραγίες, κυρίως κατά τη διάρκεια της νύκτας όταν οι Ελληνοκύπριοι βρίσκονταν υπό κατ' οίκον περιορισμό. Οι δολοφονίες Ελληνοκυπρίων και οι εμπρησμοί καταστημάτων και κατοικιών, που ανήκαν σε Ελληνοκυπρίους, είχαν καταστεί συχνό φαινόμενο. Στοχοποιούνταν κυρίως άνθρωποι που ζούσαν, εμπορεύονταν ή δραστηριοποιούνταν σε περιοχές τις οποίες οι φανατικοί Τουρκοκύπριοι ήθελαν να μετατρέψουν σε αμιγώς Τουρκικές, προωθούσαν σταδιακά μ'

αυτό τον τρόπο ένα γεωγραφικό διαχωρισμό των δυο κοινοτήτων που δεν υπήρχε προηγουμένως.

Ένα τέτοιο επεισόδιο καταστροφής Ελληνοκυπριακής περιουσίας που παραμένει ανεξίτηλο στη μνήμη μου είναι ο εμπρησμός των ξυλεμπορικών αποθηκών του οίκου Μιτσίδη. Ήμουνα τότε 12 χρόνων αλλά η εικόνα στο μυαλό μου είναι τόσο ζωντανή σαν να έχει συμβεί χθες. Οι αποθήκες βρισκονταν κοντά στο τέμενος της Αγίας Σοφίας στη Λευκωσία, περιοχή που οι Τούρκοι ήθελαν αποκλειστικά Τουρκική. Οι φλόγες από την πυρκαϊά ξεπερνούσαν κατά πολύ τα κτήρια και οι σιλουέτες των κτηρίων αυτών φάνταζαν μαύρες μπροστά από ένα έντονα φωτισμένο φόντο. Ο καπνός που έβγαινε από το χώρο των αποθηκών έφτανε σ' εμάς που βρισκόμασταν στο Καϊμακλί, μια απόσταση 3 περίπου χιλιομέτρων, μεταφέροντας την οσμή της καιόμενης ρητίνης του πευκόξυλου. Ήμασταν υπό κατ' οίκον περιορισμό, όπως συνέβαινε καθημερινά μόλις άρχιζε το βράδυ, αλλά όλοι μας βγήκαμε από τα σπίτια μας και πήγαμε σ' ένα κοντινό χωράφι από το οποίο παρακολουθούσαμε με δέος και απόγνωση την εξέλιξη της πυρκαϊάς. Ήταν κι αυτός ο εμπρησμός ένα από τα πολλά έργα της τρομοκρατικής Volkan, που αποσκοπούσαν στην εφαρμογή του διαμελισμού της Κύπρου σύμφωνα με τις επιταγές της Άγκυρας.

Πεποίθηση των Ελληνοκυπρίων ήταν και είναι ότι οι Βρετανικές αρχές στο νησί σκόπιμα απέφευγαν να παράσχουν οποιαδήποτε προστασία της ζωής ή περιουσίας Ελληνοκυπρίων, έστω κι αν είχαν στη διάθεση και υπό τον πλήρη έλεγχο τους τις δυνάμεις εκείνες, που καθημερινώς και κατά κόρον, το ελεγχόμενο ραδιόφωνο ευφημιστικώς αποκαλούσε *δυνάμεις ασφαλείας*.

Ένα εύγλωττο παράδειγμα της συμπεριφοράς των *δυνάμεων ασφαλείας* έναντι των Ελληνοκυπρίων ήταν η περίπτωση των 35 Κοντεμενιωτών τους οποίους Βρετανοί στρατιώτες συνέλαβαν στις 12 Ιουνίου 1958, τους οδήγησαν και τους εγκατέλειψαν άοπλους κοντά στο χωριό Κιόνελη, όπου μαινόμενος όχλος φανατικών Τουρκοκυπρίων, προφανώς προειδοποιημένοι, προχώρησαν στη σφαγή οκτώ απ' αυτούς.



Η Αποικιακή Διοίκηση διόρισε Διερευνητική Επιτροπή για τα γεγονότα στο Κιόνελι της οποίας τα ευρήματα περιλήφθηκαν στην επίσημη αναφορά του Αρχιδικαστή της Κύπρου Sir Paget Bourke, η οποία αναφέρει: «Για μέρες πριν από τις 12 Ιουνίου, συγκεκριμένα από τις 7 Ιουνίου, το διακοινοτικό συναίσθημα ήταν εξημμένο και υπήρξαν επεισόδια επιθέσεων από Τούρκους ειδικά στη Λευκωσία, εναντίον μελών της Ελληνικής κοινότητας και εναντίον Ελληνικών περιουσιών».

Οι φανατικοί Τουρκοκύπριοι, με οδηγίες από την Τουρκία, προωθούσαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, την πολιτική του διαμελισμού της Νήσου. Η δυσκολία στην περίπτωση της Κύπρου για εφαρμογή του διαμελισμού έγκειτο στο γεγονός ότι οι δυο κοινότητες ήταν διασκορπισμένες σε όλο το νησί χωρίς την ύπαρξη μεγάλων περιοχών με αμιγή πληθυσμό. Αυτό αποτελούσε φυσικά ένα πρόβλημα αλλά όχι ανυπέρβλητο για την Τουρκία. Υπήρχαν πολλοί Τουρκικοί τρόποι για να επιτευχθεί ο στόχος του γεωγραφικού διαχωρισμού. Όσους Ελληνοκυπρίους δεν θα κατάφερναν να εκτοπίσουν με τις διακοινοτικές ταραχές κατά τα τελευταία χρόνια της αποικιοκρατίας θα φρόντιζαν να το επιτύχουν σε κατοπινό στάδιο, φτάνει μόνο να τους παρείχετο η δυνατότητα μέσω κάποιας δικαιολογίας. Γι' αυτή τη δυνατότητα θα φρόντιζαν οι Βρετανοί στα πλαίσια της συνθήκης για επίλυση του Κυπριακού.

Όταν τελικά το Φεβρουάριο του 1959 υπογράφηκαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου με τις οποίες η Κύπρος αποκτούσε την ανεξαρτησία της, μεταξύ των συμβαλλομένων ήταν και η Τουρκία που για πρώτη φορά μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο αποκτούσε ξανά ανεγνωρισμένα δικαιώματα στην Κύπρο.

Οι διαφορές μεταξύ των δυο κοινοτήτων που αφέθηκαν προς συζήτηση και επίλυση σε κατοπινό στάδιο από τους ίδιους τους Κυπρίους, αποτελούσαν μέρος εποικοδομητικών ασαφειών που φρόντισαν οι Βρετανοί να υπάρχουν στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Αυτές οδήγησαν σε νέες διακοινοτικές ταραχές τον Δεκέμβριο του 1963.

Ο Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας Φαζίλ Κουτσιούκ ως και οι τρεις Τουρκοκύπριοι υπουργοί απεχώρησαν από την κυβέρνηση

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

το 1964 σε μια προσπάθεια να προκαλέσουν κατάρρευση της, πράγμα που δυστυχώς γι' αυτούς απέτυχε. Το πραξικόπημα της Τουρκίας, ή Τουρκανταρσία όπως επικράτησε να αποκαλείται, δεν πέτυχε αμέσως στο σκοπό της.

Όμως η Τουρκία είχε πρόσθετα βέλη στη φαρέτρα της. Το πιο σημαντικό για την Τουρκία ήταν το άρθρο IV της Συνθήκης Εγγύησης που η ίδια έκτοτε ερμηνεύει ως δικαίωμα μονομερούς επέμβασης στην Κύπρο. Είναι αυτό ακριβώς το δικαίωμα που είχε επικαλεσθεί το 1974 για να εισβάλει στην Κύπρο μετά το προδοτικό πραξικόπημα της χούντας των Αθηνών και της ΕΟΚΑ β'.

Ας δεκτούμε όμως για σκοπούς συζήτησης ότι οι εγγυήτριες δυνάμεις έχουν, με βάση τη Συνθήκη Εγγύησης, δικαίωμα μονομερούς επέμβασης στην Κύπρο. Το σχετικό άρθρο της Συνθήκης αναφέρει,

*Σε περίπτωση παραβίασης των προνοιών της παρούσας Συνθήκης, η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο αναλαμβάνουν να διαβουλευθούν μεταξύ τους αναφορικά με τις παραστάσεις ή τα αναγκαία μέτρα για την τήρηση των προνοιών αυτών.*

*Εάν αποδειχθεί ότι κοινή ή συντονισμένη δράση είναι αδύνατη, εκάστη των τριών εγγυητριών Δυνάμεων διατηρεί το δικαίωμα δράσης με μοναδικό στόχο την αποκατάσταση της τάξης πραγμάτων που η παρούσα Συνθήκη έχει δημιουργήσει.*

Η Τουρκία περίμενε εναγωνίως τη στιγμή που θα ανατρεπόταν η τάξη πραγμάτων στην Κύπρο και θα της παρείχετο το πρόσχημα για επέμβαση.

Ο γνωστός Ελληνοαμερικανός καθηγητής Ευάγγελος Κουφουδάκης σε Εισήγηση του στις 10 Απριλίου 2010 στο ξενοδοχείο Χίλτον στη Λευκωσία ανέφερε ότι, «*Η Ουάσινγκτον διαχρονικά στήριξε τις Τουρκικές απαιτήσεις και διεκδικήσεις*» και ότι

*Στην δεκαετία του '60 η Washington δικαιολόγησε την επεμβατική της πολιτική με την μυθολογία ότι η Κύπρος ήταν η «Κούβα της*

*Μεσογείου». Οι Ηνωμένες Πολιτείες υπονόμειναν την ειρηνευτική διαδικασία του ΟΗΕ όπως έγινε με την Έκθεση Plaza το 1965 και προώθησαν το Νατοϊκό Σχέδιο την Άνοιξη του '64. Ο George Ball πίστευε ότι το Νατοϊκό Σχέδιο έπρεπε να επιβληθεί έστω και με την ανατροπή της Κυπριακής Κυβέρνησεως. Το Σχέδιο έβαζε την Κυπριακή Κυβέρνηση υπό την κηδεμονία του ΝΑΤΟ ώστε να διευθετηθεί το συνταγματικό πρόβλημα.*

Το σενάριο λοιπόν για τον τρόπο που επρόκειτο να εξελιχθούν τα πράγματα ήταν γραμμένο από πριν και οι Τούρκοι γνώριζαν ότι είχε πλησιάσει η ώρα της δικής τους δράσης.

Η στρατιωτική χούντα που κυβερνούσε στην Αθήνα ακολουθούσε με δουλοπρέπεια τις υποδείξεις των Αμερικανών, αφού άλλωστε αυτοί στην ουσία την κρατούσαν στην εξουσία. Έτσι εφαρμόζε πιστά το πρόγραμμα αποσταθεροποίησης της Κύπρου που θα οδηγούσε στην ανατροπή της κυβέρνησης όπως προνοούσε το σχέδιο που καταστρώθηκε από τους Αμερικανούς.

Το σενάριο προέβλεπε την ανατροπή του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας με πραξικόπημα από τη χούντα με τρόπο όμως, που δεν θα άφηνε αμφιβολίες σε κανένα για την ενεργό ανάμειξη της Ελλάδας. Τέτοια ενέργεια αυτόματα θα έδινε και στην Τουρκία το πρόσχημα που χρόνια τώρα ανέμενε, απαλλάσσοντας την ταυτόχρονα από την συμβατική υποχρέωση διαβούλευσης της με την Ελλάδα πριν από οποιαδήποτε δική της επέμβαση.

Η ανατροπή του Προέδρου Μακαρίου ήταν στα σκαριά αρκετό καιρό πριν από το 1974. Το ερώτημα δεν ήταν αν θα γινόταν πραξικόπημα αλλά πότε θα εκδηλωνόταν. Αξίζει να λεχθεί ότι οι Αμερικανοί φρόντισαν, λίγο καιρό πριν από το πραξικόπημα να ενημερώσουν την Κυπριακή Κυβέρνηση για την ύπαρξη σχεδίου ανατροπής της από τη χούντα των Αθηνών, πιθανώς για να εκμαιεύσουν αντίδραση από πλευράς Μακαρίου όπως ήταν τελικά η αποστολή της ανοικτής επιστολής του προς τη χούντα.

Στις αρχές Ιουλίου 1974 ο Μακάριος πρέπει να είχε συνειδητοποιήσει ότι η εικόνα που συνεχώς προσπαθούσε να προβάλει στο λαό, ότι δηλαδή οι σχέσεις με την Ελληνική κυβέρνηση (διάβαζε χούντα) ήταν αρμονικές, παρείχε στην ουσία κάλυψη στη χούντα καθ' ον χρόνο αυτή κατά γενική ομολογία και σύμφωνα με τις πληροφορίες ξένων κυβερνήσεων ήταν έτοιμη να προβεί σε πραξικόπημα. Σε μια ύστατη προσπάθεια να προλάβει την εκδήλωση μιας τέτοιας μωρίας, όπως ο ίδιος τη χαρακτήριζε, έστειλε στις 2 Ιουλίου τη γνωστή εξασέλιδη επιστολή προς τον χουντικό Πρόεδρο Φαίδωνα Γκιζίκη με την οποία, χωρίς περιστροφές, κατηγορούσε τη χούντα για ενέργειες που «αναζητούσαν προς αφανισμόν την ανθρωπίνην ύπαρξιν» του και τον καλούσε να αποσύρει από την Κύπρο τους Έλληνες αξιωματικούς που στελέχωναν την Εθνική Φρουρά.

Η επιστολή εκείνη κατέληγε με την πρόταση, «Το περιεχόμενο της επιστολής αυτής δεν είναι απόρρητο». Πιθανόν ο Μακάριος να το πίστευε προσωπικά, αλλά το πιθανότερο είναι να είχε πεισθεί από κάποιους, ότι με τη δημοσίευση της επιστολής η χούντα θα αποτρεπόταν από τη διενέργεια πραξικοπήματος γιατί τέτοιο εγχείρημα θα επιβεβαίωνε τις κατηγορίες που διατυπώνονταν στην επιστολή του εναντίον της.

Προφανώς ο Μακάριος είχε υποτιμήσει το γεγονός ότι η χούντα ενεργούσε ως εντολοδόχος τρίτων και συνεπώς δεν εναπόκειτο σ' αυτήν να ακυρώσει το πραξικόπημα εξαιτίας της πιθανότητας έκθεσης της στα μάτια της κοινής γνώμης. Η δημοσίευση της επιστολής αποτελούσε για τους ξένους θιασώτες και προωθητές της ανατροπής της Κυπριακής κυβέρνησης, ένα υποβοηθητικό αν όχι απαραίτητο στοιχείο στην υλοποίηση του επόμενου βήματος, που δεν ήταν άλλο από την προγραμματισθείσα Τουρκική εισβολή. Αφού η Ελλάδα, μια από τις εγγυήτριες δυνάμεις, θα ήταν εκ προοιμίου αποδεδειγμένα υπεύθυνη για την ανατροπή της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο, η Τουρκία δεν θα χρειαζόταν να διαβουλευθεί με αυτή, όπως προβλέπει το σχετικό άρθρο της Συνθήκης Εγγύησης, για να προβεί σε δική της επέμβαση στην Κύπρο. Η τρίτη εγγυήτρια δύναμη, η Βρετανία, με την οποία θα έπρεπε να διαβουλευθεί η Τουρκία πριν αναλάβει οποιαδήποτε δράση στην Κύπρο,

έτσι κι αλλιώς φαίνεται να ήταν από την αρχή όχι μόνο θιασώτης αλλά και εμπνευστής μιας διχοτομικής λύσης στην Κύπρο. Συνεπώς, η Βρετανία δεν θα είχε οποιοδήποτε πρόβλημα επί σκηνης να παίζει το ρόλο του Ποντίου Πιλάτου, όπως τελικά έπραξε.

Οι ισχυρισμοί της Βρετανίας τότε ήταν ότι στις στρατιωτικές της βάσεις δεν διέθετε τις αναγκαίες στρατιωτικές δυνάμεις για να αποτρέψει ή να αναχαιτίσει την Τουρκική εισβολή. Το γελοιωδέστατο των ισχυρισμών αυτών έγκειται στο γεγονός ότι κατά τα άλλα οι Βρετανικές Βάσεις στην Κύπρο σκοπό και φιλοδοξία είχαν να συμβάλουν σε αναχαίτηση μιας ενδεχόμενης εισβολής της πανίσχυρης τότε Σοβιετικής Ένωσης στον ελεύθερο κόσμο αλλά δεν διέθεταν την ικανότητα της αποτροπής μιας Τουρκικής εισβολής στη Κύπρο.

## ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ

Από το χρονικό αυτό σημείο της εκδήλωσης του πραξικοπήματος αρχίζουν τα δεινά του τόπου και του λαού μας και από εδώ ξεκινώ κι εγώ την αφήγηση μου που σχετίζεται με τις προσωπικές μου εμπειρίες.

Τη Δευτέρα 8 Ιουλίου ξεκίνησε η ετήσια άδεια ανάπαυσης μας για δύο εβδομάδες. Τόσο η σύζυγος μου όσο κι εγώ εργαζόμασταν στα Κεντρικά Γραφεία της Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου (ΑΗΚ) που βρίσκονταν τότε στην οδό Φώτη Πίττα στη Λευκωσία. Το σπίτι μας ήταν στην Κερύνεια κι έτσι πηγαينوερχόμασταν στην εργασία, ένα ταξίδι μισής ώρας.

Την πρώτη εβδομάδα της ετήσιας άδειας μας παραμείναμε στην Κερύνεια και προγραμματίσαμε τη δεύτερη που άρχιζε στις 15 Ιουλίου να την περάσουμε στην Πάφο.

Το Σάββατο 13 Ιουλίου είχα τηλεφώνημα από συνάδελφο ο οποίος μου ανακοίνωσε ότι ο προϊστάμενος μας είχε συγκαλέσει συνεδρία για τη Δευτέρα στην οποία έπρεπε να παραστώ.

Αναβάλαμε το ταξίδι μας για την Πάφο και το προί της Δευτέρας 15 Ιουλίου πήγα στο γραφείο μου στη Λευκωσία αναμένοντας την ώρα έναρξης της συνεδρίας μας.

Κάποια στιγμή άρχισαν να ακούονται πυροβολισμοί κι εκρήξεις στην περιοχή του Προεδρικού Μεγάρου ενώ ύστερα από λίγο άρχισαν να βγαίνουν καπνοί και να ακούονται πυροβολισμοί κι από άλλα σημεία της πόλης. Κοντά στα Γραφεία μας έφθασε ένα άρμα μάχης και στάθμευσε στη μέση του δρόμου για να προλάβει, προφανώς, οποιαδήποτε αντίδραση από αστυνομικούς που βρίσκονταν στον παρακείμενο Αστυνομικό Σταθμό Λυκαβητού.

Με την κατάληψη του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου από τους πραξικοπηματίες, το ραδιόφωνο άρχισε να μεταδίδει ότι «η Εθνική Φρουρά ανέλαβε την εξουσία για να σταματήσει τον αδελφοκτόνο σπαραγμό», ότι «ο Μακάριος είναι νεκρός», ότι «η Εθνική Φρουρά είναι κυρία της κατάστασης» και άλλα παρόμοια.

Κάτω από τέτοιες συνθήκες σκέφτηκα πως το πιο ορθό πράγμα που έπρεπε να κάνω ήταν να γυρίσω στην οικογένεια μου στην Κερύνεια. Ένας συνάδελφος που μπήκε στο γραφείο μας ανέφερε ότι το ραδιόφωνο μόλις ανακοίνωσε ότι έχει επιβληθεί κατ' οίκον περιορισμός. Σε υπόδειξη συναδέλφου ότι δεν μπορούσα να κυκλοφορώ στους δρόμους μετά την επιβολή του περιορισμού απάντησα πως στο αυτοκίνητο μου δεν είχα ραδιόφωνο κι επομένως αν με σταματήσουν θα προφασιστώ ότι δεν είχα τρόπο να πληροφορηθώ για τον περιορισμό στη διακίνηση.

Πήρα το αυτοκίνητο μου και μέσω παραδρόμων μπήκα στη λεωφόρο Διγενή Ακρίτα προς Παλλουριώτισσα. Μετά την Δημοτική Αγορά Αγίου Αντωνίου πέρασα από ένα τμήμα του δρόμου όπου άκουα εκατοντάδες σφαίρες να περνούν σφυρίζοντας πάνω από το αυτοκίνητο μου. Αργότερα είχα πληροφορηθεί ότι την ώρα εκείνη διεξαγόταν μάχη στην Αρχιεπισκοπή.

Έφθασα επί τέλους στην περιοχή της εκκλησίας της Παναγίας Ευαγγελίστριας στην Παλλουριώτισσα. Τα αυτοκίνητα είχαν κυριολεκτικά πήξει από το σημείο εκείνο σε όλο το μήκος της οδού Αγίου Ιλαρίωνος-Καντάρας μέχρι τον κόμβο κοντά στο εργοστάσιο Μπάτα στο Καϊμακλί όπου άρχιζε ο υπεραστικός δρόμος προς Κερύνεια και Αμμόχωστο.

## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Μετά από αναμονή μιας ώρας δεν είχαμε προχωρήσει παρά μόνο περίπου διακόσια μέτρα. Η θερμοκρασία της μηχανής του αυτοκινήτου μου είχε σχεδόν φτάσει το κόκκινο. Σκέφτηκα πως αν συνέχιζα να παραμένω στην ουρά υπήρχε κίνδυνος να κάψω τη μηχανή κι ήταν μόνο οκτώ μηνών όχημα. Βρισκόμουν πολύ κοντά στο σπίτι των γονιών μου στο Καϊμακλί και γι' αυτό αποφάσισα να πάω εκεί αντί να συνεχίσω προς Κερύνεια.

Έφτασα με κάποια ανακούφιση στο σπίτι των γονιών μου. Εκεί βρήκα συγκεντρωμένους πολλούς από τους γείτονες να συζητούν με τον πατέρα μου την κατάσταση.

Πρώτη μου φροντίδα ήταν να επικοινωνήσω με τη σύζυγο μου για να την ενημερώσω για το γεγονός της παραμονής μου στο Καϊμακλί και να μάθω για την κατάσταση στην Κερύνεια. Με διαβεβαίωσε ότι όλα ήταν ήρεμα τουλάχιστο στην περιοχή του σπιτιού μας και ότι δεν είχαν πρόθεση να βγουν έξω από το σπίτι.

Μετά το τηλεφώνημα βγήκα στη βεράντα όπου όλοι συνέχιζαν τη συζήτηση τους. Κάποια στιγμή ένας νεαρός με ποδήλατο που ήρθε στη



Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου μετά το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου, 1974.

γειτονιά μας έδωσε μια από τις στενόμακρες χάρτινες λωρίδες που κουβαλούσε μαζί του. Ήταν ένα πολυγραφημένο μήνυμα που μας ενημέρωνε ότι ο Μακάριος ζει και ότι θα απευθύνει διάγγελμα προς το λαό από το ραδιόφωνο σε καθορισμένη ώρα και από συγκεκριμένη συχνότητα στα μεσαία κύματα.

Όσοι κρατούσαν στα χέρια τους μικρά ραδιόφωνα τρανζίστορ άρχισαν να ψάχνουν για τη συγκεκριμένη συχνότητα χωρίς όμως οποιαδήποτε επιτυχία. Τότε θυμήθηκα το παλαιό ραδιόφωνο με λυχνίες με το οποίο είχα μεγαλώσει και που για τα τελευταία 10 χρόνια παρέμενε αχρησιμοποίητο. Το έθεσα σε λειτουργία χρησιμοποιώντας ως εξωτερική κεραία το σύρμα στο οποίο η μητέρα μου άπλωνε τη μπουγάδα για να στεγνώσει.

Χωρίς κανένα πρόβλημα βρήκα το σταθμό και τότε μαζεύτηκε η γειτονιά για να ακούσει το μήνυμα του Μακαρίου.

Ένας δεύτερος νεαρός ήρθε στη γειτονιά και μας ανέφερε ότι στον Πεντάδρομο γινόταν διανομή όπλων και όποιος ήθελε να υπερασπισθεί τη δημοκρατία μπορούσε να εξοπλιστεί γιατί όπως είπε θα στήνονταν μπλόκα σε διάφορα σημεία για παρεμπόδιση της εισόδου πραξικοπηματιών στο Καϊμακλί.

Ποτέ μου δεν είχα φανταστεί τον εαυτό μου να λαμβάνει μέρος σε ένοπλες συγκρούσεις, ούτε φυσικά είχα και καμμία εκπαίδευση στη χρήση όπλων. Στην Εθνική Φρουρά είχα καταταγεί εκτάκτως στις 7 Απριλίου το 1967 μετά τη μονιμοποίηση μου στην Αρχή Ηλεκτρισμού. Στις 21 του ιδίου μηνός είχε εκδηλωθεί το πραξικόπημα των συνταγματαρχών στην Ελλάδα και λίγες μέρες αργότερα τοποθετήθηκα στο 45ο Τάγμα Διαβιβάσεων και στη συνέχεια στο Τεχνικό Σώμα ως Τεχνικός Ασυρμάτων Μέσων. Ασχολία μου κατά τη διάρκεια της θητείας μου στην Εθνική Φρουρά ήταν η επιδιόρθωση ασυρμάτων.

Αυτή δεν επρόκειτο να είναι η μόνη φορά που ερχόμουν αντιμέτωπος με την παντελή έλλειψη πείρας εκ μέρους μου στη χρήση όπλων. Το ίδιο σκηνικό έμελλε να επαναληφθεί σε λιγότερο από 10 ημέρες στο Πέλλαπαϊς. Ούτε στη μια περίπτωση ούτε στην άλλη πήρα όπλο στο χέρι.



## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Το βράδυ έγιναν πράγματι μάχες στην περιοχή του Πενταδρόμου και σε άλλα σημεία του Καϊμακλίου.

Την Τρίτη 16 Ιουλίου, η πληροφόρηση μας γινόταν δια ζώσης αφού το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα ήταν στα χέρια των πραξικοπηματιών και το κοινό είχε χάσει κάθε ίχνος εμπιστοσύνης προς αυτό. Από το ραδιόφωνο περιμέναμε να ακούσουμε μόνο κάποιες χρηστικές πληροφορίες όπως ήταν για παράδειγμα η επιβολή ή η άρση του κατ' οίκον περιορισμού.

Το πρωί της Τετάρτης 17 Ιουλίου, ανακοινώθηκε πράγματι άρση του κατ' οίκον περιορισμού και κλήθηκαν όλοι οι υπάλληλοι του δημόσιου και ημιδημόσιου τομέα να παρουσιασθούν στους χώρους εργασίας τους αλλιώς θα θεωρούνταν ανυπότακτοι, θα συλλαμβάνονταν και θα προσάγονταν σε στρατοδικείο.

Αποφάσισα να ξεκινήσω πρωί-πρωί για την Κερύνεια αλλά σκέφτηκα πως θα ήταν καλή ιδέα, για κάθε ενδεχόμενο, να είχα μαζί μου κάποιο αποδεικτικό στοιχείο ότι ήμουν αδειούχος από την εργασία μου.

Πήγα λοιπόν στο γραφείο μου και πήρα μια φωτοτυπία της εγκεκριμένης άδειας μου κι έκανα στη συνέχεια μια επίσκεψη στον παρακείμενο Αστυνομικό Σταθμό Λυκαβητού για να πληροφορηθώ κατά πόσο ο δρόμος προς Κερύνεια μέσω Μπογαζιού ήταν ανοικτός. Αυτός ήταν ο συντομότερος δρόμος προς την Κερύνεια, αλλά περνούσε από περιοχές που ήλεγχαν οι Τούρκοι από την εποχή της Τουρκανταρσίας το Δεκέμβριο του 1963. Παρόλο που Ελληνοκύπριοι μπορούσαν να τον χρησιμοποιούν, αυτό γινόταν με τη συνοδεία οχημάτων της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών δύο φορές την ημέρα, πρωί και απόγευμα.

Εκείνο που αντίκρισα στον Αστυνομικό Σταθμό ήταν μερικοί φοβισμένοι αστυνομικοί σχεδόν αμίλητοι και ένας γενειοφόρος και μαλλιαρός πραξικοπηματίας που αποτελούσε προφανώς το νεοδιορισθέντα Σταθμάρχη.

Υπέβαλα την ερώτηση μου αλλά κανείς δεν ήταν σε θέση να την απαντήσει. Ένας κανονικός αστυνομικός με συμβούλευσε να αποταθώ στον Αστυνομικό Σταθμό Αγίου Δομετίου, στην περιοχή ευθύνης του οποίου υπαγόταν η αφετηρία του δρόμου προς Κερύνεια.

Στη διασταύρωση της λεωφόρου Γρίβα Διγενή με την οδό Αγίου Προκοπίου υπήρχε ένα σκυβαλοφόρο όχημα του Δήμου πατημένο, όπως έδειχνε, από άρμα μάχης. Περνώντας μπροστά από το Μετόχι του Κύκκου είδα τις τεράστιες τρύπες που είχαν ανοίξει με τα κανόνια των αρμάτων τους οι πραξικοπηματίες στο κτήριο. Διερωτήθηκα σε τι άραγε αποσκοπούσε η επίθεση κατά του Μετοχίου; Μήνες αργότερα είχε καταστεί γνωστό ότι το Εφεδρικό Σώμα είχε προσπαθήσει να καθυστερήσει τη φάλαγγα αρμάτων που κατευθυνόταν προς το Προεδρικό Μέγαρο. Η μάχη του Μετοχίου και η σχετική καθυστέρηση της ίλης των αρμάτων ήταν αυτή που έδωσε την ευκαιρία και το χρόνο στο Μακάριο να διαφύγει από το Προεδρικό.

Στον Αστυνομικό Σταθμό Αγίου Δομετίου υπήρχε ένας αστυνομικός έξω από το κτήριο στον οποίο υπέβαλα την ερώτηση μου. Ενώ ακόμη μιλούσαμε βγήκε έξω ένας γενειοφόρος μαλλιαρός και ζήτησε να μάθει τι συμβαίνει. Όταν του υπέβαλα την ερώτηση μου με *φώτισε* με την απάντησή του, «Αν θέλεις να πας στην Κερύνεια υπάρχουν άλλοι δρόμοι» μου είπε.

Τους ευχαρίστησα κι έφυγα για να πάω στην Κερύνεια από το νέο δρόμο, δηλαδή το δρόμο μέσω Κλεπίνης.

Με σταμάτησαν κι ερεύνησαν το αυτοκίνητο μου στρατιώτες της Εθνικής Φρουράς σε τέσσερα σημεία μέχρι να φτάσω στην Κερύνεια. Το πρώτο σημείο ήταν ο κόμβος κοντά στο εργοστάσιο Μπάτα στο Καϊμακλί. Η δεύτερη έρευνα έγινε κοντά στην Κυθρέα και η τρίτη κοντά στο στρατόπεδο Βοσπόρου. Τέλος μπαίνοντας στην Κερύνεια με σταμάτησαν, κοντά στον Σταθμό της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας, τρεις έφεδροι εθνοφρουροί για έρευνα. Ήταν όλοι τους συμμαθητές της συζύγου μου στο Γυμνάσιο. Ένας από αυτούς φαίνεται να ένοιωσε άβολα επειδή θα ερευνούσαν ένα γνωστό και φίλο και πρότεινε στους άλλους να με αφήσουν να περάσω χωρίς έρευνα. Για να μην τους φέρω σε δύσκολη θέση δεν δέχτηκα και τους ζήτησα να κάνουν τη δουλειά τους σύμφωνα με τις εντολές που είχαν. Μετά την έρευνα συνέχισα το δρόμο μου προς το σπίτι μου.

Λίγα λεπτά αργότερα βρισκόμουν με την οικογένεια μου. Ήταν όλοι καλά. Η πεθερά μου ανησυχούσε από το γεγονός ότι από τη Δευτέρα 15 Ιουλίου δεν είχε παραληφθεί φρέσκο γάλα στην Κερύνεια και συνεπώς δεν είχαμε γάλα να δώσουμε στο παιδί, δυόμισυ χρόνων τότε. Έχοντας υπόψη την έλλειψη του γάλακτος αλλά και την πιθανότητα επαναφοράς του συνεχούς κατ' οίκον περιορισμού, αποφασίσαμε να ψωνίσουμε τρόφιμα που μπορούσαν να αποθηκευτούν χωρίς πρόβλημα.

Από την υπεραγορά 'Νεοκλή Λοϊζου' προμηθευτήκαμε τρόφιμα ικανά να μας αρκέσουν για εβδομάδες. Αγοράσαμε διάφορα όσπρια, μακαρόνια, κονσέρβες κρέατος κι ένα κασόνι με 24 κουτιά συμπυκνωμένου σακχαρούχου γάλακτος για το παιδί.

Με την επιστροφή μας στο σπίτι είχαμε επίσκεψη από την Ιλιάδα, θεία της συζύγου μου. Το σπίτι της θείας ήταν στην οδό Ελλάδος, στο κέντρο της πόλης. Η αυλή του σπιτιού, προς το νότο, συνόρευε με τον έναντι της Μητροπόλεως χώρο όπου ήταν στημένος ο ανδριάντας του Μακαρίου Β'.

Στο δρόμο έξω από τη Μητρόπολη ήταν σταθμευμένο ένα άρμα μάχης το οποίο κάθε τόσο έκανε μια βόλτα μέχρι το σπίτι μας στη γωνία των οδών Λαμπούσης και Λεωνίδου και επέστρεφε ξανά στη Μητρόπολη όπου έριχνε και μια αβολίδωτη κανονιά στον αέρα απλώς για να αναγγείλει την άφιξη του.

Για να μην υποβάλλονται σ' αυτή την οχληρία προτείναμε στη θεία να πάρει και το σύζυγο της, θείο, Φιλάρετο και να έρθουν να μείνουν μαζί μας.

Πριν από την εφαρμογή του νυκτερινού κατ' οίκον περιορισμού που άρχιζε στις 17:00 η θεία και ο θείος μετακόμισαν στο σπίτι μας.

Την Πέμπτη 18 Ιουλίου από ενωρίς το πρωί είχα μεταβεί στα γραφεία της Αρχής Ηλεκτρισμού στην Κερύνεια για να δω τους συναδέλφους και να μάθω και με ποιόν τρόπο είχε επηρεαστεί η λειτουργία του γραφείου από την κατάσταση.

Συναντήθηκα με τον Επαρχιακό Μηχανικό Γιάγκο Κορομιά και με τον μηχανικό Ιωάννη Σολέα. Κάποια στιγμή κατέφθασε στο γραφείο κι ένας εναερίτης του προσωπικού της ΑΗΚ ο οποίος μέσα στο όχημα του,

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

που στάθμευσε έξω από το γραφείο, είχε ένα καλασνίκωφ. Το όπλο αυτό αποτελούσε ενδεικτικό της ενεργού συμμετοχής ή ανάμειξης του στο πραξικόπημα. Ο εναερίτης ενδιαφερόταν να βρει τρόπο να δικαιολογήσει τις απουσίες του από την εργασία για σκοπούς, εννοείται, του πραξικοπήματος και είχε απαίτηση από τους προϊσταμένους του να του συμπληρώσουν Δελτίο Απασχόλησης και για τις ημέρες που απουσίαζε.

Έφυγα από το γραφείο για το σπίτι πολύ ενοχλημένος και διερωτώμενος πού πραγματικά οδηγούνταν τα πράγματα με την κατάσταση όπως εξελίσσεται.

Το απόγευμα, μας επισκέφθηκε η Μάρω Χατζησταυρινού, εξαδέλφη της συζύγου μου η οποία βρισκόταν στην Κερύνεια με τα παιδιά της για σκοπούς θερινών διακοπών. Ο σύζυγος της Γιάγκος Χατζησταυρινού, Διευθυντής τότε του Γεωλογικού Τμήματος απουσίαζε στην Κένυα όπου συμμετείχε σ' ένα συνέδριο. Στη συζήτηση που είχαμε με τη Μάρω τη συμβούλευσα να πάρει τα παιδιά της και να πάει στο σπίτι της στη Λευκωσία γιατί από ώρα σε ώρα υπάρχει κίνδυνος η Τουρκία να επιχειρήσει απόβαση στρατευμάτων στην Κύπρο. Η Μάρω πείσθηκε σε βαθμό που αυθημερόν πήρε τα παιδιά της και την μητέρα της και πήγε στη Λευκωσία.

Στο μεταξύ πριν από την εφαρμογή του νυκτερινού κατ' οίκον περιορισμού κατέφθασε ο σιδηρουργός Κώστας Ιωάννου, γνωστός στην Κερύνεια ως 'Κιοφτές,' ο οποίος μας παρέδωσε τα έπιπλα βεράντας που του είχαμε παραγγείλει και τα οποία έμελλε να χρησιμοποιήσουμε μόνο μια φορά, την επομένη μέρα.

Την Παρασκευή 19 Ιουλίου, πέμπτη ημέρα από την εκδήλωση του προδοτικού πραξικοπήματος, παρακολουθούσα τις ειδήσεις από διάφορους ραδιοφωνικούς σταθμούς στα βραχέα κύματα προσπαθώντας να πάρω μια, όσο το δυνατό, ανεξάρτητη εικόνα για τα συμβαίνοντα στον τόπο μας, αφού το δικό μας ραδιοφωνικό ίδρυμα μετέδιδε συνεχώς τα ίδια και τα αυτά περί επικράτησης της Εθνικής Φρουράς όπως και διάφορες απειλές για όσους «διέδιδαν ψευδείς ειδήσεις δυνάμενες να προκαλέσουν ανησυχίες στο κοινό».

Το BBC συνεχώς μετέδιδε, ύστερα από αναφορές του για την κατάσταση στην Κύπρο, ότι ο ευρισκόμενος στη Μερσίνα Τουρκικός στόλος απέπλευσε προς άγνωστο προορισμό και ότι Τούρκοι στρατιώτες έσπασαν τις κάμερες δημοσιογράφων που έπαιρναν φωτογραφίες από την αναχώρηση των σκαφών. Ήταν ο τρόπος με τον οποίο μας προειδοποιούσαν για επικείμενη Τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Κρίνοντας εκ των υστέρων κι έχοντας υπόψη την όλη συμπεριφορά του BBC στην κρίση εκείνη, όπως διαφάνηκε στη συνέχεια, οι προειδοποιήσεις αυτές ήταν μέρος σχεδίου που αποσκοπούσε στην εκκένωση των Ελληνοκυπρίων από τις βόρειες περιοχές της Κύπρου, διευκολύνοντας με τον τρόπο αυτό την απόβαση των Τουρκικών στρατευμάτων και την εφαρμογή του διαμελιστικού σχεδίου. Έτσι θα παρουσιαζόταν η όλη επιχείρηση ως *ειρηνική επέμβαση* η οποία μάλιστα τύγγανε και της υποστήριξης των Ελληνοκυπρίων, όπως ακριβώς προσπάθησε να την παρουσιάσει η Τουρκία.

Καθόμασταν στη βεράντα, στα καινούργια έπιπλα που παραλάβαμε την προηγούμενη και συζητούσαμε με το θείο και τη θεία την όλη κατάσταση. Ήξερα ότι είχαν κουμπάρους στον Πεδουλά που διέθεταν ένα μικρό οικογενειακό ξενοδοχείο. Προσπάθησα να τους πείσω ότι θα ήταν καλή ιδέα να τους πήγαινα όλους εκεί για μερικές ημέρες μέχρι να ξεκαθαρίσουν τα πράγματα. Εγώ με τη σύζυγο μου σκοπεύαμε να καταλήξουμε στο σπίτι των γονιών μου στο Καϊμακλί, αφού έτσι κι αλλιώς, από τη Δευτέρα 22 Ιουλίου με τη λήξη της ετήσιας άδειας μας θα επιστρέφαμε στην εργασία μας.

Εκείνος που δεν συμφωνούσε με τις θέσεις μου ήταν ο θείος ο οποίος μάλιστα μου πρότεινε να μου δώσει δήλωση, όπως παραστατικά είπε, «με υπογραφή από την μια άκρη του σπιτιού μέχρι την άλλη» ότι οι Αμερικανοί δεν επρόκειτο να επιτρέψουν στους Τούρκους να εισβάλουν στην Κύπρο. «Είναι μια κατάσταση που την έχουμε ξαναζήσει στην Κερύνεια» μου είπε «και οι Αμερικανοί δεν τους είχαν αφήσει τότε να εισβάλουν» επέμενε ο θείος.

Προσπάθησα να υποδείξω ότι κακώς είχε τέτοια πίστη στους Αμερικανούς ή οποιουσδήποτε άλλους και συνέχισα εξηγώντας,

«Εξάλλου δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός πως από τη στιγμή που έγινε πραξικόπημα στον τόπο μας η κοινή γνώμη, σ' όλο τον κόσμο, είναι εναντίον των πραξικοπηματιών. Έστω κι αν κανένα κράτος δεν εγκρίνει τις εισβολές, ουδείς θα πράξει οτιδήποτε να την εμποδίσει, στην περίπτωση αυτή, γιατί τέτοια ενέργεια θα ερμηνευόταν ως προσπάθεια στήριξης των πραξικοπηματιών».

Ενώ συζητούσαμε το θέμα κατέφθασε ένας εξάδελφος της συζύγου μου, ο Φίλιος Κασμίρης, ο οποίος όταν άκουσε τις θέσεις μου, μου υπέδειξε να μην εκφράζω απόψεις για επικείμενη εισβολή γιατί μπορεί να βρω τον μπελά μου. Ο Φίλιος υποστήριξε στη συνέχεια ότι τα περί εισβολής ήταν απλή προπαγάνδα των Βρετανών. Κι αν ακόμη οι Τούρκοι αποτολμούσαν τέτοια απόπειρα είτε, δεν θα τους άφηναν οι Αμερικανοί να την πραγματοποιήσουν.

Αυτή η υπέρμετρη πίστη που πολλοί συμπατριώτες μου είχαν, ότι δηλαδή κάποιος θα παρενέβαιναν για να παρεμποδίσουν Τουρκική επέμβαση στην Κύπρο για μένα ήταν ανεξήγητη. Τη θεωρούσα προϊόν άγνοιας μάλλον παρά γνώσης για τον τρόπο που ενεργούν οι κυβερνήσεις κρατών.

Είναι τα μικρά κι αδύναμα κράτη που, αφελώς, συνεχίζουν να πιστεύουν σε αρχές και σε ύπαρξη κρατών που ενδιαφέρονται είτε για την απονομή δικαίου είτε για την πρόληψη αδικιών. Οι μεγάλοι και ισχυροί έχουν πολύ ελαττωμένες ευαισθησίες σε τέτοια θέματα, ιδιαίτερα όταν αφορούν τρίτους. Θεωρούν μάλιστα δικαίωμα τους, αν όχι και υποχρέωση τους, να διαμορφώνουν τις τύχες των μικρών, άσχετα από τους περί δικαίου κανόνες.

Παλαιότερα, οι επεμβάσεις στους μικρούς κι αδύναμους γίνονταν απευθείας από τους ισχυρούς της γης χωρίς προσχήματα. Σήμερα γίνονται μέσω πληρεξουσίων και μέσω διεθνών οργανισμών, ακόμη και μέσω των Ηνωμένων Εθνών, αφού προηγουμένως προετοιμάσουν κατάλληλα το έδαφος με την αποστολή *συμβούλων* από ευυπόληπτα διεθνή γραφεία και οργανισμούς. Οι σύμβουλοι αυτοί φυσικά αποστέλλονται κάτω από διάφορους μανδύες και με διάφορα προσχήματα.

Σε μία περίπτωση ένας Αμερικανός καθηγητής πανεπιστημίου ήρθε στην Κύπρο ως σύμβουλος στο Υπουργείο Εργασίας, απεσταλμένος του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας. Μαζί του ήρθε και η Ιταλοαμερικανίδα σύζυγος του, η οποία έγινε φίλη με την πεθερά μου.

Σε μια από τις επισκέψεις του ζεύγους στο σπίτι μας κατά το τέλος του 1973, αρχές του 1974, συζητούσαμε διάφορα και ποικίλα θέματα οπότε ο σύμβουλος, ξαφνικά και άσχετα με τη συζήτηση μας, με ρώτησε αν είχαμε περιουσία «εκτός Κερύνειας, όπως για παράδειγμα στην Πάφο ή στη Λεμεσό». Απάντησα αρνητικά και τότε με ρώτησε γιατί δεν πωλούμε λίγη από την περιουσία στην Κερύνεια και να αγοράσουμε κάτι στο νότο.

Ένα πράγμα που δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν οι ξένοι είναι αυτό το δέσιμο που έχουν οι Κύπριοι με τη γη τους, ιδιαίτερα αν πρόκειται για γη που για πολλές γενιές κληροδοτείται από γονείς σε τέκνα. Δεν καταλαβαίνουν ότι αυτό το δέσιμο από μόνο του κράτησε το λαό μας στον τόπο του. Μερικοί μπορεί να θεωρούν ότι αυτή η θέση ξεκινά από παλαιότερες νοοτροπίες αγροτικής οικονομίας, που προφανώς αληθεύει, αλλά ας μη ξεχνούμε ότι δεν χρειάζεται να πάμε πολύ πίσω στην ιστορία της Κυπριακής οικογένειας για να διαπιστώσουμε ότι αυτός ο λαός έζησε για αιώνες, βασιζόμενος κατ' αποκλειστικότητα πάνω στη γεωργία και στη κτηνοτροφία. Τα πλείστα από τα κτήματα που επωλούντο αποτελούσαν περιουσίες που ανήκαν σε πολλούς κληρονόμους εξ αδιαιρέτου και με το τρόπο αυτό εκινείτο βασικά και η αγοραπωλησία γης.

Απαντώντας, λοιπόν, στην ερώτηση του συμβούλου προσπάθησα να του εξηγήσω την Κυπριακή νοοτροπία πάνω στο θέμα των περιουσιών, τονίζοντας επίσης ότι ενώ άλλοι πωλούν περιουσίες αλλού για να αγοράσουν στην Κερύνεια, δεν νομίζω ότι θα ήταν σοφό εμείς να πράξουμε το αντίθετο. «Εγώ δεν το βρίσκω σοφό ένας να μεταφέρει όλα του τα αυγά στο ίδιο καλάθι» μου είπε και άφησε το θέμα ως εκεί.

Με την υστερογνωσία που αποκτήσαμε, η άποψη του συμβούλου πρέπει να πήγαζε από γνώση του σχεδίου που βρισκόταν υπό εκκώλαψη για τον διαμελισμό του τόπου μας. Το γεγονός ότι στην εισήγηση του για

απόκτηση περιουσίας είχε αναφέρει τις μόνες πόλεις που τελικά δεν επηρεάστηκαν από την εισβολή είναι, πιστεύω, ενδεικτικό ότι γνώριζε καλά το σχέδιο που επρόκειτο να εφαρμοστεί. Εάν όντως είχε κι ο ίδιος ενεργή εμπλοκή στη διαμόρφωση του, τότε γίνεται αντιληπτός και ο λόγος για τον οποίο δεν προχώρησε να μου εξηγήσει τη δική του θέση. Πάντως εμείς την εποχή εκείνη πλέαμε σε πελάγη αφελούς άγνοιας σ' ό,τι αφορά τα τεκτενόμενα.

Από τότε συχνά διερωτήθηκα ποιός, πράγματι, ήταν ο ρόλος αυτού του ανθρώπου στην Κύπρο και πόσα γνώριζε από εκείνα που επρόκειτο να συμβούν, μερικούς μόνο μήνες μετά τη συνομιλία που είχαμε κι ακόμη, γιατί αποφάσισε να μας δώσει έστω και την μορφή της προειδοποίησης που μας έδωσε.

Ας επανέλθουμε όμως στην κουβέντα που είχα με το Φίλιο. Από τις θέσεις που εξέφραζε αντιλήφθηκα ότι δεν υπήρχε λόγος περαιτέρω συζήτησης μαζί του κι έτσι πήρα τη σύζυγο μου και την κόρη μας και περπατήσαμε μέχρι την παραλία της Τσιακκιλερής στα δυτικά του ξενοδοχείου Dome.

Ήταν ο τόπος όπου πήγαινα σχεδόν καθημερινά για ψάρεμα και όπου συναντούσα φίλους όπως τον Μάστρε Σπυρή Χριστοδούλου, το σιδηρουργό, που ειδικευόταν στο ψάρεμα της μελάνας, ή το συνάδελφο στην ΑΗΚ Κρίνο Ελισσαίου, που είχε επίδοση στο υποβρύχιο ψάρεμα του οκταποδιού. Δέκα-δεκαπέντε λεπτά ήταν αρκετά για τον Κρίνο για να πιάσει το μεζέ του, όπως έλεγε, που θα συνόδευε την οντζιά του. Εκεί ερχόταν για ψάρεμα και ο Παναγιώτης του Κκιάμιλου και συχνά είχαμε και θεατές τον μακρινό συγγενή της συζύγου μου Γιάννη Μιχαήλ, γνωστό ως 'Καρκάνια' και τον ιδιοκτήτη του παραπλήσιου ξενοδοχείου *Εσπερίδες*, Αναστάση Καριόλου. Στην ανατολική πλευρά του κόλπου της Τσιακκιλερής ήταν το σπίτι όπου διέμενε ο Ανδρέας Χατζηπέτρου, γνωστότερος ως 'Τέξας' με την Αγγλίδα σύζυγο του. Στη βεράντα του ορόφου υπήρχε, σχεδόν πάντα, στημένο το καλαμίδι του Τέξας που ψάρευε στον κόλπο ακριβώς κάτω απ' τα πόδια του. Πότε-πότε έκανε κι ο ίδιος την εμφάνιση του για να ελέγξει αν πιάστηκε ο,τιδήποτε στο αγκίστρι του.



## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Η μικρή άρχισε να μαζεύει μικρές πέτρες και να τις ρίχνει στη θάλασσα. Προς στιγμή η σύζυγος μου πήγε να τη μαλλώσει μήπως λερωθεί, κι εγώ της είπα, «Άφησε το παιδί να χαρεί λίγο αυτή τη θάλασσα, δεν ξέρεις πότε θα τη ξαναδούμε». Πραγματικά ένοιωθα βαθιά μέσα μου το φόβο ότι θα αργούσαμε πολύ να ξαναδούμε εκείνα τα μέρη κι ας μην είχε καν εκδηλωθεί ακόμη η εισβολή. Όποιο σενάριο και να σκεφτόμουν, ουδέποτε φαντάστηκα αυτό που στην ουσία σχεδίασαν οι σοφοί εγκέφαλοι της Δύσης για να ικανοποιήσουν τους άπληστους εγκέφαλους της Ανατολίας. Στη χειρότερη περίπτωση φανταζόμουν ότι οι Τούρκοι θα έδιωχναν τους κατοίκους από την πόλη της Κερύνειας για μια προσωρινή περίοδο και θα χρησιμοποιούσαν τον εκτοπισμό σαν διαπραγματευτικό χαρτί για να επιτύχουν την εφαρμογή των προνοιών των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και να εξασφαλίσουν κάποιες υποχωρήσεις από την Ελληνοκυπριακή πλευρά για επίλυση των θεμάτων που είχαν αφεθεί σε εκκρεμότητα στις Συμφωνίες αυτές. Ήμουν βέβαιος ότι δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν, στο κατώφλι της Ευρώπης, στο τρίτο τέταρτο του 20ου αιώνα, μέθοδοι που εφαρμόζονταν σε χώρες και σε



Ο κόλπος της Τσιακκιλερής, δυτικά του ξενοδοχείου 'Dome' στην Κερύνεια. Φωτογραφία Σπύρος Γ. Σπύρου.

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

λαούς μακριά από τον πολιτισμό.

Με τέτοιες σκέψεις στο μυαλό μου πήραμε το δρόμο της επιστροφής στο σπίτι.

Μέχρι να ξαναγυρίσουμε στο σπίτι, ο Φίλιος είχε φύγει, αλλά στο μεταξύ είχε πείσει απόλυτα το θείο Φιλάρετο για την ορθότητα των δικών τους θέσεων. Έτσι κι αλλιώς πλησίαζε η ώρα εφαρμογής του κατ' οίκον περιορισμού και δεν είχαμε χρόνο στη διάθεση μας για να φύγουμε από το σπίτι μας, έστω κι αν αποφασίζαμε κάτι τέτοιο.

Προνοώντας για ενδεχόμενη ανάγκη να φύγουμε επείγοντως από το σπίτι μας, ζήτησα από τη σύζυγο μου να ετοιμάσει δυο μικρά βαλιτσάκια το ένα με όλα τα ασημικά και άλλα τιμαλφή και στο άλλο να πάρει ρούχα για την κόρη μας, πιστοποιητικά ιδιοκτησίας και το πτυχίο μου μαζί με κάποιες φωτοτυπίες του. Θα μπορούσαμε να φορτώσουμε το αυτοκίνητο μας με πολύ περισσότερα πράγματα αν γνωρίζαμε ότι θα είχαμε τη δυνατότητα να φύγουμε με όχημα. Αλλά ήμουν ασημένιος από το πιο κάτω εφιαλτικό όνειρο που είχα τρεις περίπου βδομάδες πριν από την εισβολή.

Ένας φοβερός σεισμός γινόταν στην Κερύνεια και η θάλασσα είχε απομακρυνθεί από τη ξηρά. Σε λίγο όμως την είδα να έρχεται ξανά προς τη ξηρά σαν ένα τείχος από νερό. Εγώ κρατούσα στα χέρια μου την κόρη μας και τρέχαμε με τη σύζυγο μου πάνω στο βουνό για να περάσουμε στην άλλη πλευρά και να σωθούμε. Η προσπάθεια μας φαινόταν μάταιη παρά το γεγονός ότι είχαμε ξεθεωθεί στο τρέξιμο. Το κύμα μας είχε φτάσει.

Τότε ξύπνησα καταϊδρωμένος και με μια ταχυκαρδία που τέτοια δεν ένιωσα ποτέ στη ζωή μου.

Με τη φαντασία μου, έβλεπα να φεύγουμε από το σπίτι με τα πόδια, όπως ακριβώς στον εφιάλτη που είχα, και γι' αυτό τα δυο βαλιτσάκια έκρινα πως ήταν το πιο ενδεδειγμένο μέσο μεταφοράς λίγων περιουσιακών στοιχείων που θα είχαν κάποια αξία ακόμη και σε συνθήκες πολέμου.

Το κωμικοτραγικό ήταν ότι στο τέλος, όταν γίναμε πρόσφυγες, πρέπει να ήμασταν από τους λίγους που δεν είχαν καθόλου νοικοκυριό

αλλά διέθεταν κοσμήματα, αργυρά σκεύη και μαχαιροπήρουνα και φυσικά όλα τα πιστοποιητικά ιδιοκτησίας για την περιουσία τους την οποία τους στέρησαν τα κύματα του βάρβαρου Αττίλα.

## Η ΕΙΣΒΟΛΗ

Το βράδυ το πέρασα άγρυπνος με το ραδιόφωνο στο χέρι. Η νύκτα ήταν ανυπόφορα ζεστή και η σχετική υγρασία στην ατμόσφαιρα πρέπει να ήταν πολύ κοντά στο 100%. Είχαμε πάει στο κρεβάτι αφήνοντας παράθυρα και πόρτες του σπιτιού ορθάνοικτες, κάτι συνηθισμένο στην Κερύνεια της εποχής εκείνης, με την ελπίδα κάποιας πνοής ανέμου, αλλά πλήρης άπνοια, ούτε φύλλο δεν κουνιόταν.

Πρέπει να ήταν 04:30. Μετά το δελτίο ειδήσεων το BBC μετέδωσε μέρος της ομιλίας του Μακαρίου ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Πηγαίνοντας προς την κουζίνα να πιω λίγο νερό πρόσεξα από το ανοικτό παράθυρο του βορρά τους γείτονες μας Σάββα Καπετανόπουλο και Ανδρέα Καριόλου πάνω στις ταράτσες των σπιτιών τους να ατενίζουν με τη βοήθεια κυαλιών προς τη θάλασσα. Προτού συνειδητοποιήσω ότι παρακολουθούσαν τα Τουρκικά πλοία ακούστηκε ο ήχος των πρώτων αεριωθουμένων που πέταξαν από δυσμάς προς ανατολάς μυδραλιοβολώντας κατά μήκος του κυρίου δρόμου Αγίου Γεωργίου-Κερύνειας. Αμέσως μετά ακούστηκε μια εκκωφαντική έκρηξη βόμβας που έκανε ολόκληρο το σπίτι μας να σειστεί εκ θεμελίων ενώ, για λίγα δευτερόλεπτα, έπεφταν στα κεραμίδια θραύσματα από την έκρηξη.

Δυτικά του σπιτιού μας υπήρχε το στρατόπεδο του τρίτου λόχου του 251 ΤΠ το οποίο προφανώς ήταν ο στόχος της βόμβας των Τουρκικών αεροπλάνων. Ο μυδραλιοβολισμός θα είχε στόχο τα ιδιωτικά οχήματα των εφέδρων που προφανώς είχαν κληθεί να καταταγούν από το βράδυ της προηγούμενης. Θύμα όμως του μυδραλιοβολισμού ήταν κι ένας μετασηματιστής της Αρχής Ηλεκτρισμού μαζί με τη δίστηλη κατασκευή του. Ο ένας πάσσαλος του δίστηλου μετατράπηκε κυριολεκτικά σε οδοντογλυφίδες.

Η σύζυγος μου ξύπνησε και όρμησε στο δωμάτιο της κόρης μας. Την άκουσα να φωνάζει υστερικά «τρέξε κτύπησαν το παιδί». Μπαίνοντας στο δωμάτιο αντίκρισα τη γυναίκα μου να κρατά το παιδί με ματωμένη τη δεξιά πλευρά του προσώπου του. Ευτυχώς πρόσεξα αμέσως ότι γύρω-γύρω το αίμα άρχισε να στεγνώνει και να γίνεται πιο σκούρο. Στο κρεβατάκι μέσα, το μαξιλάρι ήταν κι εκείνο ματωμένο στο αποτύπωμα του κεφαλιού του παιδιού ενώ στον περίγυρο είχε στεγνώσει. Αφού βεβαιωθήκαμε ότι δεν έφερε κανένα τραύμα καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το παιδί είχε ρινική αιμορραγία κατά τη διάρκεια της νύκτας, πιθανόν λόγω της αφόρητης ζέστης που επικρατούσε.

Η πεθερά μου βγήκε από το δωμάτιο της διερωτώμενη τι πραγματικά συνέβαινε. Τον θείο τον βρήκα κάτω από το τραπέζι της τραπεζαρίας. Ένοιωσα, με μεγάλη λύπη, πόσο άβολα πρέπει να αισθανόταν για τη διάψευση των προσδοκιών του για έλευση των Αμερικανών ως των από μηχανής θεών για τη σωτηρία της Κύπρου. Μακάρι, σκέφτηκα, να είχε αυτός δίκαιο και να ήμουν εγώ λανθασμένος στις εκτιμήσεις μου.

Με τους μυδραλιοβολισμούς έκρινα πως ο πιο ασφαλισμένος χώρος του σπιτιού ήταν το μπάνιο που είχε οροφή από ενισχυμένο σκυρόδεμα, ενώ το υπόλοιπο σπίτι είχε κεραμοσκεπή και ψευδοροφή. Οι εξωτερικοί τοίχοι του σπιτιού ήταν πετρόκτιστοι και πρόσφεραν επαρκή προστασία έναντι μυδραλιοβολισμών. Έτσι η σύζυγος και η κόρη μας κατέληξαν στο μπάνιο για προστασία.

Γύρισα το ραδιόφωνο στο Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου με την ελπίδα να μάθουμε τι ακριβώς γινόταν, αναμένοντας έστω και μια ανακοίνωση για κήρυξη πολέμου, όπως περίπου βλέπαμε σε κινηματογραφικές ταινίες. Με την έναρξη όμως του προγράμματος στις 06.00 μας ανακοινώθηκε η ημερομηνία, ότι η εκκλησία εορτάζει την μνήμη Ηλιού του Προφήτου και στη συνέχεια ψάλληκε ο πρωινός ύμνος «Σε υμνούμεν, Σε ευλογούμεν, Σοι ευχαριστούμεν Κύριε και δεόμεθα Σου ο Θεός ημών» και μετά συνεχίστηκε η κανονική ροή του προγράμματος.

Επί τέλους, κάποια στιγμή διέκοψαν το πρόγραμμα για να μας ενημερώσουν ότι από το πρωί Τουρκικές δυνάμεις διενεργούσαν επιθέσεις κατά της Κύπρου από θάλασσα και αέρα και ότι οι Τούρκοι

είχαν δημιουργήσει ένα προγεφύρωμα στα δυτικά της Κερύνειας στην περιοχή Πέντε Μίλι.

Το αξιοπερίεργο δεν είναι ότι το ΡΙΚ προέβαινε με καθυστέρηση στις όντως ελλειπίες ανακοινώσεις του για τα συμβαίνοντα αλλά το γεγονός ότι το BBC γινόταν ολοένα και πιο προφητικό ανακοινώνοντας σαν γεγονότα πράγματα που δεν είχαν συμβεί ακόμη αλλά που συνέβαιναν λίγο αργότερα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η αναφορά στο βομβαρδισμό του κάστρου της Κερύνειας που όπως μου λέχθηκε από άτομα που βρίσκονταν επί τόπου, πραγματοποιήθηκε μετά την ανακοίνωση του BBC.

Από τη στιγμή της πρώτης βόμβας που έπεσε στην περιοχή του σπιτιού μας αλλά και από τους μυδραλιοβολισμούς είχε διακοπεί η παροχή ηλεκτρισμού σ' ένα αρκετά μεγάλο τμήμα της πόλης αφού καταστράφηκε ο εναέριος υποσταθμός και κόπηκαν ταυτόχρονα οι γραμμές μέσης τάσης.

Λίγο αργότερα διακόπηκε παντελώς η παροχή ηλεκτρισμού σ' όλη την Επαρχία αφού από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς κόπηκε η μοναδική γραμμή μεταφοράς 66 χιλιοβόλτ που τροφοδοτούσε τον ένα και μοναδικό υποσταθμό μεταφοράς της Επαρχίας που βρισκόταν στην Πάνω Κερύνεια κοντά στην οικία του ιατρού Ξάνθου Χαραλαμπίδη.

Τα τηλέφωνα συνέχιζαν να λειτουργούν, παρά τη διακοπή του ηλεκτρισμού, προφανώς τροφοδοτούμενα από τούς συσσωρευτές που υπήρχαν στο κτήριο της Αρχής Τηλεπικοινωνιών (ΑΤηΚ).

Το πρώτο τηλεφώνημα της ημέρας το πήραμε από μια Αγγλίδα φίλη της πενθεράς μου που διέμενε στο χωριό Φτέρυχα, την κυρία Rogers-Leigh για να μάθει πως ήμασταν. Προτού καλά-καλά απαντήσω μου είπε το αχαρακτήριστο: «Έχουμε μια πανοραμική θέα των πλοίων και τα αεροπλάνα περνούν από μπροστά μας!».

Μου έδωσε την εντύπωση ότι μου διηγόταν κάτι εντυπωσιακό που παρακολούθουσε να συμβαίνει κάπου μακριά μας ενώ εμείς ήμασταν οι αποδέκτες αυτών των θλιβερών σκηνών.

Το δεύτερο τηλεφώνημα ήταν από τους γονείς μου στη Λευκωσία που ήθελαν να μάθουν πως ήμασταν και ποιού ήταν οι σκοποί μας. Τους

είπα ότι δεν είχαμε ακόμη αποφασίσει ό,τιδήποτε αφού δεν είχαμε καθόλου δεδομένα στα οποία να βασιστούμε. Το μόνο που γνωρίζαμε ήταν ότι στα δυτικά της Κερύνειας γινόταν η απόβαση Τούρκων και ότι τα αεροσκάφη τους μυδραλιοβολούσαν σε διάφορες περιοχές.

Σ' ό,τι αφορά την κυρία Rogers-Leigh θεωρώ πως αξίζει σ' αυτό το σημείο να αναφερθώ σε συνάντηση που είχαμε μαζί της δυο-τρία χρόνια μετά την εισβολή όταν η συγκεκριμένη κυρία μας επισκέφθηκε στο σπίτι μας στη Λευκωσία. Μας μίλησε για την αγριότητα των Τούρκων στρατιωτών που ανέβηκαν στο χωριό τους λίγες ώρες μετά το τηλεφώνημα που έκανε σ' εμάς την 20η Ιουλίου 1974. Οι στρατιώτες οδήγησαν τους κατοίκους πεζούς σ' ένα ύψωμα έξω από το χωριό κοντά στον ταμιευτήρα του συστήματος υδατοπρομήθειας του χωριού. Η σκληρότητα των Τούρκων στρατιωτών αποδείχτηκε μόνον όταν αρνήθηκαν να εξαιρέσουν τόσο την Αγγλίδα φίλη μας όσο και το σύζυγο της, που υπέφερε από λευχαιμία, από την πεζοπορία στην οποία ανάγκασαν όλους τους κατοίκους του χωριού.

«Κάποια στιγμή ένας Τούρκος στρατιώτης έβαλε κατά του ταμιευτήρα με τη μπαζούκα του ανοίγοντας σ' αυτόν μια μεγάλη τρύπα για να πάρουν οι στρατιώτες νερό να πιούν και να γεμίσουν τα παγούρια τους, οι βάρβαροι,» παρατήρησε η κυρία Rogers-Leigh. Ήταν μια γεύση γι' αυτούς από τον πολιτισμό των εισβολέων. Παρά την εμπειρία τους αυτή, συνέχισαν να ζουν στη Φτέρυχα, αναγκαζόμενοι να παραμένουν, πότε αυτή και πότε ο σύζυγος της, στο σπίτι για να μην το καταληστέψουν οι Τούρκοι. Όταν τελικά αναγκάστηκαν να ταξιδεύσουν στο εξωτερικό για σκοπούς της ασθένειας του συζύγου της, ανέφερε η κυρία Rogers-Leigh, αυτό που φοβόντουσαν έγινε. Κατά την επιστροφή τους στο χωριό βρήκαν το σπίτι τους λεηλατημένο. Τότε συνειδητοποίησαν ότι ήταν αδύνατο να συνεχίσουν να ζουν στο χωριό και επέστρεψαν στη Βρετανία.

Στο μεταξύ η μόνη μας επίσημη πηγή πληροφόρησης για τα συμβαίνοντα ή για το τι πρέπει να πράξουμε ήταν το ραδιόφωνο με όλες τις ελλείψεις του και τις αμφίβολης αξίας πληροφορίες που μετέδιδε.

Κάποια στιγμή γύρω στις 07:00 ανακοινώθηκε επιστράτευση. Κλήθηκαν οι έφεδροι να προσέλθουν στις μονάδες κατάταξης τους και σε περίπτωση δυσκολίας να παρουσιαστούν στο πλησιέστερο στρατόπεδο ή στον πλησιέστερο Αστυνομικό Σταθμό. Βγαίνοντας από το σπίτι για να πάω στο στρατόπεδο του πεζικού που ευρισκόταν σε μικρή απόσταση δυτικά από το σπίτι μας συνάντησα τον Γιώργο Χαραλαμπίδη, υπάλληλο της ΑΗΚ και θείο της συζύγου μου ο οποίος ερχόταν από την κατεύθυνση του στρατοπέδου. Είχε επισκεφθεί την περιοχή για εκτίμηση των ζημιών από το βομβαρδισμό και τους μυδραλιοβολισμούς που προηγήθηκαν και που είχαν ως συνέπεια τη διακοπή της παροχής ηλεκτρισμού. Όταν του είπα ότι πήγαινα να παρουσιαστώ μου ανέφερε ότι το στρατόπεδο ήταν εγκαταλελειμμένο και ότι ούτε σκοπός δεν υπήρχε στην πύλη. Ένα στρατιωτικό όχημα που ευρισκόταν στο δρόμο, προφανώς ακινητοποιημένο λόγω βλάβης, είχε μυδραλιοβοληθεί από τα Τουρκικά αεροπλάνα.

Ανέφερα στο θείο Γιώργο ότι σύμφωνα με την ανακοίνωση στο ραδιόφωνο παρέμενε πλέον η παρουσίαση μου στον Αστυνομικό Σταθμό. «Άδικος κόπος» μου είπε «διότι η Αστυνομία ευρίσκεται σε χώρο διασποράς. Ο Αστυνομικός Διευθυντής Μάμας Χριστοδούλου ευρισκόταν σε ύψωμα στη Θέρμια όπου τον συνάντησα την αυγή όταν πήγα εκεί για το πότισμα των περιβολιών» μου ανέφερε. «Μάλιστα του υπέδειξα» συνέχισε ο θείος «ότι ήταν κακή η επιλογή, από μέρους του, αυτού του χώρου αφού δεν υπάρχει τρόπος διαφυγής του, σε περίπτωση που κλείσει ο μοναδικός δρόμος που οδηγεί στη Θέρμια. Αυτό φαίνεται να μην το γνώριζε κι έτσι αποφάσισε να μεταφέρει την έδρα του στο Πέλλαπαϊς».

Στη συνέχεια δοκίμασα για αρκετό χρόνο, πλην όμως ανεπιτυχώς, να επικοινωνήσω τηλεφωνικώς με τον Αστυνομικό Σταθμό. Έτσι μη έχοντας άλλο τρόπο πληροφόρησης παρέμεινα προσκολλημένος στο ραδιόφωνο. Κάποια στιγμή ανακοινώθηκε ότι οι μηχανικοί της Αρχής Ηλεκτρισμού και άλλων υπηρεσιών καλούνταν να παρουσιασθούν στους χώρους εργασίας τους. Επί τέλους είχαμε μια σαφή οδηγία.

Προτού πάρω το όχημα μου για να μεταβώ στη Λευκωσία, όπου ήταν ο χώρος εργασίας μου, έκρινα σκόπιμο να επικοινωνήσω με τη

Γενική Διεύθυνση. Τηλεφώνησα λοιπόν, ζητώντας ένα οποιοδήποτε μέλος της Διεύθυνσης. Ο τηλεφωνητής των Κεντρικών Γραφείων, Βάσος Ασσιώτης, μου ανέφερε ότι δεν υπήρχε οποιοσδήποτε από τους Διευθυντές μέσα. «Ευρίσκονται όλοι στο Χίλτον» είπε, «που έχει κηρυχθεί από τα Ηνωμένα Έθνη ως προστατευόμενη περιοχή. Μπορείς, όμως, αν θέλεις, να μιλήσεις με τον κύριο Σπυριδάκι» συμπλήρωσε. Ο Σπύρος Σπυριδάκις, Επαρχιακός Μηχανικός στην Επαρχία Μόρφου, ο οποίος κατοικούσε κοντά στα τότε Κεντρικά Γραφεία της Αρχής, είχε μεταβεί από ενωρίς στα Γραφεία. Με συμβούλεψε να μη επιχειρήσω να μεταβώ στη Λευκωσία γιατί από τον πέμπτο όροφο των Γραφείων έβλεπε τους Τούρκους αλεξιπτωτιστές να πέφτουν στην περιοχή του νέου δρόμου Λευκωσίας-Κερύνειας μέσω Κλεπίνης. «Θα αφήσω σημείωμα ότι μιλήσαμε και σου ζήτησα να μείνεις στην Κερύνεια και να συνεργαστείς με τον Επαρχιακό Μηχανικό» μου είπε και κλείσαμε έτσι τη συνομιλία μας.

Τα Τουρκικά αεροπλάνα που κάθε τόσο περνούσαν πάνω από την Κερυνειώτικη πεδιάδα μυδραλιοβολούσαν όχι μόνο το κάθε τι που οι πιλότοι έκριναν ύποπτο αλλά κυρίως και για σκοπούς εκφοβισμού.

Γι' αυτό το λόγο δεν πήγα με αυτοκίνητο αλλά περπάτησα προς την κατοικία του συνάδελφου Γιάγκου Κορομιά, Επαρχιακού Μηχανικού της ΑΗΚ στην Κερύνεια, που έτσι κι αλλιώς δεν απείχε και πολύ από το σπίτι μας. Όταν του ανέφερα το λόγο της παρουσίας μου η αντίδραση του ήταν άμεση και δικαιολογημένα εκρηκτική. «Και να κάνουμε τι;», ρώτησε. Στη συνέχεια μου μίλησε για την πληροφόρηση που είχε σ' ό,τι αφορούσε τις βλάβες/ζημιές που είχε υποστεί το σύστημα. Ήταν φανερό ότι τίποτε δεν μπορούσαμε να κάνουμε, τίποτε απολύτως αφού δεν είχαμε καθόλου ηλεκτρική ισχύ να προσφέρουμε.

Θέλοντας να μάθω τι γινόταν με άλλες υπηρεσίες ρώτησα: «Έχουμε καμιά επαφή με τις τοπικές αρχές όπως Δήμο, Αστυνομία, Πολιτική Άμυνα;» Η απάντηση του ήταν: «Από Δήμο και Αστυνομία δεν βρίσκεις κανένα. Με την Πολιτική Άμυνα κατά διαστήματα έχουμε τηλεφωνική



Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

επαφή επειδή μαζί μας εδώ βρίσκεται η σύζυγος του κυρίου που είναι υπηρεσία στην Πολιτική Άμυνα».

Στην ουσία το κράτος ήταν ανύπαρκτο. Ούτε καν μια σειράνα συναγεμμού δεν είχε ηγήσει.

Γύρω στις 12:00 η ώρα είχαμε ενημέρωση από την Πολιτική Άμυνα ότι οι Τούρκοι στρατιώτες ευρίσκονταν σε κάποια απόσταση δυτικά του χωριού Άγιος Γεώργιος.

Στις 14:00 είχαμε νέο μήνυμα από την Πολιτική Άμυνα ότι οι Τούρκοι πορεύονται προς Κερύνεια και μας συμβούλεψαν να καταφύγουμε στο Πέλλαπαϊς. Επειδή δεν υπήρχαν ενδείξεις για μάχες αποφασίσαμε ομαδικά να παραμείνουμε χωρίς να συνειδητοποιούμε ότι επρόκειτο για πόλεμο όπου οτιδήποτε ήταν δυνατό και ότι η ζωή μας δεν είχε καμιά αξία για τους εισβολείς, όπως αποδείχτηκε αργότερα από τα γεγονότα. Για καλό και για κακό, ειδοποίησα τηλεφωνικώς την οικογένεια να ετοιμασθεί για να τους μεταφέρω στο σπίτι του συναδέλφου Γ. Κορομιά. Προθυμοποιήθηκε ο θείος Γ. Χαραλαμπίδης, που βρισκόταν κι αυτός εκεί, να τους μεταφέρει εκείνος. Το σπίτι του συνάδελφου είχε στην ουσία υποκαταστήσει το Γραφείο της ΑΗΚ στην Κερύνεια.

Τελικά, γύρω στις 16:00 η ώρα είχαμε ακόμη ένα μήνυμα ότι οι Τούρκοι εισβολείς ευρίσκονταν πολύ κοντά στην Κερύνεια και οπωσδήποτε έπρεπε να φύγουμε. Μας είχε λεχθεί μάλιστα ότι αυτό θα ήταν κατά πάσα πιθανότητα και το τελευταίο μήνυμα από την Πολιτική Άμυνα.

## ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ

Η απόφαση μας να φύγουμε, ύστερα από το τελευταίο μήνυμα, ήταν άμεση. Έπρεπε να τρέξω πίσω στο σπίτι μας για να πάρω το αυτοκίνητο μου. Στο δρόμο συνάντησα τρεις δικούς μας στρατιώτες που έρχονταν από την κατεύθυνση του Αγίου Γεωργίου. Ρώτησα τι επί τέλους γινόταν και τα παιδιά μου απάντησαν ότι ξέμειναν από σφαίρες, αξιωματικοί δεν υπήρχαν και ότι ακόμη οι Τούρκοι στρατιώτες είναι κοντά στο πρατήριο βενζίνης στον Άγιο Γεώργιο. Η πληροφορία αυτή από τους εθνοφρουρούς

ήταν προφανώς εσφαλμένη γιατί εάν πράγματι οι Τούρκοι στρατιώτες ευρίσκοντο σε τόσο μικρή απόσταση έξω από την Κερύνεια από το απόγευμα του Σαββάτου, σίγουρα δεν θα περίμεναν να μουν στην πόλη το απόγευμα της Δευτέρας και μάλιστα μετά την υπογραφή της εκεχειρίας.

Πήρα το αυτοκίνητο μου από την αυλή του σπιτιού μας και αφού έκλεισα την καγκελόπορτα έφυγα για το σπίτι του συνάδελφου Γ. Κορομιά όπου με περίμεναν όλοι στα αυτοκίνητα τους για να φύγουμε μαζί.

Με επιβάτες τη σύζυγο, την κορούλα μας, την πεθερά μου, τη θεία Ιλιάδα, και τον θείο Φιλάρετο, και με μόνα μας εφόδια τα δύο βαλιτσάκια που είχε ετοιμάσει η σύζυγος μου από το προηγούμενο βράδυ, και με συνοδεία το όχημα με το συνάδελφο Γ. Κορομιά και τη δική του οικογένεια, όπως και δυο άλλα οχήματα συναδέλφων ξεκινήσαμε γι' αυτό που έμελλε να αποβεί για όλους μας προσφυγιά στην ίδια μας την πατρίδα.

Περνώντας από την Πάνω Κερύνεια σ' ένα στενό δρομάκι κάποιες Τουρκάλες γνωστές της πεθεράς μου μας καλούσαν να μείνουμε στα δικά τους σπίτια για προστασία, μέχρι να περάσει «αυτό το κακό» που μας βρήκε. Ανάμεσα σ' αυτούς που είδαμε να διακινούνται πεζοί στα δρομάκια της Πάνω Κερύνειας ήταν κι ο Κώστας Ιωάννου ο σιδηρουργός που μας είχε παραδώσει τα έπιπλα βεράντας στο σπίτι μας μόλις πριν από δυο μέρες. Είχε κρεμασμένο στον ώμο του ένα τυφέκιο του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ευχαριστήσαμε τις Τουρκάλες για την προσφορά τους να μας φιλοξενήσουν και συνεχίσαμε την πορεία μας βγαίνοντας στον κύριο δρόμο μέσω Θέρμιας.

Όταν φτάσαμε στο Πέλλαπαϊς είχε καταστεί αμέσως φανερό ότι και σε πολλούς άλλους είχε υποδειχθεί, όπως και σ' εμάς, να καταφύγουν στο Πέλλαπαϊς. Οι στενοί δρόμοι του χωριού ήταν πλήρεις από σταθμευμένα αυτοκίνητα όλων των τύπων. Εκατοντάδες άνθρωποι έψαχναν για ένα καταφύγιο.

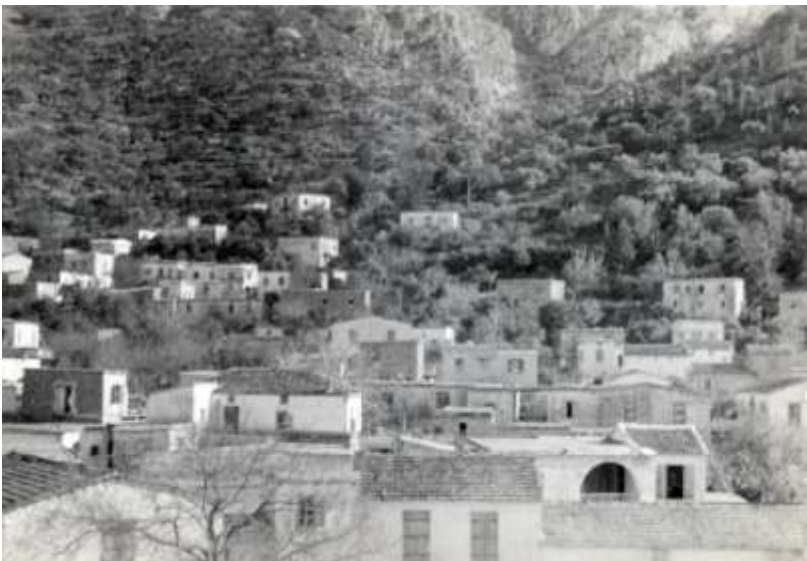
Στην είσοδο το χωριού μια καινούργια γέφυρα που ευρισκόταν στο τελευταίο στάδιο της κατασκευής της σκοπό είχε την παράκαμψη της

## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

μεγάλης διπλής στροφής που αποτελούσε σημείο αναφοράς για τους κατοίκους του χωριού. Η επίστρωση της γέφυρας δεν είχε ολοκληρωθεί αλλά πολλοί οδηγοί την χρησιμοποιούσαν ήδη. Τώρα όμως, οχήματα που ήταν σταθμευμένα πάνω στη γέφυρα καθιστούσαν αδύνατη τη χρήση της. Με τους δρόμους προς το εσωτερικό του χωριού κλειστούς, η μόνη λογική επιλογή ήταν να σταθμεύσω μέσα σ' ένα χωράφι με ελιές στην αριστερά πλευρά του δρόμου, που ανήκει, αν δεν λανθάνομαι, στην οικογένεια της Ελένης Πετρούδη. Ο δρόμος που οδηγούσε στο χωράφι αυτό ήταν στην ουσία ένα στενό αγροτικό μονοπάτι κατά μήκος της κοίτης ενός φαραγγιού με απόκρημνες πλευρές. Ζήτησα απ' όλους να αποβιβαστούν και αργά-αργά κατάφερα να περάσω στο χωράφι και να σταθμεύσω κάτω από μια γιγαντιαία ελιά.

Ο συνάδελφος Γ. Κορομιάς κατέλυσε μαζί με την οικογένεια του στο σπίτι του υπαλλήλου της ΑΗΚ Όμηρου Ασπρή που βρισκόταν σε μικρή απόσταση από την υπό κατασκευή γέφυρα στην είσοδο του χωριού.

Εμείς πήραμε ανά χείρας όλη μας την περιουσία και πορευτήκαμε προς το σπίτι της Χρυστάλλας Αθανασιάδη, εξαδέλφης της πενθεράς μου



Πέλλαπαϊς. Φωτογραφία Sidney A. L. Thompson.

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

και χήρας του προηγούμενου Κοινοτάρχη του χωριού.

Στην πλατεία του χωριού υπήρχε συγκεντρωμένο πλήθος ανθρώπων, άλλοι γιατί δεν είχαν που να πάνε κι άλλοι, τραγικές φιγούρες, ψάχνοντας για κάποιο προσφιλές τους πρόσωπο που άκουσαν ότι πληγώθηκε ή χάθηκαν τα ίχνη του. Πολλοί κατέληγαν στο Αββαείο, τμήμα του οποίου εχρησιμοποιείτο ως προσωρινό νοσοκομείο αναζητώντας τους δικούς τους. Εκεί συναντήσαμε την Ελένη Καρεφυλλίδου η οποία εργαζόταν ως εθελόντρια στο προσωρινό νοσοκομείο. Με ρώτησε αν είχαμε μάθει ο,τιδήποτε σχετικά με το γυιό της Χρίστο ή άλλα Κερυνιώτικα παιδιά. Εξήγησα ότι δεν είχα οποιαδήποτε επαφή στην Κερύνεια εκτός από το συνάδελφο Γ. Κορομία.

Φύγαμε από την πλατεία και συνεχίσαμε το δρόμο προς την οικία Αθανασιάδη. Στο φιλόξενο αυτό σπίτι είχαμε τύχει αδελφικής υποδοχής, τόσο εμείς όσο και οι υπόλοιποι που σταδιακά μέσα σε διάστημα λίγων ωρών είχαν συρρεύσει εκεί. Το σπίτι ήταν από τα παλαιά αγροτικά αρχοντικά του Πέλλαπαϊς και βρίσκεται σε απόσταση περίπου 150 μέτρων νοτιότερα της πλατείας του χωριού. Σε όλα τα αγροτικά σπίτια του 19ου αιώνα οι χώροι των βοηθητικών υπηρεσιών, στεγάζονταν εκτός της κύριας οικοδομής. Έτσι, κουζίνα, μπάνιο, αποχωρητήριο, πλυσταριό, βρίσκονταν στην αυλή ξεχωριστά από το καθαυτό σπίτι.

Κάποια στιγμή ήμασταν 20 άτομα σ' αυτό το σπίτι. Εκτός από την ιδιοκτήτρια του σπιτιού Χρυστάλλα Αθανασιάδου, τον γιο της Τάκη, την νύφη της Βέρα, τα εγγόνια της Χριστίνα και Θανάση, την αδελφή της Ελπίδα Γιαννάκη, στο σπίτι αυτό φιλοξενήθηκαν η πεθερά μου, Χρυστάλλα Σπύρου, η σύζυγος μου Ευγενία και η κόρη μας Ιωάννα, η θεία Ιλιάδα με τον σύζυγο της Φιλάρετο Αργυρίδη, και εγώ βέβαια. Επίσης φιλοξενήθηκαν η Μυριάνθη Λοΐζου με την κόρη της Φωτεινή Παντέχη και την εγγονή της Ιάνθη Παντέχη, η Μάρω Ζαμπά, (σύζυγος του προηγούμενου Επαρχιακού Μηχανικού Κερύνειας της ΑΗΚ), όπως και ο Αντώνης Μαυρομμάτης και σύζυγος του Λευκή (Αμερικανοί υπήκοοι), και για μικρό χρονικό διάστημα οι υιοί του Πορφύρη και Παγώνας Οικονομίδη Γιώργος και Πανίκος.

## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Ξαφνικά σ' ένα χωριό με περίπου 700 κατοίκους συναθροίστηκαν γύρω στις 5000 άνθρωποι. Ούτε οι υποδομές (δρόμοι, στίπια) μπορούσαν να ανταποκριθούν ούτε οι υπηρεσίες της Διοίκησης υπήρχαν για να υποβοηθήσουν. Το ηλεκτρικό ρεύμα είχε διακοπεί από τα χαράματα, νερό δεν υπήρχε αφού για να τεθεί σε λειτουργία η υδατοπρομήθεια απαιτείτο ηλεκτρισμός. Η ύπαρξη μιας πηγής στην Πάνω Γειτονιά του χωριού αποδείχτηκε σωτήρια διότι είχε απαμβλύνει το πρόβλημα σ' ότι αφορούσε τουλάχιστο το πόσιμο νερό.

Οι προμήθειες στο συνεργατικό παντοπωλείο με τον ξαφνικό υπερεφταπλασιασμό του πληθυσμού αποδείχτηκαν όχι μόνο ανεπαρκείς αλλά ασήμαντες αφού οι πάντες, μόνιμοι κάτοικοι και ξένοι, προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν όσες περισσότερες προμήθειες μπορούσαν. Τα ράφια είχαν αδειάσει από κάθε λογής τρόφιμα.

Στο σημείο αυτό οφείλω να κάνω μνεία στη συμβολή του Σάββα Κουρτέλλα, ιδιοκτήτη του εστιατορίου *‘Το Τεμπελόδεντρο’*, ο οποίος από το Σάββατο κιάλας είχε ανοίξει το κέντρο του και πρόσφερε δωρεάν γεύματα σε όσους κατέφυγαν στο Πέλλαπαϊς από τα γύρω χωριά και δεν είχαν που να καταλύσουν και τι να φάνε.

Γύρω στις 18:00 Τουρκικό αεροπλάνο περνώντας πάνω από τον κύριο δρόμο του χωριού μυδραλιοβόλησε σκάβοντας κυριολεκτικά την άσφαλτο. Η πεθερά μου βρισκόταν στο δρόμο εκείνη τη στιγμή μεταφέροντας μερικές κουβέρτες για τα παιδιά της οικογένειας Κορομιά.

Αμέσως μετά το μυδραλιοβολισμό βγήκαμε ψάχνοντας για την πεθερά μου. Ευτυχώς δεν είχε κτυπηθεί. Μόλις είχε ακούσει τον ήχο των αεροπλάνων μπήκε στο χώρο μπροστά από την εξώθυρα του σπιτιού του Αντρεή Χατζησάββα και γλύτωσε από το μυδραλιοβολισμό. Το γεγονός ότι δεν κλάψαμε θύματα από εκείνο το συμβάν το θεωρώ καθαρή τύχη.

Συχνά έκτοτε διερωτήθηκα για ποιό σκοπό μυδραλιοβολήθηκε το χωριό. Το γεγονός ότι δεν επαναλήφθηκε μυδραλιοβολισμός του χωριού από τα Τουρκικά αεροσκάφη, ενώ είχαν συνεχώς αυτή τη δυνατότητα, μας αποδεικνύει ότι σκοπός της μοναδικής περίπτωσης μυδραλιοβολισμού ήταν ο εκφοβισμός ώστε να εγκαταλειφθεί το χωριό από τους κατοίκους,

πράγμα που επεχείρησαν να επιτύχουν στη συνέχεια με κάθε μέσο και με κάθε ευκαιρία, ακόμη και μέσω πληρεξουσίων.

Πιο ψηλά από το χωριό και λίγο προς τα δυτικά ήταν γνωστή η ύπαρξη αποθήκης όπλων και πυρομαχικών της Εθνικής Φρουράς μέσα στα έγκατα του βουνού. Αυτός ο οπλισμός προοριζόταν, όπως ελέγετο, να χρησιμοποιηθεί σε περίπτωση εισβολής από την Τουρκία. Το βουνό υψωνόταν κάθετα και σε μεγάλο ύψος πάνω από την είσοδο της αποθήκης κατά τρόπο που προστατεύοταν από ενδεχόμενους αεροπορικούς βομβαρδισμούς όπως αποδείχτηκε στην πράξη. Η αποθήκη κατασκευάστηκε πριν από την ανάληψη της εξουσίας στην Ελλάδα από τη στρατιωτική χούντα, όταν υπήρχε πραγματική διάθεση υπεράσπισης της Κύπρου έναντι των επιβουλών της Τουρκίας.

Δύο Τουρκικά αεροπλάνα το ένα μετά το άλλο έκαναν κατάδυση προς την είσοδο της αποθήκης με κατεύθυνση κάθετη προς την οροσειρά αναγκαζόμενα όμως να αναδυθούν πρόωρα χωρίς να μπορέσουν να βομβαρδίσουν. Μέσα στο χωριό διαδόθηκε πως αν η απόπειρα των Τούρκων επετύγχανε, με τόσα πυρομαχικά που ευρίσκονταν στη αποθήκη, το βουνό θα καταπλάκωνε ολόκληρο το χωριό.

Η μεγάλη ποσότητα πυρομαχικών που κατά γενική ομολογία υπήρχε στη συγκεκριμένη αποθήκη αποτελούσε για μας απόδειξη της μεγάλης προδοσίας που συντελείτο μπροστά στα μάτια μας αφού αφήνονταν οι στρατιώτες μας χωρίς όπλα και πυρομαχικά να αντιμετωπίσουν ένα πάνοπλο εισβολέα.

Μετά το μυδραλιοβολισμό και τις απόπειρες βομβαρδισμού των αποθηκών που θα μπορούσαν να έχουν ολέθριες επιπτώσεις στο χωριό, πέρασε ένας αριθμός ελικοπτέρων πάνω από το Πέλλαπαϊς κι έριξαν στενόμακρες χάρτινες λωρίδες που αποδείχτηκε τελικά ότι ήταν φυλλάδια που απευθύνονταν στους κατοίκους του χωριού. Το προπαγανδιστικό μήνυμα τους ήταν εικονογραφημένο και παρουσίαζε ένα στρατιωτικό αεροσκάφος που έριχνε βόμβες στην αριστερή πλευρά του φυλλαδίου κι ενώ πετούσε προς τα δεξιά μετατρεπόταν για να καταλήξει σε περισσότερη ειρήνης που κρατούσε στο ράμφος του κλάδο ελαιάς. Κάτω από το

σχεδιάγραμμα αυτό ήταν γραμμένο στα Ελληνικά το εξής μήνυμα: «Ο φίλος μπορεί να μιλά σκληρά αλλά λέει την αλήθεια».

Το πόσο φίλος ήταν 'ο φίλος' του μηνύματος και πόση αλήθεια έλεγε, αποδείχτηκε στις επόμενες λίγες μέρες.

Δεν γνωρίζω αν η πρόκληση πυρκαϊών σε δάση, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν στρατιωτικοί στόχοι σ' αυτά, είναι αποδεκτός τρόπος διεξαγωγής πολέμου αλλά φαίνεται ότι από Τουρκικής σκοπιάς αποτελεί καθιερωμένη τακτική. Αυτό εφάρμοσαν στους βομβαρδισμούς της Τηλλυρίας το 1965 και το ίδιο εφάρμοσαν και το 1974.

Με βάση την πάγια αυτή τακτική από τις πρώτες κιόλας ώρες της εισβολής η Τουρκική αεροπορία έριξε εμπρηστικές βόμβες σε διάφορα σημεία των δασών της Κερύνειας προκαλώντας δασικές πυρκαϊές. Υπήρχαν μάλιστα πληροφορίες ότι πυρκαϊές είχαν τεθεί κακόβουλα από φανατικούς Τουρκοκυπρίους πριν από την εισβολή, ύστερα προφανώς από υπόδειξη της Άγκυρας.

Μια τέτοια πυρκαϊά που ξεκίνησε στα δυτικά του Πέλλαπαϊς με το δυτικό άνεμο που επικρατούσε για δυο συνεχείς ημέρες κατευθυνόταν προς το χωριό. Εκτός από την ανησυχία που νοιώθαμε από τον κίνδυνο εξάπλωσης της πυρκαϊάς στο χωριό, ήταν ταυτόχρονα αποκαρδιωτικό για μας να βλέπουμε τα όμορφα και αιωνόβια εκείνα πεύκα να τα κατατρώει η αδηφάγος φωτιά. Ο πυκνός καπνός κάλυψε, σαν χαμηλό νέφος, ολόκληρο το χωριό δυσκολεύοντας τόσο την όραση όσο και την αναπνοή μας.

Την νύκτα το θέαμα ήταν φρικτό, ανατριχιαστικό. Ανάλογα με την ένταση του ανέμου λαμπάδιαζαν οι κορμοί των πεύκων και εκείνα που στο φως της ημέρας έμοιαζαν με απανθρακωμένους στύλους το βράδυ φάνταζαν σαν αναμμένες λαμπάδες, που το φως τους τρεμόσβηνε ή δυνάμωνα ανάλογα με την ένταση του ανέμου. Η έλλειψη οποιασδήποτε άλλης πηγής φωτός έκανε πιο έντονο το θέαμα. Κανείς δεν ασχολείτο με την κατάσβεση της πυρκαϊάς αφού ούτε νερό, ούτε άλλα πυροσβεστικά μέσα υπήρχαν. Η έκβαση της πυρκαϊάς ήταν πλέον θέμα τύχης και καιρικών συνθηκών.

Το γεγονός ότι κανείς δεν μπορούσε να κάνει ο,τιδήποτε για να σβήσει την πυρκαϊά ή να την θέσει υπό κάποιο έλεγχο και ο φόβος εξάπλωσης της στο χωριό αποτελούσαν την πρώτιστη ανησυχία όλων μας ενώ ο Τουρκικός στρατός σχεδόν ανενόχλητος εδραίωνε τις θέσεις του.

Όλη την επομένη ημέρα ο άνεμος φυσούσε από τα δυτικά και η πυρκαϊά προχωρούσε προς το χωριό. Κατά το απόγευμα σταμάτησε ο δυτικός άνεμος και σταδιακά άρχισε να πνέει ανατολικός που έστρεψε την πυρκαϊά ξανά πίσω προς τα ήδη καμένα. Η τροπή αυτή μας είχε ανακουφίσει όλους αφάνταστα. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που απέδωσαν την αλλαγή του ανέμου σε θαύμα της Παναγίας της Ασπροφορούσας, προστάτιδας του χωριού.

Το πρωί της Δευτέρας 22 Ιουλίου, το ραδιόφωνο καλούσε τους υπαλλήλους των κρατικών υπηρεσιών και ημικρατικών οργανισμών να παρουσιαστούν στις εργασίες τους. Δεδομένου ότι ο χώρος εργασίας μου ήταν στη Λευκωσία θεώρησα πρέπον να ζητήσω την άποψη του Αστυνομικού Διευθυντού Κερύνειας, Μάμα Χριστοδούλου, που από το πρωί του Σαββάτου είχε μεταφέρει την έδρα του στο Πέλλαπαϊς. Τον βρήκα στο γραφείο του φύλακα του Αββαείου. Όταν άκουσε το πρόβλημα μου, χωρίς κανένα προβληματισμό ή δισταγμό μου ανέφερε ότι πρέπει να παρουσιαστώ στο γραφείο της Αρχής Ηλεκτρισμού στην Κερύνεια.

Πήγα στο σπίτι όπου διέμενε ο Γ. Κορομιάς με την ελπίδα να πηγαίναμε μαζί στην Κερύνεια αλλ' αυτός είχε ήδη αναχωρήσει. Είχε πάρει κι αυτός οδηγίες από τον Αστυνομικό Διευθυντή Κερύνειας να πάει στο γραφείο της ΑΗΚ στην Κερύνεια.

Περπάτησα, λοιπόν, στον τόπο όπου είχα αφήσει το όχημα μου για να ανακαλύψω ότι δύο οχήματα ήταν σταθμευμένα μέσα στο στενό αγροτικό δρόμο που οδηγούσε στο χώρο όπου είχα σταθμεύσει. Αφού δεν υπήρχε τρόπος να πάρω το αυτοκίνητο μου ξεκίνησα πεζός, ελπίζοντας ότι κάποιος άλλος θα πήγαινε προς την Κερύνεια και θα μπορούσε να με μεταφέρει.

Λίγο έξω από το χωριό είδα ένα ιδιωτικό λευκό αυτοκίνητο, μάρκας Austin με διάτρητη την οροφή του από μυδραλιοβολισμό. Το αυτοκίνητο



προφανώς κατευθυνόταν προς το χωριό όταν μυδραλιοβολήθηκε και ακινητοποιήθηκε στην αριστερή άκρη του δρόμου.

Δεν υπήρχε κανείς μέσα στο όχημα, στη θέση όμως του οδηγού υπήρχαν αίματα και το κάθισμα το ίδιο ήταν διάτρητο από σφαίρα. Κοίταξα για λίγο κοντά στο αυτοκίνητο και αφού δεν είδα ούτε νεκρό ούτε πληγωμένο άτομο υπέθεσα ότι κάποιος θα είχε μεταφέρει τον πληγωμένο οδηγό στο νοσοκομείο και συνέχισα την πορεία μου.

Κάθε τόσο κοίταζα πίσω μου για το ενδεχόμενο εμφάνισης κανενός αυτοκινήτου που πήγαινε προς Κερύνεια.

Έφτασα μέχρι τη συμβολή με το δρόμο προς το χωριό Καζάφани οπότε πράγματι είδα ένα τέτοιο όχημα. Ήτανε μέσα δυό παιδιά, δημόσιοι υπάλληλοι, που ανταποκρίνονταν κι αυτοί στην υπόδειξη των πραξικοπηματικών αρχών να παρουσιαστούν στις εργασίες τους. Φυσικά οι αρχές αυτές δεν είχαν ούτε γνώση για την κατάσταση γύρω τους ούτε καν επαφή με την πραγματικότητα.

Με προθυμία τα παιδιά με δέκτηκαν στο αυτοκίνητο τους και συνεχίσαμε το δρόμο μας προς την Κερύνεια.

Μπαίνοντας στην περιοχή του χωριού Θέρμια είδα από μακριά να έρχεται από την αντίθετη κατεύθυνση το όχημα του συνάδελφου Γ. Κορομιά με οδηγό τον ίδιο κι έχοντας μέσα έναν συνεπιβάτη. Ζήτησα από τα παιδιά να σταματήσουν να βγω.

Ο συνάδελφος που προφανώς μιλούσε με τον συνεπιβάτη του ούτε καν πρόσεξε τα σήματα που του έκανα με τα χέρια μου για να σταματήσει και συνέχισε ολοταχώς το δρόμο του προς Πέλλαπαϊς. Τα παιδιά έφυγαν για την Κερύνεια κι εγώ παρέμεινα μόνος στο πουθενά χωρίς μέσο μεταφοράς.

Σκέφτηκα πως καταρχήν δεν πρέπει να συνεχίσω προς το γραφείο της Κερύνειας αφού ο καθ' ύλην υπεύθυνος συνάδελφος ώχρητο απιών. Έτσι ξεκίνησα και πάλιν πεζός για να επιστρέψω στο Πέλλαπαϊς.

Αυτή τη φορά ήταν δυσκολότερο το εγχείρημα όχι μόνο λόγω αύξησης της απόστασης από το χωριό αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι τώρα επρόκειτο για ανηφορική διαδρομή. Αφού είχα διανύσει πέραν της μισής απόστασης, σταμάτησε δίπλα μου ένα όχημα που ερχόταν από την

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

Κερύνεια και που οδηγούσε ο επαγγελματίας οδηγός της Αρχής Ηλεκτρισμού Χρίστος Δημοσθένους, γνωστός ως ‘Τζιάμπος’. Ο Χρίστος, που ήταν μακρινός συγγενής του πεθερού μου, με ρώτησε με απορία «Πού πάεις ρε συγγενή μόνος;».

Μπήκα στο αυτοκίνητο του Χρίστου και συνεχίσαμε τη διαδρομή μας προς το χωριό.

Από τον Χρίστο πληροφορήθηκα ότι οι Τούρκοι δεν είχαν μπει στην Κερύνεια αλλά από την άλλη, δεν υπήρχε καθόλου έννοια στην επάνδρωση του γραφείου αφού δεν υπήρχε ηλεκτρισμός σ’ ολόκληρη την επαρχία.

Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξα σ’ ό,τι αφορά την αποστολή μας στην Κερύνεια ήταν ότι η επαφή που είχε ο Αστυνομικός Διευθυντής με τις υπόλοιπες κρατικές υπηρεσίες από τις οποίες έπαιρνε τις οδηγίες του ήταν το ραδιόφωνο και με βάση αυτές τις οδηγίες έδινε και ο ίδιος τις διαταγές του.

Όταν φτάσαμε στο χωριό συναντήθηκα με τον συνάδελφο Γ. Κορομιά. Τότε κατάλαβα γιατί δεν με είχε προσέξει όταν του σηματοδοτούσα να σταματήσει στη Θέρμια. Ήταν ακόμη έξαλλος για το γεγονός ότι τον είχαν στείλει άσκοπα στην Κερύνεια. Αφού οι γραμμές μεταφοράς ήταν κομμένες δεν υπήρχε περίπτωση να έλθει ηλεκτρισμός στην πόλη και συνεπώς η παρουσία μας στην πόλη ήταν εντελώς αχρείαστη. Εξοργισμένος, μου ανέφερε ότι πρόθεση του ήταν με την πρώτη ευκαιρία να φύγει με την οικογένεια του για τη Λευκωσία. Τον παρεκάλεσα φεύγοντας να ειδοποιήσουν κι εμάς ώστε να πάμε όλοι μαζί.

Τα τηλέφωνα λειτουργούσαν μέχρι τις 18:00 περίπου της Δευτέρας 22 Ιουλίου. Λίγη ώρα πριν σιγήσουν έκανα το τελευταίο μου τηλεφώνημα προς τους γονείς μου στη Λευκωσία για να τους ενημερώσω ότι ήμασταν στο Πέλλαπαϊς.

Μετά τη σίγηση των τηλεφώνων δεν υπήρχε δυνατότητα οποιασδήποτε τηλεφωνικής επαφής με οποιονδήποτε. Το χωριό ήταν πλέον απομονωμένο πλήρως. Μόνη μας επαφή με τον εξωτερικό κόσμο, κι αυτή μονοκατεύθυντη, ήταν το ραδιόφωνο. Από το ραδιόφωνο

πληροφορηθήκαμε ότι είχε επιτευχθεί συμφωνία για κατάπαυση του πυρός με εφαρμογή από τις 16:00 της Δευτέρας 22 Ιουλίου.

Θεωρητικά μόνο υπήρξε εκεχειρία. Στην πράξη οι Τούρκοι ούτε λεπτό δεν τήρησαν τέτοια δέσμευση. Εξάλλου σε ποιούς θα λογοδοτούσαν εάν αποφάσιζαν, όπως όντως έπραξαν, να παραβιάσουν την κατάπαυση πυρός; Από δικής μας πλευράς οι αρχές ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτες σε όλη την Κύπρο, ιδιαίτερα όμως στην Κερύνεια. Από πλευράς Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) τα κυκλοφορούντα τεθωρακισμένα οχήματα στην Επαρχία Κερύνειας είχαν πλήρωμα Βρετανούς Ειρηνευτές των οποίων τη συνέργεια με τους Τούρκους είχα την ευκαιρία να γνωρίσω εκ του σύνεγγυς και από πρώτο χέρι, κατά το κοινώς λεγόμενον.

Ο Τουρκικός στρατός εκτός από τις συνεχείς επιχειρήσεις επί του εδάφους εξακολουθούσε να μεταφέρει μαζικά στρατιώτες από την Τουρκία με ελικόπτερα. Ένας απαίσιος και συνεχώς εντεινόμενος βόμβος έκανε τον ατμοσφαιρικό αέρα να πάλλεται προτού καν φανούν στον ορίζοντα τα στρατιωτικά ελικόπτερα που τον προκαλούσαν. Ύστερα εμφανίζονταν σαν σμήνος μεταναστευτικών ακριδών πετώντας σε σχετικά χαμηλό ύψος και σε διάταξη και με ταχύτητα σαν να πήγαιναν σε στρατιωτική παρέλαση. Οι πτήσεις αυτές πραγματοποιούνταν κατά τη διάρκεια της ημέρας, όσο ακόμη υπήρχε φως. Κάθε διαδρομή περιλάμβανε περί τα 30 ελικόπτερα που σ' εμάς στο Πέλλαπαϊς φαίνονταν να προσγειώνονται σε περιοχή επάνω στο βουνό ή νοτίως της οροσειράς του Πενταδακτύλου στην περιοχή του χωριού Αγύρτα.

Το βράδυ, εκμεταλλευόμενοι τη θεωρητική κατάπαυση του πυρός και την απουσία αεροσκαφών από τους αιθέρες αρκετοί αποτόλμησαν να διαφύγουν από το χωριό προς Λευκωσία. Την επομένη πληροφορηθήκαμε για το τόλμημα τους αλλά δεν υπήρχε τρόπος να διαπιστώσουμε κατά πόσο, όντως, έφθασαν ή όχι στον προορισμό τους.

Το πρωί της Τρίτης 23 Ιουλίου πληροφορήθηκα ότι οι συνάδελφοι μου της Αρχής Ηλεκτρισμού ήταν ανάμεσα σ' αυτούς που έφυγαν το προηγούμενο βράδυ, χωρίς δυστυχώς να έχουν αναφέρει ο,τιδήποτε σ' εμάς. Έτσι αποφάσισα να μεταφέρω κι εγώ το αυτοκίνητο μου, αν φυσικά είχε στο μεταξύ απεγκλωβιστεί, πιο κοντά στο σπίτι όπου διαμέναμε ώστε

να έχουμε κι εμείς τη δυνατότητα διαφυγής αν κάποια στιγμή παρουσιαζόταν ευκαιρία.

Περνώντας από την πλατεία με φώναζε ο Πανίκος Οικονομίδης ο οποίος ασχολείτο με τη συναρμολόγηση ενός μακρύκαννου όπλου του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου κι αντιμετώπιζε δυσκολία στην τοποθέτηση της κυλινδρικής σφαιροθήκης. Ήθελε να μάθει αν είχα ποτέ πιάσει τέτοιο όπλο στα χέρια μου κι αν μπορούσα να βοηθήσω καθόλου. Του απάντησα πως μόνο σε πολεμικές ταινίες είχα δει παρόμοιο όπλο κι έτσι δεν μπορούσα να συμβάλω στη λύση του προβλήματος.

Λίγο πιο πέρα συνάντησα τον εξάδελφο της συζύγου μου καταδρομέα της 33ης Μοίρας Καταδρομών, Μιχάλη Χαραλαμπίδη μέσα σε ένα ολοκαίνουργιο Land Rover του Τμήματος Γεωλογικής Επισκόπησης γεμάτο με στρατιώτες. Με κάλεσε να ανεβώ στο όχημα για να πάμε να δημιουργήσουμε γραμμή άμυνας στον Παχύαμμο που περιλάμβανε την τοποθέτηση ναρκών. Ένοιωσα πολύ άσχημα που ανέφερα στον Μιχάλη ότι, στην πραγματικότητα, δεν μπορούσα να προσφέρω πολλά πράγματα σαν στρατιώτης, αφού ποτέ δεν έτυχα σχετικής εκπαίδευσης. «Κάτι θα βρούμε να κάμεις κι εσύ» ήταν η απάντηση του Μιχάλη. Ανέβηκα λοιπόν κι εγώ σε ένα σκαλοπατάκι έξω από την πόρτα του συνοδηγού και στερεώθηκα πιάνοντας πάνω σε μια σκάλα αποσκευών στην οροφή του αυτοκινήτου. Με τον ίδιο τρόπο ήταν πιασμένα άλλα τρία άτομα στο εξωτερικό του οχήματος.

Στη μεγάλη στροφή, στην έξοδο του χωριού, λόγω της φυγόκεντρης δύναμης που αναπτύχθηκε εξαιτίας του μεγάλου φορτίου αλλά και της ταχύτητας, το αυτοκίνητο ξέφυγε κάπως του ελέγχου του οδηγού και κτύπησε ένα μεσήλικα πεζό που περπατούσε στην έξω πλευρά της στροφής πηγαίνοντας προς το χωριό, έχοντας κρεμασμένο στον ώμο του ένα τυφέκιο του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ο πεζός έπεσε στο έδαφος και με τα δύο του χέρια άρπαξε τον αριστερό του μηρό. Ο Μιχάλης πάτησε αμέσως φρένο και απευθυνόμενος σ' εμένα μου είπε «Πες στον πεζό να μας δώσει το όπλο του κι εσύ βοήθησε τον να πάει στο νοσοκομείο. Εμείς δεν μπορούμε να περιμένουμε άλλο, φεύγουμε». Μέχρι το βράδυ της Τετάρτης 24 Ιουλίου ως νοσοκομείο εχρησιμοποιείτο ο

χώρος εστίασης του μεσαιωνικού Αββαείου. Αφού παρέδωσε το τυφέκιο του, ο πεζός στηριζόμενος πάνω μου σηκώθηκε και μαζί πορευτήκαμε προς το νοσοκομείο.

Το Land Rover συνέχισε το δρόμο προς τον προορισμό του χωρίς μένεα. Ήταν η τελευταία φορά που είδα τον Μιχάλη.

Χρόνια αργότερα στα πλαίσια της διερεύνησης της τύχης των αγνοουμένων εντοπίστηκαν τα λείψανα του στο Καζάφани και ταυτοποιήθηκαν με τη μέθοδο DNA το 2007. Ο Μιχάλης είχε εκτελεσθεί με εξ επαφής πυροβολισμό στην κεφαλή. Στον ίδιο χώρο βρέθηκαν θαμμένα και τα λείψανα άλλων ατόμων. Από πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί, μετά τον Παχύαμμο ο Μιχάλης είχε πάει στην Κυθρέα όπου του είχε λεχθεί ότι ο υποδιοικητής της Μοίρας του και μερικοί καταδρομείς είχαν οδηγηθεί τραυματίες στο νοσοκομείο στο Αββαείο του Πέλλαπαϊς. Ο Μιχάλης ανέλαβε να γυρίσει στο Πέλλαπαϊς με ακόμη δύο άλλα οχήματα για να μεταφέρουν τους τραυματίες στη Λευκωσία. Μαζί του στο ίδιο όχημα ήταν ο στρατιώτης Σωτήρης Δρουσιώτης από τον Λάρνακα της Λαπήθου και ο εξάδελφος του Ανδρέας, πολίτης από την

Κυθρέα. Το δεύτερο όχημα οδηγούσε ο Κερυνειώτης Γεώργιος Στρογγυλός, έφεδρος στρατιώτης του 251 ΤΠ. Στο τρίτο όχημα επέβαινε ο αστυνομικός Ιάκωβος Κακουρής από τη Περιστερονοπηγή. Στην πορεία τους προς το Πέλλαπαϊς, έπεσαν σε ενέδρα των Τούρκων κοντά στο χωριό Καζάφани. Προφανώς, είχαν συλληφθεί και στη συνέχεια εκτελεσθεί εν ψυχρώ από τους Τούρκους.

Συμπέρασμα μου είναι ότι οι Τούρκοι, τουλάχιστον μέχρι την Τρίτη, άφηναν να περάσουν ανενόχλητα όσοι έφυγαν από την Κερύνεια, έστω και στρατιώτες, όπως το πρωινό ταξίδι του



Μιχαλάκης Γ. Χαραλαμπίδης  
(1954-1974)

Μιχάλη και των άλλων παιδιών, αλλά έστηναν ενέδρα σε όσους κατευθύνονταν προς την Κερύνεια, όπως το απογευματινό ταξίδι. Την επομένη είχε εκκενωθεί το νοσοκομείο με όλους τους τραυματίες και όλοι πέρασαν πολύ πλησίον του Καζαφανιού και εκ των υστέρων γνωρίζουμε ότι οι Τούρκοι δεν τους σταμάτησαν. Αυτό αποδεικνύει έμμεσα το συμπέρασμα μου ότι οι Τούρκοι δεν ενοχλούσαν αυτούς που έφευγαν από την Κερύνεια αλλά μόνο αυτούς που έρχονταν προς την Κερύνεια.

Η εντολή του Μιχάλη να συνοδέψω τον πεζό στο νοσοκομείο πιθανώς να μου έσωσε τελικά τη ζωή αφού αλλιώς θα μπορούσα κι εγώ να ήμουν ανάμεσα σ' αυτούς που εκτελέστηκαν στο Καζάφани δεδομένου ότι σίγουρα θα ήθελα να επιστρέψω μαζί του πίσω στο Πέλλαπαϊς όπου βρισκόταν η οικογένεια μου.

Κάποια στιγμή ο πεζός που βοηθούσα, μου ανέφερε ότι ένοιωθε καλύτερα και μπορούσε να συνεχίσει μόνος του. Τον άφησα και πήγα στο αυτοκίνητο μου που είχε απεγκλωβιστεί μετά την φυγή της προηγούμενης νύκτας.

Μετέφερα το αυτοκίνητο μου και το στάθμευσα σε ένα σημείο του δρόμου πολύ κοντά στο σπίτι που διαμέναμε με την ελπίδα παρουσίας κάποιας ευκαιρίας διαφυγής.

Τις οποιεσδήποτε όμως ελπίδες τρέφαμε για διαφυγή μας από το Πέλλαπαϊς τις εγκαταλείψαμε όταν από το χώρο του Αββαείου είχαμε προσέξει ότι στο Καζάφани διακινούνταν ήδη Τουρκικά άρματα μάχης.

Την Τρίτη, 23 Ιουλίου, έφθασε στο χωριό μια δωδεκάδα Φιλλανδών Ειρηνευτών οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο χώρο του Αββαείου, όπου ύψωσαν τη σημαία των ΗΕ και μας διαβεβαίωσαν ότι από εκείνη τη στιγμή το χωριό βρισκόταν υπό τη δικαιοδοσία και την προστασία των Ηνωμένων Εθνών. Η εξέλιξη αυτή έγινε δεκτή με ανακούφιση από όλους μέσα στο χωριό αφού κανείς δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι η αλαζονεία και το θράσος του Τουρκικού στρατού ήταν δυνατό να φτάσει σε τέτοιο βαθμό ώστε να απειλήσει και να εκδιώξει ακόμη και στρατιώτες των ΗΕ.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας, γύρω στις 18:00, ολόκληρο το χωριό άρχισε να δονείται από αλλεπάλληλες εκρήξεις στη νότια πλευρά της

οροσειράς. Το ότι επρόκειτο για εκρήξεις από βλήματα πυροβολικού δε χωρούσε καμιά αμφιβολία. Εκείνο που δεν γνωρίζαμε ήταν κατά ποίου στρέφονταν αυτά τα πυρά. Μερικοί που προσποιούνταν γνώση επί στρατιωτικών θεμάτων έδωσαν την ερμηνεία ότι επρόκειτο περί βολών του πυροβολικού της Εθνικής Φρουράς κατά των θέσεων του Τουρκικού στρατού στη νότια πλαγιά της οροσειράς του Πενταδακτύλου πράγμα που όλοι ευχόμασταν να ισχύει. Εβδομάδες αργότερα, βρισκόμενος στην Αντίγιαμαν της Ανατολίας θα μάθαινα ότι οι εκρήξεις αυτές οφείλονταν στα πυρομαχικά της 181ΜΠΠ που καταστράφηκαν από Τουρκικούς όλμους κοντά στο χωριό Συχαρί.

Με την έλευση των Ειρηνευτών στο χωριό φαίνεται πως είχε ανοίξει η οδός και για τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό (ΔΕΣ) να αρχίσει διανομή προμηθειών.

Ποτέ δεν φαντάστηκα τον εαυτό μου να ξεφορτώνει τρόφιμα από φορτηγά του ΔΕΣ, όπως συχνά βλέπουμε να γίνεται σε περιπτώσεις λιμού σε χώρες της Αφρικής ή της Ασίας. Έγινε όμως κι αυτό. Το ψωμί ήταν το βασικό είδος που διανεμόταν. Άλλα είδη περιλάμβαναν κυρίως κονσέρβες σαρδέλας ή κρέατος, διάφορα όσπρια, μακαρόνια και φυτικά έλαια.

Επειδή όμως τα τρόφιμα που διένειμε ο ΔΕΣ δεν ήταν πλήρως ικανοποιητικά από άποψη ποσότητας ή και ποιότητας διερευνούσαμε κι άλλες δυνατότητες εξασφάλισης τροφίμων.

Ο Κωσταρής Χριστοδούλου, ο κρεοπώλης, είναι γνωστός σ' όλους τους Κερυνειώτες όχι μόνο λόγω του κρεοπωλείου του στη Δημοτική Αγορά Κερύνειας αλλά κυρίως λόγω του γεγονότος ότι υπήρξε ένας από τους συναγωνιστές του Κυριάκου Μάτση. Στις 19 Νοεμβρίου 1958 ήταν ένας από τους δύο συντρόφους του Μάτση που βρίσκονταν μαζί του στο κρησφύγετο στο Δίκωμο μέχρι που διατάχθηκαν από τον Μάτση να βγουν και να παραδοθούν.

Στο χωριό υπήρχε ένα βόδι που προοριζόταν για σφαγή. Έτσι κι αλλιώς δεν υπήρχε αρκετή ποσότητα ζωοτροφών για να συνεχίσει να τρέφεται το ζώο για πολύ χρόνο ακόμη. Το πρόβλημα ήταν ότι λόγω έλλειψης ηλεκτρισμού και μη λειτουργίας ψυγείων δεν μπορούσε να σφαγεί το ζώο εκτός αν υπήρχε εκ των προτέρων εξασφαλισμένος ικανός

αριθμός αγοραστών. Αφού, λοιπόν, ολοκληρώθηκαν οι προπωλήσεις του κρέατος από τον Κωσταρή, σφραγίστηκε η μοίρα του ζώου.

Ενώ στο χωριό υπήρχε σιτοδεία, την ίδια στιγμή μια αποθήκη σε μια κατοικία ήταν πλήρης σιταριού. Ο ιδιοκτήτης στάθηκε τυχερός κι έλειπε στη Λευκωσία κατά την ημέρα της εισβολής. Ο Τάκης Αθανασιάδης ως εξάδελφος του ιδιοκτήτη ανέλαβε την ευθύνη, άνοιξε την αποθήκη και διέθεσε το περιεχόμενο της σε ενδιαφερόμενους στην τρέχουσα τιμή των σιτηρών. Νοείται ότι αυτοί που αγόρασαν σιτάρι ήταν εκείνοι που διέμεναν σε σπίτια όπου είχαν τη δυνατότητα να ζυμώνουν και να φουρνίσουν. Πήρα 80 οκάδες σιτάρι που αποτελούσε το μέγιστο όριο που αποφασίστηκε για κάθε ενδιαφερόμενο. Το πρόβλημα μετά ήταν πώς να το αλέσουμε.

Το χωριό διέθετε ένα μηχανοκίνητο αλευρόμυλο που δεν είχε εργαστεί τα τελευταία 20-25 χρόνια. Βρήκαμε τον ηλικιωμένο μυλωνά που χειριζόταν κάποτε το μύλο αυτό. Ο ίδιος είχε εκφράσει αμφιβολίες κατά πόσο μπορούσε να τεθεί ξανά σε λειτουργία. «Αν καταφέρουμε να τον ξεκινήσουμε εγώ είμαι σε θέση να τον χειριστώ» μας διαβεβαίωσε.

Πήγαμε επί τόπου και μας άνοιξε την πόρτα για να αντικρίσουμε ένα δυνητικά υπέροχο μουσειακό έκθεμα. Δυστυχώς τόσο ο μύλος όσο και η κινητήρια μηχανή του είχαν πάνω τους συσσωρευμένη σκόνη και ιστούς αράχνης δεκαετιών και παντού υπήρχαν περιτώματα ποντικών που προφανώς χάρνονταν τόσα χρόνια ανενόχλητοι το χώρο σαν δικό τους βασίλειο.

Χρειάστηκε καθαρισμός δυο ωρών από αρκετούς εθελοντές καθαριστές για να φτάσει σε μια αποδεκτή κατάσταση αλλά ο καθαρισμός μόνο τότε θα μπορούσε να θεωρηθεί ολοκληρωμένος όταν θα άρχιζε η μυλόπετρα να στρέφεται, πράγμα που θα επέτρεπε τον εσωτερικό καθαρισμό του μύλου από την αβάτζια, δηλαδή το σιλό, μέχρι την έξοδο του αλευριού.

Ο μύλος χρησιμοποιούσε ένα κινητήρα ντήζελ εφοδιασμένο με εκκινητήρα πεπιεσμένου αέρα. Καύσιμα είχαμε προμηθευτεί από γεωργικό ελκυστήρα που υπήρχε στο χωριό. Η μηχανή ήταν συνδεδεμένη μέσω ενός πλατιού ιμάντα με ένα σφόνδυλο αδρανείας διαμέτρου δυο



τουλάχιστον μέτρων. Ο μισός σφόνδυλος-τροχός εξείχε πάνω από το δάπεδο και ο άλλος μισός ευρισκόταν μέσα σε κοίλωμα εντός του δαπέδου.

Ο μυλωνάς ζήτησε κάποια στιγμή να ανοίξουμε τη βάνα του πεπιεσμένου αέρος για να ξεκινήσει η μηχανή πλην όμως χωρίς αποτέλεσμα. Ούτε ίχνος αέρος στον αεροθάλαμο. Ο αεροθάλαμος αυτός υπό κανονικές συνθήκες λειτουργίας αποθήκευε πεπιεσμένο αέρα ενόσω εργαζόταν η μηχανή, για να χρησιμοποιηθεί ως κινητήρια δύναμη κατά την επόμενη εκκίνηση. Τα χρόνια όμως που πέρασαν από τότε που λειτούργησε για τελευταία φορά ο μύλος επέτρεψαν σιγά-σιγά στον αποθηκευμένο αέρα να διαφύγει.

Μας παρέμενε μόνο μια ακόμη ελπίδα: Να θέσουμε σε λειτουργία τον μύλο, μέσω του σφονδύλου αδρανείας. Προχωρήσαμε στον καθαρισμό του άξονα, ελπίναμε όλα τα σημεία τριβής και μαζευτήκαμε 4-5 νεαροί να γυρίσουμε τον τροχό δίνοντας του αρκετές στροφές ώστε να παρασύρει τον κινητήρα σε κίνηση. Πρώτη και δεύτερη προσπάθεια υπήρξαν ανεπιτυχείς. Στην τρίτη προσπάθεια η μηχανή άρχισε αργά-αργά να παίρνει στροφές, κάτι που μας ενθουσίασε όλους και μας έκανε από τη χαρά μας να ξεχάσουμε, προς στιγμή, το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζαμε, τον Τούρκο εισβολέα.

Το πρώτο αλεύρι που βγήκε από το μύλο θυσιάστηκε στο βωμό της καθαριότητας των μυλόπετρων. Άρχισε στη συνέχεια το άλεσμα για λογαριασμό των νοικοκυραίων που περίμεναν υπομονετικά τη σειρά τους.

Όταν το αλεύρι έβγαινε από το μύλο ήταν σχεδόν καυτό, λόγω της τριβής των σπόρων του σιταριού με τις μυλόπετρες. Μόλις μετέφερα το δικό μας στο σπίτι, η θεία Ιλιάς άπλωσε σεντόνια στο πάτωμα πάνω στα οποία έβαλε το αλεύρι σε λεπτή στρώση για να κρυώσει γρήγορα και να αποφευχθεί το μαύρισμα του. Εκεί μιλούσε η αδιαμφισβήτητη εμπειρική γνώση από το παρελθόν και οφείλαμε να υπακούουμε και να διδασκόμαστε!

Με τη λειτουργία του μύλου λύσαμε το πρόβλημα της έλλειψης αλεύρου για κατ' οίκον αρτοποιία.

Το πρόβλημα της παρασκευής του πρωινού ροφήματος, στο σπίτι που μέναμε, ελλείπει ηλεκτρισμού για το βραστήρα νερού, λύθηκε με τη χρήση ενός παλαιού αλλά υπέροχου ορειχάλκινου σαμοβαριού με ιστορία. Ο παππούς και η γιαγιά της Βέρας Αθανασιάδη ήταν οι πρώτοι ιδιοκτήτες του σαμοβαριού. Κατάγονταν από τον Πόντο, όπου ζούσαν παρά τους κατά καιρούς διωγμούς από τους Οθωμανούς. Εκεί είχαν σε καθημερινή χρήση αυτό το σαμοβάρι.

Την εποχή των συστηματικών διωγμών του Ποντιακού Ελληνισμού και άλλων μειονοτήτων της Μικρασίας, για να γλυτώσουν από τις σφαγές των Τούρκων, όλη η οικογένεια κατέφυγαν στην Ρωσία, παίρνοντας μαζί τους και το σαμοβάρι τους. Σε μερικά χρόνια έγινε η Ρωσική επανάσταση. Μερικές δυτικές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, έστειλαν στρατιώτες στα πλαίσια του λεγομένου Λευκού Στρατού για να καταπολεμήσουν τον Κόκκινο Στρατό των Ρώσων επαναστατών. Για ν' αποφύγουν λοιπόν το ενδεχόμενο αντιποίνων κατά των Ελλήνων οι παππούδες φεύγουν από τη Ρωσία και κατεβαίνουν ως πρόσφυγες στη Θεσσαλονίκη, φέρνοντας μαζί τους και το σαμοβάρι.

Το σαμοβάρι αυτό έμελλε να έλθει στο Πέλλαπαϊς ως μέρος κληρονομιάς της Βέρας και να εξυπηρετήσει την εγγονή των πρώτων ιδιοκτητών κάτω από συνθήκες δίωξης ξανά από τους ίδιους βαρβάρους που κατάτρεχαν τους πρώτους ιδιοκτήτες του.

Η απόδοση του σαμοβαριού ήταν καταπληκτική. Με δυο κάρβουνα μπορούσαμε να βράσουμε ποσότητα νερού της τάξης των 4-5 λίτρων. Πρώτη μου φροντίδα κάθε πρωί ήταν να ανάψω τα κάρβουνα για το σαμοβάρι για να έχουμε ζεστό νερό για το πρωινό ρόφημα.

Με την έλευση των Ειρηνευτών στο χωριό εμφανίστηκε και μια αποστολή του BBC. Ένας από την ομάδα ζήτησε να συναντηθεί με κάποιον που μιλούσε αγγλικά και τον έφεραν μαζί με τον εικονολήπτη του στο σπίτι όπου διαμέναμε. Με ρώτησε αν ήμουν διατεθειμένος να απαντήσω σε μερικές ερωτήσεις και όταν συγκατένευσα διάλεξε μαζί με το συνεργό του το σημείο της αυλής που βόλευε για τη βιντεογράφιση. Καθίσαμε λοιπόν κάτω από την κληματαριά της αυλής με φόντο το σπίτι

κι άρχισε να με ερωτά διάφορες ερωτήσεις σχετικά με τις πρώτες ώρες της εισβολής, γιατί καταφύγαμε στο Πέλλαπαϊς, αν είχαμε ευκαιρία να φύγουμε προς Λευκωσία και γιατί δεν φύγαμε, αν φοβόμαστε τώρα κάποια αντίδραση από τους Τουρκοκυπρίους, αν τους εμπιστευόμασταν και αν ήμασταν διατεθειμένοι να ζήσουμε υπό την διοίκηση τους.

Απαντούσα με ειλικρίνεια την κάθε ερώτηση, τονίζοντας συνεχώς και με την κάθε ευκαιρία, το γεγονός ότι οι σχέσεις μας με τους Τουρκοκυπρίους σ' ολόκληρη την Επαρχία της Κερύνειας υπήρξαν πάντοτε αρμονικές ακόμη και κατά τις περιόδους των διακοινοτικών ταραχών σε άλλα μέρη της νήσου. Του είπα για την πρόταση που είχαμε να μας φιλοξενήσουν στα σπίτια τους Τουρκάλες Κερυνειώτισσες, κατά τη διάρκεια της εισβολής. Σ' ό,τι αφορούσε τους λόγους που δεν διαφύγαμε προς Λευκωσία του απάντησα ότι ο καθένας ήθελε να είναι, όσο γίνεται κοντά στο σπίτι του και ότι για 'μας το πλησιέστερο ασφαλές μέρος ήταν το Πέλλαπαϊς όπου είχαμε και συγγενείς.

Αφού με ευχαρίστησε ο δημοσιογράφος μου είπε ότι θα συνέχιζε να υποβάλλει κάποιες ερωτήσεις που εγώ δεν χρειαζόταν να απαντήσω. Τον ρώτησα αν έπρεπε να φύγω αλλά μου είπε να παραμείνω στη θέση μου. Τότε άρχισε να υποβάλλει ερωτήσεις που ήταν εντελώς διαφορετικές απ' εκείνες που υπέβαλε σ' εμένα. Δυστυχώς, δεν πέρασε καν από το νου μου τότε ότι θα μπορούσαν με το κόψιμο-ράψιμο να μοντάρουν μια συνέντευξη με περιεχόμενο όπως αυτοί ήθελαν να παρουσιάσουν κι έτσι δεν έδωσα σημασία σ' αυτές τις ερωτήσεις. Από την άλλη, δεν είχαμε ούτε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε ποιά μορφή είχε τελικά το περιεχόμενο της συνέντευξης που προβλήθηκε ή αν όντως προβλήθηκε. Κρίνοντας εκ των υστέρων, κάποιος θα μπορούσε να διερωτηθεί κατά πόσο σκοπός της συνέντευξης ήταν απλώς και μόνο η διαπίστωση των προθέσεων των κατοίκων για να αναπροσαρμοσθεί ανάλογα και το όλο σχέδιο για εκκένωση του χωριού.

Στην πλατεία του χωριού συνάντησα ένα άλλο Άγγλο δημοσιογράφο ο οποίος ήθελε να πληροφορηθεί για τη ζωή μέσα στο χωριό κάτω από τις συνθήκες ουσιαστικού εγκλωβισμού που ζούσαμε. Ήταν μέλος μιας ομάδας δημοσιογράφων του BBC. Καθίσαμε στο τοιχαράκι έξω από το

Αββαείο κι αφού του μίλησα για την κατάσταση στο χωριό άρχισε να με ρωτά για την άποψη μου σ' ό,τι αφορά τις πιθανές εξελίξεις στην υπόθεση του πολέμου και για τις προθέσεις των κατοίκων του χωριού. Κατάλαβα ότι οι ερωτήσεις του αποσκοπούσαν περισσότερο σε δημιουργία σ' εμάς ενός αισθήματος αβεβαιότητας κι απαισιοδοξίας παρά πήγαζαν από επιθυμία του να πληροφορηθεί πως αισθανόμασταν. Καταρχήν ούτε σημειωματάριο δεν κρατούσε στα χέρια του για να καταγράψει έστω και μια απλή σημείωση.

Ενώ μιλούσαμε κατέφθασε ένα φορτηγό του Ερυθρού Σταυρού φορτωμένο με προμήθειες. Επιζητώντας κάποια πρόφαση για να ξεφύγω από αυτό το δημοσιογράφο, ζήτησα να με συγχωρέσει που θα τον άφηνα για να βοηθήσω στο ξεφόρτωμα του φορτηγού. Εκείνος τότε μου είπε «Μη βιάζεσαι τόσο γιατί σε δέκα χρόνια όταν θα έρθω για να σας επισκεφθώ ξανά, εδώ θα είσαι και θα ξεφορτώνεις φορτηγά του Ερυθρού Σταυρού».

«Αυτή είναι η ευχή σας;» ρώτησα, αφήνοντας να φανεί η ενόχληση μου κι έφυγα χωρίς να περιμένω απάντηση. Είχα εξοργιστεί τόσο μ' αυτό που μου είπε που μέσα μου σκέφτηκα «Μη σώσεις να ξανάρθεις εδώ, κερατά».

Την επομένη πληροφορηθήκαμε ότι όχημα που μετέφερε δημοσιογράφους του BBC μπήκε σε ναρκοπέδιο στα ανατολικά της Κερύνειας με αποτέλεσμα να χάσει τη ζωή του ένα άτομο. Δεν ενδιαφέρθηκα να μάθω αν επρόκειτο γι' αυτόν με τον οποίο μιλούσα την προηγούμενη. Παρόλο ότι δεν πιστεύω σε κατάρες θα ένοιωθα πιο άσχημα αν αυτός που φονεύθηκε ήταν όντως εκείνος για τον οποίο είχα πει να μη σώσει να ξανάρθει.

Όλοι σχεδόν οι ξένοι υπήκοοι που ζούσαν στο Πέλλαπαϊς είχαν εκκενωθεί την Τρίτη 23 Ιουλίου με τη βοήθεια του Βρετανικού ναυτικού που διέθεσε για το σκοπό αυτό το πολεμικό HMS Hermes. Το σκάφος κατέπλευσε στην θαλάσσια περιοχή έναντι του Αγίου Επικτήτου και με ελικόπτερα πραγματοποιήθηκε η μεταφορά των αλλοδαπών από τη ξηρά προς το σκάφος. Μαζί με τους ξένους είχαν εκκενωθεί και Κύπριοι κάτοχοι

διαβατηρίων ξένων χωρών. Στα πλαίσια της εκκένωσης αυτής έφυγαν ο Αντώνης και η Λευκή Μαυρομμάτη που διέμεναν μαζί μας στο σπίτι της Χρυστάλλας Αθανασιάδη και που ήταν κάτοχοι Αμερικανικών διαβατηρίων.

Με την εκκένωση όσων κατείχαν διαβατήρια ξένων χωρών και με τη φυγή αρκετών Κυπρίων που διέφυγαν μέσω ενός αγροτικού δρόμου την επομένη μέρα, στην οικία Αθανασιάδη είχαμε παραμείνει 13 άτομα. Η Χρυστάλλα Αθανασιάδη, η οικοδέσποινα, είχε διαφύγει μαζί με την αδελφή της για τη Λευκωσία και κατέληξε στο σπίτι της θυγατέρας της, Τούλας Αγγελίδου. Επίσης είχαν διαφύγει τα αδέρφια Γιώργος και Παναγιώτης Οικονομίδης και η Μάρω Ζαμπά. Το γεγονός ότι τα άτομα αυτά είχαν όντως φθάσει στη Λευκωσία το μάθαμε μόνο μετά τη δική μας απελευθέρωση.

Δύο αλλοδαποί επέλεξαν να παραμείνουν στο χωριό, και αξίζει να γίνει αναφορά σ' αυτούς.

Το ένα άτομο ήταν ένας συνταξιούχος γενικός παθολόγος γιατρός ηλικίας 73 ετών, ο Edward Macrae Fraser από το Inverness της Σκωτίας, που είχε επιλέξει να ζήσει τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του στο Πέλλαπαϊς. Ήταν γνωστός σε όλους μέσα στο χωριό είτε με το επίθετο του, Δρ Φρέτζερ είτε ως ο Σκωτσέζος Γιατρός.

Ο Δρ Φρέτζερ, μετά την εισβολή, παρέμεινε στο Πέλλαπαϊς για πολλούς μήνες, μεταφέροντας από τη Λευκωσία, διαφόρων ειδών προμήθειες, κυρίως φάρμακα, στους εγκλωβισμένους κατοίκους του χωριού και προσφέροντας δωρεάν ιατρικές υπηρεσίες στους εγκλωβισμένους Πελλαπαϊσιώτες. Όταν οι Τούρκοι αποφάσισαν ότι όλοι οι κάτοικοι του χωριού έπρεπε να εξαναγκασθούν να ζητήσουν μεταφορά τους στο νότο τότε άρχισαν να τους στερούν κάθε υποστήριξη της οποίας τύγχαναν. Στα πλαίσια αυτών των ενεργειών τους, οι Τούρκοι αποφάσισαν να αναγκάσουν τους δυο ξένους που είχαν παραμείνει στο χωριό να φύγουν. Οδηγούσαν λοιπόν κάθε τόσο τον 73χρονο Δρα Φρέτζερ στον αστυνομικό σταθμό Κερύνειας για ανάκριση σχετικά με υποψίες για μεταφορά απαγορευμένων ειδών. Όταν τελικά οι Τούρκικες αρχές πήραν την απόφαση να τον διώξουν οι ίδιοι, αφού εκείνος δεν

έφευγε αυτόβουλα, τον εκήρυξαν ανεπιθύμητο επισκέπτη και του επέτρεψαν να φύγει παίρνοντας μόνο το αμάξι του, ένα λευκό VW κατσαριδάκι. Δεν του επέτρεψαν να πάρει τον εξοπλισμό που είχε για σκοπούς της αγαπημένης του ενασχόλησης που ήταν η αγγειοπλαστική.

Ο Δρ Φρέτζερ πέθανε το 1983 στη Λευκωσία ως πρόσφυγας στη χώρα που αγάπησε κι επέλεξε σαν δεύτερη του πατρίδα.

Το δεύτερο άτομο ήταν η Ελληνοαμερικανίδα Helen Anastassatos Kay η οποία είχε παντρευτεί ένα Κύπριο δημοσιογράφο κι εγκαταστάθηκε στο Πέλλαπαϊς. Παρόλο που είχαν χωρίσει με τον δημοσιογράφο εντούτοις συνέχισε να διαμένει στην Κύπρο.

Η Χέλεν Κέη υπήρξε κι αυτή θύμα της ίδιας πολιτικής της Τουρκίας για τους ίδιους ακριβώς λόγους όπως και ο Δρ Φρέτζερ. Πέραν από την μεταφορά διαφόρων προμηθειών προς τους εγκλωβισμένους Πελλαπαϊσιώτες από τις ελεύθερες περιοχές, η Χέλεν Κέη μετέφερε και μηνύματα που κρατούσαν σε επαφή το χωριό με τον ελεύθερο κόσμο. Ταυτόχρονα ενημέρωνε και τους πολιτειακούς άρχοντες για ότι συνέβαινε στο χωριό και όχι μόνο. Η αμερικανική της υπηκοότητα δεν στάθηκε ικανή ν' αποτρέψει την εξορία της. Η υποψία των Τούρκων ότι μιλούσε Ελληνικά και συνεπώς είχε τη δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας με τους εγκλωβισμένους αποτελούσε γι' αυτούς μια πρόσθετη αιτία για να θεωρηθεί ανεπιθύμητο πρόσωπο. Η ίδια πάντως ουδέποτε παραδέχτηκε στους Τούρκους ότι μιλούσε Ελληνικά.

Επειδή, όμως, ήταν γνωστή και στους Τούρκους η Ελληνική της καταγωγή, σε μια από τις πολλές ανακρίσεις στις οποίες υποβλήθηκε, όπως η ίδια μου είχε κάποτε διηγηθεί, ο Τούρκος αστυνομικός ανακριτής επέμενε να της μιλά Ελληνικά και αυτή του απαντούσε στα Αγγλικά λέγοντας του «Παρακαλώ μιλήστε μου Αγγλικά, σας είπα ήδη ότι δεν μιλώ Τουρκικά», προφανισμένη ότι δεν ήταν καν σε θέση να ξεχωρίσει τα Ελληνικά από τα Τούρκικα.

Η Χέλεν Κέη πέθανε το 1983 στη Λάρνακα, εκτοπισμένη κι αυτή, όπως τόσοι άλλοι αδικωμένοι από τα σπίτια τους.

Οι δυο πιο πάνω ξένοι υπήκοοι είχαν προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στους εγκλωβισμένους κατοίκους του Πέλλαπαϊς σε περίοδο

που καμιά άλλη επαφή δεν είχαν με τον έξω κόσμο. Εκδιώχθηκαν και οι δύο τους με διάφορες προφάσεις και αστήρικτες κατηγορίες για να εξαφανίσουν κάθε δυνατότητα ή πιθανότητα των εγκλωβισμένων να έχουν έστω και υποτυπώδη επαφή με την ελεύθερη Κύπρο.

Ήταν φανερό ότι αποτελούσε ειλημμένη απόφαση των Τούρκων να εκδιωχθούν οποιοδήποτε ξένοι ήταν σε θέση, με την ελευθερία διακίνησης που είχαν, να βοηθήσουν τους κατοίκους του χωριού να κρατηθούν στον τόπο τους. Ταυτόχρονα οι Τούρκοι δεν ήθελαν τους ξένους που μπορούσαν να αποτελέσουν ανεξάρτητους μάρτυρες της συστηματικής εθνοκάθαρσης που εφάρμοζε η Τουρκία.

Κατά συνέπεια ούτε ο Δρ Φρετζερ ούτε η Χέλεν Κέη κατόρθωσαν να διαφύγουν την εξορία, θύματα και οι δυο της Τουρκικής στρατηγικής.

Όταν οι Τούρκοι πέτυχαν να ξεφορτωθούν τους δυο ξένους που είχαν μείνει στο χωριό άρχισαν να κηρύσσουν επικίνδυνους λίγους-λίγους από τους εναπομείναντες κατοίκους του χωριού κατηγορώντας τους για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση με την επωνυμία ‘Καπαρόβουκος’. Τους ανάγκαζαν να υπογράψουν δήλωση για μεταφορά τους στο νότο. Αν υπέγραφαν δήθεν οικιοθελώς θα επέτρεπαν σ’ αυτούς να μεταφέρουν την κινητή τους περιουσία μαζί τους, αλλιώς θα κηρύσσονταν ανεπιθύμητοι και θα διώχνονταν χωρίς δικαίωμα να μεταφέρουν ό,τιδήποτε περιουσιακό στοιχείο. Σ’ αυτές τις μεθόδους δεν υπήρχαν πλέον οι ξένοι ανεξάρτητοι μάρτυρες.

Εκ των υστέρων διαφαίνεται και η υστεροβουλία της Βρετανικής προθυμίας να προσφέρει ανθρωπιστική, δήθεν, βοήθεια για εκκένωση των αλλοδαπών. Προφανής σκοπός ήταν να μην υπάρχουν ανεξάρτητες μαρτυρίες ούτε για την εθνοκάθαρση που επρόκειτο να εφαρμόσει η Τουρκία στα εδάφη που κατελάμβανε, ούτε για τη Βρετανική συνέργεια στην επίτευξη του στόχου αυτού.

## Ο ‘ΕΠΑΡΧΟΣ’

Το πρωί της Τετάρτης 24 Ιουλίου, επισκέφθηκε το χωριό ο διορισθείς από τον κατοχικό στρατό *έπαρχος*, Αχμέτ Σαμή ο οποίος είχε διατελέσει

πρώτος Έπαρχος Αμμοχώστου μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου το 1960. Ήταν γνωστός ως άνθρωπος πράος και μετριόφρων. Μιλούσε καλά Ελληνικά και πολύ καλά Αγγλικά. Ζήτησε τον κοινοτάρχη του Πέλλαπαϊς ο οποίος όμως δεν ευρισκόταν στο χωριό. Αντ' αυτού συνομίλησε με τον Γιώργο Καϊτζερ, δικηγόρο από την Κερύνεια.

Στη συνέχεια πραγματοποιήσαμε συνάθροιση στην εκκλησία για ενημέρωση μας από τον Γ. Καϊτζερ επί των διαμειφθέντων μεταξύ του ιδίου και του Αχμέτ Σαμής. Όπως ισχυρίστηκε ο Αχμέτ Σαμή, η επίσκεψη του αποσκοπούσε στην εξεύρεση τρόπων επαναλειτουργίας των υπηρεσιών στην Κερύνεια. Να αποκατασταθεί όπως είπε η ηλεκτροδότηση, η υδροδότηση και να γίνει καθαρισμός της πόλης με σκοπό την επιστροφή των κατοίκων στα σπίτια τους το συντομότερο δυνατό. Μετά την ενημέρωση πήγα σπίτι ευχόμενος να εννοούσε αυτά που είχε πει στον Γ. Καϊτζερ ο Αχμέτ Σαμή.

Λίγη ώρα αργότερα ένα όχημα με Αυστριακούς στρατιώτες της Ειρηνευτικής Δύναμης των ΗΕ σταμάτησε έξω από το σπίτι όπου μέναμε και κάποιος φώναξε το όνομα μου. Όταν βγήκα, οι Ειρηνευτές μου εξήγησαν ότι με ήθελαν να πάω μαζί τους και μαζί με εκπροσώπους άλλων υπηρεσιών στην Κερύνεια για συνάντηση με τον *έπαρχο*. Πήρα μια φωτοτυπία του πτυχίου μου, ελλείπει άλλων αποδεικτικών στοιχείων, ότι ήμουν ηλεκτρολόγος μηχανικός της Αρχής Ηλεκτρισμού. Μπαίνοντας στο όχημα θα πρέπει να άκουσα είκοσι τουλάχιστον παρακλήσεις από τους συγκεντρωθέντες. Άλλοι ήθελαν να δω την κατάσταση του σπιτιού τους, άλλοι ενδιαφέρονταν για τσιγάρα ή άλλες προμήθειες. Η πιο σοβαρή όμως για μένα παράκληση ήταν από τον Ανδρέα Σπύρου, θείο της συζύγου μου, που μου ζήτησε να ρωτήσω να μάθω κάτι για την τύχη του υιού του Σωτήρη που κατά πάσα πιθανότητα συνέχιζε να είναι στην Κερύνεια. Η τύχη του Σωτήρη Σπύρου αγνοείται μέχρι σήμερα.

Στην πλατεία του χωριού σταματήσαμε για να επιβιβαστούν κι άλλα άτομα που κλήθηκαν να παραστούν στη συνάντηση. Ήταν ο Αιμίλιος Ιωαννίδης, υπεύθυνος της Αρχής Τηλεπικοινωνιών στην Κερύνεια, ο Γιαννακός Χριστοφή, υπάλληλος της Διοίκησης και ο Στέλιος Γιαγκου, δημόσιος υπάλληλος.



Επιβαίνοντας στο όχημα των Ειρηνευτών φτάσαμε στη Θέρμια όπου μας σταμάτησε ένας Τούρκος στρατιώτης. Αφού αντάλλαξε δυό λόγια με τους Αυστριακούς Ειρηνευτές ήλθε πίσω σ' εμάς και με νεύματα, βάζοντας σε επαφή τις άκρες των παλαμών του σαν να κρατούσε ανοικτό βιβλίο, μας ζήτησε χαρτιά.

Διαβάζοντας το χαρτί μου, δηλαδή τη φωτοτυπία του πτυχίου που του έδωσα, κατόρθωσε να ψελλίσει u-ni-ver-si-ty, το ξαναδίπλωσε και μου το επέστρεψε. Αφού είπε το πολυσυνηθιζόμενο *Tamam* στον οδηγό, μας επέτρεψε να συνεχίσουμε το δρόμο μας προς την Κερύνεια. Όταν φτάσαμε στην πλατεία του Δημαρχείου Κερύνειας προσέξαμε ότι στη νοτιοανατολικότερη γωνιά της υπήρχε το άταφο πτώμα ενός Εθνοφρουρού πεσμένο ανάσκελα με ανοικτά τα χέρια και τα σκέλη και ευρισκόμενο σε κατάσταση τυμπανισμού. Στο πρόσωπο του ήταν ριγμένο ένα μαντήλι στο οποίο είχαν χύσει ποσότητα μηχανελαίου για να σταματήσουν προφανώς τις μύγες και τη δυσσομία. Δίπλα, υπήρχε μια μη εκραγείσα βόμβα που φαίνεται να αποτελούσε το λόγο για τον οποίο δεν είχε μεταφερθεί για ταφή.

Το όχημα κατευθύνθηκε δεξιά προς το κάστρο. Ήταν φανερό ότι οι Τούρκοι είχαν ζητήσει από τους Ειρηνευτές να μην περάσουν από την οδό Ελλάδος όπου ήταν συγκεντρωμένα τα πλείστα από τα άρματα μάχης που βρίσκονταν στην Επαρχία Κερύνειας.

Από το ύψος του Δημαρχείου, βλέποντας προς δυσμάς, ολόκληρη η οδός Ελλάδος, μέχρι εκεί που μπορούσε κανείς να διακρίνει, ήταν γεμάτη από άρματα μάχης σε επαφή σχεδόν το ένα με το άλλο σαν να ήταν μια συνεχής χοντρή αλυσίδα. Ήταν στην ουσία τα σιδερένια δεσμά της πόλης μας.

Πήραμε το δρόμο προς ανατολάς. Το κάστρο στεκόταν βουβό κι ατάραχο. Έχει δει πολλούς κατακτητές στο παρελθόν και τίποτε δεν το συγκινούσε πια. Αυτό τον νέο κατακτητή τον έχει ξαναδεί. Το ίδιο βάρβαρος όπως τότε, πριν από 400 χρόνια.

Διασχίσαμε το δρόμο μεταξύ Αστυνομικού Σταθμού και Κάστρου, το χώρο δηλαδή όπου κατά το μεσαίωνα υπήρχε ο εσωτερικός λιμίν. Το δυτικό παραπέττο του κάστρου είχε κτυπηθεί κατά τον αεροπορικό

βομβαρδισμό και είχαν πέσει κάτω στο επίπεδο του δρόμου 4-5 πέτρες. Η κορυφαία γραμμή του δυτικού τοίχου έμοιαζε με οδοντοστοιχία που της έλειπαν δόντια. Με το μυαλό μου ταξίδεψα στο εσωτερικό του κάστρου κάτω από το σημείο που έφερε τα ίχνη των βάρβαρων Τουρκικών βομβαρδισμών. Εκεί περίπου ευρίσκεται το καθολικό εκκλησάκι του κάστρου από το οποίο δεν σώζεται τίποτε παρά μόνο ίχνη ενός σταυρού που ήταν κάποτε ανάγλυφος πάνω στο πέτρινο ανώφλι μιας εσωτερικής μεσόθυρας. Μετά την κατάληψη της Κύπρου από τους Οθωμανούς το 16 αιώνα, κάποιο βέβηλο χέρι αφαίρεσε με προχειρότητα το σταυρό, σκαλίζοντας τον με τη σμίλη του, μέχρι που ικανοποιήθηκε ότι τον είχε εξαφανίσει. Παρόλα αυτά είναι ακόμη ορατός, σε κάποιον που γνωρίζει την ύπαρξη του, αφού εκεί που βρισκόταν ο σταυρός η πέτρα δεν είναι τόσο ομαλή όσο στην υπόλοιπη επιφάνεια της.

Μια γρήγορη σκέψη με οδήγησε στο εσωτερικό του βορειοδυτικού προμαχώνα όπου για αιώνες τώρα βρίσκεται εγκλωβισμένος ο Βυζαντινός ναΐσκος του Αγίου Γεωργίου, που αποκλήθηκε San Giorgio del Castello από τους Ενετούς. Ήταν κι αυτός σιωπηρός μάρτυρας των δεινών της Κερύνειας κατά τη μακραίωνη ιστορική της πορεία.

Περάσαμε κάτω από τη γέφυρα που συνδέει το κάστρο με το δυτικό τοίχο του εσωτερικού λιμένα όπου βρισκόταν το γραφείο του φύλακα του κάστρου και συνεχίσαμε ακολουθώντας το δρόμο του λιμανιού. Στ' αριστερά μας ξεχώριζαν με το ανώμαλο κτίσιμο-φράξιμο τους η είσοδος και έξοδος του αρχαίου εσωτερικού λιμανιού του κάστρου που εχρησιμοποιείτο σε περιπτώσεις πολέμου. Ο δρόμος μπροστά από τα κέντρα του λιμανιού, εκεί όπου άλλοτε γινόταν το αδιαχώρητο από το πλήθος των τουριστών και των αργόσχολων επισκεπτών, ήταν έρημος. Κοίταξα τις βάρκες μέσα στο λιμάνι και το μυαλό μου πήγε για μια μόνο στιγμή στα βράδια που, μαζί με το φίλο και συνάδελφο Παναγιώτη Χατζιγιώργη και τον Χρίστο τον Τζιάμπο, βγαίναμε με τη βάρκα για να ρίξουμε παραγάδι. Στον μικρό πυργίσκο, πάνω στον Κούλα του λιμανιού, με τα μάτια της φαντασίας μου έβλεπα το Βόγγο έτοιμο να βουτήξει στην πλευρά όπου το βάθος του νερού επέτρεπε βουτιά από τόσο ύψος.

Περνώντας μπροστά από το κτήριο ‘Φιλήσια’ ο νους μου πήγε στην ‘Περβολιά’ του Χατζηγιάνγκου (ακριβώς πίσω από το κτήριο αυτό) και στις θείες της συζύγου μου Ερμιόνη Στρογγυλού και Χρυσάνθη Χατζηλούκα που ζούσαν εκεί. Διερωτήθηκα τι άραγε να γίνονται οι άνθρωποι αυτοί και οι οικογένειες τους;

Περάσαμε μπροστά από το ξενοδοχείο ‘Dome’ στο οποίο είχαν καταφύγει μερικές εκατοντάδες ψυχές, ανεβήκαμε με το όχημα τα βράχια της Τσιακκιλερής, όπου 5 μέρες νωρίτερα περπατούσα με τη σύζυγο μου και την κόρη μας. Πορευτήκαμε κατά μήκος της οδού Λεωνίδου μέχρι τη συμβολή της με το δρόμο προς το χωριό Άγιος Γεώργιος. Σταματήσαμε μπροστά στο σπίτι με αριθμό 1, δηλαδή το δικό μας σπίτι. Έξω από το σπίτι μας πηγαينوερχόταν ένας ένοπλος Τούρκος στρατιώτης.

Ο Αχμέτ Σαμή ήταν εκεί μαζί με τον βοηθό του Kemal Parş, τον Τουρκοκύπριο μηχανικό Osman İbrahim και ένα Αυστριακό αξιωματικό της Ειρηνευτικής Δύναμης. Στέκονταν στη μέση του δρόμου και μας περίμεναν. Παρών ήταν επίσης ο Ερρίκος Ιωάννου του Τμήματος Αναπτύξεως Υδάτων ο οποίος, προφανώς είχε έρθει με διαφορετικό μέσο.

Προτού αρχίσει κανείς να μας ενημερώνει για το σκοπό της συνάντησης, σκέφτηκα πως ήταν ευκαιρία να μπω στο σπίτι μου για να πάρω μερικά χρειώδη για την κόρη μου. Έχοντας στο χέρι μου το κλειδί του σπιτιού, απευθύνθηκα προς τον Αχμέτ Σαμή. Μιλώντας σκόπιμα στα Αγγλικά, για ν’ ακούσει τη συνομιλία μας κι ο Αυστριακός αξιωματικός, άρχισα να λέω:

«Εκείνο είναι το σπίτι μου κι αυτό εδώ είναι το κλειδί του.»

Αμέσως με διέκοψε λέγοντας μου στα Ελληνικά, «Μίλα καλέ τη γλώσσα σου, όλοι εδώ μιλούν Ελληνικά».

«Εκτός από τον κύριο,» είπα εγώ και πάλι στα Αγγλικά, δείχνοντας του τον Αυστριακό αξιωματικό.

«Αυτός δεν μιλά Αγγλικά έτσι κι αλλιώς» με πρόλαβε ο Αχμέτ Σαμή και πάλι στα Ελληνικά. Αυτό φυσικά δεν ήταν αλήθεια γιατί αν έτσι είχαν τα πράγματα δεν θα υπήρχε λόγος παρουσίας του Αυστριακού αφού κανείς απ’ όλους μας εκεί δεν μιλούσε Γερμανικά για να τον ενημερώσει για ο,τιδήποτε ήθελε συμφωνηθεί.

Ομιλώντας λοιπόν στα Ελληνικά ζήτησα να μου επιτραπεί (!) να μπω στο σπίτι μου για να πάρω ορισμένες προμήθειες κυρίως ρούχα και μερικά κουτιά από ζαχαρούχο γάλα για το παιδί. Μέχρι τη στιγμή εκείνη το σπίτι φαινόταν απαραβίαστο. Οι θύρες ήταν κλειστές και τα έπιπλα βεράντας που είχαμε παραλάβει μόλις την Πέμπτη 18 Ιουλίου ευρίσκονταν ακόμη στη θέση τους στη βόρεια βεράντα.

«Δε χρειάζεται να πάρεις τίποτε τώρα» μου είπε ο Αχμέτ Σαμή και συνέχισε λέγοντας: «Ο λόγος που σας έφερα εδώ είναι για να αποκαταστήσουμε όλες τις υπηρεσίες ώστε σε 4-5 ημέρες να έρθετε όλοι στα σπίτια σας».

Δεν γνωρίζω εάν όντως ο Αχμέτ Σαμή πίστευε ότι ο Τουρκικός στρατός θα επέτρεπε στους νόμιμους κατοίκους της πόλης να επιστρέψουν στα σπίτια τους, αλλά προσωπικά ήμουν πεπεισμένος ότι τέτοιες υποσχέσεις δίνονταν αφού δεν υπήρχαν οποιεσδήποτε επιπτώσεις σ' αυτούς που τις έδιναν αν τελικά δεν τις υλοποιούσαν. Χωρίς αμφιβολία, αυτός θα ήταν και ο λόγος της επιμονής του Αχμέτ Σαμή να μιλούμε στα Ελληνικά έτσι που οι Ειρηνευτές να μη λαμβάνουν γνώση



Το σπίτι του συγγραφέα, οδός Λεωνίδου 1, Κερύνεια.

των υποσχέσεων που αφειδώς έδιναν οι Τούρκοι προκειμένου να επιτύχουν κάποιο συγκεκριμένο σκοπό.

Εγώ συνέχισα να επιμένω: «Έστω γι' αυτές τις 4-5 μέρες κάτι θα ήταν κι αυτό».

Ο Αχμέτ Σαμή τότε άλλαξε μοτίβο απαντώντας, «Βλέπεις εκείνο το στρατιώτη; Είναι Τούρκος από την Τουρκία. Έχει διαταγή να μην επιτρέψει σε κανένα είσοδο σε οποιοδήποτε σπίτι. Τίποτε άλλο δεν καταλαβαίνει αυτός. Ούτε Ελληνικά μιλά ούτε Αγγλικά και από Τούρκικα μόνο τα μισά καταλαβαίνει. Έτσι, κι εγώ ακόμη να ερχόμουν μαζί σου, θα κινδύνευα όσο κι εσύ. Το μόνο που καταλαβαίνουν αυτοί είναι: Operation is going according to plan.»

Μου ήταν απίστευτο. Ευρισκόμουν λίγα μέτρα έξω από το σπίτι μου και σαν να ζητούσα να πάω σε άλλο πλανήτη! Και να σκεφτεί κανείς ότι ακριβώς τη στιγμή εκείνη, που μου απαγόρευαν είσοδο στο σπίτι μου, αυτοί οι άνθρωποι με είχαν ανάγκη. Κατάλαβα ότι περαιτέρω συζήτηση δεν οδηγούσε πουθενά κι έτσι, γυρίζοντας στο σκοπό της εκεί συνάντησης, ρώτησα, «Τι αναμένετε από την Αρχή Ηλεκτρισμού ή από εμένα;»

Πήρα την εξής απάντηση: «Ξέρω ότι αν δεν διορθωθούν εκείνες οι γραμμές μεταφοράς που κόπηκαν από τους βομβαρδισμούς δεν μπορούμε να μεταφέρουμε ηλεκτρισμό στην Κερύνεια. Το θέμα όμως αυτό το χειρίζεται ο κύριος Χακκί σε συνεργασία με τον Γενικό σας Διευθυντή Σωτήρη Αναστασιάδη. Υπάρχει όμως μια υπεραγορά εδώ στην Κερύνεια που έχει ψυκτικούς θαλάμους γεμάτους με κρέατα που είχαν παραληφθεί πρόσφατα. Δεν είναι κρίμα και αμαρτία να πάθει ζημιά της τάξης των 50 χιλιάδων λιρών ο καημένος ο ιδιοκτήτης; Εκείνο, λοιπόν, που θέλω από εσένα είναι να μου βρεις τρόπο να σώσουμε το περιεχόμενο των ψυκτικών θαλάμων.»

Το θερμό ενδιαφέρον του Αχμέτ Σαμή για το περιεχόμενο των ψυκτικών θαλάμων, ιδιαίτερα όταν έμαθα αργότερα ότι επρόκειτο για αμνοερίφια και όχι χοιρινά σφάγια, μόνο μια λογική εξήγηση μπορούσε να έχει. Τα προόριζαν σίγουρα για τον Τουρκικό στρατό. Ο Αχμέτ Σαμή δεν ενδιαφερόταν για να προλάβει τη ζημιά που θα υφίστατο ο 'καημένος'

ο ελληνοκύπριος ιδιοκτήτης, αλλά για να διασώσει τρόφιμα για λογαριασμό των πειναλέων λύκων που μας ήλθαν από την Ανατολία. Αυτό μου το συμπέρασμα θα το χρησιμοποιούσα βδομάδες αργότερα σαν γεγονός όταν θα βρισκόμουν μπροστά στον Τούρκο ανακριτή στα Άδανα.

Η απάντηση μου σ' αυτά ήταν: «Θα μπορούσα να βοηθήσω μόνο αν είχαμε μια ηλεκτρογεννήτρια με ικανή ισχύ να καλύψει το φορτίο των ψυκτικών θαλάμων. Αν μας φέρετε μια τέτοια γεννήτρια τα παρακάτω είναι εύκολη δουλειά. Θα την τοποθετήσουμε δίπλα στους ψυκτικούς θαλάμους και θα εργάζεται εκεί μέχρι να αποκατασταθεί η κανονική παροχή».

Ο Αχμέτ Σαμή ζήτησε στη συνέχεια να του πω ποιοί διαθέτουν εφεδρικές γεννήτριες στην περιοχή. Απάντησα πως δεν είχα ιδέα αφού έδρα εργασίας μου ήταν η Λευκωσία και όχι η Κερύνεια.

Τότε απευθυνόμενος σ' αυτούς που εργαζόνταν στην Κερύνεια ρώτησε αν είχαν υπόψη τους την ύπαρξη γεννήτριας οπουδήποτε. Ο εκπρόσωπος της Αρχής Τηλεπικοινωνιών ανέφερε ότι στα υποστατικά τους είχαν εγκατεστημένη μια εφεδρική γεννήτρια, δεν γνώριζε όμως την ισχύ της.

Με αυτά τα δεδομένα μας δόθηκε η εντολή από τον Αχμέτ Σαμή να μελετήσουμε επί τόπου το πρόβλημα και να βρούμε λύση.

Μεταφερθήκαμε στην υπεραγορά 'Νεοκλή Λοίζου' στην οδό Ελλάδος για μια εκτίμηση του ηλεκτρικού φορτίου. Αυτή τη φορά η διαδρομή μας ήταν κατά μήκος των σταθμευμένων αρμάτων μάχης. Επί τόπου προσήλθαν μαζί μου ο Αιμίλιος Ιωαννίδης, και ο Οσμάν Ιμπραχίμ. Ο μηχανικός Κώστας Αθανασιάδης, ο οποίος ήταν εγκλωβισμένος στο ξενοδοχείο Dome, ήρθε εκ μέρους του ιδιοκτήτη.

Υπολογίστηκε ότι το φορτίο των θαλάμων δεν υπερέβαινε τα 8 kVA. Τώρα έπρεπε να διαπιστωθεί κατά πόσο η γεννήτρια στα υποστατικά της ΑΤηΚ ήταν κατάλληλη. Εκείνο που είχαμε επισημάνει ήταν ότι η θερμοκρασία των ψυκτικών θαλάμων είχε ανέλθει από τους -18 βαθμούς Κελσίου στους -5 βαθμούς κατά τις τελευταίες 4 ημέρες, πράγμα που δεν άφηνε περιθώρια περαιτέρω καθυστέρησης στην αποκατάσταση της ηλεκτροδότησης τους.

Εδώ πρέπει να αναφέρω ότι από το εσωτερικό της υπεραγοράς εξερχόταν μια ανυπόφορη οσμή από τα είδη τροφίμων που σάπιζαν για τέσσερις ημέρες μέσα στη ζέστη του καλοκαιριού. Κάτι χειρότερο ίσχυε για τη Δημοτική Αγορά στην οδό Ελευθερίας, όπου τα πάντα στο εσωτερικό της από φθαρτά και κρέατα είχαν μετατραπεί σε ρυάκια μολυσμένων υγρών που έρρεαν στο δρόμο κάτω από τις κλειστές πόρτες της Αγοράς.

Στο κτήριο της ΑΤηΚ μεταβήκαμε με τα πόδια και περάσαμε αμέσως στο δωμάτιο της εφεδρικής γεννήτριας. Η πινακίδα με τα τεχνικά δεδομένα της γεννήτριας απουσίαζε από τη θέση της. Φαινόταν ότι η γεννήτρια είχε πρόσφατα βαφτεί και στον πίνακα ελέγχου είχε ξεκινήσει ανασυρμάτωση.

Μη έχοντας άλλο τρόπο να διαπιστώσω την ισχύ της γεννήτριας κοίταξα τις περιελίξεις του ρότορα και έκρινα πως η ισχύς θα ήταν τουλάχιστο 25 kVA. Συνεπώς θα μπορούσε άνετα να τροφοδοτήσει τους ψυκτικούς θαλάμους.

Ο Οσμάν Ιμπραχίμ διερωτήθηκε πως ήταν δυνατό να προλάβουμε πλήρη τήξη των ψυκτικών θαλάμων αφού όπως είπε έπρεπε να κατασκευασθεί έγκαιρα βάση από μπετόν στην αυλή της υπεραγοράς και να της δοθεί αρκετός χρόνος να δέσει σε βαθμό που θα μπορούσε να δεκτεί όχι μόνο το στατικό βάρος της ηλεκτρογεννήτριας αλλά και τις δονήσεις από τη λειτουργία της.

Του απάντησα ότι «δεν χρειάζεται ούτε τέτοια βάση ούτε μετακίνηση της γεννήτριας στο χώρο της υπεραγοράς αφού είναι ευκολότερη η μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας παρά η μεταφορά εγκαταστάσεων. Θα μπορούσε να απομονωθεί το εναέριο δίκτυο της Αρχής Ηλεκτρισμού από την περιοχή των υποστατικών της ΑΤηΚ μέχρι την υπεραγορά δηλαδή ένα μήκος 4-5 διαστυλίων, και να τροφοδοτηθεί το δίκτυο αυτό από τη γεννήτρια εξυπηρετώντας έτσι, μόνο την υπεραγορά».

«Εξοχη ιδέα, συγχαρητήρια» ήταν η άμεση αντίδραση του Οσμάν Ιμπραχίμ, ως εάν να επρόκειτο για καμμιά σημαντική ανακάλυψη. «Δεν νομίζω να χρειαζόμαστε ο,τιδήποτε άλλο» συμπλήρωσε και αμέσως μετά

ανεχώρησε για να ενημερώσει τον Αχμέτ Σαμή ότι βρέθηκε τρόπος επίλυσης του προβλήματος των ψυκτικών θαλάμων.

Στο μεταξύ ήλθε επί τόπου ένας άλλος Τουρκοκύπριος μηχανικός, ο Μαχμούτ Αδίλογλου. Τον μηχανικό αυτό τον είχα γνωρίσει παλαιότερα μέσω ενός κοινού φίλου και συνάδελφου μου, του Ντίνου Ιωάννου με τον οποίο υπήρξαν συμμαθητές στην Αγγλική Σχολή.

Ο Μαχμούτ Αδίλογλου με πλησίασε, μιλήσαμε για τον κοινό μας φίλο και κάποια στιγμή με ρώτησε αν είχα εγώ τα κλειδιά του γραφείου της ΑΗΚ στην Κερύνεια. Του εξήγησα ότι δεν έχω σχέση με το γραφείο αυτό και τότε με ρώτησε αν γνώριζα τον συνάδελφο Σάββα Παπασάββα του γραφειακού προσωπικού της Κερύνειας. Του απάντησα καταφατικά και τότε μου ζήτησε να πάω μαζί του στο σπίτι του Σάββα Παπασάββα για να του δώσω οδηγίες να τους παραδώσει τα κλειδιά του γραφείου. Τόνισα ξανά ότι δεν είχα σχέση με το γραφείο της Κερύνειας και συνεπώς δεν είχα ούτε δικαιοδοσία να δώσω τέτοια οδηγία. «Εξάλλου» είπα «είναι σχεδόν βέβαιο ότι δεν θα είναι ακόμη στο σπίτι του».

Επειδή συνέχισε να επιμένει, τελικά συναίνεσα να πάμε. Όταν φτάσαμε εκεί, αντίκρισα ένα σπίτι παραβιασμένο με την κεντρική πόρτα διάπλατα ανοικτή αφήνοντας να φαίνονται μέσα πράγματα πεταμένα στο πάτωμα όπως συρτάρια επίπλων, ρούχα και άλλα αντικείμενα. Σαν να είχε περάσει μέσα από το σπίτι καταστροφικός σίφουνας. Ήταν ένα θέαμα που έμελλε να επαναληφθεί σε όλες τις κατοικίες απ' όπου πέρασε η λαίλαπα του Τουρκικού Αττίλα. Φώναξα δυο-τρεις φορές το όνομα του ιδιοκτήτη αποφεύγοντας να μπω στο σπίτι παρά το γεγονός ότι μου ζητήθηκε. Φόβος μου ήταν μήπως βρίσκονταν ακόμη στο σπίτι οι Τούρκοι ή Τουρκοκύπριοι λαφυραγωγοί. Πρότεινα στον Μαχμούτ Αδίλογλου να μπούμε μαζί στο σπίτι αλλά αυτός εξέφρασε φόβο μήπως κρύβονταν εκεί στρατιώτες της Εθνικής Φρουράς. Τελικά δεν μπήκαμε μέσα και φύγαμε για να επιστρέψουμε στο χώρο συγκέντρωσης μας.

Όταν επανήλθαμε στο κτήριο της ΑΤηΚ, πήγα και κάθισα κι εγώ στο τσιμεντένιο περιβάζι μαζί με τους υπόλοιπους, αναμένοντας το μεταφορικό μας μέσο που θα μας πήγαινε στο Πέλλαπαϊς. Γνωρίζαμε ότι είχαμε στη διάθεση μας κάποιο χρόνο μέχρι να έλθουν οι Ειρηνευτές



μεταφορείς μας αλλά δεν τολμούσαμε να κυκλοφορήσουμε στα στενά της Κερύνειας μόνοι μας. Άλλωστε είχαμε προειδοποιηθεί από τον Αχμέτ Σαμή ότι διατρέχαμε κίνδυνο να πυροβοληθούμε από Τούρκους στρατιώτες αν κυκλοφορούσαμε στους δρόμους. Σε μικρή από εμάς απόσταση ένας Τούρκος στρατιώτης με το όπλο στο χέρι βάδιζε πάνω-κάτω σαν να ήταν κουρδισμένος.

## ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΜΕ ΤΟΝ ΜΠΕΚΙΡΗ

Ο Γιαννακός Χριστοφή πρόσεξε ότι δύο παιδιά πηγαινοέρχονταν από το, έναντι του Δημαρχείου, κατάστημα ‘*Αιμίλιος Ηλιάδης*’ μέχρι την Πάνω Κερύνεια μεταφέροντας από το κατάστημα αυτό τηλεοράσεις, ραδιόφωνα και άλλες ηλεκτροσυσσκευές. Έκρινε πως όφειλε να αναφέρει στα παιδιά ότι κινδύνευαν να πυροβοληθούν από τους στρατιώτες αν συνέχιζαν να κυκλοφορούν στους δρόμους, όπως ακριβώς είχε λεχθεί και σ’ εμάς από τον Αχμετ Σαμή.

Δεν πρόλαβαν να περάσουν δέκα λεπτά και εμφανίζεται ο πατέρας των παιδιών, ο Μπεκίρης ο ψαράς, ωρυόμενος και εκστομίζοντας όλων των ειδών τις ύβρεις, που για λόγους κοσμιότητας θα αποφύγω την επανάληψη των πλειίστων. «Ποιός είναι αυτός ο πουστοπεζέβεγκος που είτε στα παιδιά μου ότι θα τα πυροβολήσει;» ρώτησε.

Ακούοντας ο Τούρκος στρατιώτης τις φωνές του Μπεκίρη όπλισε το αυτόματο του και άρχισε να βαδίζει προς το μέρος μας. Ο Μαχμούτ Αδίλογλου μπήκε στη μέση και εξήγησε τόσο στον Μπεκίρη όσο και στον στρατιώτη ότι επρόκειτο χωρίς αμφιβολία για παρεξήγηση και τόνισε ότι η παρουσία Ελλήνων Μηχανικών και Τεχνικών εκεί ήταν κατόπιν παράκλησης από τον *έπαρχο* που σκοπό είχε να βοηθήσει τους Τούρκους στην αποκατάσταση των υπηρεσιών της πόλης. Ο στρατιώτης πείσθηκε και επέστρεψε στη θέση του ενώ ο Μπεκίρης απευθυνόμενος προς όλους μας *έλεγε* ότι *πέρασε* ο καιρός που είχαμε το πάνω χέρι εμείς. Τώρα ήταν η δική τους σειρά να μας κάνουν ότι ήθελαν. Αυτή φυσικά ήταν η ουσία των όσων είχε ξεστομίσει ο Μπεκίρης. Οι ακριβείς λέξεις, οι ύβρεις και τα κοσμητικά επίθετα που χρησιμοποίησε για να εκφράσει την ουσία των

όσων έλεγε θα ήταν άκομψο να επαναληφθούν. Τελικά έφυγε και ο Μπεκίρης, συνεχίζοντας να υβρίζει στα Τουρκικά.

Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Μπεκίρης μέχρι τότε μας ήταν γνωστός σαν ένας γενικά ήσυχος ψαράς του οποίου οι πλείστοι πελάτες ήταν οι Έλληνες Κερυνειώτες. Ουδέποτε είχε διαφανεί ότι μέσα του φώλιαζε η μισαλλοδοξία την οποία είχε εκδηλώσει με τόσο έντονο τρόπο με εκείνη την απαράδεκτη συμπεριφορά του και την απρεπή του γλώσσα.

Ένας νεαρός Τουρκοκύπριος με μακριά μαλλιά που ευρισκόταν εκεί από την αρχή του επεισοδίου όταν άκουσε αυτά που ο Μαχμούτ Αδίλογλου είχε πει προς τον Τούρκο στρατιώτη και προς τον Μπεκίρη, πλησίασε και άρχισε να με ερωτά αν είμαι μηχανικός, σε ποιά χώρα σπούδασα, πότε τελείωσα τις σπουδές μου, πού εργάζομαι, εξηγώντας μου στο τέλος ότι κι αυτός σπούδαζε ηλεκτρομηχανική στο Πανεπιστήμιο του Manchester και ότι είχε γυρίσει στην Κύπρο πρόσφατα για τις θερινές διακοπές. Μου ερμήνευσε τα όσα είχαν διαμειφθεί μεταξύ Μαχμούτ Αδίλογλου και Μπεκίρη.

Ο νεαρός αυτός μου συστήθηκε ως Metin Şadi. Του ανέφερα ότι το όνομα Σιατί μου είναι γνωστό και μου είπε ότι πρόκειται για γνωστή Κερυνειώτικη οικογένεια. Μιλήσαμε για τα σπίτια μας, τις οικογένειες μας και του είπα για το πως καταλήξαμε στο Πέλλαπαϊς.

Ο Μετίν Σιατί με ρώτησε αν είχαμε οποιεσδήποτε ανάγκες για το παιδί και του είπα για την ανεπιτυχή προσπάθεια που κατέβαλα μέσω Αχμέτ Σαμή να μπω στο σπίτι μου για να εφοδιαστώ με τα αναγκαία.

Μου πρότεινε να τον ακολουθήσω στο κοντινό κατάστημα 'Mehmet's Provision Stores' για να πάρω τις προμήθειες που είχαμε ανάγκη. Από το κατάστημα αυτό αγόρασα ζαχαρούχο γάλα και ζήτησα να αγοράσω και τις δυό κούτες τσιγάρα, τις μοναδικές, που είχε το κατάστημα. Τελικά ο καταστηματάρχης μου πώλησε μόνο τη μια κούτα κρατώντας την άλλη για τους συνήθεις πελάτες του καταστήματος. Ήξερα με πόση ανυπομονησία θα ανέμεναν οι καπνιστές τα τσιγάρα αυτά στο Πελλαπαϊς παρά το γεγονός ότι ποτέ μου δεν υπήρξα καπνιστής.

Ο Μεχμέτ, ιδιοκτήτης του καταστήματος, με πληροφόρησε για ορισμένα συμβάντα στην Κερύνεια κατά τη διάρκεια της απουσίας μας

από την πόλη. Μου είπε ότι το ζεύγος Matthews είχαν σκοτωθεί από Ελληνοκυπρίους εθνοφρουρούς όταν οι τελευταίοι τους είδαν να προσφέρουν νερό και λουλούδια στο πλήρωμα ενός Τουρκικού άρματος.

Στην προσπάθεια μου να τον κάνω να αντιληφθεί το απίθανο τέτοιας εκδοχής τον ρώτησα κατά πόσο σκοτώθηκε και κανένας Τούρκος στρατιώτης από το πλήρωμα του άρματος σ' εκείνο το συμβάν και η απάντηση του ήταν αρνητική γιατί, όπως είπε, οι εθνοφρουροί ήθελαν απλώς να τιμωρήσουν τους Βρετανούς. Μπορεί κανείς να διανοηθεί κάποιον ή κάποιους πεζούς εθνοφρουρούς με ελαφρύ οπλισμό να αφηφούν ένα Τουρκικό άρμα μάχης σκοτώνοντας δυό Βρετανούς για να τους τιμωρήσουν επειδή πρόσφεραν νερό και λουλούδια στο πλήρωμα του άρματος;

Άλλο συμβάν ήταν ο θάνατος ενός τρελλού του επικαλούμενου 'Πελλόγιωρκου' από τη Θέρμια, ο οποίος βγήκε στο δρόμο φωνάζοντας και οι Τούρκοι στρατιώτες τον πυροβόλησαν χωρίς να γνωρίζουν ότι ήταν ακίνδυνος, είπε ο Μεχμέτ.

Το γεγονός φυσικά ότι ο τρελλός ήταν άοπλος, αποτελούσε φιλά γράμματα τόσο για τον Μεχμέτ όσο και γι' αυτούς που τον σκότωσαν.

Έφυγα από το κατάστημα διερωτώμενος αν πράγματι αυτά που μόλις είχα ακούσει είναι δυνατόν να γίνονται πιστευτά από εχέφρονες ανθρώπους. Συνειδητοποίησα ότι ο μηχανισμός της προπαγάνδας του Τουρκικού στρατού είχε ήδη αρχίσει να εργάζεται εντατικά προς την κατεύθυνση των Τουρκοκυπρίων από τις πρώτες κιόλας ώρες της εισβολής.

Στη συνέχεια περπατήσαμε μέχρι το σπίτι του Μετίν όπου γνώρισα τον πατέρα του. Ο Μετίν με εντολή του πατέρα του μου πρόσφερε λεμονάδα εκφράζοντας συνάμα λύπη για το γεγονός ότι δεν ήταν παγωμένη.

Ο Μετίν ζήτησε τα κλειδιά του 'Ταρζάν', όπως αποκαλούσε το αυτοκίνητο του πατέρα του, ένα πράσινο, ανοικτού τύπου Morris Minor, για να πάμε ένα γύρο μέχρι το σπίτι μου να πάρουμε προμήθειες, όπως εξήγησε στον πατέρα του. Τότε εγώ ανέφερα ότι ενόψει αυτών που μας

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

είχαν λεχθεί από τον *έπαρχο* Αχμέτ Σαμή δεν θα θεωρούσα ασφαλή μια τέτοια προσπάθεια.

Ο πατέρας του Μετίν συμφώνησε μαζί μου κι έτσι ο γύρος μας με το αυτοκίνητο περιορίστηκε στις γειτονιές της Πάνω Κερύνειας. Σε κάποιο σημείο, κοντά στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, μας σταμάτησε μια Ελληνοκυπρία η οποία, κρατώντας φωτογραφία του υιού της και κλαίοντας, μας ερώτησε αν τον είχαμε δει πουθενά. Την Ελληνοκυπρία συνόδευε, υποβαστάζοντας την, μια Τουρκοκυπρία που προσπαθούσε συνάμα να την παρηγορήσει.

Ανησυχώντας μήπως εν τη απουσία μου έρχονταν οι Ειρηνευτές που θα μας μετέφεραν στο Πέλλαπαϊς, παρεκάλεσα τον Μετίν να γυρίσουμε στο κτήριο της ΑΤΗΚ. «Ακόμη κι αν έφυγαν μην ανησυχείς θα σε πάω εγώ στο Πέλλαπαϊς», με καθησύχαζε ο Μετίν.

Επιστρέψαμε στο χώρο συγκέντρωσης μας όπου περιμέναμε για ακόμη ένα ημίωρο μέχρι την άφιξη των Ειρηνευτών μεταφορέων μας.

Από τότε τον Μετίν τον έχω δει μια μόνο φορά όταν το Βρετανικό Συμβούλιο είχε οργανώσει γύρω στα 1985 μια Ημερίδα στο Ledra Palace για 30 Ελληνοκυπρίους και ισάριθμους Τουρκοκυπρίους Επιστήμονες Μηχανικούς, μέλη των αντιστοιχών συνδέσμων, με θέμα τους Κανονισμούς του Ινστιτούτου Ηλεκτρολόγων Μηχανικών του Ηνωμένου Βασιλείου. Τότε ο Μετίν Σιατί εργαζόταν ως μηχανικός στην λεγόμενη Τουρκοκυπριακή Αρχή Ηλεκτρισμού ΚΙΒ-ΤΕΚ. Μετά από κάποια χρόνια ιδιώτευσε ασχολούμενος με το εμπόριο ηλεκτροσυσκευών για να καταλήξει αργότερα ως ιδιοκτήτης εταιρείας κινητής τηλεφωνίας στα κατεχόμενα.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, Τετάρτης 24 Ιουλίου, ήλθαν στο χωριό δυο τεθωρακισμένα οχήματα των ΗΕ με Βρετανικό πλήρωμα. Το ένα σταμάτησε στην πλατεία του *‘Τεμπελόδεντρον’*. Εγώ ακολούθησα το δεύτερο το οποίο προχώρησε πιο πάνω και σταμάτησε στο μέσο του δρόμου. Ένας στρατιώτης βγήκε έξω και στάθηκε πάνω στο άρμα. Ζήτησε κάποιον που μιλούσε αγγλικά. Προσφέρθηκα εγώ και τότε μου ζήτησε να ανεβώ στο άρμα.

## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Μου ανέφερε ότι ερχόταν απευθείας από συνάντηση που είχε με τον Τούρκο στρατιωτικό διοικητή ο οποίος του ζήτησε να μας μεταφέρει το μήνυμα ότι την επομένη θα ερχόταν στο χωριό ο Τουρκικός στρατός για να συλλάβει όλους τους στρατιώτες.

Σε παρατήρηση μου ότι δεν υπάρχουν στρατιώτες στο χωριό, όπως ο ίδιος άλλωστε μπορούσε να διαπιστώσει, μου απάντησε πως απ' ότι είχε αντιληφθεί ο Τούρκος στρατιωτικός διοικητής, μάλλον εννοούσε στρατεύσιμους και όχι απλώς στρατιώτες. «Μια τέτοια ερμηνεία» του είπα «θα περιλάμβανε οποιονδήποτε από 15/16 ετών μέχρι 60/65». Η απάντηση του ήταν στυγνή: «Ναι, κάλλιστα θα μπορούσε να εννοεί αυτό ακριβώς».

Μου ζήτησε στη συνέχεια να μεταφέρω τα όσα μου είπε στον κόσμο που στο μεταξύ είχε μαζευτεί γύρω από το άρμα.

Επειδή ήθελα να διαπιστώσω τα κίνητρα της πληροφόρησης αυτής ρώτησα: «Εάν δεν μπορείτε να αποτρέψετε αυτή την εξέλιξη για ποιά λόγο μας δίνετε σήμερα αυτή την πληροφορία;»

Η απάντηση του μου απέδειξε ότι το είχε καλά μιλημένο το θέμα και ήταν πλήρως ενήμερος με γεωγραφικά στοιχεία που υπό κανονικές συνθήκες δεν όφειλε να γνωρίζει.

«Αντιλαμβάνομαι» είπε «ότι υπάρχει ένας δρόμος μέσω του οποίου μπορείτε να διαφύγετε προς Λευκωσία».

«Πράγματι υπάρχει ένας αγροτικός δρόμος που ενώνεται με την κύρια οδική αρτηρία Κερύνειας-Λευκωσίας μέσω Κλεπίνης» του απάντησα «αλλά αυτός περνά σε πολύ μικρή απόσταση από το χωριό Καζάφани μέσα στο οποίο διακρίνουμε Τουρκικά άρματα μάχης».

Ο αγροτικός αυτός δρόμος γνωστός ως ο δρόμος της 'Δρόμιας' ήταν ένας χωματόδρομος κατά μήκος ενός ξεροπόταμου που ενωνόταν με το οδικό δίκτυο του χωριού στα ανατολικά του Πέλλαπαϊς. Περνούσε σε μικρή απόσταση από το χωριό Καζάφани και κατέληγε στο νέο δρόμο Κερύνειας-Λευκωσίας περνώντας από το χωριό Άγιος Επίκτητος.

«Δεν πιστεύω να κινδυνεύετε αν περάσετε από εκεί» είπε ο Βρετανός Ειρηνευτής.

Συνέχισα να τον ερωτώ: «Θα ξέρετε ότι υπάρχουν 5-6 χιλιάδες κόσμου αυτή τη στιγμή στο Πέλλαπαϊς. Οι πλείστοι είναι από άλλα χωριά και πιθανόν να θέλουν να φύγουν. Είστε διατεθειμένοι να τεθείτε επί κεφαλής μιας πομπής αυτών που επιθυμούν να φύγουν;»

Η απάντηση του ήταν άμεση και αρνητική. «Όχι» είπε και συμπλήρωσε: «Αυτό που κάνουμε είναι ανεπίσημο. Εξ άλλου αυτά τα δύο οχήματα που βλέπετε είναι υπεύθυνα για ολόκληρη την Επαρχία της Κερύνειας. Φεύγοντας από εδώ θα πάμε στο χωριό Καράκουμι για να τους πούμε κι εκεί τα ίδια που είπαμε σ' εσάς».

Ο κόσμος γύρω αδημονούσε να μάθει τι ήταν όλη αυτή η συνομιλία. Όταν μετέφερα το μήνυμα στον κόσμο τότε για πρώτη φορά στη ζωή μου αντιλήφθηκα την έννοια της φράσης 'καταλήφθηκε από πανικό'. Οι γυναίκες άρχισαν να κλαίει και να ψάχνουν τα παιδιά τους φωνάζοντας. Τα παιδιά έτρεχαν προς όλες τις κατευθύνσεις ανάμεσα στο πλήθος καλώντας τους γονείς τους. Οι ηλικιωμένες γυναίκες άρχισαν το σταυροκόπημα και τις παρακλήσεις προς το Θεό και την Παναγία να μην επιτρέψουν ξανά το τούρκεμα του τόπου μας.

Προφανώς, ό,τι είχε λεχθεί σ' εμάς από το πλήρωμα του ενός άρματος πρέπει να είχε λεχθεί και στον κόσμο που ήταν συγκεντρωμένος στην πλατεία από το πλήρωμα του άλλου άρματος γιατί άρχισαν να καταφθάνουν κι από την πλατεία τρέχοντας άνθρωποι κατελημμένοι από πανικό προσπαθώντας να βρουν τους δικούς τους.

## Η ΦΥΓΗ

Μέσα σε λίγα λεπτά άρχισε η αναχώρηση των πρώτων οχημάτων. Ο δρόμος διαφυγής ήταν κατηφορικός κατά μήκος ενός ξεροπόταμου όπως έχω ήδη αναφέρει. Η συμβολή του δρόμου αυτού με τον ασφαλωμένο δρόμο του χωριού ήταν υπό τέτοια γωνία ώστε κάποιος, ερχόμενος από το κέντρο του χωριού έπρεπε να κάνει αριστερή στροφή πολύ μικρότερη των 90 μοιρών. Αυτό σήμαινε αρκετούς συνδυασμούς εμπρός-πίσω για να μπορέσει κανείς να πάρει τη στροφή. Η διαδικασία προκαλούσε ανάλογη καθυστέρηση γι' αυτούς που ευρίσκονταν πιο πίσω περιμένοντας τη δική

τους σειρά. Οι πλείστοι, όντας από άλλα χωριά, αγνοούσαν τη δυσκολία να πάρει κανείς εκείνη τη στροφή και γι' αυτούς ιδιαίτερα που ήταν πιο πίσω κατά μερικά οχήματα, η καθυστέρηση φαινόταν αδικαιολόγητη. Δυστυχώς όμως, ακόμη και μερικοί από αυτούς που ακολουθούσαν το αυτοκίνητο που επιχειρούσε τη στροφή, δεν του άφηναν χώρο για να ολοκληρώσει τη διαδικασία του στριψίματος. Μόλις προχωρούσε ο πρώτος ένα εκατοστό του μέτρου το ίδιο έκανε και ο δεύτερος και όλοι οι πιο πίσω. Αποτέλεσμα ήταν ο πρώτος να μη μπορεί να ολοκληρώσει τους αναγκαίους χειρισμούς για να στρίψει.

Σε μια περίπτωση το δεύτερο όχημα έσπρωξε αυτό που επιχειρούσε τη στροφή ώστε ο δεξιός μπροστινός τροχός του πρώτου οχήματος να ευρεθεί στο χείλος του κρημνού. Χρειάστηκε η παρέμβαση αριθμού νεαρών για να επανέλθει το όχημα στο δρόμο.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές έκρινα πως ήταν πολύ διακινδυνευμένο να επιχειρήσουμε διαφυγή μέσω του αγροτικού εκείνου δρόμου αφού καταρχήν δεν γνωρίζαμε αν αυτοί που έφευγαν από το χωριό κατόρθωναν να περάσουν αλώβητοι από την περιοχή Καζαφανίου ή αν συλλαμβάνονταν από τους Τούρκους. Από ένα σημείο και μετά τα οχήματα που έφευγαν εξαφανίζονταν πίσω από τα ελαιόδεντρα και τα περιβόλια. Ένας πρόσθετος λόγος για την απόφαση μας ήταν το γεγονός ότι πάνω από τους κεντρικούς δρόμους βορείως της οροσειράς, ιδιαίτερα πάνω από το δρόμο Κερύνειας-Λευκωσίας μέσω Κλεπίνης, πετούσαν Τουρκικά αεροσκάφη που όπως έμπρακτα απέδειξαν δεν θα δίσταζαν να μυδραλιοβολήσουν ακόμη και μεμονωμένα οχήματα, πόσο μάλλον μια πομπή.

Φυσικά κανείς τότε δεν γνώριζε ότι οι δύο λόγοι αυτοί στην ουσία δεν ευσταθούσαν. Πολύ αργότερα, μετά από ευκαιρίες που είχαμε να συζητήσουμε το θέμα με άλλους ομοιοπαθείς καταλήξαμε στο όψιμο πλέον συμπέρασμα ότι σκοπός των Τούρκων, με τη συμπαιγνία των Βρετανών, ήταν να εκκενώσουν τα χωριά και όχι κατ' ανάγκη να σκοτώσουν τον πληθυσμό. Συνεπώς, όσοι έφευγαν από την Επαρχία δεν κινδύνευαν γιατί προφανώς εξυπηρετούσαν το στημένο πλάνο. Μ' αυτό εξηγείται και η στιχομυθία που είχα με το Βρετανό Ειρηνευτή που με

διαβεβαίωνε ότι δεν θα διατρέχαμε κίνδυνο εάν εγκαταλείπαμε το χωριό από εκείνο τον αγροτικό δρόμο.

Κατά το δειλί συμπληρώθηκε η φυγή του μεγαλύτερου μέρους αυτών που είχαν καταφύγει στο Πέλλαπαϊς από άλλα χωριά και παρέμειναν βασικά οι κάτοικοι του χωριού όπως και ένας αριθμός ξένων. Συνολικά παρέμειναν στο χωριό 1100 περίπου άτομα. Πριν από τη δύση του ήλιου ενώ συζητούσαμε με τον Τάκη Αθανασιάδη το δίλημμα της φυγής ή παραμονής μας και αμφισβητούσαμε τη σοφία της απόφασης μας να παραμείνουμε στο χωριό, ήρθε στο σπίτι ο Κώστας Γερμανός, ένας κοινός μας φίλος, για να μας αναφέρει ότι μια ομάδα νεαρών είχαν συνάντηση με τους Φιλλανδούς Ειρηνευτές προς τους οποίους έθεσαν το ερώτημα κατά πόσον ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν την προστασία των γυναικοπαίδων σε περίπτωση που οι άνδρες βρουν τρόπο να διαφύγουν. Οι Ειρηνευτές απάντησαν καταφατικά.

Ενόψει των πιο πάνω οι νεαροί αυτοί αποφάσισαν να φύγουν κατά τη διάρκεια της νύκτας περνώντας πεζοί πάνω από το βουνό προς Λευκωσία. Ο λόγος της επίσκεψης του Κώστα ήταν να πείσει κι εμάς να ακολουθήσουμε τους άλλους νεαρούς. Προτού καν συζητήσουμε το θέμα εμφανίστηκε ο Κωσταρής, εμφανώς ανήσυχος από το ενδεχόμενο φυγής του κόσμου από το χωριό. Απευθυνόμενος μάλιστα στον Τάκη του είπε: «Αν φύγεις εσύ εννά λουρκάσει ξοπίσω σου το χωρκόν ούλλον» και ρώτησε: «εν ένι κρίμα να παραδώσουμε το χωρκό μας με τέθκοιον τρόπον στους Τούρκους;»

Μετά από αυτή την παρέμβαση του Κωσταρή κάθε συζήτηση για φυγή έπαυσε. Οι υπόλοιποι όμως νεαροί είχαν πάρει την απόφαση τους να φύγουν κι αυτό έπραζαν. Δυστυχώς μέχρι σήμερα είναι όλοι τους αγνοούμενοι.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρω ότι ο Τάκης Αθανασιάδης έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στο χωριό όχι μόνο γιατί ήταν απόφοιτος Ελληνικού Πανεπιστημίου αλλά και λόγω του ότι ήταν γόνος μιας από τις σημαντικότερες οικογένειες της περιοχής και υιός του επί πολλά έτη Κοινοτάρχη του χωριού, Αθανάση Αθανασιάδη.



Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Την επομένη, Πέμπτη 25 Ιουλίου, δεν εμφανίστηκε ο Τουρκικός στρατός παρά την δοθείσα ειδοποίηση μέσω των Βρετανών Ειρηνευτών.

## ΤΑΦΗ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΑΝΔΡΟΣ

Ο Δρ Ξάνθος Χαραλαμπίδης, που ήταν εγκλωβισμένος στην Κερύνεια, είχε κατορθώσει να εξασφαλίσει άδεια από τις κατοχικές αρχές να επισκέπτεται το Πέλλαπαϊς ως ιατρός για ενδεχόμενες ανάγκες υγείας των κατοίκων.

Πρέπει να ήταν Πέμπτη 25 Ιουλίου όταν ερχόμενος στο χωριό πρόσεξε τη έντονη οσμή πτώματος λίγο έξω από το χωριό και σε μικρή απόσταση από το μυδραλιοβολημένο αυτοκίνητο που είδα το πρωί της Δευτέρας 22 Ιουλίου όταν πήγαινα πεζός προς την Κερύνεια.

Ο γιατρός σταμάτησε και αφού εντόπισε το πτώμα ήρθε στο χωριό και ζήτησε όπως για λόγους πρόληψης οποιωνδήποτε επιδημιών διευθετηθεί άμεση ταφή του πτώματος.

Πράγματι την ίδια κιόλας ημέρα με ένα εκσκαφέα ρίχτηκε ποσότητα χώματος πάνω από το πτώμα στο σημείο ακριβώς που βρισκόταν.

## ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΕΛΛΑΠΑΪΣ

Το απόγευμα της Τρίτης 30 Ιουλίου, δύο στρατιωτικά οχήματα φορτωμένα με Τούρκους στρατιώτες μπήκαν στον κύριο δρόμο του Πέλλαπαϊς προφασιζόμενοι ότι έχασαν το δρόμο τους προς το χωριό Καζάφани. Τους δείξαμε με το χέρι την κατεύθυνση του, δήθεν, προορισμού τους αλλά επειδή ο δρόμος στον οποίο ήδη είχαν μπει ήταν στενός χωρίς παρόδους και δεν ήταν δυνατό να κάνουν επί τόπου αναστροφή για να φύγουν προς Καζάφани συνέχισαν μέχρι την πλατεία. Χωρίς να σταματήσουν καθόλου έκαναν στροφή κι έφυγαν προς την έξοδο του χωριού. Όλοι είχαμε ερμηνεύσει αυτή την εμφάνιση του Τουρκικού στρατού ως κατόπτευση εδάφους, προπαρασκευή για το ό,τι έμελλε να ακολουθήσει.

Μπορούσε όμως να δοθεί ακόμη μια ερμηνεία στην εμφάνιση Τούρκων στρατιωτών στο χωριό. Η προηγούμενη φάση του σχεδίου εκδίωξης του πληθυσμού ήτοι, η ειδοποίηση ότι θα ερχόταν την Πέμπτη 25 Ιουλίου ο Τουρκικός στρατός είχε μεν αρκετή αλλά όχι πλήρη επιτυχία γι' αυτούς. Έφυγαν περί τις 4000 άτομα. Τώρα εφαρμοζόταν μια άλλη φάση του ιδίου σχεδίου: Να κάνει δηλαδή πραγματική εμφάνιση ο Τουρκικός στρατός πράγμα που μπορούσε να εξωθήσει και άλλους να επιδιώξουν τη φυγή.

Τρεις ημέρες μετά την δήθεν τυχαία εμφάνιση των Τούρκων στρατιωτών στο χωριό, το πρωί της Παρασκευής, 2 Αυγούστου, άρχισαν να εισέρχονται στο χωριό οχήματα του Τουρκικού στρατού φορτωμένα στρατιώτες με πλήρη εξάρτηση. Οι πρώτοι Τούρκοι στρατιώτες που κατέβηκαν από τα οχήματα έτρεξαν με προτεταμένα τα όπλα προς τους ολιγάριθμους Φιλλανδούς Ειρηνευτές που είχαν υπό την προστασία τους το χωριό και ο Τούρκος αξιωματικός τους κάλεσε να μαζέψουν τα πράγματα τους και να αποχωρήσουν. Ο Φιλλανδός διμοιρίτης, ένας νεαρός μετρίου αναστήματος (που από το λοβό του ενός αυτιού του έλειπε ένα κομμάτι) απάντησε ότι δεν παίρνει οδηγίες από τον Τουρκικό στρατό και με τη σειρά του κάλεσε τους Τούρκους να φύγουν εκείνοι πάραυτα διότι το χωριό βρισκόταν υπό την προστασία των Ηνωμένων Εθνών. Αμέσως οι Τούρκοι περικύκλωσαν τον Φιλλανδό διμοιρίτη και ο Τούρκος αξιωματικός τον κάλεσε να επικοινωνήσει με το διοικητή του για να πάρει οδηγίες από αυτόν.

Εμείς παρακολουθήσαμε άναυδοι τα όσα απίστευτα έβλεπαν τα μάτια μας και άκουαν τ' αυτιά μας. Απύθμενο το θράσος και απερίγραπτη η έπαρση του Τούρκου αξιωματικού.

Ομολογουμένως δεν περιμέναμε τέτοια συμπεριφορά από τους Τούρκους έναντι των στρατιωτών των ΗΕ γιατί οι Τούρκοι, κατά κανόνα, προσποιούνται σεβασμό σε ό,τι φοβούνται πως μπορεί να τους κάνει ζημιά και τα ΗΕ ήταν σε θέση να τους κάνουν ζημιά. Αυτό το θεωρούσαμε δεδομένο όπως, προφανώς, το θεωρούσε και ο Φιλλανδός διμοιρίτης. Όταν ο Τούρκος αντιληφθεί όμως ότι μια κακή του συμπεριφορά δεν πρόκειται να έχει επιπτώσεις, τότε ο κατά κανόνα

δουλικός του χαρακτήρας μετατρέπεται αυτόματα και αρχίζει να συμπεριφέρεται αλαζονικά, υπεροπτικά σαν παλιός Οθωμανός ηγεμόνας.

Στο μεταξύ ένας Τούρκος στρατιώτης κατέβασε από τον ιστό του Αββαείου τη σημαία των ΗΕ και βλέποντας ένα Φιλλανδό ειρηνευτή να τρέχει προς το μέρος του, ίσως για να πάρει τη σημαία, ο Τούρκος την έσχισε επιδεικτικά κι έριξε τα δύο κομμάτια στο έδαφος. Αναρριχήθηκε κατόπιν στον ιστό και προσπάθησε να κόψει τον μετάλλινο σταυρό που ήταν κολλημένος στην κορυφή του, λυγίζοντας τον πέρα-δώθε. Δεν κατόρθωσε να τον κόψει αλλά κατάφερε τελικά να τον λυγίσει κατά τρόπο που δεν φαινόταν πλέον ότι είναι σταυρός και τότε, ικανοποιημένος, κατέβηκε και ύψωσε την Τουρκική σημαία.

Οι οδηγίες που ήλθαν από τη διοίκηση των Φιλλανδών, προφανώς, δεν ήταν αυτές που ο Φιλλανδός διμοιρίτης ανέμενε και αυτές που εμείς ευχόμασταν, αφού αμέσως μετά την ασύρματη επικοινωνία είδαμε τους Φιλλανδούς να μαζεύουν όπλα, ασυρμάτους και σακκίδια για να φύγουν.

Φεύγοντας ο Φιλλανδός διμοιρίτης με τους άνδρες του, γύρισε προς εμάς και φώναξε: «Θα επιστρέψουμε». Αυτή η δήλωση δεν πρόσφερε ποσώς προς την κατεύθυνση απάμβλυνσης των ανησυχιών μας από την παρουσία του Τουρκικού στρατού στο χωριό, αφού μέχρι να επιστρέψουν οι Φιλλανδοί ο,τιδήποτε μπορούσε να συμβεί στο μεταξύ.

Σ' ό,τι αφορά τη στάση που κράτησε το αρχηγείο των Φιλλανδών Ειρηνευτών, ένα δικό μου αυθαίρετο αλλά λογικό, πιστεύω, συμπέρασμα, είναι ότι ο Τούρκος αξιωματικός πρέπει να γνώριζε εκ των προτέρων ποιά θα ήταν η διαταγή από το διοικητή των Ειρηνευτών και γι' αυτό επέμενε όπως ο Φιλλανδός διμοιρίτης επικοινωνήσει με το αρχηγείο. Ενδεχομένως να υπήρξε προσυνεννόηση του Τουρκικού στρατού με το αρχηγείο των Ειρηνευτών.

## ΟΜΗΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΓΥΡΤΑ

Με την αποχώρηση των Ειρηνευτών από το χωριό ο Τουρκικός στρατός έμεινε η μόνη κυρίαρχη δύναμη. Εκείνο το οποίο απευχόμασταν έγινε πραγματικότητα. Βρεθήκαμε έρμαιοι στα χέρια και στις διαθέσεις του

Τουρκικού στρατού. Και όλ' αυτά συνέβαιναν σ' ένα χώρο αφιερωμένο στην ειρήνη, τον περίβολο του *Abbey de la Paix*, του Αββαείου της Ειρήνης, ονομασία από την οποία πήρε και το χωριό το δικό του όνομα. Για μια ακόμη φορά η πατρίδα μας κι εμείς ως λαός πληρώναμε ένα βαρύ τίμημα για το συναπάντημα μας με ένα βάρβαρο στρατό.

Μόλις εγκατέλειψε το χώρο η διμοιρία των Φιλλανδών διατάχθηκε όλος ο ανδρικός πληθυσμός από 15 ετών και άνω να συγκεντρωθεί στην πλατεία του χωριού. Εκεί μας χώρισαν σε ομάδες ηλικιών και στη συνέχεια μας έβαλαν σε σειρές από τετράδες και μας οδήγησαν κατά μήκος του κυρίου δρόμου έξω από το χωριό. Σταματήσαμε στο σημείο όπου ο δρόμος από την Κερύνεια συναντά το δρόμο μεταξύ Πέλλαπαϊς και της οικίας της Lady Barnes.

Στη συνέχεια μας έδεσαν τα χέρια πίσω στη πλάτη με σπάγγο και τα μάτια μας με λωρίδες υφάσματος, μας επιβίβασαν σε φορτηγά οχήματα και ξεκινήσαμε μια διαδρομή μέσω ενός δρόμου προς τα δυτικά του χωριού. Από το σημείο που ήταν σταθμευμένα τα φορτηγά μόνο δύο επιλογές δρόμων ήταν δυνατές. Είτε προς Κερύνεια μέσω ασφαλωμένου δρόμου είτε δυτικά προς το σπίτι της Λαίδης όπως ήταν γνωστή η οικία της Lady Barnes μέσω δασικού δρόμου. Το σπίτι αυτό είχε αγοραστεί από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' για λογαριασμό της Ιεράς Αρχιεπισκοπής κι έτσι από ένα χρονικό σημείο και μετά ήταν γνωστό σαν '*σπίτι του Μακαρίου*'. Το ανώμαλο του δρόμου και η έντονη οσμή του καμένου δάσους καθιστούσε αμέσως γνωστή την διαδρομή που ακολουθούσαμε κι ας μας είχαν δεμένα τα μάτια για να μη βλέπουμε.

Όταν κάποια στιγμή ο δρόμος είχε καταστεί ομαλός και ταυτόχρονα άρχισε να φυσά ένα δροσερό αεράκι ήταν φανερό ότι είχαμε μπει στο Μπογάζι. Αυτό το αεράκι αποτελεί σημάδι αλάθητο για όποιον γνωρίζει την περιοχή.

Φθάσαμε στο χωριό Αγύρτα που ευρίσκεται στο τέλος του περάσματος του Μπογαζιού προς τη Λευκωσία. Μας σταμάτησαν και μας κατέβασαν σ' ένα μέρος σκιερό, μας έλυσαν τα χέρια και μας ζήτησαν να καθίσουμε σταυροπόδι στο έδαφος και να αδειάσουμε τις τζέπες μας τοποθετώντας στο έδαφος μπροστά μας το περιεχόμενό τους. Πιστεύω ότι

ευρισκόμασταν στον Αστυνομικό Σταθμό Αγύρτας. Στη συνέχεια κάποιος περνούσε μπροστά από τον καθένα μας, ερωτούσε το όνομα, έπαιρνε μόνο τα χρήματα, τα μετρούσε, ανέφερε το ποσό, τα έριχνε σ' ένα κουβά που κρατούσε και προχωρούσε στον επόμενο. Κάτω από το ύφασμα που είχα στα μάτια είδα τα υποδήματα και το κάτω μέρος αστυνομικής στολής ως και το κάτω μέρος του κουβά. «Από εσένα παίρνω 75 λίρες και 360 μιλς» μου είπε «τα υπόλοιπα πράγματα μπορείς να τα πάρεις» συμπλήρωσε.

Όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων σκοπός της συλλογής των χρημάτων ήταν η παρεμπόδιση της κλοπής τους από τους στρατιώτες και πολίτες που η πρώτη τους μέριμνα όταν έβλεπαν αιχμαλώτους ή ομήρους ήταν πώς να τους ληστέψουν.

Εκείνη τη στιγμή, θέλοντας να καθησυχάσω τον εαυτό μου για τις προθέσεις των Τούρκων, σκέφτηκα: Αν μας οδηγούν για εκτέλεση γιατί μας επιστρέφουν τα υπόλοιπα πράγματα; Η αβεβαιότητα όμως δεν μου άφηνε χώρο για άλλες σκέψεις εκτός από ένα συνεχές και βασανιστικό γιατί;

Μας λέχθηκε ότι έπρεπε να επιβιβαστούμε ξανά στα φορτηγά. Αυτή τη φορά δεν μας έδεσαν τα χέρια.

Διανύσαμε μικρή μόνο απόσταση σε μια πολύ ανώμαλη διαδρομή. Σταμάτησαν τα φορτηγά και προσπαθούσαμε στα τυφλά να αποβιβαστούμε. Μια φωνή ακούστηκε να λέγει: «Δος μου το χέρι σου να σε βοηθήσω». Άπλωσα το αριστερό μου χέρι και κάποιος το έπιασε. Τότε πήδηξα στο έδαφος αλλά, μέχρι να σταθώ όρθιος, το χέρι που μου προσφέρθηκε σαν ανθρωπιστική βοήθεια μετατράπηκε σε χέρι ληστρικό αφαιρώντας μου το δακτυλίδι των αρραβόνων μου από το δάκτυλο.

Κάποιος άλλος μου αφαίρεσε μια αλυσίδα από το λαιμό και ένα τρίτο χέρι μου άρπαξε από την τζέπη του πουκαμίσου ένα ρολοί τζέπης με καδένα, παρασύροντας μαζί την πολιτική μου ταυτότητα και την άδεια οδήγησης που έπεσαν στο έδαφος. Ένα στρατιωτικό πρόσταγμα ακούστηκε στην Τουρκική. Μου αφαίρεσε το ύφασμα από τα μάτια ένας Τουρκοκύπριος αστυνομικός ο οποίος κρατούσε στα χέρια του την ταυτότητα μου και την άδεια οδήγησης.

Υποθέτω ότι η ύπαρξη Τουρκοκυπρίων αστυνομικών στο χώρο αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι όσοι είχαμε οδηγηθεί εκεί ήμασταν πολίτες και ουδείς στρατιωτικός υπήρχε μεταξύ μας. Συνεπώς τυπική ευθύνη για μας είχαν οι ‘πολιτικές’ αρχές.

Ο Τουρκοκύπριος αστυνομικός, αφού μου έδωσε την άδεια οδήγησης και την ταυτότητα μου, με οδήγησε μπροστά σ’ ένα τραπέζι πίσω από το οποίο στεκόταν ο Τούρκος αξιωματικός που έδωσε το πρόσταγμα λίγο πριν. Ήταν ένας μεσήλικας άνθρωπος ξανθός με γαλανά μάτια μετρίου αναστήματος. Παρά την αβεβαιότητα για την τύχη μας, μέσα μου διερωτήθηκα «Που είναι τα αλταϊκά χαρακτηριστικά αυτού του ανθρώπου για να είναι Τούρκος;». Όλοι οι Τούρκοι στρατιώτες στέκονταν προσοχή ακίνητοι σε ανταπόκριση προς το δοθέν πρόσταγμα. Οι μόνοι που συνέχιζαν να διακινούνται ήταν οι πολίτες οδηγοί των φορτηγών οχημάτων. Είδα τον οδηγό του φορτηγού από το οποίο κατέβηκα να πηγαίνει μέσα στο όχημα του και να κάθεται στη θέση του.

Ο αξιωματικός ζήτησε από όλους τους στρατιώτες να αδειάσουν τις τζέπες τους και να βάλουν όλα τα αντικείμενα σε ένα κράνος. Μόλις του παραδόθηκε το κράνος αυτό ο αξιωματικός κάθισε στην καρέκλα του, άδειασε το κράνος στο τραπέζι και μου ζήτησε να βρω τα δικά μου αντικείμενα. Πράγματι, βρήκα την αλυσίδα και το δακτυλίδι όχι όμως το ρολοί. Ο αξιωματικός μου έδειξε δύο παρόμοια ρολόγια λέγοντας μου ότι πρέπει ένα από αυτά να είναι το δικό μου. Του απάντησα ότι εγώ είμαι απόλυτα βέβαιος ότι δεν είναι. Το ρολοί προφανώς μου το πήρε ο οδηγός που είδα να πηγαίνει και να κάθεται μέσα στο αυτοκίνητο του.

Μετά από καταγραφή των ονομάτων μας οδηγούμασταν σε ένα περιφραγμένο χώρο που στην ουσία ήταν μια μάνδρα αιγοπροβάτων. Από τη μάνδρα μπορούσαμε να βλέπουμε τον Τούρκο αξιωματικό και τους κρατουμένους να περνούν μπροστά του ένας-ένας. Κάποια στιγμή μπροστά στον αξιωματικό στεκόταν ο Σάββας Κουρτέλλας. Το πουκάμισο του κρεμόταν στην ουσία από τους ώμους του έξω από το πανταλόνι του και είχε μόνο τα τελευταία ένα-δυο κουμπιά κουμπωμένα. Λεπτός, ψηλός κι ευθυτενής παρουσίαζε ένα ύφος ανθρώπου που δεν είχε καθόλου πτοηθεί απ’ ό,τι συνέβαινε γύρω του. Ο Τούρκος αξιωματικός του ζήτησε

να του δείξει τι είχε στην τζέπη του πουκαμίσου του. Ο Σάββας έβγαλε από την τζέπη του κι έβαλε στο τραπέζι μπροστά από τον αξιωματικό ένα αλουμινένιο σωληνάριο με ένα πούρο μέσα. Ο αξιωματικός το πήρε στα χέρια του, το ξεβίδωσε κι αφού έδωσε το πούρο στο Σάββα του το άναψε με το δικό του αναπτήρα. Καπνίζοντας το πούρο του και βαδίζοντας αργά-αργά κι αγέρωχα ο Σάββας πορευόταν προς τη μάνδρα. Ένας Τούρκος στρατιώτης φανερά ενοχλημένος από το ύφος και την απάθεια του Σάββα όρμησε προς το μέρος του για να θέσει τέρμα σ' αυτή την ανυπότακτη στάση. Ένας άλλος στρατιώτης όμως τον πρόλαβε εξηγώντας του ότι ο δικός τους αξιωματικός έδωσε το πούρο στο Σάββα και τότε ο πρώτος περιορίστηκε στη φράση *Vay, vay, biyyük pezevenk* δηλαδή, Ω, μεγάλος κερατάς αυτός.

Στην ανατολική πλευρά της μάνδρας υπήρχε ένας υψηλός κατακόρυφος τοίχος αντιστήριξης που συγκρατούσε την πλευρά λόφου που είχε σκαφτεί για να κερδιθεί εμβαδόν στο οριζόντιο επίπεδο. Στην αυλή της μάνδρας είδα, πετάμενο σε κάποια άκρη, ένα σιντριβάνι χρώματος κίτρινου. Το ιδιότυπο σιντριβάνι ήταν πανόμοιο με κάποια σιντριβάνια που υπήρχαν στην αυλή του οικογενειακού κέντρου 'Kristal' στην Αγύρτα και που τα βλέπαμε περνώντας από τον κύριο δρόμο. Από το σιντριβάνι αυτό κατέληξα στο συμπέρασμα ότι βρισκόμασταν χαμηλότερα μεν αλλά πίσω από το συγκεκριμένο κέντρο.

Ο τοίχος αντιστήριξης με το χώρο μπροστά του έφερε στο νου σκηνές από δράση εκτελεστικού αποσπάσματος. Το γεγονός ότι στο χώρο αυτό υπήρχαν σκορπισμένα εδώ κι εκεί τεμάχια από ματωμένο ύφασμα όπως αυτό από το οποίο είναι φτιαγμένες οι στολές των στρατιωτών της Εθνικής Φρουράς πρόσθετε στο φόβο και στις ανησυχίες μας. Ένα μυδραλιοβόλο ήταν στημένο στο χώρο της μάνδρας με την κάννη του στραμμένη προς εμάς. Κάθε τόσο ο χειριστής του έπεφτε στο έδαφος προσποιούμενος ότι ετοιμαζόταν να χειριστεί το όπλο και μιλώντας με άλλο στρατιώτη που στεκόταν κοντά του έσκαγαν σε τραντακτά γέλια σαν να είχαν ακούσει το πιο αστείο ανέκδοτο.

Στη βόρεια πλευρά της μάνδρας υπήρχε στεγασμένος χώρος για τα ζώα με τσίγκινη στέγη που είχε μέγιστο ύψος ενάμισυ περίπου μέτρων. Ο

στεγασμένος αυτός χώρος ήταν κλειστός από τις τρεις πλευρές με τσίγκους με μόνη ανοικτή πλευρά τη νότια στην οποία υπήρχε συρματόπλεγμα καθόλο το μήκος εκτός από την είσοδο που κλεινόταν με ένα πορτάκι. Έξω από τον στεγασμένο χώρο υπήρχε μια κοπριά.

Κάτω από αυτό το στέγαστρο είχαμε περάσει, καθισμένοι στο έδαφος, τρεις νύκτες και τέσσερεις ημέρες, από τις 2 μέχρι και τις 5 Αυγούστου, που όμως μας φάνηκαν σαν αιώνας. Ολόκληρη την ημέρα, με τον καυτό ήλιο του Κυπριακού καλοκαιριού, ψηνόμασταν κάτω από τη χαμηλή τσίγκινη στέγη ενώ τα βράδια παγώναμε.

Μέσα σ' αυτό το χώρο, κατά την πρώτη νύκτα, ήμασταν συγκεντρωμένα 450 άτομα. Κανείς δεν μπορούσε να ξαπλώσει, πολύ δε περισσότερο να κοιμηθεί. Καθόμασταν πλάτη με πλάτη ακουμπώντας ο ένας στον άλλο για να κερδίζουμε κάποιο χώρο και να ξεκουράσουμε λίγο τη σπονδυλική μας στήλη. Όσοι προλάβαιναν να καθίσουν δίπλα στους τοίχους θεωρούνταν τυχεροί αφού είχαν τη δυνατότητα να ακουμπούν κάπου.

Όσο υπήρχε φως σκοτώναμε τα τσιμπούρια από τα οποία έβριθε ο τόπος. Το βράδυ όμως ήταν η δική τους σειρά να πάρουν εκδίκηση και δική μας σειρά να πληρώσουμε με αίμα.

Δυο φορές την ημέρα μας παρεχόταν τροφή. Ένα κομμάτι ψωμί, στο μέγεθος αντιδώρου, και τρεις-τέσσερεις ελιές. Τη διανομή των ελιών την έκανε ένας Τουρκοκύπριος γαιοκτήμονας ονόματι Αχμέτ, ο οποίος ετιμωρείτο από τους φανατικούς γιατί είχε κάποτε κτηματικές δοσοληψίες με Ελληνοκύπριο. Ως γνωστόν η φανατική οργάνωση των Τουρκοκυπρίων με τα αρχικά ΤΜΤ που είχε ιδρυθεί, οργανωθεί και κατευθυνόταν από την Τουρκία απαγόρευε στους Τουρκοκυπρίους να πωλούν κτηματική περιουσία σε Ελληνοκυπρίους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα αρχεία της οργάνωσης αυτής ευρίσκονται ακόμη στην Τουρκία εμποδίζοντας τους Τουρκοκυπρίους να προβούν σε οποιαδήποτε έρευνα που θα απεδείκνυε την εμπλοκή της Τουρκίας στην διαμόρφωση της πολιτικής του διαμελισμού και τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για την εφαρμογή της.



Ο Αχμέτ λοιπόν ήταν τιμωρημένος γιατί τόλμησε να παραβεί την πολιτική αυτή. Ήταν συνεχώς αμίλητος και φοβόταν τη σκιά του που λέει ο λόγος. Δεν σήκωνε τα μάτια του από το πλαστικό δοχείο όπου είχε τις ελιές. Μερικοί που τον γνώριζαν προσπάθησαν να του μιλήσουν αλλά μάταια, σαν να του είχαν κόψει τη γλώσσα.

Οι συνθήκες κράτησης μας, γενικά αλλά και ιδιαίτερα σ' ότι αφορούσε υγιεινή ήταν πρωτόγονες. Ποιός όμως ενδιαφερόταν για συνθήκες υγιεινής τη στιγμή που δεν γνωρίζαμε καν αν θα μας άφηναν ζωντανούς;

Ανάμεσα μας ήταν κι ένας διαβητικός νεαρός του οποίου η υγεία είχε κλονιστεί από τη μη λήψη ινσουλίνης και κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθεί αυτό σε κάποιον στρατιωτικό από τους φρουρούς μας. Εκείνος έδωσε την εξής λύση: Τούρκοι στρατιώτες διατάχθηκαν να πάρουν από τον συναιχμάλωτο μας ιερέα το ράσο του, το άπλωσαν στην κοπριά και είπαν στο διαβητικό νεαρό να ξαπλώσει εκεί. Αφαιρώντας το ράσο του ιερέα έπεσε το καλυμμαύχι του στο έδαφος οπότε οι στρατιώτες βρήκαν την ευκαιρία να παίξουν μ' αυτό λίγο ποδόσφαιρο.

Το πρωί της δεύτερης ημέρας, Σάββατο, 3 Αυγούστου, μεταφέρθηκαν πίσω στο χωριό οι ηλικιωμένοι και ο διαβητικός νεαρός.

Το απόγευμα της Δευτέρας, 5 Αυγούστου, μας επισκέφθηκε ο διαβόητος Τζιαφέρ του παράνομου ραδιοφωνικού σταθμού των Τουρκοκυπρίων, του *Bayrak*. Ο Τζιαφέρ μιλούσε πολύ καλά την Ελληνική γλώσσα και είχε δικό του προπαγανδιστικό πρόγραμμα στην Ελληνική από τον *Bayrak*.

Με το μικρόφωνο στο χέρι ο Τζιαφέρ άρχισε την προπαγάνδα του μιλώντας για τη χαρά του που διαπίστωνε ότι όλοι μας ευρισκόμασταν υπό σκιάν, ότι παίρναμε τροφή δυο φορές την ημέρα και ότι δεν μας κακομεταχειρίζονταν. Μας ανέφερε ότι ενώ εμείς είχαμε αυτή την καλή μεταχείριση από τον Τουρκικό στρατό με λύπη του δεν μπορούσε να πει το ίδιο για τη μεταχείριση της οποίας τύγχαναν οι Τουρκοκύπριοι στο νότο από τις Ελληνοκυπριακές αρχές. Μετά ζήτησε να του πούμε αν είχαμε παράπονα για τη συμπεριφορά του Τουρκικού στρατού. Στη συνέχεια μας είπε ότι μπορούσαμε να στείλουμε μήνυμα στην οικογένεια

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

μας μέσω του Bayrak και το βράδυ μάλιστα να το ακούσουμε κι εμείς οι ίδιοι αφού, όπως μας ανακοίνωσε, αμέσως μετά θα μας μετέφεραν στο χωριό και θα μας ελευθέρωναν. Πράγματι, όταν τελείωσε η ηχογράφιση ήρθε ένας Τουρκοκύπριος αστυνομικός ο οποίος είχε αποστολή να μας επιστρέψει τα χρήματα που μας είχαν πάρει στον Αστυνομικό Σταθμό Αγύρτας.

Σ' εμένα επιστράφηκε το ποσό των 70 λιρών μόνο και μου δόθηκε η δικαιολογία ότι από κάποιο λάθος που έκαναν έπεσαν έξω κι έτσι προσπαθούσαν να ισοζυγίσουν τα ποσά. Όταν βρεθήκαμε στο χωριό αστεϊζόμενος σχολίασα ως πολύ φθηνή την διαμονή των 5 ημερών σε πέντε αστέρων ξενοδοχείο έναντι του ποσού των 5 λιρών και 360 μιλς.

Μετά την επιστροφή των χρημάτων ανεβήκαμε στα φορτηγά και μας μετέφεραν στο Πέλλαπαϊς χωρίς να μας δέσουν μάτια και χέρια αυτή τη φορά.

Όταν φτάσαμε στο χωριό, μας ζήτησαν να παραμείνουμε στην πλατεία γιατί ένας αξιωματικός του Τουρκικού στρατού ήθελε να μας μιλήσει.

Στο μεταξύ ένας στρατιώτης επέλεξε μερικά πρόσωπα, μεταξύ των οποίων τον ιερέα, τον Τάκη τον Αθανασιάδη κι εμένα, και μας έστησαν, μαζί με Τούρκους στρατιώτες στα ενδιάμεσα μπροστά στο Αββαείο για φωτογράφιση.

Η φωτογραφία αυτή χρησιμοποιήθηκε για σκοπούς προπαγάνδας δεδομένου ότι δεν φαίνονταν σ' αυτή τα εμφανή σημάδια από την περιπέτεια μας στα χέρια του Τουρκικού στρατού ούτε και τα υπολείμματα από την αιγόκοπρο που υπήρχαν στο ράσο του ιερέα.

Ένας αξιωματικός του Τουρκικού στρατού βγήκε στην συνέχεια από το κέντρο *Τεμπελόδεντρο* στη βεράντα για να μας μιλήσει στα Αγγλικά. Τα κυριότερα σημεία της ομιλίας του μου έχουν εντυπωθεί και τα αποδίδω πιο κάτω όσο πιστότερα μπορώ.

«Από την ώρα που το πόδι μου πάτησε στην Κύπρο έχω μαγευτεί από την ομορφιά του τοπίου. Η περιοχή σας μου θυμίζει την ομορφιά της δικής μου πόλης, της Ισταμπούλ. Είστε τυχεροί που ζείτε σε τέτοιο τόπο. Ξεχνάτε το τι έγινε μέχρι στιγμής. Είστε ελεύθεροι τώρα να συνεχίσετε τη

ζωή σας απολαμβάνοντας όλες τις ατομικές ελευθερίες και δικαιώματα, ό,τι ακριβώς δικαιούνται και οι Τούρκοι συμπατριώτες σας, ζώντας ο ένας δίπλα στον άλλο όπως κι εγώ ζω αρμονικά στην Ισταμπούλ με τούς Έλληνες γείτονες μου Κώστα και Ελένη.

Θεωρώ όμως καθήκον μου να προειδοποιήσω ότι θα είμαι ιδιαίτερα αμείλικτος με παραδειγματική τιμωρία πράξεων που δείχνουν έλλειψη σεβασμού σε θέματα περιουσίας και τιμής. Τέλος σας διαβεβαιώνω ότι αν υπάρχουν οποιεσδήποτε ζημιές που προκλήθηκαν σε περιουσίες σας κατά τη διάρκεια των ημερών που απουσιάζατε από το χωριό ο Τουρκικός στρατός θα σας αποζημιώσει. Σας καλώ επομένως να μου αναφέρετε χωρίς καθυστέρηση τέτοιες ζημιές».

Ακουσαμε με κάθε επιφύλαξη και άπειρη δυσπιστία τα όσα εύχα μας μετέφερε ο Τούρκος αξιωματικός. Είναι δυνατόν να έχει αλλάξει τόσο η συμπεριφορά της Τουρκίας; Είναι δυνατόν οι πρόγονοι μας να έκαναν λάθος όταν έλεγαν το περίφημο εκείνο ρητό «Ο Τούρκος γιοφύρι τζι αν γενεί 'που πάνω μεν περάσεις» ;

Δεν αργήσαμε να διαπιστώσουμε ότι επρόκειτο απλώς για λόγια χωρίς αντίκρισμα.

Κατά τη διάρκεια της απουσίας μας από το χωριό τα γυναικόπαιδα είχαν μεταφερθεί στο ξενοδοχείο του χωριού που ανήκει στην οικογένεια του Κύπρου Γερμανού. Αυτό άφηνε πεδίο ελεύθερο για πλιατσικολόγημα από κάθε λογής άρπαγες, ενστόλους και ατάκτους. Η σύζυγος μου είχε μεταφέρει μαζί της στο ξενοδοχείο τα δυο βαλιτσάκια που είχαμε φέρει από την Κερύνεια. Λίγο πριν φτάσουμε εμείς στο χωριό είχε επιτραπεί και στα γυναικόπαιδα να επιστρέψουν στα σπίτια τους.

Μόλις γυρίσαμε στο σπίτι κάναμε μια γενική έρευνα για τυχόν ζημιές ή κλοπές. «Φαίνεται πως φανήκαμε τυχεροί» είπαμε. «Εκ πρώτης όψεως», δεν έλειπε τίποτε.

Έξω στο δρόμο η νεαρή Ιάνθη Παντέχη πρόσεξε ότι το αυτοκίνητο της ήταν σταθμευμένο σε άλλο σημείο από εκείνο όπου το είχε αφήσει. Εξετάζοντάς το είδε ότι το μικρό τριγωνικό παραθυράκι στην πόρτα του οδηγού ήταν σπασμένο. Το αυτοκίνητο μάρκας SAAB ήταν σχεδόν ολοκαίνουργιο και προφανώς κάποιος επεχείρησαν να το κλέψουν. Από

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

μια εσωτερική εξέταση φάνηκε ότι έγινε επέμβαση στις συρματώσεις για να ξεκινήσει το όχημα χωρίς κλειδιά. Για ένα πράγμα όμως ήμασταν σχεδόν βέβαιοι, ότι το όχημα δεν έφυγε από το χωριό. Στο συγκεκριμένο μοντέλο, το κλειδί δεν μπορεί να αφαιρεθεί αν δεν βάλει κανείς την όπισθεν. Αυτό σημαίνει ότι χωρίς το κλειδί το όχημα μόνο πίσω μπορεί να πηγαίνει.

Ήταν μια χρυσή ευκαιρία να διαπιστώσουμε την ειλικρίνεια των ωραίων λόγων του αξιωματικού που μόλις προ δεκαλέπτου είχαμε ακούσει. Συνόδεψα, λοιπόν τη Ιάνθη Παντέχη στον αξιωματικό και του είπαμε τα σχετικά με τη ζημιά. Αμέσως εκείνος απάντησε ότι το σημαντικό είναι ότι συνεχίζαμε εμείς οι ίδιοι να είμαστε ζωντανοί. Χωρίς να αμφισβητήσω την σημαντικότερη αξία της ζωής, όπως την εξέφρασε και ο Τούρκος αξιωματικός, το δικό μου συμπέρασμα ήταν ότι τα λόγια του για σεβασμό αρχών προ δεκαλέπτου ήρθαν πολύ εύκολα επειδή δεν υπήρχε πρόθεση να τιμηθούν.

Πάντως εκείνο που πρέπει να παραδεχθούμε είναι ότι οι Τούρκοι έχουν αναγάγει την προπαγάνδα σε θέμα προτεραιότητας, δεύτερο μόνο μετά τον επεκτατισμό που αποτελεί το πρώτιστο τους μέλημα.

Το απόγευμα της Πέμπτης, 8 Αυγούστου, έφεραν και διένειμαν στο χωριό αντίτυπα προπαγανδιστικού εντύπου με τον τίτλο *News Bulletin* που περιείχε τη φωτογραφία που πήραν την Δευτέρα, 5 Αυγούστου, στην πλατεία του χωριού με αναφορά στο Πέλλαπαϊς όπου «στους κατοίκους έχει παραχωρηθεί ελευθερία κινήσεως από την Τουρκική Ειρηνευτική Δύναμη»! Το κείμενο που συνόδευε την προπαγανδιστική φωτογραφία ήταν το ακόλουθο:

*Η Τουρκική Ειρηνευτική Δύναμη στην Κύπρο έχει παραχωρήσει ελευθερία διακίνησης σε όλους τους Ελληνοκυπρίους κατοίκους του χωριού Πέλλαπαϊς. Η πιο πάνω φωτογραφία δείχνει μερικούς από τους 100 Ελληνοκυπρίους άνδρες του χωριού δίπλα από Τούρκους στρατιώτες κατά την επιστροφή τους στο Πέλλαπαϊς.*



Special

# NEWS BULLETIN

THURSDAY

AUG. 8, 1974

No. 3887

## Second Phase in Geneva today

VICE-PRESIDENT DENKTAS FLEW TO LONDON YESTERDAY. HE PROCEEDS TO GENEVA TODAY

The second Phase of the Geneva peace talks on Cyprus is scheduled to start today. If there are no last minute complications the Turkish and Greek delegations must this morning be on their way to Geneva, and the Vice-President of the Republic and President of the Turkish Cypriot Administration

Mr. Denktas, is expected to fly in today from London where he was scheduled to hold a press conference outlining the latest developments in Cyprus with emphasis on the position of the Turkish community.

The Greek Cypriot leader, Mr. Clerides had announced earlier that he will go to Geneva on Friday.

The Vice-President of the Republic Mr. Denktas, who will be representing the Turkish community in Geneva, had flown to Turkey on August 3 for talks with the Turkish government. He concluded his Ankara talks yesterday and flew to London to explain the Turkish Cypriot viewpoint to the British press before proceeding to Geneva.

Mr. Denktas told reporters before his departure for London that he would be going to Geneva to secure a federal system of government for Cyprus — a federal system with a geographic basis. "Only then can a final and lasting solution be achieved."

Mr. Denktas said the Greek leadership was now trying to blame the Turks for the ills of the situation that they themselves had created. He pointed out that since the ceasefire, the Greek and Greek Cypriot forces, as well as EOKA B forces, had been surrounding small Turkish villages where the Turkish army could not reach. They had been taking prisoners and hostages and assaulting womenfolk. Several Turkish villages in the Paphos District were still under constant fire. "All this can be substantiated with concrete evidence," Mr. Denktas said.

In Ankara, the Turkish government also continues to express concern about the sa-

fty of thousands of Turkish Cypriots. A government (continued on page 4)

### "DO NOT INVOLVE RED-CROSS IN POLITICS OR PROPAGANDA" THE VICE-PRESIDENT OF RED CROSS SOCIETY APPEALS

The Vice-President of the Cyprus Red Cross, Dr. Ziyad Hakkı has criticized the Greek Cypriot President of the Society for making unfounded allegations against Turkish authorities and for using the good name of the Red Cross in political propaganda.

in any politics and international disputes."

Stressing that the Red Cross should be an impartial society with the interests of both communities of Cyprus at heart, Dr. Hakkı expressed amazement at the one-sided stand taken by the President of the Society.

Dr. Hakkı, in a letter to the Chairman of the International Committee of the Red Cross in Geneva said that since joining the Red Cross it has been his policy 'not to involve our society

The text of Dr. Hakkı's message is as follows:

"As the Vice-President of the Cyprus Red Cross I was surprised to learn that the

(continued on page 4)

### IPI DEPUTY PRESIDENT DEPLORES CERTAIN BRITISH PRESS STORIES ABOUT CYPRUS

The Deputy President of the International Press Institute (IPI) and Chairman of Turkey's National Committee of the Institute, Mr. Abd İpekci has deplored certain publications in the British press on 5th August, 1974 particularly the front page headlines and story of the newspaper 'SUN'.

In a telegram to the Chairman of the British Committee of IPI, Mr. İpekci expressed astonishment, disbelief and regret over the stories and comments on Cyprus that appeared in certain British papers on August 5, specifically in the 'Sun'.

Mr. İpekci asked the British Committee to ensure an investigation by the British Press Council of these publications which the Turkish National Committee identifies to be "a disgrace to the profession" and "a violation of the internationally accepted press code."

August 5 issues of certain British papers published undated and alleged against the Turks by Greek Cypriots without first investigating their authenticity. And although some of them had mentioned that these stories were told by Greek Cypriot villages, the Sun presented them as

(continued on page 4)



Turkish Force Units in Cyprus have granted freedom of movement to all Greek Cypriot inhabitants of the Bafos village. Pictures above shows some of the 100 Greek Cypriot men of the village next to Turkish soldiers on their return to Bafos.

The Turkish government has informed the United Nations that it is ready to release all Greek and Greek Cypriot civilians held in Turkish controlled areas since the start of the crisis in Cyprus, Turkey is giving priority to the release of the civilians. As soon as the release is completed an exchange of military prisoners is to begin. Turkey wants the Greek Cypriot authorities to reciprocate so that the exchange of the civilians can be made by the International Red Cross.

Το πρωτοσέλιδο του προπαγανδιστικού 'Special News Bulletin' όπου χρησιμοποιήθηκε η φωτογραφία των ομήρων του Πέλλαπαϊς. Μεταξύ των Τούρκων στρατιωτών διακρίνεται ο συγγραφέας.

*Η Τουρκική κυβέρνηση έχει πληροφορήσει τα Ηνωμένα Έθνη ότι είναι έτοιμη να απελευθερώσει όλους τους Έλληνες και Ελληνοκυπρίους πολίτες που κρατούνται στις περιοχές τις ελεγχόμενες από τους Τούρκους από την αρχή της κρίσεως στην Κύπρο. Η Τουρκία δίνει προτεραιότητα στην απελευθέρωση των πολιτών. Μόλις ολοκληρωθεί η απελευθέρωση να αρχίσει η ανταλλαγή κρατουμένων στρατιωτικών. Η Τουρκία επιθυμεί όπως οι Ελληνοκυπριακές αρχές ανταποκριθούν έτσι ώστε η ανταλλαγή πολιτών να γίνει από τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό.*

Το πιο πάνω κείμενο, εκτός από τη σκοπούμενη προπαγάνδα, ήταν δηλωτικό των προθέσεων της Τουρκίας. Καταρχήν αναφέρεται σε ‘Τουρκική Ειρηνευτική Δύναμη’ που δεν χρειάζεται σχολιασμό. Σ’ ό,τι αφορά την παραχώρηση ‘ελευθερίας διακίνησης’ φαίνεται να έχει διαλάβει της προσοχής τους το γεγονός ότι ένα πενθήμερο πριν από τη λήψη της φωτογραφίας όλοι αυτοί οι κάτοικοι του Πέλλαπαϊς ευρίσκονταν κάτω από την προστασία των Ηνωμένων Εθνών και είναι η ‘Τουρκική Ειρηνευτική Δύναμη’ που τους στέρησε ακόμη και την περιορισμένη έστω ελευθερία διακίνησης μέσα στο ίδιο το χωριό τους.

Ακόμη και στον αριθμό των ανδρών του χωριού έγινε προσπάθεια παρουσίασης μειωμένου αριθμού αφού αναφέρθηκε ότι η φωτογραφία παρουσίαζε ‘μερικούς από τους 100 άνδρες του χωριού’ ενώ γνώριζαν πολύ καλά ότι στην Αγύρτα είχαν μεταφερθεί 450 άνδρες ηλικίας 15-70 ετών. Υποβαθμίζοντας τον αριθμό θεωρούσαν ότι θα υποβαθμιζόταν και το πρόβλημα της εκδίωξης των κατοίκων που σκόπευαν να εφαρμόσουν σε κατοπινό στάδιο.

Ένα άλλο ψεύδος είναι η αναφορά σε Έλληνες και Ελληνοκυπρίους που «κρατούνται από την αρχή της κρίσεως στην Κύπρο» ενώ όλοι γνώριζαν, των Ειρηνευτών περιλαμβανομένων, ότι οι συλλήψεις έγιναν αρκετές ημέρες μετά.

Ενώ το πιο πάνω κείμενο αναφέρεται απλά σε αρχική «απελευθέρωση» πολιτών, ό,τι κι αν αυτό σημαίνει, στη συνέχεια ξεκαθαρίζει ότι «η Τουρκία επιθυμεί ... η ανταλλαγή πολιτών να γίνει από

Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό». Μήπως αυτό δεν αποτελούσε σαφή πρόθεση της Τουρκίας για εθνοκάθαρση στην οποία επιθυμούσαν μάλιστα και την εμπλοκή του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού;

Έχοντας πεισθεί ότι οι Τούρκοι δεν είχαν καμμία απολύτως πρόθεση να επιτρέψουν την επιστροφή μας στην Κερύνεια, παρά τις αρχικές υποσχέσεις του Αχμέτ Σαμή, θεώρησα ότι με την πρώτη ευκαιρία έπρεπε να προσπαθήσω να μεταβώ στη Λευκωσία. Η αναφορά σε πρόθεση της Τουρκίας για απελευθέρωση των Ελλήνων και Ελληνοκυπρίων όπως δηλώθηκε στο προπαγανδιστικό έντυπο *Turkish News Bulletin* μου έδωσε το κουράγιο να ρωτήσω Τούρκους αξιωματούχους πότε είχαν σκοπό να μας επιτρέψουν να μεταβούμε στη Λευκωσία. Η απάντηση που μου έδωσαν ήταν «Το συντομότερο δυνατό».

Κατά τη συνάντηση που είχαμε στην Κερύνεια ο Αχμέτ Σαμή αναφέρθηκε σε τηλεφωνική επαφή μεταξύ του Κιαμουράν Χακκί και του

61°

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE  
GENÈVE (Suisse)

4/8

DEMANDEUR — ANFRAGESTELLER — ENQUIRER

Nom - Name CHARALAMBOS CONSTANTINIDIS  
Prénoms - Forename - Christian name  
Rue - Avenue - Street  
Localité - Ortschaft - Locality Bellapais  
Département - Provinz - County  
Pays - Land - Country

Message à transmettre — Mitteilung — Message  
(25 mots au maximum, nouvelles de caractère strictement personnel et familial) — (nicht über 25 Worte, nur persönliche Familiennachrichten) — (not over 25 words, family news of strictly personal character).

Both myself and my wife are in Bellapais and hence unable to report for duty. We have been told by the Authorities (Civil & Military) that we shall be allowed to come to Nicosia as soon as possible.

Date - Datum 8<sup>th</sup> August 1974

Μήνυμα του συγγραφέα προς τον Γενικό Διευθυντή της ΑΗΚ στις 8 Αυγούστου 1974.

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

Αρχιμηχανικού και Γενικού Διευθυντή της ΑΗΚ Σωτήρη Αναστασιάδη. Με βάση αυτή την πληροφορία σκέφτηκα πως ίσως ο Γενικός μου Διευθυντής θα μπορούσε να συμβάλει στην απελευθέρωση μας και γι' αυτό στις 8 Αυγούστου του έστειλα το πιο κάτω μήνυμα μέσω του Ερυθρού Σταυρού.

*Αμφότεροι, η σύζυγος μου κι εγώ, βρισκόμαστε στο Πέλλαπαϊς και συνεπώς αδυνατούμε να προσέλθουμε στην εργασία. Μας έχει λεχθεί από τις Αρχές (Πολιτικές & Στρατιωτικές) ότι θα μας επιτραπεί το συντομότερο δυνατό να έλθουμε στη Λευκωσία.*

Το απαντητικό μήνυμα από τον Γενικό Διευθυντή γράφτηκε στις 13 Αυγούστου. Το πήρα στις 19 Αυγούστου και είχε ως εξής:

*Όλοι εδώ στην Αρχή χάρηκαν που άκουσαν ότι είστε κι οι δυό καλά. Προσβλέπουμε να σας δούμε σύντομα. Ανησυχούμε πολύ για τον Ευγένιο Θεοχαρίδη. Έχετε ακούσει ό,τιδήποτε γι' αυτόν στην περιοχή του Πέλλαπαϊς; Παρακαλώ ενημερώστε με. Με τους θερμότερους μας χαιρετισμούς και ο Θεός μαζί σας.*

## Ο ΠΑΡΑΝΟΜΟΣ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ 'ΒΑΥΡΑΚ'

Από τις 25 Δεκεμβρίου του 1963 έκανε την παρουσία του στους ερτζιανούς αιθέρες ο παράνομος ραδιοφωνικός σταθμός *Bayrak* και λειτουργούσε ως προπαγανδιστικό όργανο της Τουρκίας. Η εμφάνιση του *Bayrak* ταυτόχρονα με την Τουρκανταρσία δεν ήταν απλή σύμπτωση. Αποτελεί κι αυτή μια περιστασιακή απόδειξη του γεγονότος ότι η Τουρκία είχε προγραμματίσει και προετοιμάσει τις διακοινοτικές ταραχές που ακολούθησαν φροντίζοντας ακόμη και για την ύπαρξη ραδιοφωνικού σταθμού.

Ο ραδιοσταθμός αυτός, όπως έχω ήδη αναφέρει, μετέδιδε και πρόγραμμα στην Ελληνική γλώσσα στο οποίο κυριαρχούσε η προπαγάνδα, η μισαλλοδοξία και ο φανατισμός. Στα πλαίσια της



Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

προσπάθειας προσέλκυσης Ελληνοκυπρίων ακροατών ο *Bayrak* μετέδιδε Ελληνικά δημοφιλή τραγούδια. Παρολαυτά λίγοι ήσαν εκείνοι ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους που παρακολουθούσαν το σταθμό αυτό.

Τις μέρες όμως του εγκλωβισμού μας στο Πέλλαπαϊς ήμασταν αναγκασμένοι να παρακολουθούμε τον *Bayrak* γιατί συχνά μετέδιδε κάποιες χρηστικές πληροφορίες και σχόλια ξένων κατοίκων της Κερύνειας, κυρίως Άγγλων, και αποκάλυπτε επί τέλους ποιό απ' αυτούς αποτελούσαν τα φίδια που κυκλοφορούσαν ανάμεσα μας. Ένα τέτοιο φίδι ήταν κάποιος ονόματι Taylor ο οποίος πρέπει να είχε εργοδοτηθεί και ως συνεργάτης-σχολιαστής του *Bayrak*. Στα συχνά του σχόλια κυριολεκτικά έχανε δηλητήριο κατά των Ελληνοκυπρίων ενώ λίγες εβδομάδες ενωρίτερα παρουσιαζόταν ως φιλέλληνας και παρά το γεγονός ότι ήταν πέραν της μέσης ηλικίας παρακολουθούσε μαθήματα εκμάθησης της Ελληνικής από την πεθερά μου.

## ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ

Παρολονότι ότι συνέχιζαν να υπάρχουν Τούρκοι στρατιώτες στο χωριό, κατά τις ημέρες που ακολούθησαν την επιστροφή μας, ορίστηκαν κάποιοι Τουρκοκύπριοι αστυνομικοί με περιοχή ευθύνης το Πέλλαπαϊς. Ο συχνότερα εμφανιζόμενος στο χωριό ονομαζόταν Halil. Ο Χαλίλης μιλούσε λίγα ελληνικά και λίγα αγγλικά. Παρουσιαζόταν αρκετά προσηνής και έτσι δημιούργησε μια κατάσταση αποδοχής της συχνής παρουσίας του στο χωριό. Ρόλο έπαιξε και η γενναιοδωρία των κατοίκων του Πέλλαπαϊς οι οποίοι όσο ακόμη επικρατούσαν οι μέρες της αφθονίας τον επιδαψίλευαν χωρίς φειδώ. Όπως έμαθα από Πελλαπαϊσιώτες που είχαν εκδιωχθεί το 1975 με την πάροδο των μηνών, όταν η στενότητα χρήματος έβαλλε χαλινάρι στην υπερβολική γενναιοδωρία των κατοίκων, άρχισε και η αλλαγή στη συμπεριφορά του Χαλίλη.

Ως βάση τους οι Τουρκοκύπριοι αστυνομικοί είχαν την Κερύνεια, κατά τις πρώτες τουλάχιστο μέρες, παρόλο που δεν μπορώ να το ισχυριστώ αυτό με βεβαιότητα αφού προσωπικά απέφευγα οποιαδήποτε

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

επαφή μαζί τους. Μόνο τυχαίες συναντήσεις είχα με αυτούς στην πλατεία όπου έκαναν συνήθως την εμφάνιση τους.

Σε μια τέτοια συνάντηση συζήτησα μαζί με τον Χαλίλη το συμβάν με το σπάσιμο του παραθύρου του SAAB, παρουσιάζοντας το σαν δικό μου αυτοκίνητο για να δικαιολογήσω το ενδιαφέρον μου. Τότε ο Χαλίλης μου εξιστόρησε το γεγονός ως εξής:

«Ήμουν στη Κερύνεια και ξαφνικά βλέπω το συγκεκριμένο αυτοκίνητο να έρχεται ολοταχώς με την πισινή στον κύριο δρόμο από Πέλλαπαϊς. Ήταν μέσα δυο νεαροί. Τους σταμάτησα. Ήταν και οι δυο από το Κιόνελι και μόλις έμαθαν ότι απομακρύνθηκαν οι κάτοικοι του Πέλλαπαϊς το θεώρησαν ευκαιρία να αποκτήσουν αυτοκίνητο. Τους ανάγκασα να το επιστρέψουν ανεβάζοντας το στο χωριό με τον ίδιο τρόπο που το κατέβασαν».

«Πρέπει να ήταν πολύ καλοί οδηγού» παρατήρησα εγώ μεταξύ σοβαρού και αστείου.

Ο Χαλίλης επιμελώς απέφυγε να χαρακτηρίσει την απόπειρα των ομοεθνών του να κλέψουν το SAAB ως κλοπή και γι' αυτό την αποκάλεσε περιφραστικά σαν 'προσπάθεια απόκτησης αυτοκινήτου'. Ήταν και ο Χαλίλης ένας πιστός υπηρέτης της διαιρετικής μηχανής που είχε στήσει η Τουρκία στον τόπο μας για εξυπηρέτηση δικών της σκοπών. Ατυχώς γι' αυτόν υπήρξε και ο ίδιος θύμα της μηχανής αυτής. Απ' ότι είχα πληροφορηθεί το 1975, ο Χαλίλης πυροβολήθηκε και σκοτώθηκε όταν πήγε να ζητήσει από Τούρκους στρατιωτικούς να σταματήσουν να παρενοχλούν τη γυναίκα του. Οι Τούρκοι στρατιώτες έχοντας πατήσει το πόδι τους στην Κύπρο συμπεριφέρθηκαν με σκασιότητα προς τους Τουρκοκυπρίους, τους οποίους κατ' επίφαση ήλθαν για να προστατεύσουν, σαν να ήσαν δηλαδή υποζύγια ή δούλοι στην καλύτερη περίπτωση.

## ΔΕΥΤΕΡΑ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΙΣΒΟΛΗΣ

Τις επόμενες δυο εβδομάδες η κατάσταση μας δημιούργησε ψυχολογικά σκαμπανεβάσματα με την αβεβαιότητα που επικρατούσε σ' όλη την

Κύπρο. Στο Πέλλαπαϊς πότε μας έδιναν άδεια να πάμε στα περιβόλια, υπό τον όρο ότι δεν απείχαν πέραν των 100 μέτρων από την κατοικημένη περιοχή και πότε ακύρωναν τέτοιες άδειες χωρίς να δίνονται οποιοδήποτε λόγοι. Η κάθε άδεια ήταν για συγκεκριμένα άτομα, ίσχυε για μια μόνο επίσκεψη και έπρεπε να εξασφαλιστεί από την προηγούμενη ημέρα.

Το Σάββατο 10 Αυγούστου πήγαμε, ο Τάκης κι εγώ, στο *‘περβόλιν της Βασιλιτζής’* που αποτελεί μέρος της περιουσίας της οικογένειας του Τάκη. Βρίσκεται βορειώς του Αββαείου και κάποτε αποτελούσε μέρος των εδαφών του. Από το περιβόλι αυτό θα παίρναμε τομάτες και μελιτζάνες αλλά φάνηκε αμέσως πως κάποιος μας είχε προλάβει στη συγκομιδή. Ξαφνικά μια ανθρώπινη σιλουέτα πρόβαλε πίσω από κάποιους θάμνους. Ήταν ο Αχμέτης, ένας Τουρκοκύπριος από το Καζάφрани, που εργαζόταν για χρόνια στο περιβόλι αυτό και θεωρούσε πως αυτόματα είχε δικαίωμα και στην παραγωγή.

Δικαιολογήθηκε ότι σκοπό είχε να πάρει κι αυτός από την παραγωγή αλλά να στείλει και στον Τάκη ένα καλάθι με τον υιό του, ελπίζοντας να του δοθεί, όπως είπε, καμμιά μπουκάλια ελαιόλαδο που του είχε σωθεί. Ο Τάκης δέκτηκε τη διευθέτηση και τελικά έγινε όπως συμφωνήθηκε.

Τις ημέρες που προηγήθηκαν της κατάληψης της Αμμοχώστου ευρισκόμασταν υπό κατ’ οίκον περιορισμό κι έτσι το περιβόλι το εκμεταλλεύονταν οι Τουρκοκύπριοι από το Καζάφрани.

Όταν ξανάρχισε η παραχώρηση αδειών για επίσκεψη στα περιβόλια εξασφαλίσαμε άδεια για τις 22 Αυγούστου. Δυστυχώς όμως, το βράδυ της 21ης Αυγούστου η κορούλα μας, για άγνωστο λόγο, ανέπτυξε υψηλό πυρετό που δεν έπεφτε με τίποτε. Το μόνο που μπορούσαμε να κάνουμε ήταν να της βάζουμε κομπρέσες με νερό για να κρατούμε τον πυρετό σε ανεκτά επίπεδα. Η μικρή έκλαιε συνεχώς και νοιώθαμε κι εμείς άβολα ευρισκόμενοι σε ξένο σπίτι. Δεν κλείσαμε μάτι όλη τη νύκτα και περιμέναμε να ξημερώσει, να λήξει ο συνήθης βραδινός κατ’ οίκον περιορισμός που ίσχυε μέχρι τις 06:00 για να πάμε το παιδί στο γιατρό. Ο μόνος ιατρός που υπήρχε στο χωριό ήταν ο Δρ Φρέτζερ. Αυτός ήταν, όπως ήδη έχω αναφέρει, ένας από τους δυο ξένους υπηκόους που

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

παρέμειναν στο χωριό μετά την εκκένωση των ξένων από τους Βρετανούς. Διέμενε σ' ένα σπίτι κοντά στην πλατεία.

Η επίσκεψη στο περιβόλι έμπαινε σε δεύτερη μοίρα. Προείχε πλέον το θέμα της υγείας του παιδιού.

Γύρω στις 05:30 αυτοκίνητο της αστυνομίας περιερχόταν τους δρόμους του χωριού καλώντας στα Ελληνικά, όλους τους άνδρες από ηλικίας 15 έως 65 ετών να συγκεντρωθούν στις 06:00 στην πλατεία για 'ερεύνηση' όπως έλεγε.

Αξίζει σ' αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι το προηγούμενο βράδυ το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου ανακοίνωσε μακροσκελείς καταλόγους με τα ονόματα Ελληνοκυπρίων αιχμαλώτων που είχαν μεταφερθεί στην Τουρκία. Την πληροφορία αυτή την είχε δώσει ο ΔΕΣ.

Στις 06:00 συγκεντρωθήκαμε στην πλατεία όπου υπήρχε μεγάλος αριθμός Τούρκων στρατιωτών και αξιωματικών.

Μας χώρισαν σε ομάδες αναλόγως ηλικιών και αυτό άρχισε να μου θυμίζει το σκηνικό της προηγούμενης σύλληψης μας στις 2 Αυγούστου. Σκέφτηκα ότι κάτι έπρεπε να κάνω σχετικά με την υγεία του παιδιού, αφού οι ενδείξεις ήταν ότι θα μας οδηγούσαν ξανά σε ομηρεία.

Κοντά μας στεκόταν ένας νεαρός Τούρκος αξιωματικός που έδινε την εντύπωση μορφωμένου κι εξευγενισμένου ανθρώπου. Τον ρώτησα κατά πόσο μιλούσε Αγγλικά κι αυτός απάντησε θετικά. Του εξήγησα την κατάσταση της υγείας της κόρης μου και την επιτακτική ανάγκη να εξετασθεί από γιατρό. Του ανέφερα την ύπαρξη του Σκωτσέζου γιατρού στο χωριό κι αυτός πήγε αμέσως σ' ένα ηλικιωμένο αξιωματικό και του μεταβίβασε την παράκληση μου. Ο ηλικιωμένος αυτός αξιωματικός έδωσε τη συγκατάθεση του αλλά και τη διαταγή να με συνοδεύσουν δυο στρατιώτες τόσο στο σπίτι του γιατρού όσο και στο σπίτι μας. Όταν απομακρυνθήκαμε καμμιά δεκαπενταριά μέτρα, ο ηλικιωμένος αξιωματικός φώναξε προς τους δυο στρατιώτες μια συμπληρωματική διαταγή την οποία μου ερμήνευσε ο Ερρίκος Ιωάννου αργότερα όταν ξαναγύρισα στον τόπο συγκέντρωσης. Η συμπληρωματική διαταγή ήταν: «Αν προσπαθήσει να διαφύγει πυροβολήστε τον».

Τον γιατρό τον ευρήκαμε στο σπίτι του. Πού να πήγαινε άλλωστε από τα χαράματα; Όταν του εξήγησα την κατάσταση του παιδιού θεώρησε καλό να πάρουμε μαζί μας και μερικά αντιβιοτικά.

Ένα οίκημα με τη χαρακτηριστική κυπριακή καμάρα στην πρόσοψη στη γωνιά του κεντρικού δρόμου του χωριού που οδηγεί στην πλατεία, είχε χρησιμοποιηθεί σαν φαρμακείο τις πρώτες ημέρες της εισβολής. Με τη φυγή τού νοσοκομείου από το χωριό, στις 24 Ιουλίου είχαν εγκαταλειφθεί εκεί αρκετές ποσότητες διαφόρων φαρμάκων. Μπήκαμε μέσα και ο γιατρός πήρε μερικές τετρακυκλίνες που ήταν τα μόνα αντιβιοτικά που είχαν απομείνει.

Περπατώντας προς το σπίτι, ο γιατρός με ρώτησε γιατί μας είχαν συγκεντρωμένους στην πλατεία και του απάντησα, πως, «μολονότι δεν μας είπαν, είμαι βέβαιος ότι θα καταλήξουμε στην Τουρκία».

«Θα προσπαθήσω να ενημερώσω τη δική σας πλευρά γι' ότι συμβαίνει στο χωριό» μου είπε ο Δρ Φρέτζερ.

Όταν φτάσαμε στο σπίτι και εξέτασε το παιδί ο γιατρός αποφάνθηκε πως έπασχε από αμυγδαλίτιδα και ότι έπρεπε να πάρει αντιβίωση. «Δυστυχώς,» είπε «επειδή δεν έχουμε αντιβιοτικά για παιδιά, θα ανοίξουμε μια καψούλα για ενήλικες και θα πάρουμε τη μισή ποσότητα σκόνης».

Διαλύσαμε τη σκόνη σ' ένα κουταλάκι με λίγο νερό και αυτό το πικρό παρασκεύασμα αναγκάσαμε το παιδί να το καταπιεί. Το κλάμα του παιδιού, είμαι σίγουρος, θ' ακούστηκε μέχρι την πλατεία. Αυτή ακριβώς η εικόνα του παιδιού έμελλε να με συνοδεύει όλες τις ημέρες της αιχμαλωσίας μου.

Πριν επιστρέψουμε ξανά στο χώρο συγκέντρωσης αποχαιρέτησα τη σύζυγο μου και τους υπόλοιπους λέγοντας τους ότι υπάρχει πιθανότητα να μας οδηγήσουν στην Τουρκία. Έδωσα στη σύζυγο μου τα χρήματα που κρατούσα εκτός από τέσσερεις λίρες και κάτι ψιλά και φύγαμε από το σπίτι επιστρέφοντας στην πλατεία του χωριού. Ο γιατρός με διαβεβαίωσε ότι θα ξαναπερνούσε να δει την κατάσταση της μικρής.

## ΤΟ ΓΚΑΡΑΖ ΠΑΥΛΙΔΗ ΣΤΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Στο χώρο συγκέντρωσης έγινε η τελική διαλογή από Τούρκο αξιωματικό επιτρέποντας να παραμείνουν στο χωριό οι πολύ ηλικιωμένοι και οι εμφανώς μικρόσωμοι και νέοι στην ηλικία. Μεγαλόσωμα παιδιά δεν διέφυγαν την αιχμαλωσία.

Μας ζητήθηκε να μπούμε ανά τετράδες σε γραμμές σαν να επρόκειτο να παρελάσουμε. Στο μεταξύ είχαν αρχίσει να συρρέουν στην πλατεία οι γυναίκες του χωριού με τα παιδιά τους και να γίνονται, για δεύτερη φορά, μάρτυρες της αιχμαλωσίας των συζύγων, των υιών, των αδελφιών και των πατέρων τους. Η σύζυγος του Τάσου Γιαννακίδη του δασκάλου πλησίασε, του φώναξε και του έριξε ένα τρικό. Προφανώς ο Τάσος της είχε εξιστορήσει πόσο δύσκολα περάσαμε τα κρύα βράδια κατά την πρώτη μας αιχμαλωσία στη μάνδρα της Αγύρτας.

Περπατήσαμε ως έξω από το χωριό όπου μας περίμεναν λεωφορεία, που πήραν οι Τούρκοι ως λάφυρα πολέμου και που έφεραν ακόμη τα ονόματα Ελληνικών χωριών από τα οποία είχαν αρπαγεί.

Επιβιβαστήκαμε στα λεωφορεία και σε λιγότερο από τρία τέταρτα της ώρας ήμασταν στο Γκαράζ Παυλίδη που από το 1964 ευρίσκεται στα χέρια των Τουρκοκυπρίων, ελέω μιας πράσινης γραμμής την οποία τράβηξε πάνω σ' ένα χάρτη της πόλης ένας Βρετανός Ειρηνευτής με πράσινη πέννα ως διαχωριστική γραμμή μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Ήταν τα πρώτα βήματα εφαρμογής του σχεδίου διχοτόμησης της Κύπρου.

Εκείνο που κυριαρχούσε όπου περνούσαμε ήταν το κόκκινο των Τουρκικών σημαιών και η παρουσία των Τούρκων στρατιωτών και επιστρατευμένων Τουρκοκυπρίων.

Όταν σταμάτησαν τα λεωφορεία αντικρίσαμε πληθώρα Τουρκοκυπρίων αστυνομικών στο δρόμο έξω από το Γκαράζ Παυλίδη.

Όπως βλέπει κανείς το όλο σύμπλεγμα από το δρόμο, υπάρχει ένας ανοικτός υπαίθριος χώρος ενώ στις τρεις πλευρές υπάρχουν κτίσματα. Στην ανατολική πλευρά ήταν μια πτέρυγα κτηρίων που αποτελούσαν τα γραφεία. Από το πρώτο γραφείο, που αναμφίβολα εξυπηρετούσε κάποτε

ως αίθουσα υποδοχής του γκαράζ, μπορούσε κανείς να κατεβεί σε ένα υπόγειο χώρο που προφανώς ήταν κάποτε η αποθήκη των ανταλλακτικών. Ο χώρος αυτός δεν διέθετε καθόλου παράθυρα και συνεπώς ούτε φυσικό φωτισμό ούτε εξαερισμό.

Κατά μήκος της νότιας πλευράς του τεμαχίου πρέπει κάποτε να ήταν οι διάφορες υπηρεσίες όπως καντίνα, ντουζ, αποχωρητήρια. Τα αποχωρητήρια συνέχιζαν να λειτουργούν ως τέτοια. Στη δυτική πλευρά υπήρχε ένας πολύ μεγάλος στεγασμένος χώρος που θα ήταν κάποτε ο χώρος του μηχανουργείου. Τόσο οι πλευρές όσο και η πανύψηλη στέγη του ήταν φτιαγμένες από τσίγκους. Ο χώρος αυτός επικοινωνούσε με την αυλή μέσω ενός μεγάλου ανοίγματος. Στη βόρεια πλευρά του συμπλέγματος και κατά μήκος του δρόμου υπήρχε κιγκλίδωμα και η είσοδος προς την αυλή.

Το όλο σύμπλεγμα κανονικά λειτουργούσε ως δημοτικό σχολείο αλλά διατέθηκε για χρήση σαν στρατόπεδο αιχμαλώτων αφού τα σχολεία ήταν κλειστά λόγω των θερινών διακοπών. Το σχολείο αυτό είχε την ονομασία ‘*Küçük Kaymaklı ilk okulu*’, δηλαδή ‘Δημοτικό σχολείο Ομορφίτας’.

Ευθύνη για το χώρο είχε η αστυνομία. Όσοι μεταφερθήκαμε από το Πέλλαπαϊς τοποθετηθήκαμε στην ‘αίθουσα υποδοχής’ όπου ήμασταν στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες, αφού προηγουμένως μας απάλλαξαν από ζώνες και από κορδόνια υποδημάτων.

Ο βόρειος τοίχος της αίθουσας στην οποία καταλήξαμε από μισό μέτρο πιο ψηλά από το δάπεδο και πάνω ήταν ουσιαστικά γυάλινος. Το γυαλί ήταν βαμμένο μέχρις ενός ύψους που θα καθιστούσε αδύνατο στους μικρούς μαθητές να βλέπουν έξω στο δρόμο και να χαζεύουν. Εμείς όμως πατώντας πάνω σ’ ένα παγκάκι που υπήρχε κατά μήκος του τοίχου μπορούσαμε να βλέπουμε άνετα στο δρόμο. Μια μέρα είδαμε ένα λεωφορείο, γεμάτο γυναικόπαιδα και ελάχιστους υπερήλικες άνδρες, να σταματά μπροστά από την αίθουσα μας. Εντύπωση μας έκανε ένα κοριτσάκι, ήταν δεν ήταν οκτώ εννέα ετών. Ήταν φανερά φοβισμένο και με τα μεγάλα του μάτια έψαχνε δεξιά αριστερά να αντιληφθεί τι γινόταν γύρω του. Ο οδηγός του λεωφορείου ήρθε στην είσοδο του γκαράζ και

άρχισε να συζητά μ' ένα Τουρκοκύπριο αστυνομικό για αρκετή ώρα. Μετά έφυγε εμφανώς εξοργισμένος και ωρνούμενος.

Δεν είχε περάσει μια ώρα και το ίδιο λεωφορείο με τους ίδιους επιβάτες σταμάτησε στο ίδιο σημείο. Αρχίσαμε να κινούμε τα χέρια μας για να τραβήξουμε την προσοχή του κοριτσιού που συνέχιζε να κάθεται στην ίδια θέση.

Ξαφνικά το βλέμμα της σταμάτησε επάνω μας. Με νεύματα τη ρωτήσαμε από πού είναι κι αυτή κοιτάξε για να βεβαιωθεί ότι δεν την έβλεπαν οι Τούρκοι και τότε έβγαλε το χέρι της έξω από το παράθυρο και πάνω στη σκονισμένη πλευρά του λεωφορείου έγραψε με το δάκτυλο της ΚΟΝΤΕΑ, το όνομα του χωριού της. Αυτό όμως που πρέπει να τονισθεί είναι ότι αυτή το έγραψε από δεξιά προς τα αριστερά και ταυτόχρονα ανάποδα γι' αυτή για να εμφανισθεί εντάξει σ' εμάς. Η ευστροφία αυτού του κοριτσιού και δη κάτω από συνθήκες φόβου ήταν όχι μόνο εκπληκτική αλλά και συγκινητική σε βαθμό που μας έφερε δάκρυα στα μάτια.

Ένα άλλο περιστατικό που αξίζει αναφοράς είναι η άναρχη συμπεριφορά αριθμού Τουρκοκυπρίων οι οποίοι μόλις ντύθηκαν την στρατιωτική στολή φόρεσαν ταυτόχρονα και το ένδυμα της αλαζονείας που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τους Τούρκους στρατιωτικούς. Μια μέρα ήρθε στο Γκαράζ Παυλίδη ένας Τουρκοκύπριος ντυμένος στρατιωτικά και μπήκε στο θάλαμο μας χωρίς καμιά απολύτως άδεια ή συνεννόηση με την αστυνομία που θεωρητικά είχε την ευθύνη για τους αιχμαλώτους. Ζήτησε ένα άτομο από το χωριό Βασίλι της Καρπασίας και όταν το άτομο αυτό παρουσιάστηκε άρχισε να τον απειλεί ότι θα τον πήγαινε μαζί του και θα τον εκτελούσε ιδιοχείρως. Όταν άκουσε τις φωνές του ο αστυνομικός υπηρεσίας έτρεξε και ανάγκασε τον θερμόαιμο αυτό στρατιωτικό να εγκαταλείψει την σκοπούμενη αυτοδικία λέγοντας του ότι αν το άτομο αυτό έχει διαπράξει ο,τιδήποτε κολάσιμο δεν είχε παρά να κάνει τη σχετική καταγγελία στις αστυνομικές αρχές. Φεύγοντας ο στρατιωτικός απειλούσε τον Τουρκοκύπριο αστυνομικό ότι θα ξαναρχόταν. Την εξέλιξη και τελική έκβαση αυτού του συμβάντος δεν είχα την ευκαιρία να τη μάθω.



Στην άλλη πλευρά της αυλής μέσα στο υπόστεγο υπήρχαν εκατοντάδες αιχμάλωτοι ως επί το πλείστον εθνοφρουροί μερικοί από τους οποίους ήταν πληγωμένοι και έχρηζαν ιατροφαρμακευτικής φροντίδας. Αυτούς τους βλέπαμε εξ αποστάσεως όταν πηγαίναμε στο αποχωρητήριο του οποίου η είσοδος ήταν πολύ κοντά στο άνοιγμα του υποστέγου. Αν οι συνθήκες οι δικές μας ήταν άθλιες εκεί μέσα ήταν πραγματικά τρισάθλιες. Πού ήταν αλήθεια οι λειτουργοί του ΔΕΣ να δουν και να καυτηριάσουν τέτοιες συνθήκες κράτησης ανθρώπων και δη πληγωμένων;

## ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΑΠΟ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ ΤΟΥ ΔΕΣ

Στις 24 Αυγούστου έφθασαν στο Γκαράζ Παυλίδη δύο λειτουργοί του ΔΕΣ. Έδωσαν σε όλους τους νεοαφιχθέντες αιχμαλώτους από ένα δελτίο σύλληψης και κράτησης, την Κάρτα Αιχμαλωσίας όπως τη λέγαμε, για άμεση συμπλήρωση. Το δελτίο αυτό σκοπό είχε να καταλήξει στα χέρια των δικών μας ανθρώπων για να πληροφορηθούν για την τύχη μας. Νοείται ότι μέχρι να παραδοθεί το δελτίο στους δικούς μας οι πληροφορίες που περιείχε ήταν ήδη ξεπερασμένες.

Στο Πιστοποιητικό Αιχμαλωσίας που μου έδωσε ο ΔΕΣ το Δεκέμβριο, αναφέρουν ως ημερομηνία επίσκεψης τους στο Γκαράζ Παυλίδη τις 23 και όχι τις 24 Αυγούστου. Ίσως αυτό το έκαναν σκόπιμα για να δείξουν ότι ενεργούσαν χωρίς καθυστέρηση όταν επληροφορούντο για σύλληψη ή μετακίνηση αιχμαλώτων.

Στις 29 Αυγούστου επισκέφθηκε ξανά το Γκαράζ Παυλίδη εκπρόσωπος του ΔΕΣ για να μας δώσει έντυπα μηνυμάτων προς συμπλήρωση. Τα μηνύματα αυτά υποτίθεται πως αποσκοπούσαν στην ενημέρωση των παραληπτών για την κατάσταση μας αλλά στο πίσω μέρος του εντύπου υπήρχε πρόνοια για συμπλήρωση απαντητικού μηνύματος από τον παραλήπτη προς τον αποστολέα.

Τα μηνύματα έπρεπε να είναι απλά, τηλεγραφικά και να περιορίζονται σε προσωπικά θέματα. Το κείμενο που έγραψα ήταν στα

BAĞIŞ — QAN — SAĞLIKLI  
INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS  
TRACING AGENCY  
NICOSIA

MESSAGE FORM

ΑΠΟΣΤΟΛΕΥΣΙ — SENDER — GONDEREN

Επίσημο — Bureau — Büro Ad: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΕΣ  
Όνομα — Name — Ad: ΧΑΡΑΛΑΜΒΟΣ  
Οδός — Street — Sokak:  
Πόλις ή Χωριόν — Town or Village — Şehir veya Köy:  
Επαρχία — District — Kazı: ΠΑΥΛΙΔΕΣ GARAGE - Nicosia  
Μήνυμα — Message — Mesaj  
(Όλα πέραν των 25 λέξεων, οικογενειακό ήθε μόνον) — (Not over 25 words, family news only) — (25 kelimeden fazla olmasın, yalnız aile haberleri)

Είμεθα καλά και σας σκεφτόμαστε.  
Ελπίζουμε να ανταμωθούμε σύντομα.  
Φίλα μου την Ιωάννα και δώσε τους χαιρετισμούς μου εις όλους.  
καρτεριστής μου εις όσον.

Ημερομηνία — Date — Tarih: 29. 8. 74

Το πρώτο μήνυμα του συγγραφέα στην σύζυγο του από το Γκαράζ Παυλίδη στις 29 Αυγούστου 1974 .

Ελληνικά επειδή ακόμη δεν μας είχε ζητηθεί να γράφουμε τα μηνύματα μας στα Αγγλικά για σκοπούς λογοκρισίας από τον Τουρκικό στρατό.

Το πρώτο μήνυμα προς τη σύζυγο μου ήταν:

*Είμεθα καλά και σας σκεφτόμαστε. Ελπίζουμε να ανταμωθούμε σύντομα. Φίλα μου την Ιωάννα και δώσε τους χαιρετισμούς μου εις όλους.*

Το μήνυμα αυτό δεν το είχε πάρει η σύζυγος μου μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου που βρισκόταν στο Πέλλαπαϊς αλλά παραλήφθηκε από την πεθερά μου που βρισκόταν ακόμη εκεί.

Την 1η Σεπτεμβρίου η σύζυγος μου έστειλε μήνυμα προς τον Αρχιλογιστή της ΑΗΚ, προϊστάμενο της Λοΐζο Δημητρίου με το ακόλουθο περιεχόμενο:

Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

*Ακόμη αδυνατώ να έλθω στην εργασία. Ο Πάμπος κρατείται από τους Τούρκους στη Λευκωσία. Χαιρετισμούς σε όλους στο γραφείο.  
Λούλλα*

Η απάντηση στο πιο πάνω μήνυμα ήταν:

*Προσπαθούμε να σας βοηθήσουμε. Εάν χρειάζεστε τρόφιμα ή φάρμακα παρακαλώ δώστε μας λεπτομέρειες των αναγκών σας.  
Ελπίζουμε να σας δούμε σύντομα.  
Α. Δημητρίου*

Στις 15 Σεπτεμβρίου τόσο η σύζυγος μου όσο και η κόρη μας μεταφέρθηκαν στη Λευκωσία από το ΔΕΣ, ύστερα από παραστάσεις του Αρχιμηχανικού και Γενικού Διευθυντή της ΑΗΚ, Σωτήρη Αναστασιάδη, μέσω του Τουρκοκύπριου Προέδρου της Ερυθράς Ημισελήνου, Ziyad Hakki.

## ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΟ ΓΚΑΡΑΖ ΠΑΥΛΙΔΗ

Οι διακοπές στην υδατοπρομήθεια κατά τους θερινούς μήνες την εποχή εκείνη ήταν συχνό κι επομένως συνηθισμένο φαινόμενο. Εδώ όμως στο Γκαράζ Παυλίδη δεν ήταν μόνο θέμα πόσιμου νερού για χίλια τόσα άτομα αλλά ετίθετο και θέμα χρήσης των αποχωρητηρίων. Η ύπαρξη δύο μόνον αποχωρητηρίων για τόσα άτομα και συνάμα η έλλειψη νερού αποτελούσαν συνταγές για λοιμώδεις ασθένειες.

Το πάτωμα των αποχωρητηρίων ήταν κυριολεκτικά σαν ναρκοπέδιο. Το χαρτί υγείας ήταν μια ανύπαρκτη πολυτέλεια.

Από πλευράς τροφής η κατάσταση ήταν κάπως καλύτερη από εκείνη στη μάνδρα της Αγύρτας. Εδώ μας έφερναν και χοιρινό κρέας σε κονσέρβα. Αυτό, προφανώς, αποτελούσε λεία από αποθήκες και καταστήματα Ελληνοκυπρίων στις περιοχές που κατελήφθησαν από τον Τουρκικό στρατό αλλά δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τους ίδιους αφού ως μουσουλμάνοι δεν τρώνε χοιρινό.

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

Όπως πληροφορήθηκα από φίλους μου Πελλαπαϊσιώτες κάποια μέρα μετά τις 30 Αυγούστου κατέφθασε μέσω της αστυνομίας ένα κιβώτιο στο όνομα μου με αποστολέα ένα Τουρκοκύπριο πρώην συνάδελφο του πατέρα μου. Περιείχε διάφορα είδη ξηράς τροφής και ρολά από χαρτί υγείας. Δυστυχώς δεν ήμουν παρών για να παραλάβω το κιβώτιο, αλλά το περιεχόμενο του παραλήφθηκε και καταναλώθηκε από Πελλαπαϊσιώτες που παρέμειναν εκεί. Εγώ περιλαμβανόμουν σ' αυτούς που στο μεταξύ είχαν μεταφερθεί στην Τουρκία όπως θα αναφέρω πιο κάτω.

### ‘ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ’

Ένα πρωινό ήρθε στην αίθουσα μας κάποιος αστυνομικός και φώναξε καμιά πενηνταριά ονόματα αιχμαλώτων, μεταξύ των οποίων ήταν και το δικό μου, και μας ζήτησε να τον ακολουθήσουμε στο χώρο έξω από μια διπλανή αίθουσα. Φώναξαν ονομαστικώς τα ονόματα των μισών από εμάς και μας ζήτησαν να περάσουμε στην αίθουσα όπου υπήρχαν σειρές θρανίων, ως εάν επρόκειτο να μας κάνουν μάθημα. Ενώ στεκόμασταν στην αίθουσα μας μίλησε στα Ελληνικά κάποιος με πολιτική περιβολή και μας είπε περίπου τα εξής:

«Διεξάγουμε μια επιστημονική μελέτη ανάμεσα στους μορφωμένους ανθρώπους και θέλουμε τη συνεργασία σας. Έχουμε ετοιμάσει ένα ερωτηματολόγιο που θα το βρείτε όταν καθίσετε στα θρανία. Δεν θέλουμε να γράψετε τα ονόματα σας στο ερωτηματολόγιο γιατί θέλουμε ανωνυμία που θα σας επιτρέψει να είσαστε απόλυτα ειλικρινείς στις απαντήσεις σας».

Στη συνέχεια άρχισε να καλεί ονόματα. Πρώτο φώναξε τ' όνομα μου για να καθίσω. Αντί να πάω στο πρώτο θρανίο πήγα στο τρίτο οπότε τον ακούω να λέγει στο βοηθό του: «*Hayir, hayir, birinci*». Δεν ομιλούσα Τουρκικά αλλά γνώριζα αρκετές λέξεις για να αντιληφθώ ότι είχε πει στο βοηθό του: «Όχι, όχι, πρώτος». Έτσι ο βοηθός ήρθε, με πήρε από το χέρι και με οδήγησε στο πρώτο θρανίο. Πάει περίπατο λοιπόν η ανωνυμία σκέφτηκα.

Το ερωτηματολόγιο πέραν από τις ερωτήσεις που σκοπό είχαν να διαπιστώσουν πολιτικές πεποιθήσεις, και ιδεολογικές τάσεις, υπήρχαν και ερωτήσεις που στην ουσία αποτελούσαν υποβολές για αβέβαιο μέλλον, για μετανάστευση και τέτοια. Για παράδειγμα μια ερώτηση ήταν: «Είσαι βέβαιος ότι οι πρόσφατες εμπειρίες σου δεν θα επαναληφθούν στο μέλλον;» Άλλες ερωτήσεις: «Σκέφτηκες ποτέ σου να μεταναστεύσεις; Αν ναι, ποιά θα ήταν η χώρα της προτίμησής σου; Αν όχι εξήγησε γιατί».

Αυτές οι ερωτήσεις πραγματικά με αναστάτωσαν. «Έρχεται κάποιος στο σπίτι σου σε καταληστεύει, σε διώχνει από τον τόπο που γεννήθηκες και σου υποβάλλει να μεταναστεύσεις κιάλας,» σκέφτηκα.

Από τη στιγμή εκείνη ορκίστηκα στον εαυτό μου πως ότι και να συμβεί δε πρόκειται να φύγω από τον τόπο μου. Αν όντως αυτός ήταν ο σκοπός των Τούρκων, σ' ότι αφορά εμένα η προσπάθεια υποβολής είχε τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

## ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

Στο Γκαράζ Παυλίδη υπήρχε ανάμεσα στους αιχμαλώτους ένας ανθυπολοχαγός ο Γεώργιος Παπασταύρου από τα Λύμπια, ο οποίος είχε κατορθώσει να κερδίσει την εμπιστοσύνη ενός Τουρκοκυπρίου αστυνομικού. Στις 30 Αυγούστου ο αστυνομικός αυτός του ανέφερε ότι υπάρχει κατάλογος με ονόματα αιχμαλώτων που θα μεταφερθούν στην Τουρκία και ότι συμπεριλαμβανόταν σ' αυτόν και το δικό του όνομα. Παρά το γεγονός ότι ο Γιώργος δεν έμενε στο δικό μας θάλαμο είχε μια σχετική ελευθερία διακίνησης μεταξύ θαλάμων. Όταν ήρθε στο θάλαμο μας φαινόταν πολύ σκεπτικός και προβληματισμένος.

Μιλώντας μαζί μου, μου ανέφερε τη σχεδιαζόμενη μεταφορά αιχμαλώτων στην Τουρκία. «Γίνεται λόγος» μου είπε «για απελευθέρωση των πολιτών και γι' αυτό ήρθα να σε παρακαλέσω αν σε απολύσουν να πάεις στο χωριό μου, τα Λύμπια, και να ζητήσεις το σπίτι του παπά, είναι ο πατέρας μου. Εκεί θα βρεις τη γυναίκα μου να της δώσεις αυτό το δακτυλίδι και να της πεις ότι είμαι καλά».

Από την ημέρα που ανακοινώθηκε μεταφορά αιχμαλώτων στην Τουρκία προβληματίζομαι γιατί οι Τούρκοι προέβαιναν σε τέτοιο βήμα. Σκέφτηκα πως αν κύριος σκοπός τους ήταν να μας εκτελέσουν θα μπορούσαν να το πράξουν αυτό και στην Κύπρο χωρίς να υποβληθούν σε έξοδα και καθυστερήσεις. Πάντα κατέληγα στο συμπέρασμα ότι η μεταφορά στην Τουρκία σκοπό είχε την εξάσκηση ψυχολογικής πίεσης στους συγγενείς των αιχμαλώτων οι οποίοι με τη σειρά τους θα ανάγκαζαν τους πολιτικούς να δεχτούν τους οποιουσδήποτε όρους έθετε η Τουρκία. Το συμπέρασμα μου αυτό ίσως να ήταν και ευσεβής πόθος γιατί σ' αυτό το συλλογισμό απουσίαζε το ενδεχόμενο της εκτέλεσης μας.

Πίστευα πως όσο πιο νέοι ήταν οι άνθρωποι στα χέρια των Τούρκων τόσο πιο μεγάλες θα ήταν οι πιέσεις που θα αναπτύσσονταν. Με τέτοιες διαμορφωμένες απόψεις στο νου μου, απάντησα πως κατά πάσα πιθανότητα θα ήμουν κι εγώ ανάμεσα σ' αυτούς που θα μεταφέρονταν στην Τουρκία και πρότεινα στο Γιώργο να ζητήσει από τον Λεοντή, ένα ηλικιωμένο από το Πέλλαπαϊς, να του κάνει τη χάρη. Ο Λεοντής δέχτηκε να αναλάβει αυτή την υποχρέωση.

Όπως έμαθα 1-2 χρόνια αργότερα, μόλις ο Λεοντής αφέθηκε ελεύθερος έφερε επιτυχώς εις πέρας αυτή την αποστολή του.

Κατά το απόγευμα δόθηκε η εντολή όσοι ακούσουν το όνομα τους να συγκεντρωθούν στην αυλή και να σχηματίσουν ουρές σε τετράδες. Δεν χρειάζεται να αναφέρω ότι ο Γιώργος ήταν μεταξύ των πρώτων που κλήθηκαν, ανάμεσα τους κι εγώ και ο Τάκης ο Αθανασιάδης. Μπήκαμε στα λεωφορεία που περίμεναν σε σειρά έξω από το Γκαράζ Παυλίδη. Βγαίνοντας από τη Λευκωσία πήραμε το δρόμο για την Κερύνεια. Φτάσαμε στο Γυμνάσιο Κερύνειας και συγκεντρωθήκαμε στην αυλή.

Κάποια στιγμή ήρθαν για λίγο δυό νεαροί Τουρκοκύπριοι οδηγώντας το αυτοκίνητο του Φοίβου Φιερού που χάθηκε μαζί με το Χρίστο Ιωάννη Καρεφυλλίδη και άλλα έξι άτομα, την πρώτη κιόλας ώρα της εισβολής. Υπηρετούσαν όλοι στην τορπιλλάκατο Τ3 που πλήγηκε με βλήμα πυροβόλου από Τουρκικό αντιτορπιλικό. Από την έκρηξη του βλήματος είχε σωθεί ένα μόνο άτομο που εκτινάχθηκε στη θάλασσα από το ωστικό κύμα.

## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Μόλις είδα τα Τουρκόπαιδα στο αυτοκίνητο του Φοίβου ένοιωσα ένα σφίξιμο στο στομάχι κι έκανα ταυτόχρονα μέσα μου μια κατάρα, να μη αξιωθούν να χαρούν το σκύλευμα τους. Ο Φοίβος υπήρξε μαθητής της πεθεράς μου κι όλοι τον συμπαθούσαμε γιατί ήταν ένα παιδί με αδαμάντινο χαρακτήρα.

Ένας Τουρκοκύπριος στρατιωτικός μας είπε ότι μετά το φαί θα ανεβαίναμε στον πρώτο όροφο του κτηρίου όπου θα μας κλείδωναν στις αίθουσες διδασκαλίας για να περάσουμε το βράδυ, κι αλλοίμονο μας αν κάναμε οποιοδήποτε θόρυβο.

Καθίσαμε στα θρανία όπου μείναμε μέχρι την αυγή. Κατά τη διάρκεια της νύκτας από τα παράθυρα της αίθουσας δεν μπορούσαμε να διακρίνουμε οτιδήποτε αφού ούτε οδικός φωτισμός υπήρχε ούτε κάτοικος στη γύρω περιοχή. Ούτε ήχος ούτε φως. Περίμενα το ξημέρωμα προσδοκώντας ν' ακούσω τη λαλιά κανενός ελεύθερου πλάσματος του Θεού κι ας ήταν πουλί.

Τόσα πεύκα έξω από τα παράθυρα των τάξεων του Γυμνασίου και ούτε λαλιά πουλιού δεν ακουόταν. Πού ήταν η άλλοτε πολύβουη



Γυμνάσιο Κερύνειας. Φωτογραφία Σπύρου Γ. Σπύρου

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

Κερύνεια του Αυγούστου;

Όταν ξημέρωσε, θα΄ταν 05:30, ακούστηκαν τα ποδοβολητά των στρατιωτών οι οποίοι μας ξεκλείδωσαν τις πόρτες των τάξεων και μας διέταξαν να κατεβούμε στην αυλή.

Εκεί μας επισκέφθηκε ένας Τουρκοκύπριος αξιωματικός του Τουρκικού στρατού όπως μας συστήθηκε ο ίδιος, από το χωριό Λεμόνα της Πάφου. Μιλώντας με αλαζονεία κι ένα υπεροπτικό ύφος που ταίριαζε σε παλιό Οθωμανό αξιωματούχο, μας παινεύτηκε ότι αυτός ήταν ο μαλλιαρός εκείνος αλήτης που περιφερόταν στην περιοχή του λιμανιού της Κερύνειας κι εμείς υποτιμητικά αποκαλούσαμε ο *‘χασισλή’*. Πότε κοιμόταν στο δρόμο και τότε σε βάρκες, είπε, κι εμείς οι βλάκες δεν καταλάβαμε ποτέ την πραγματική του ιδιότητα που ήταν λοχαγός του Τουρκικού στρατού.

Ξαναφορτωθήκαμε σε λεωφορεία και πήραμε το δρόμο εξόδου μας από την Κερύνεια. Περνώντας μπροστά από το σπίτι μου είδα τις πόρτες διάπλατα ανοικτές. Αυτή έμελλε να είναι η τελευταία εικόνα του σπιτιού μου που θα παρέμενε στο μυαλό μου στη Τουρκία.

Φτάσαμε στο Νησί Γλυκιώτισσα ή Νησί όπως οι περισσότεροι Κερυνειώτες το λένε, ή *‘Νήσο των Εχιδνών’*. Υπό τις περιστάσεις δεν υπήρχε καταλληλότερο όνομα από το τελευταίο. Το νησί ήταν πλήρες εχιδνών που ανήκαν στις τάξεις του Τουρκικού στρατού.

Το μεγαλύτερο από τα νησάκια της Επαρχίας της Κερύνειας, είναι η Νήσος Γλυκιώτισσα που ευρίσκεται σε μικρή απόσταση από την ακτή. Πάνω από μια σκληρή αργιλλώδη βάση το Νησί είχε ένα βραχώδες στρώμα που μαζί με το αργιλικό υπόστρωμα έφταναν σε ύψος 4-6 μέτρων πάνω από τη θάλασσα. Στο λιγιστό επιφανειακό χώμα που υπήρχε, όπως και στο χώμα μέσα στις σχισμές και στις κοιλότητες των βράχων, από πλευράς χλωρίδος υπήρχε χαμηλή βλάστηση και από πλευράς πανίδος διάφορα πτηνά και φυσικά έχιδνες (εξ ου και το όνομα που έδωσαν οι Άγγλοι, Νήσος των Εχιδνών). Ήταν ένα οικοσύστημα σε φυσική ισορροπία.

Το βάθος της θάλασσας, ιδιαίτερα στην ανατολική πλευρά, επιτρέπει την προσέγγιση σε μεγάλα σκάφη. Όσο όμως πλησιάζει κανείς προς την



ακτή η θάλασσα γίνεται απότομα αβαθής κι έτσι δεν μπορούν μεγάλα σκάφη να πλησιάσουν στην ακτή.

Δυστυχώς, το Νησί μισθώθηκε σε μακροχρόνια βάση για σκοπούς τουριστικής αξιοποίησης κι έτσι λίγους μήνες πριν από την εισβολή ξεκίνησαν οι σχετικές κατασκευαστικές εργασίες. Αρχικά ενώθηκε το Νησί με την ακτή με την κατασκευή ενός δρόμου ξεκινώντας από την ακτή προς το Νησί όπως ακριβώς έπραξε και ο Μέγας Αλέξανδρος για την κατάληψη της νήσου της Τύρου. Αφού κατασκευάστηκε ο δρόμος κατά τρόπο που επέτρεπε τη μεταφορά μέσω του οχημάτων μεγάλου βάρους, τότε άρχισε η αφαίρεση του στρώματος των βράχων από την επιφάνεια του νησιού. Με τους βράχους αυτούς κατασκευάστηκε λιμενοβραχίονας στην ανατολική πλευρά του νησιού. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο κατά την Τουρκική εισβολή αρματαγωγά του Τουρκικού στόλου άραζαν, άνοιγαν την μπουκαπόρτα τους πάνω στο νησί και άφηναν τα ερπυστριοφόρα άρματα τους να βγουν στο νησί. Από εκεί, μέσω του δρόμου που κατασκευάστηκε μεταξύ νησιού και ακτής, αποκτούσαν πρόσβαση στην κύρια οδική αρτηρία προς την Κερύνεια από τα δυτικά.

Ήταν άραγε σύμπτωση ότι όλη αυτή η απαραίτητη, για τον Τουρκικό στόλο, υποδομή ήταν έτοιμη ακριβώς στην ώρα που την χρειαζόταν; Το ερώτημα αυτό είναι βάσιμο, έχοντας υπόψη ότι η εταιρεία που προέβαινε στην τουριστική αξιοποίηση του νησιού έφερε όνομα που ήταν δηλωτικό της συμμετοχής σ' αυτή ξένων συμφερόντων.

## ΤΟ ΑΡΜΑΤΑΓΩΓΟ

Φτάσαμε στο Νησί μέσω του δρόμου που χρησιμοποίησαν τα ερπυστριοφόρα άρματα για να βγουν στην ακτή.

Το αρματαγωγό μας περίμενε με την μπουκαπόρτα του ανοικτή κι ακουμπισμένη στην προκουμαία. Μας ξεφόρτωσαν από το στεριανό μέσο μεταφοράς και μας φόρτωσαν στο θαλάσσιο μέσο μεταφοράς. Ο χώρος που προορίζεται για μεταφορά αρμάτων είχε, ειδικά, διαμορφωθεί για τη δική μας μεταφορά. Με την τοποθέτηση συρματοπλέγματος από το πάτωμα μέχρι την οροφή του υπόψη χώρου είχαν διαχωρισθεί δυο

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

διάδρομοι κατά μήκος του εξωτερικού πετσώματος του σκάφους όπου διακινούνταν ένοπλοι στρατιώτες. Μας υποδείχθηκε να καθίσουμε στο πάτωμα του ενδιάμεσου χώρου. Το πάτωμα ήταν ακόμη βρεγμένο μετά από καθαρισμό που προηγήθηκε της άφιξης μας. Ο χώρος ήταν αποπνικτικά ζεστός λόγω του γεγονότος ότι ήταν πολύ κοντά στις μηχανές του πλοίου, κι ας ήταν ακόμη ανοικτή η μπουκαπόρτα. Τα ρούχα είχαν κολλήσει στο κορμί μας από τον ιδρώτα.

Κάποια στιγμή μπήκε στο χώρο των αιχμαλώτων ένας αξιωματικός του Τουρκικού ναυτικού ντυμένος στα κατάλευκα. Συνοδευόταν από Τούρκο στρατιώτη που κρατούσε στο ένα χέρι ένα υδροφόρο δοχείο και στο άλλο ένα πλαστικό ποτήρι. Φωτογράφοι που ακολουθούσαν και τους δύο απαθανάτιζαν τον Τούρκο βαθμοφόρο να προσφέρει, με χαμόγελο, νερό στους διψασμένους αιχμαλώτους. Αφού λήφθηκαν τα δυό-τρία στιγμιότυπα που χρειάζονταν για την προπαγάνδα τους, απεχώρησαν όλοι αφήνοντας τους υπολοίπους των αιχμαλώτων στη δίψα τους. Στη συνέχεια έκλεισε η μπουκαπόρτα και το σκάφος ξεκίνησε για την Τουρκία.

Στο πάτωμα του χώρου μεταφοράς αρμάτων σε τακτά διαστήματα υπήρχαν σταυροειδείς οπές πάνω από μια κοιλότητα. Οι οπές αυτές προφανώς προορίζονταν για τα άγκιστρα των αλυσίδων πρόσδεσης και στερέωσης των αρμάτων κατά τη μεταφορά τους. Μέσα σ' αυτές τις κοιλότητες είχε μαζευτεί νερό από το πλύσιμο του πατώματος κατά τον τελευταίο καθαρισμό του χώρου. Στο νερό αυτό επέπλεε αιγόκοπρος από τα κοπάδια που οι κατσκοκλέφτες του Τουρκικού στρατού έκλεψαν από την Κύπρο και μετέφεραν στην Τουρκία με τα σκάφη του πολεμικού τους ναυτικού, ως λεία από την εισβολή.

## ΑΦΙΞΗ ΣΤΗ ΜΕΡΣΙΝΑ

Το ταξίδι κράτησε 10 ώρες. Στις 21:00 φθάσαμε στο συσκοτισμένο λιμάνι της Μερσίνας. Το μόνο που μπορούσαμε να διακρίνουμε ήταν που και που κανένα φως μέχρι που τα μάτια μας συνήθισαν στο σκοτάδι και μπορέσαμε να δούμε τα στρατιωτικά καμiónια που θα μας μετέφεραν στην ενδοχώρα.

Για ν' ανεβούμε στα καμιόνια έπρεπε να πατήσουμε σε κάποιο σκαμνάκι που είχε το μισό ύψος του πατώματος του καμιονιού και στη συνέχεια δεχόμασταν ένα δυνατό κτύπημα-σπρώξιμο στην πλάτη από στρατιώτες ώστε να πέσουμε μέσα και να συρθούμε στο πάτωμα του καμιονιού.

Δεν γνωρίζω αν είχε σκόπιμα δοθεί διαταγή για βάνουση συμπεριφορά έναντι των αιχμαλώτων αλλά η εν γένει στάση των απλών στρατιωτών ήταν τέτοια που οδηγούσε αβίαστα σ' αυτό το συμπέρασμα.

Τα καθίσματα των καμιονιών ήταν δυο παγκάκια κατά μήκος της κάσας, ένα παγκάκι στην κάθε πλευρά. Οι πρώτοι που ανέβηκαν στα καμιόνια κάθισαν στα παγκάκια αυτά και οι υπόλοιποι στεκόμασταν στον ενδιάμεσο χώρο όπου το ύψος του καλύμματος δεν ήταν αρκετό για να μπορούμε να στεκόμαστε όρθιοι.

Στο καμιόνι που ήμουν εγώ κάποια στιγμή ένας δεκαεξάχρονος μαθητής, ο Κώστας Γεροκώστας από το Πέλλαπαϊς, που καθόταν στο παγκάκι ακουμπώντας στο πλευρό της κάσας του καμιονιού έβγαλε μια κραυγή πόνου και προσπάθησε να απομακρυνθεί από το ακούμπημα. Ένας Τούρκος στρατιώτης είχε βάλει τη λόγχη του μέσα από μια χαραμάδα από αυτές που υπάρχουν στα πλευρά της κάσας του καμιονιού και την τράβηξε κατά μήκος της χαραμάδας αυτής. Ο άτυχος μαθητής χαρακτήκε στην οσφυϊκή χώρα ευτυχώς όχι σε βάθος. Από φόβο μην πάθουν όλοι το ίδιο, όσοι κάθονταν στα παγκάκια σηκώθηκαν και είχαμε ξαφνικά όλοι ευρεθεί στο χώρο μεταξύ των καθισμάτων με αποτέλεσμα τα κεφάλια μας να σπρώχνουν το κάλυμμα. Τότε ο οδηγός και ο συνοδηγός άρχισαν να μας κτυπούν με ρόπαλα στα κεφάλια πάνω από το κάλυμμα. Στα συγκεκριμένα οχήματα δεν υπήρχε σταθερή καμπίνα για τον οδηγό και συνοδηγό. Έτσι προσφερόταν δυνατότητα και στους δυο, όταν το όχημα δεν ευρισκόταν σε κίνηση, να έχουν πρόσβαση στην κάσα του οχήματος. Από την πίσω πλευρά του οχήματος ανέβηκε ένας άλλος Τούρκος στρατιώτης ο οποίος κρατούσε στο χέρι του μια δέσμη από τεμάχια συρματοπλέγματος με την οποία προσπάθησε να κτυπήσει τους αιχμαλώτους. Με το πρώτο κτύπημα τα τεμάχια συρματοπλέγματος πιάστηκαν για καλά στο τρικό του Τάσου Γιαννακίδη και τότε το

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

θρασύδειλο μεχμετζίκ πετάχτηκε από το όχημα σαν λαγός εγκαταλείποντας πίσω του και το επιθετικό αυτοσχέδιο κατασκευάσμα του, μπλεγμένο στο τρικό του Τάσου.

## ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΣΤΑ ΑΔΑΝΑ

Όταν ολοκληρώθηκε η επιβίβαση όλων μας στα καμιόνια ξεκίνησε η πομπή για τις φυλακές των Αδάνων.

Τα καμιόνια ενώ προχωρούσαν κανονικά ξαφνικά φρέναραν απότομα με αποτέλεσμα να καταλήγουμε όλοι μας στο εμπρόσθιο μέρος της κάσας εξαιτίας της κεκτημένης μας ταχύτητας και της έλλειψης οποιασδήποτε στήριξης μας. Δεν αρκούσε όμως αυτό. Το καμιόνι που ακολουθούσε ερχόταν με ορμή και κτυπούσε στο πίσω μέρος του δικού μας καμιονιού με αποτέλεσμα και πάλι να σπρωχνόμασταν, αυτή τη φορά στο πίσω μέρος του οχήματος. Οδηγός και συνοδηγός στο μεταξύ εκφράζονταν με τραντακτά γέλια και αναφωνητά αγγιλίασης και ηδονής.

Σ' ένα σημείο της διαδρομής όλη η πομπή σταμάτησε και στην κάσα του καμιονιού μας ανέβηκαν ένοπλοι Τούρκοι στρατιώτες που μας ανάγκασαν να φωνάξουμε στα Τουρκικά: *Yaşasin Türkiye, Yaşasin Ecevit*, δηλαδή Ζήτω Τουρκία, Ζήτω Ετσεβίτ.

Οι σκόπιμες συγκρούσεις των οχημάτων συνεχίστηκαν σε όλη τη διαδρομή μέχρι που φτάσαμε στα Άδανα.

Έξω από τις φυλακές των Αδάνων η κατάσταση θύμιζε ζωαγορά και φυσικά εμείς είχαμε το ρόλο των ζώων. Κάποια φωνή συνεχώς επανελάμβανε στα Ελληνικά: «Ένας, ένας, μη φοβάστε». Κατεβαίνοντας από τα καμιόνια πατούσαμε πάνω σε σκαμνί όπως και στη Μερσίνα ενώ ο στρατιώτης που μας πρόσφερε χέρι βοήθειας μας τραβούσε απότομα με δύναμη για να πέσουμε στο έδαφος. Το φως τριγύρω ήταν ελάχιστο και συνεπώς η ορατότητα περιορισμένη.

Μετά την αποβίβαση μας οδηγούμασταν σε ένα διάδρομο που σχηματιζόταν με οριζόντιες σωλήνες εκατέρωθεν σε ύψος ενός μέτρου πάνω από το έδαφος. Ο διάδρομος αυτός οδηγούσε προς την είσοδο του κτηρίου των φυλακών. Στο δάπεδο του διαδρόμου αυτού ήσαν ριγμένα

μαξιλάρια και παλιόρουχα που καθιστούσαν το κάθε μας βήμα ασταθές και αβέβαιο. Έξω από τις σωλήνες του διαδρόμου στέκονταν Τούρκοι στρατιώτες οι οποίοι κτυπούσαν τους αιχμαλώτους που περνούσαν από μπροστά τους. Εάν κοίταζες κάποιον στρατιώτη σε κτυπούσε γιατί τον έβλεπες. Αν δεν τον κοίταζες σε κτυπούσε γιατί τον αγνοούσες.

Ένας από αυτούς τους στρατιώτες ήρθε και εντελώς απρόκλητα κι αναίτια μου έδωσε μια γρονθιά στο πρόσωπο (ίσως γιατί δεν τον κοίταξα όταν με πλησίασε) και άρχισε να με ερωτά κάτι στη γλώσσα του. Μη ξέροντας τι να του πω θυμήθηκα μια φράση στ' Αραβικά από το Κοράνι και απάντησα: «*Allahu Akbar*», δηλαδή ο Θεός είναι μεγάλος.

«*Senin Allah;*» με ερωτά εκείνος, δηλαδή, ο Θεός σου; και αμέσως του αποκρίθηκα μ' αυτό που ήξερα ότι αποτελεί τη βάση της θρησκείας του: «*Allah birdir*» δηλαδή Ένας είναι ο Θεός. Αμέσως έσκυψε το κεφάλι κι έφυγε.

Από τη στιγμή εκείνη αντιλήφθηκα ότι ο παράγων θρησκεία είχε μεγάλη σημασία στην Τουρκία και απήχηση ανάμεσα στο λαό.

Η γροθιά του στρατιώτη μου είχε προκαλέσει εξάρθρωση της σιαγόνας και χρειάστηκε να καταβάλω αρκετή προσπάθεια για να μπει ξανά στη θέση της. Αποτέλεσμα ήταν ότι για δυο εβδομάδες δεν μπορούσα καν να μασήσω από τον πόνο που τον ένοιωθα βαθιά μέσα στο αυτί μου. Ευτυχώς το ψωμί που μας έδιναν ήταν φρέσκο και με αρκετό νερό γινόταν μαλακό σε βαθμό που μπορούσε να καταποθεί χωρίς πολλή δυσκολία.

Βγαίνοντας από το διάδρομο προς το κτήριο των φυλακών με παρέλαβε ένας άλλος στρατιώτης που αφού μου έστριψε το βραχίονα πίσω από την πλάτη μου με οδήγησε σ' ένα μεγάλο μακρόστενο κελλί. Στο βάθος του κελλιού υπήρχε ένας χώρος με μια σειρά από βρύσες στον τοίχο με πόσιμο νερό, με ένα ντουζ και με 2-3 Τουρκικές τουαλέτες. Οι πρώτοι που μπήκαν στο χώρο αυτό αντίκρισαν μια τεράστια νυφίτσα σε μέγεθος γάτου. Τότε ένας αιχμάλωτος εθνοφρουρός από την Ποταμιά, γνωστός σ' όλους μας ως Κόκος, μη έχοντας άλλο τι να ρίξει κατά της νυφίτσας έβγαλε την αρβύλα του, που έτσι κι αλλιώς δεν είχε κορδόνι, και την πέταξε κατά του ζώου αφήνοντας το στον τόπο. Αντιληφθήκαμε

αμέσως ότι εκτός από τους Τούρκους στρατιώτες κινδυνεύαμε και από άλλον εχθρό.

Ο ένας τοίχος του κελλιού με τη μεγάλη διάσταση είχε καθόλο το μήκος του τα υποτιθέμενα κρεβάτια (κουκέτες) ενωμένα μεταξύ τους απ' αρχή μέχρι τέλους σ' επάνω και κάτω διάταξη. Ο απέναντι μακρύς τοίχος είχε τρία τεράστια παράθυρα με σιδεριές που έβλεπαν προς μια μικρή τσιμεντόστρωτη αυλή που χρησίμευε για τον αυλισμό των φυλακισμένων του συγκεκριμένου κελλιού.

Μεταξύ των κρεβατιών και του τοίχου με τα παράθυρα αφηνόταν ένας διάδρομος πλάτους δύο περίπου μέτρων. Όταν έφτασα το κελλί ήταν σχεδόν πλήρες.

Πήρε ο καθένας μας το στρώμα του και η αμέσως επόμενη φροντίδα μας ήταν να κορέσουμε τη δίψα μας. Το νερό στα Άδανα ήταν πολύ καλής ποιότητας και δροσερό σαν να ήταν πηγαίο. Μετά φυσικά από 12 ώρες συνεχούς δίψας μέσα στην κόλαση του αρματαγωγού και ύστερα από το ταξίδι προς Άδανα και την υποδοχή της οποίας τύχαμε, οποιοδήποτε νερό πιθανόν να μας φαινόταν καλής ποιότητας.

Στο κελλί μας ήρθε ένας Τούρκος στρατιώτης ονόματι Sadevin που μιλούσε Ελληνικά. Παρά το γεγονός ότι στην πλειονότητα τους οι λέξεις που χρησιμοποιούσε ήταν Ελληνικές, πολλές άλλες δεν ήταν. Μια τέτοια συχνής χρήσεως από τον Σαντετίν λέξη σε διπλή μάλιστα διάταξη ήταν *guzena-guzena*. Μέχρι σήμερα δεν κατάφερα να βρω από πού προέρχεται ή τι ακριβώς σημαίνει. Από τα συμφραζόμενα του θα πρέπει να σήμαινε γρήγορα-γρήγορα. Αν μας το έλεγε στη γλώσσα του, δηλαδή *cabuk-cabuk* θα τον καταλαβαίναμε καλύτερα.

Ο Σαντετίν μας προέτρεψε να πλυθούμε και να πλαγιάσουμε χωρίς καθυστέρηση κι έφυγε από το κελλί μας κτυπώντας ελαφρά μέσα στην αριστερή του παλάμη ένα χοντρό ξύλινο ρόπαλο που κρατούσε στο δεξί του χέρι.

Ο Σαντετίν με το ρόπαλο του έγινε το σήμα κατατεθέν στις φυλακές των Αδάνων όλες τις ημέρες της παραμονής μας εκεί. Το ρόπαλο αυτό, τουλάχιστο από δική μου εμπειρία και γνώση, ουδέποτε χρησιμοποιήθηκε εναντίον των αιχμαλώτων. Μπορεί φυσικά το ρόπαλο να αντιπροσώπευε

για τον ίδιο ένα είδος σκήπτρου που τον ξεχώριζε από εμάς τους υποτελείς του.

Τα κρεβάτια είχαν από πάνω ένα λιγδωμένο κάλυμμα που προφανώς όταν πρωτοτοθετήθηκε ήταν χρώματος λευκού σε αντίθεση με την φαιά όψη που παρουσίαζε τώρα. Σε διάφορα σημεία υπήρχαν κηλίδες αίματος, που δεν άργησα να ανακαλύψω την προέλευση τους.

Μόλις πλαγιάσαμε, από εκατοντάδες μικρές τρύπες στον τοίχο άρχισαν να βγαίνουν στρατιές από αιμοδιψείς κοριοούς σε μια γενική επίθεση κατά των ένυπνων θυμάτων τους. Πέρασα το πρώτο μου βράδυ στις φυλακές Αδάνων σκοτώνοντας τους σιχαμερούς κοριοούς με το δάκτυλο μου.

Σ' όλους τους θαλάμους-κελλιά αφηνόταν πάντα ένα φως αναμμένο που βοηθούσε κι εμάς να έχουμε επίγνωση του τι συνέβαινε γύρω μας αλλά και στον Τούρκο σκοπό να ρίχνει πότε-πότε καμιά ματιά στο εσωτερικό του θαλάμου από το μικρό μεταλλικό παράθυρο που υπήρχε στη σιδερένια πόρτα. Σ' αυτό το λιγοστό φως πρόσεξα ότι το αίμα των αιχμαλώτων δεν το κυνηγούσαν μόνο οι Τούρκοι και οι κοριοί τους αλλά και σμήνη από κουνούπια που έμπαιναν από τα μεγάλα ανοικτά παράθυρα της αυλής.

Στα αριστερά μου κοιμόταν ο Σωτήρης Λεοντίου από το Πέλλαπαϊς. Στα δεξιά μου ο Κώστας Γερμανός. Εγώ δεν μπόρεσα να κλείσω μάτι από την αηδία που ένοιωθα ιδιαίτερα για κοριοούς και κουνούπια.

Με το πρώτο φως της ημέρας ανασήκωσα ελαφρά το κεφάλι μου για να κοιτάξω έξω από τα ανοικτά παράθυρα με τις σιδεριές.

Ένας Τούρκος στρατιώτης στη αυλή, κρατώντας με τα δυό του χέρια στα κατακόρυφα σίδερα του παραθύρου κοιτούσε μέσα στο θάλαμο. Χωρίς καν να προλάβει να με δει κατέβασα αθόρυβα το κεφάλι. Την ίδια στιγμή ανασηκώθηκε ο Γερμανός κι εκάθισε στο στρώμα.

Βλέποντας τον Τούρκο στρατιώτη να κοιτάζει μέσα τον χαιρέτησε στα Τουρκικά λέγοντας του «*günaydin*» κι αυτός ανταποκρίθηκε κινώντας την παλάμη του μπροστά από το λαιμό σαν μαχαίρι. Ο Γερμανός κατακλίθηκε ξανά μουρμουρώντας: «Τον καλημέρισα τον κερατά κι αυτός μου τάζει κόψιμο του λαιμού».

Ποιός ήξερε τότε με τι προπαγανδιστικό υπνωτικό χόρτο το πολιτικοστρατιωτικό κατεστημένο έτρεφε τις μάζες του Τουρκικού λαού και ιδιαίτερα τους στρατιώτες για να αντιδρούν με τέτοιο τρόπο ακόμη και σ' ένα καλημέρισμα;

Όταν βγήκαμε στην αυλή του θαλάμου μας προσέξαμε ότι λίγα εκατοστά πιο πάνω από το τσιμεντένιο δάπεδο υπήρχε αριθμός μικρών παραθύρων που εξυπηρετούσαν υπόγεια κελλιά. Στο κάθε παράθυρο υπήρχαν σίδερα και ένα πυκνό συρμάτινο πλέγμα για να παρεμποδίζει την είσοδο στις νυφίτσες. Τα υπόγεια φαίνονταν σκοτεινά παρόλο που διέθεταν εκείνα τα παράθυρα.

Η αυλή, σχεδόν τετράγωνη, είχε δάπεδο με ελαφρά κλίση προς το κέντρο της για διαφυγή των νερών. Στο κέντρο υπήρχε ένα μικρό παραδεξάμενο όπου κατέληγαν τα νερά. Σ' αυτό το παραδεξάμενο κάτω από μια σιδερένια σχάρα υπήρχε στάσιμο νερό από το οποίο αναδύοταν μια οσμή σήψης και ίσως γι' αυτό έπρεπε καθημερινά να ρίχνουμε νερό στην αυλή. Η ύπαρξη του παραδεξάμενου αυτού εξηγούσε τα σμήνη των κουνουπιών που έκαναν τις βραδινές εφόδους.

Κάποια στιγμή κατέφθασε ο Σαντετίν με το ρόπαλο του και μας ανακοίνωσε ότι μετά από καθαρισμό και πλύσιμο της αυλής είχαμε χρόνο να καθίσουμε στην αυλή (εννοείται στο δάπεδο) υπό τον όρο ότι δεν θα πλησιάζαμε τα παράθυρα των υπογείων.

Στο μεταξύ μας παρέδωσε Κάρτες Αιχμαλωσίας και έντυπα του ΔΕΣ για αποστολή μηνυμάτων στους δικούς μας τα οποία έφερε απεσταλμένος του ΔΕΣ που είχε επισκεφθεί τις φυλακές για να δει τους αιχμαλώτους. Εμάς πάντως δεν μας επισκέφθηκε.

Συμπληρώσαμε τις Κάρτες και τα έντυπα μηνυμάτων και τα παραδώσαμε για να δοθούν στο ΔΕΣ. Το μήνυμα που συμπλήρωσα την 1 Σεπτεμβρίου στις φυλακές των Αδάνων δεν σώθηκε αυτούσιο γιατί μέχρι να της παραδοθεί, η γυναίκα μου και η κόρη μου είχαν μεταφερθεί στη Λευκωσία από το ΔΕΣ.

Στη συνέχεια αρχίσαμε να ρίχνουμε νερό στην αυλή όταν κάποια φωνή ακούστηκε από ένα υπόγειο να καλεί: «Χρίστο, Χρίστο». «Κάποιος με φωνάζει από μέσα στο υπόγειο» είπε ο Τάκης ο Αθανασιάδης.



Αρχίσαμε τις εικασίες ότι πρέπει να ήταν αιχμάλωτοι από προηγούμενες αφίξεις και πήραμε την απόφαση να προσπαθήσουμε να επικοινωνήσουμε μαζί τους μόλις τελειώσουμε την αγγαρεία που μας ανατέθηκε. Με μικρά, χωρίς ξύλινη χειρολαβή σκουπάκια σπρώξαμε το νερό προς το κεντρικό παραδεξάμενο διαφυγής.

Προσποιούμενοι ότι κουβεντιάζαμε μεταξύ μας, καθίσαμε στο πάτωμα της αυλής ακουμπώντας στον τοίχο εκατέρωθεν του μικρού παραθύρου του υπογείου και σε κάποια απόσταση απ' αυτό. Τα άτομα στο υπόγειο μιλούσαν μόνο Τουρκικά και Γερμανικά. Φωνάζαμε τον Κόκο από την Ποταμιά που μιλούσε Τουρκικά ο οποίος ήρθε και στάθηκε απέναντι ως εάν να μιλούσε σ' εμάς. Μέσω του Κόκου πληροφορηθήκαμε πως επρόκειτο περί δύο αριστερών αντικαθεστωτικών που ευρίσκονταν στη φυλακή για πέντε χρόνια χωρίς ακόμη να έχουν δικαστεί. Ο ένας κατηγορείτο για φόνο ενός ατόμου και ο δεύτερος για φόνο δύο ατόμων. Μάθαμε ότι τους βασάνιζαν και τους ξυλοφόρτωναν όποτε οι υπεύθυνοι των φυλακών ή ακόμη και οι φύλακες τους είχαν τη διάθεση ή την επιθυμία να εκδηλώσουν και να ικανοποιήσουν τα σαδιστικά τους αισθήματα.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής μας στις φυλακές των Αδάνων είχαμε την ευκαιρία να καταστούμε αυτήκοοι μάρτυρες του νυκτερινού ξυλοδαρμού Τούρκων κρατουμένων. Για να μην ακούονται μάλιστα οι φωνές και οι κραυγές πόνου των Τούρκων αντικαθεστωτικών οι ξυλοδαρμοί συνοδεύονταν από αμανέδες μέσω μεγαφώνων, στη διαπασών, που έκαναν τους θαλάμους όλους να δονούνται. Παρόλα αυτά οι κραυγές πόνου αυτών που βασανίζονταν ξεχώριζαν.

Τέτοια επεισόδια ήταν συχνά και κατά κανόνα συνέβαιναν κατά τις μικρές ώρες του πρωινού, δύο με τρεις μετά τα μεσάνυκτα.

Από αυτούς τους δυο αντικαθεστωτικούς μάθαμε για πρώτη φορά ότι διαξήγοντο συνομιλίες μεταξύ Προεδρεύοντος Γλαύκου Κληρίδη και του Τουρκοκύπριου ηγέτη Rauf Denktas για επίλυση ανθρωπιστικών θεμάτων.

Η σύζυγος μου έστειλε γραπτό μήνυμα στη μητέρα της μετά την άφιξη της στη Λευκωσία και σε απαντητικό της μήνυμα η πεθερά μου

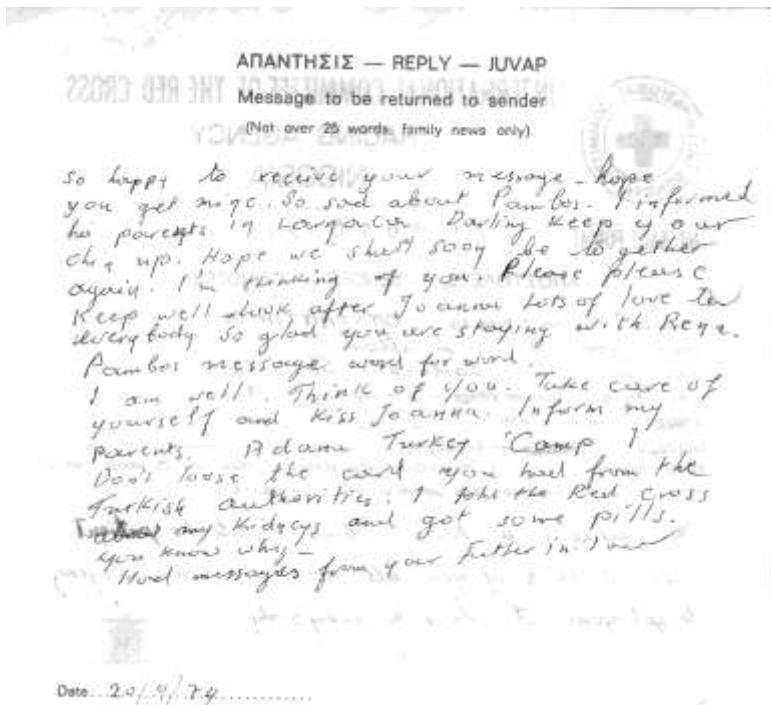
Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

περιέλαβε και το κείμενο του δικού μου μηνύματος που παρέλαβε η ίδια στο Πέλλαπαϊς.

## ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΣ

Στις 16 Σεπτεμβρίου, την επομένη δηλαδή της έλευσης της στη Λευκωσία, η σύζυγος μου έστειλε το ακόλουθο μήνυμα στη μητέρα της που συνέχιζε να είναι εγκλωβισμένη στο Πέλλαπαϊς:

*Καλά και ασφαλείς στις Ρένας. Μαμά προσπάθησε να κάνεις υπομονή. Προσπαθώ να σε ελευθερώσω. Την αγάπη μας σ' όλους.*



Μήνυμα της Χρυστάλλας Σπύρου μέσω του Ερυθρού Σταυρού προς την κόρη της στις 20 Σεπτεμβρίου 1974

Από την Κερόνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

## ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ ΠΕΘΕΡΑΣ ΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΖΥΓΟ ΜΟΥ

Το απαντητικό μήνυμα της πεθεράς μου ήταν ως ακολούθως:

*Χάρηκα που πήρα το μήνυμα σου. Ελπίζω να πήρες το δικό μου. Πολύ λυπηρό για τον Πάμπο. Ενημέρωσα τους γονείς του. Σε παρακαλώ κράτα καλά. Φρόντιζε την Ιωάννα. Φιλιά σε όλους. Χάρηκα που μένεις με τη Ρένα.*

*Το μήνυμα του Πάμπου αυτολεξεί είναι:*

*-- Είμαι καλά. Σας σκέφτομαι. Φρόντιζε τον εαυτό σου και φίλα μου την Ιωάννα. Ενημέρωσε τους γονείς μου. Αδανα, Στρατόπεδο 1, Τουρκία.--*

*Μη χάσεις την κάρτα που είχες από τις Τουρκικές αρχές. Μίλησα στον Ερυθρό Σταυρό για τα νεφρά μου και πήρα κάποια χάπια. Είχες μηνύματα από τον πεθερό σου.*

## ΜΗΝΥΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΥΖΥΓΟ ΜΟΥ

Ένα από τα μηνύματα του πατέρα μου με ημερομηνία 13 Σεπτεμβρίου στα οποία γίνεται αναφορά πιο πάνω και το οποίο σώθηκε έχει ως εξής:

*Θάρρος Λούλα και υπομονή. Πήραμε το μήνυμα σου για ρούχα του μωρού και θα προσπαθήσουμε, ως επίσης και για τον Πάμπον. Ελπίζομεν ότι συντόμως θα σας αφήσουν. Φιλιά για όλους σας, Ο πεθερός σου*

## ΑΓΝΟΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΣΥΜΒΑΙΝΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Με την απομάκρυνση μας στην Τουρκία και την απομόνωση μας στις Τουρκικές φυλακές δεν μπορούσαμε να έχουμε οποιαδήποτε ενημέρωση

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

για ό,τι συνέβαινε στην Κύπρο. Ούτε για την κατάσταση των οικογενειών μας γνωρίζαμε ό,τιδήποτε ούτε για την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων είχαμε ενημέρωση.

Κάποιοι Τούρκοι στρατιώτες μάλιστα για να παίξουν με τον πόνο μας μας έλεγαν ότι είχαν καταλάβει ολόκληρη την Κύπρο.

## Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Ο χρόνος στις φυλακές κυλούσε πολύ-πολύ αργά. Οι ημερομηνίες λίγη σημασία είχαν. Το ίδιο ίσχυε και για το ποιά ημέρα είχαμε. Εντούτοις, κάποιες ημέρες υπήρξαν ορόσημο στην περίοδο της αιχμαλωσίας μας κι έτσι αποτυπώθηκαν ανεξίτηλα στη μνήμη μας. Τις ημέρες αυτές τις είχαμε συσχετίσει με κάποιο σημαντικό για εμάς γεγονός ή με γιορτή κανενός Αγίου της εκκλησίας μας που αποτελούσε τα ονομαστήρια κάποιου από τους συναιχμαλώτους στο θάλαμο μας.

Τι μας επιφύλασσε η επόμενη ημέρα ή ακόμη και η επόμενη στιγμή μας ήταν άγνωστο. Έτσι κι αλλιώς δεν είχαμε ούτε έλεγχο ούτε επιλογή σ' ότι έμελλε να συμβεί.

## Ο 'ΕΜΒΟΛΙΑΣΜΟΣ'

Με την παντελή έλλειψη στοιχειωδών μέτρων υγιεινής και με την ύπαρξη τόσων πολλών πηγών πιθανών λοιμώξεων δεν μας εξέπληξε το γεγονός ότι οι στρατιωτικές αρχές των φυλακών απεφάσισαν να προβούν σε εμβολιασμό όλων των αιχμαλώτων. Εκείνο που προκάλεσε έκπληξη και ανησυχία ήταν ο τρόπος εμβολιασμού που αποτελούσε συνταγή εξάπλωσης μάλλον παρά πρόληψης ασθενειών.

Μια μέρα μας ζήτησαν να συνταχούμε κατά τις συνήθειες τετράδες και να τραβήξουμε το μανίκι του αριστερού μας βραχίονα μέχρι πάνω.

Δυο στρατιώτες που έπαιζαν το ρόλο νοσοκόμων περνούσαν από τον καθένα μας για να μας εμβολιάσουν. Ο πρώτος στο αριστερό του χέρι κρατούσε ένα δοχείο με ακριφλαβίνη και στο δεξί του ένα μεγάλο ψαλίδι του οποίου τα σκέλη ήταν τυλιγμένα με βαμβάκι. Κάθε τόσο βύθιζε το

ψαλίδι του στην ακριφλαβίνη και άλειψε το βραχίονα του καθενός μας στο μέρος όπου ο επόμενος στρατιώτης θα έκανε τον εμβολιασμό.

Ο δεύτερος στρατιώτης κρατούσε μια υπερμεγέθη σύριγγα το κυλινδρικό φιαλίδιο της οποίας ήταν πολύ μεγάλης χωρητικότητας. Τέτοιες σύριγγες χρησιμοποιούν για τον εμβολιασμό των ζώων τους οι κτηνίατροι ή οι κτηνοτρόφοι.

Ο ρόλος του δεύτερου στρατιώτη ήταν να εμβολιάζει συνεχώς τον ένα μετά τον άλλο αιχμάλωτο με την ίδια βελόνα και χωρίς καμιά ενδιάμεση αποστείρωση της.

Συχνά διερωτήθηκα εάν πράγματι αυτή την μέθοδο χρησιμοποιούν για τον εμβολιασμό των Τούρκων στρατιωτών.

## ΣΤΟ ΑΝΑΚΡΙΤΗΡΙΟ

Μια μέρα, πρέπει να ήταν η 10η Σεπτεμβρίου ήρθε πρωί-πρωί ο Σαντεττίν στο θάλαμο μας και φώναζε τα ονόματα δέκα από εμάς. Προφανώς, αυτό συνέβαινε καθημερινά αλλά τώρα ήρθε και η σειρά του δικού μας θαλάμου. Μας έβγαλαν από το κτήριο των φυλακών έξω στην αυλή όπου μας ανέμενε ένα όχημα-κλούβα για μεταφορά μας στο ανακριτήριο, μια απόσταση 20 περίπου λεπτών από τις φυλακές.

Όταν μας έκλεισαν την πόρτα έγινε πλήρες σκοτάδι μέσα στην κλούβα. Τα τοιχώματα και η οροφή της κλούβας ήταν μετάλλινα και ήταν ακόμη κρύα από την ψύχρα της νύκτας σε βαθμό που μερικοί νόμιζαν ότι επρόκειτο περί οχήματος μεταφοράς κρεάτων. Το πάτωμα ήταν ξύλινο και από μια πολύ στενή χαραμάδα μπορούσαμε να βλέπουμε το μόνο φως και το ασφαλικό οδόστρωμα.

Εμείς φυσικά αγνούσαμε τον προορισμό μας αλλά και το σκοπό της μεταφοράς μας, γιατί κανείς μέχρι τότε δεν μας είχε μιλήσει για ανάκριση.

Όταν φτάσαμε στο ανακριτήριο μας έβαλαν ανά ένα σε πολύ μικρά κελιά, διαστάσεων 2Χ3 μέτρων, όπου υπήρχε ένα σιδερένιο κρεβάτι του οποίου τα πόδια ήταν πιασμένα στο τσιμεντένιο πάτωμα.

Στον τοίχο και στο πάτωμα του κελλιού υπήρχαν πολλές κηλίδες αίματος, ενδείξεις των πολιτισμένων μεθόδων ανακρίσεως που εφαρμόζε

το Τουρκικό κατεστημένο. Το περιβάλλον μας προδιέθετε για την πιθανότητα, αν όχι τη βεβαιότητα, ξυλοδαρμού.

Στη συνέχεια ένας φύλακας, με κατάμαυρη στολή, οδηγούσε έναν-ένα στο γραφείο του ανακριτή που ευρισκόταν από την άλλη πλευρά ενός τοίχου μπροστά από τη σειρά των μικρών κελιών στα οποία τοποθετηθήκαμε.

Ανακριτής ήταν ένας συνταγματάρχης που καθόταν πίσω από ένα μεγάλο γραφείο. Τον τοίχο πίσω του κοσμούσαν δύο μεγάλες Τουρκικές σημαίες σε χιαστί διάταξη και μια υπερμεγέθους φωτογραφία του Κεμάλ Μουστάφα, ιδρυτή του Τουρκικού κράτους, και γνωστότερου με την προσωνυμία Ατατούρκ, πατέρας των Τούρκων.

Στα αριστερά του καθόταν πίσω από ένα μικρό γραφειάκι ένας Τούρκος στρατιώτης με μια αρχαία γραφομηχανή μπροστά του για να γράφει αυτά που του υπαγόρευε ο συνταγματάρχης. Στα δεξιά μπροστά από το γραφείο του συνταγματάρχη και πίσω από ένα ξεχωριστό τραπέζακι καθόταν ο μεταφραστής.

Πριν από τη δική μου σειρά μεταφέρθηκε μέσα στο γραφείο του ανακριτή ο Δημήτρης Στρατή Χατζηλάρκου. Η ανάκριση του Δημήτρη, από ένα σημείο και μετά, είχε διεξαχθεί σε υψηλούς τόνους από πλευράς του ανακριτού με αποτέλεσμα να ακούουμε μερικές τουλάχιστον από τις ερωτήσεις. Δυο από τις ερωτήσεις αυτές που παρέμειναν στη μνήμη μου γιατί είχαν επαναληφθεί πολλές φορές ήταν οι εξής: «Ολάν εσύ, Κυπραίος άνθρωπος εν ηξέρεις ποιά είναι η ΕΟΚΑ β΄;» και «Τι εγύρευκες με τη γεναίκα σου στην Αλαμινό;»

Αξίζει να αναφερθεί ότι όπως φάνηκε αργότερα κατά τη δική μου ανάκριση υπήρχε ισχυρισμός ότι η ΕΟΚΑ β΄ είχε σκοτώσει 15 Τουρκοκυπρίους στην Αλαμινό.

Ο Δημήτρης ήταν ένας απλός, εργατικός και φιλήσυχος άνθρωπος που ήξερε μόνο το σπίτι, την οικογένεια και την εργασία του στο καφενείο και σουβλιτζίδικο του κοντά στο Δημαρχείο της Κερύνειας. Από μια απλή συνωνυμία, με κάποιον που αναζητούσαν οι Τούρκοι, είχε ευρεθεί μπλεγμένος σε μια ιστορία που τον ήθελε αναμειγμένο σε

δολοφονίες Τουρκοκυπρίων. Τον κακοποίησαν άγρια καλώντας τον να παραδεκτεί εγκλήματα που δεν είχε διαπράξει.

Ο καθένας από εμάς στο κελί μας σκεφτόμασταν όχι μόνο τα βασανιστήρια του καημένου του Δημήτρη αλλά και το τι επιφύλασσαν για εμάς. Άσχετα από το γεγονός ότι δεν είχα καμιά απολύτως σχέση με την ΕΟΚΑ β' κι επίσης ότι έλειπα από την Κύπρο κατά την περίοδο των διακοινοτικών ταραχών σκεφτόμουν τι θα εμπόδιζε τον ανακριτή να εγείρει θέμα σε σχέση με τη συμμετοχή μου στον απελευθερωτικό αγώνα ως μέλος της ANE (Αλκιμος Νεολαία της ΕΟΚΑ);

Αμέσως μετά τον Δημήτρη οδηγήθηκα εγώ στον ανακριτή. Περίμενα να τους εύρισκα όλους εκεί μέσα σε κατάσταση αλλοφροσύνης, αλλά δεν ήταν τόσο άσχημη η κατάσταση όσο την ανέμενα. Τον μεταφραστή του ανακριτή δεν άργησα να τον αναγνωρίσω. Ήταν ο Osman Örek, πρώτος υπουργός Αμύνης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ο Οσμαν Ορέκ μιλούσε απταισίτως την Ελληνική γλώσσα. Υπήρξε άνθρωπος που υπηρέτησε

πιστά τα σχέδια της Τουρκίας για διχοτόμηση της Κύπρου.

Στάθηκα έναντι του συνταγματάρχη και ανέφερα το όνομα μου όπως μου ζητήθηκε. Αμέσως ο Οσμάν Ορέκ μου είπε: «Εσένα το όνομα σου αναφέρθηκε τρεις φορές σε μηνύματα από το ραδιόφωνο και δόθηκαν μάλιστα και οι αριθμοί δυό τηλεφώνων για να επικοινωνήσεις. Τα άκουσες αυτά τα μηνύματα;»

Απάντησα ότι άκουσα μόνο ένα τέτοιο μήνυμα που με καλούσε να επικοινωνήσω με τους γονείς μου στη Λευκωσία ή τον αδελφό μου στη



Δημήτρης Χατζηλάρκου 'Στρατής'  
(1927-1974).

Λάρνακα.

«Το ξέρουμε, το έχουμε ερευνήσει» είπε και συνέχισε, «Είσαι δηλωμένος ως κάτοικος Κερύνειας και ο συνταγματάρχης θέλει να μάθει πώς έχεις ευρεθεί στο χωριό όπου έχεις συλληφθεί και γιατί πήγες εκεί;»

Του ζήτησα να εξηγήσει στον συνταγματάρχη ότι στο Πέλλαπαϊς είχα καταφύγει με την οικογένεια μου, μετά που η πρώτη βόμβα από τα Τουρκικά αεροσκάφη έπεσε κοντά στο σπίτι μας, επειδή ήταν το πλησιέστερο χωριό στα ανατολικά της Κερύνειας όπου είχαμε συγγενείς για να μας φιλοξενήσουν στο σπίτι τους.

Με ρώτησε που είχα σπουδάσει, πότε έφυγα από την Κύπρο για τις σπουδές μου και πότε γύρισα πίσω. Όταν του είπα τις χρονολογίες και είδε ότι δεν μπορούσα να είχα ανάμειξη στις διακοινοτικές ταραχές της περιόδου 1963-1965, αφού έλειπα από την Κύπρο κατά την περίοδο 1961-1966, το ύφος του μαλάκωσε κάπως.

Στη συνέχεια μου ζήτησε να του εξηγήσω που ευρισκόμουν από τις 20 Ιουλίου μέχρι τις 22 Αυγούστου και να του παράσχω κι αποδείξεις.

Του απάντησα πως, «Όπως σας είπα στις 20 Ιουλίου καταφύγαμε στο Πέλλαπαϊς. Στις 24 Ιουλίου είχα συνάντηση με τον Κο Αχμέτ Σαμή ο οποίος μου ανέθεσε να εξεύρω τρόπο διάσωσης μεγάλης ποσότητας κρεάτων που ευρισκόταν σε ψυκτικούς θαλάμους στην Κερύνεια και που προοριζόταν για τη σίτιση του Τουρκικού στρατού». Το ότι τα κρέατα στους ψυκτικούς θαλάμους της υπεραγοράς 'Νεοκλή Λοϊζου' προοριζόνταν για τον Τουρκικό στρατό αποτελούσε δικό μου συμπέρασμα που βασιζόταν στο γεγονός ότι δεν υπήρχε άλλη λογική εξήγηση για το έντονο ενδιαφέρον του Αχμέτ Σαμή για τη διάσωση τους αφού όπως στην πράξη αποδείχτηκε δεν υπήρχε πρόθεση των Τούρκων να επιτρέψουν την επιστροφή των Κερυνειωτών στη πόλη τους. Στο σημείο αυτό με διέκοψε ρωτώντας κατά πόσο όντως βοήθησα στη διάσωση των κρεάτων. Του απάντησα καταφατικά και μου ζήτησε να συνεχίσω.

«Στις 2 Αυγούστου μας είχε συλλάβει ο Τουρκικός στρατός στο Πέλλαπαϊς, μας κράτησε μέχρι τις 5 Αυγούστου στη Αγύρτα και το απόγευμα της 5ης Αυγούστου μας πήγε πίσω στο χωριό. Κατά την



επιστροφή μας στο χωριό κάποιος μας φωτογράφησε μάλιστα, μπροστά στο Αββαείο και η φωτογραφία δημοσιεύτηκε στο *'News Bulletin'*. Είμαι κι εγώ ανάμεσα σ' αυτούς που φαίνονται στη συγκεκριμένη φωτογραφία. Εκεί, στο Πέλλαπαϊς, παραμείναμε μέχρι τις 22 Αυγούστου που μας συνέλαβε ξανά ο Τουρκικός στρατός».

Μετά απ' αυτά που άκουσε και που μετάφρασε στον συνταγματάρχη ο Οσμάν Ορέκ άλλαξε προς το ηπιότερο και τη φωνή του και την προσέγγιση του, λέγοντας, «Η Ιστορία μας διδάσκει ότι ο πολιτισμός ξεκίνησε από την Ελλάδα, τουλάχιστον αυτά διατείνεται η Ιστορία και ερωτώ: Τι μπορείς να πεις για τους συμπατριώτες σου εκείνους που δολοφόνησαν συνολικά 400 αθώα γυναικόπαιδα Τουρκοκυπρίων, 95 στην Τόχνη, 15 στην Αλαμινό, 42 στην Αλόα και στο Σανταλάρη και τους υπόλοιπους σε άλλα χωριά;»

Του απάντησα ότι «Καταρχήν τέτοιες συμπεριφορές προς γυναικόπαιδα αλλά και γενικότερα προς τον άμαχο πληθυσμό πρέπει να είναι έργα αποβρασμάτων της κοινωνίας που δεν μπορώ καν να τους κατατάξω στον πολιτισμένο κόσμο. Ούτε στην παλαιολιθική εποχή δεν έχουν θέση τέτοιοι άνθρωποι.»

«Συμφωνώ με αυτά που λέγεις, αλλά θα ήθελα να μάθω με ποιό τρόπο αυτά τα αποβράσματα, όπως τους απεκάλεσες, έχουν ευρεθεί με όπλα στα χέρια για να κάμουν αυτές τις πράξεις;» διερωτήθηκε ο Οσμάν Ορέκ.

Αντιλήφθηκα που ήθελε να οδηγήσει το θέμα και του απάντησα πως όλοι γνωρίζουμε ότι ο εξοπλισμός τέτοιων ανθρώπων ήταν αποτέλεσμα του πραξικοπήματος.

«Μπράβο» είπε και συνέχισε «Μιας κι ανέφερες το πραξικόπημα μου δίνεις την ευκαιρία να σε πληροφορήσω για κάτι που έμαθα, από πρώτο χέρι, από αυτή τη θέση που με βλέπεις, μιλώντας με ανθρώπους σαν κι εσένα. Το ξέρεις ότι την πρώτη ημέρα του πραξικοπήματος οι πραξικοπηματίες αξιωματικοί είχαν βιάσει όλο το θήλυ προσωπικό του ΠΙΚ;»

«Που να γνωρίζω τέτοιο πράγμα;» ρώτησα κι εγώ με τη σειρά μου.

«Τότε το πιστεύεις;» με ρώτησε.

Χρησιμοποιώντας τον υποθετικό λόγο για να καλύψω το ενδεχόμενο, ή ακόμη και βεβαιότητα, εκείνος να μου έλεγε ψέματα απάντησα: «Αν σας το είπαν άνθρωποι που είδαν οι ίδιοι με τα μάτια τους δεν έχω λόγο να δυσπιστώ».

«Με την ευκαιρία της συνομιλίας μας,» είπε «θα ήθελα να σε ρωτήσω αν ποτέ είχες φίλους ή γνωστούς Τουρκοκυπρίους και να μου αναφέρεις και μερικά ονόματα».

Τότε του ανέφερα ανθρώπους όπως τους, Μεχμέτ Ρεσιάτ, πρώην συνάδελφο του πατέρα μου, στο Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων, Ιμπραχίμ Χατζησιεφκή, πρώην μηχανικό της ΑΗΚ, Οσμάν Ιμπραχίμ, πρώην μηχανικό της ΑΗΚ.

«Εντάξει, εντάξει,» είπε διακόπτοντας με.

«Προτού κλείσουμε αυτή την κουβέντα μας,» συνέχισε «θα συμβούλευα ανθρώπους σαν κι εσένα να φροντίζουν να μιλούν στους υφισταμένους τους για την ανάγκη συμφιλίωσης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων γιατί δεν έχουμε άλλη επιλογή από του να ζήσουμε μαζί, ο ένας δίπλα στον άλλο».

Του ανέφερα ότι συμφωνούσα κι εγώ με αυτή τη θέση, γιατί στο στάδιο εκείνο δεν μπορούσα να υποψιαστώ, ή να διανοηθώ καν, πως όταν έλεγαν «ο ένας δίπλα στον άλλο» αυτό που εννοούσαν οι Τούρκοι ήταν «να ζήσουμε σε δυό ξεχωριστές πολιτείες, η μια δίπλα στην άλλη και μάλιστα αφού σας διώξουμε από τα σπίτια σας, σφετερισθούμε και τις περιουσίες σας και σας κηρύξουμε κι αλλοδαπούς στους τόπους όπου γεννηθήκατε».

Ο Οσμάν Ορέκ έκλεισε λέγοντας μου ότι ευρισκόταν στην ευχάριστη θέση να μου αναφέρει ότι σύντομα θα επιστρέψαμε στις οικογένειες μας και ότι θα ήθελε να μου ευχηθεί καλή σταδιοδρομία στην ΑΗΚ.

Όταν ολοκληρώθηκε η ανάκριση όλων, έβαλαν τους εννέα από εμάς να σταθούμε σε σειρά και ο φύλακας, με τη μαύρη στολή και την ομόχρωμη ψυχή, έφερε τον Δημήτρη μπροστά μας και δείχνοντας μας ένα-ένα με το δάκτυλο του ρωτούσε τον Δημήτρη αν ήμασταν ΕΟΚΑ β΄.

Ο Δημήτρης την συγκεκριμένη στιγμή ήταν ένας φοβισμένος άνθρωπος, ένα κυριολεκτικά ανθρώπινο ράκος μετά την απάνθρωπη

μεταχείριση της οποίας έτυχε. Η φωνή του με δυσκολία έβγαινε από το στόμα του. Αρχίσαμε να σκεφτόμαστε μήπως για να γλυτώσει περαιτέρω ξυλοδαρμό κουνούσε κάποια στιγμή καταφατικά το κεφάλι και τότε ποιός θα μπορούσε να σώσει εμάς.

Σε όλες όμως τις περιπτώσεις ο Δημήτρης απάντησε με τρεμάμενη φωνή: «Δεν ξέρω, δεν τους γνωρίζω» και τότε ο μαυρόψυχος φύλακας, τρίζοντας τα δόντια του, έσβησε το αναμμένο του τσιγάρο πάνω στο γυμνό στήθος του Δημήτρη όπως φάνταζε μέσα από το ξεκούμπωτο πουκάμισο του.

Στη συνέχεια οι εννέα μεταφερθήκαμε ξανά πίσω στις φυλακές μέσα στην ίδια κλούβα που μας πήγε στο ανακριτήριο. Μόνο που αυτή τη φορά έχοντας παραμείνει τόσες ώρες στον ήλιο η θερμοκρασία μέσα θα πρέπει να είχε ανέλθει στους 40-45 βαθμούς Κελσίου. Από την ομάδα μας έλειπε τώρα ο Δημήτρης.

Όσοι περνούσαμε από ανάκριση καταλήγαμε σε θαλάμους ανακριθέντων χωρίς καμμία επαφή με εκείνους που δεν είχαν ακόμη ανακριθεί, προφανώς, για να μην υπάρξει αλληλοενήμερωση για τη μορφή και τον τύπο των ανακριτικών ερωτήσεων που θα υποβάλλονταν.

Στο νέο θάλαμο όπου μας οδήγησαν γνωρίσαμε και δυό Ελλαδίτες αξιωματικούς που είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι. Ο ένας ήταν ο υπολοχαγός του Πυροβολικού Σπυρίδων Λαλιώτης από το Αίγιο και ο ανθυπίλαρχος τεθωρακισμένων Αθανάσιος Ταντσίδης από την Προσοτσάνη Δράμας.

Μία μέρα μας διέταξαν να βγούμε στην αυλή και αφού κλείδωσαν την πόρτα έφεραν μέσα στο θάλαμο μαθήτριες, από το Λύκειο της πόλης, για σκοπούς εσωτερικής προπαγάνδας, για να δουν τους αιχμαλώτους και να θαυμάσουν την δεινότητα του Τουρκικού στρατού ο οποίος κατήγαγε την πρώτη υπερήφανη του νίκη από την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας. Ιδιαίτερης χλεύης έτυχαν οι Ελλαδίτες αξιωματικοί τους οποίους ξεχώρισαν, προφανώς για το σκοπό αυτό.

Η συνεχής και συστηματική προπαγάνδα του Τουρκικού κράτους απευθύνεται τόσο προς το εξωτερικό όσο και προς το εσωτερικό. Στο εσωτερικό χρησιμοποιείται κυρίως σαν παράγοντας για τόνωση του τουρκισμού αφού γνωρίζουν ότι ο συνεκτικός κρίκος που μπορεί να

κρατά ενωμένους τους λαούς της Μικράς Ασίας σε ένα έθνος είναι η δημιουργία και συνεχής τόνωση ενός εθνικού φρονήματος. Στο κράμα των μεθόδων που χρησιμοποιεί το Τουρκικό κράτος γι' αυτό το σκοπό περιλαμβάνεται ο μεγαλοϊδεατισμός, η δημιουργία μιας αίσθησης, στην ουσία ψευδαίσθησης μεγαλείου της χώρας, ο εξισλαμισμός των υπολειμμάτων άλλων θρησκειών και η εξαφάνιση κάθε ίχνους απομειναρίων που να υποδηλούν την ύπαρξη άλλων εθνοτήτων στην επικράτεια του όπως Κούρδων, Ρωμιών, Αρμενίων και Αραμαίων. Φυσικά για επίτευξη του 'ευγενούς' αυτού στόχου το μενού δεν αποκλείει τη χρήση βίας, την απειλή χρήσης βίας και του εκφοβισμού.

Στις φυλακές των Αδάνων είχαμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε από κοντά όλες τις προσφιλείς μεθόδους που χρησιμοποιεί το κράτος της Τουρκίας. Θα σταθώ μόνο στο γεγονός ότι σχεδόν επί καθημερινής βάσης είχαμε πτήσεις στρατιωτικών αεροσκαφών σε χαμηλό ύψος πάνω από τις φυλακές και την πόλη των Αδάνων προς επίδειξη του μεγαλείου της γείτονος χώρας και φυσικά προς θαυμασμό ή και εκφοβισμό των αιχμαλώτων.

Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι σκοπός των αεροσκαφών αυτών δεν ήταν ο εντυπωσιασμός των αιχμαλώτων αλλά η άσκηση των πιλότων της αεροπορίας. Δεν πιστεύω όμως ότι τέτοιες συνεχείς, σχεδόν καθημερινές, ασκήσεις δικαιολογούνται να διεξάγονται πάνω από μια μεγάλη πόλη και δη τόσο συχνά.

## ΠΑΙΔΙ ΑΠΟ ΜΕΙΚΤΟ ΓΑΜΟ

Μια προσωπική ιστορία ενός νεαρού εθνοφρουρού από την Αμμόχωστο κυκλοφόρησε σε όλους τους θαλάμους αμέσως μετά την ανάκριση. Το παιδί αυτό ήταν από Τουρκοκύπριο πατέρα και Ελληνοκύπρια μητέρα. Με τις διακοινοτικές ταραχές που ακολούθησαν την Τουρκανταρσία του Δεκεμβρίου του 1963, ο πατέρας του κινδύνευε από τους φανατικούς και των δύο πλευρών στην Κύπρο και γι' αυτό μετανάστευσε στην Τουρκία όπου εγκαταστάθηκε, παντρεύτηκε κι έφτιαξε οικογένεια. Όταν έμαθε ότι κι ο υιός του περιλαμβανόταν στους αιχμαλώτους ζήτησε από τον Οσμάν

Ορέκ, κατά την ανάκριση, να προτείνει στο νεαρό να παραμείνει στην Τουρκία μαζί με την υπόλοιπη οικογένεια του.

Στο σημείο αυτό δεν μπορούμε παρά να σκεφτούμε τι άραγε αισθήματα να έτρεφαν μεταξύ τους πατέρας και υιός που τους χώρισε η μισαλλοδοξία του κοινωνικού τους περιγύρου και στις δύο κοινότητες. Η πολιτική της διαίρεσης που για χρόνια εφάρμοζε πιστά η επίσημη Άγκυρα μέσω της ελεγχόμενης Τουρκοκυπριακής διοίκησης, αλλά και κάποια μερίδα φανατικών Ελληνοκυπρίων, τους είχε αναγκάσει να ενταχθούν σε αντίπαλα στρατόπεδα και να ζουν σαν εχθροί.

Όταν, κατά την ανάκριση, του διαβιβάστηκε η πρόταση από τον πατέρα του, ο νεαρός την απέρριψε εύσχημα αναφέροντας ότι ευχαριστεί τον πατέρα του για την προσφορά του αλλά ενόσω ζούσε η μητέρα του δεν θα την εγκατέλειπε αφού εκείνη δεν είχε άλλα παιδιά ενώ ο πατέρας του είχε αποκτήσει άλλη οικογένεια. Η επιθυμία του νεαρού έγινε σεβαστή.

Από την ημέρα εκείνη οι συναιχμάλωτοι του πρόσεξαν ότι υπήρξε μια σημαντική βελτίωση στη συμπεριφορά των Τούρκων στρατιωτών προς το συγκεκριμένο εθνοφρουρό αφού διαδόθηκε αμέσως μεταξύ τους ότι ήταν κατά το ήμισυ Τούρκος.

## ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

Στις 14 Σεπτεμβρίου γιορτή του Τιμίου Σταυρού αφού συμπληρώθηκαν και οι ανακρίσεις όλων των αιχμαλώτων αποφασίστηκε η μετακίνηση μας σε άλλες φυλακές για να καταστεί δυνατή η μεταφορά άλλης ομάδας αιχμαλώτων από την Κύπρο στα Άδανα.

Γύρω στις 10:00 έφεραν στο θάλαμο μας τον Δημήτρη του οποίου τα ίχνη είχαμε χάσει από την ημέρα της ανάκρισης. Μαζί του ήρθε ο Σαντεττίν κι ένας Τούρκος αξιωματικός. Ο Δημήτρης κρατούσε στα χέρια του μια κουβέρτα βουτηγμένη στο κάτουρο και στα περιττώματα. Ο Τούρκος αξιωματικός μέσω του Σαντεττίν μας ανέφερε ότι σε μισή ώρα θα ξαναπερνούσε κι αν η κουβέρτα δεν θα είχε στο μεταξύ πλυθεί θα μας ανάγκαζε να την καθαρίσουμε με τη γλώσσα μας.

Μόλις έφυγαν οι Τούρκοι από το θάλαμο ο Δημήτρης αναλύθηκε στο κλάμα. Με δυσκολία στεκόταν στα πόδια του αλλά κατέβασε το παντελόνι του και μας έδειξε το πλήρως μελανιασμένο σώμα του από τη μέση μέχρι τις πατούσες. Οι μελανιές ήταν από την ανάκριση. Εκεί στο ανακριτήριο όταν οι απαντήσεις του Δημήτρη δεν ικανοποιούσαν τον ανακριτή τον μετέφεραν σε διπλανό δωμάτιο όπου ανέμεναν οι ειδικοί για να αποσπάσουν τις παραδοχές που ήθελαν με τις μεθόδους που μόνο αυτοί ξέρουν. Ακόμη κι ένα σύνθημα της ΕΟΚΑ β' που ήταν γραμμένο στον τοίχο του καφενείου του Δημήτρη και το οποίο φοβόταν ο ίδιος να το σβήσει θεωρήθηκε επιβαρυντικό ή και αποδεικτικό στοιχείο ότι ήταν μέλος της ΕΟΚΑ β'.

Από την ημέρα εκείνη τον είχαν κλείσει σ' ένα Τουρκικού τύπου αποχωρητήριο (δηλαδή μια λεκάνη στο επίπεδο του πατώματος με μια τρύπα στη μέση). Με βουλωμένη την τρύπα του αποχωρητηρίου λίμναζαν όλων των ειδών οι ακαθαρσίες στη λεκάνη και στο πάτωμα. Για τέσσερα συνεχή εικοσιτετράωρα είχαν αναγκάσει το καημένο τον Δημήτρη να στέκεται μέσα σ' αυτές τις ακαθαρσίες. Του είχαν δώσει μόνο μια κουβέρτα να ρίχνει στους ώμους του το βράδυ και του απαγόρευαν είτε να ακουμπά στον τοίχο είτε να καθίσει. Όταν από την πολλή κούραση τον έπαιρνε ο ύπνος γλιστρούσε κάτω και καθόταν μέσα στις ακαθαρσίες μαζί με την κουβέρτα του έως ότου τον αντιλαμβάνονταν ο Τούρκος στρατιώτης που τον φρουρούσε και του κτυπούσε στη μικρή θυρίδα με το όπλο του για να σηκωθεί και να ξαναρχίσει το μαρτύριο του.

Ο Δημήτρης δεν ήταν σε θέση να πλύνει την ακάθαρτη κουβέρτα που είχε φέρει μαζί του στο θάλαμο. Κανείς δεν αποτολμούσε καν να την αγγίζει.

Ένας μόνο κινήθηκε, πήρε την κουβέρτα και άρχισε να την πλένει. Αυτός ήταν ο Ανδρέας Σεκκίδης ο υιός του Γιώργου Σεκκίδα άλλως 'Βόγγου', γνωστότερος στην Κερύνεια ως 'Αλήτης'.

Όταν γύρισε ο Τούρκος αξιωματικός για να επιθεωρήσει την κουβέρτα έφυγε χωρίς να κάνει οποιαδήποτε παρατήρηση.

Με την ευκαιρία της αναφοράς μου στον Ανδρέα Σεκκίδα κρίνω πως σ' αυτό το σημείο πρέπει να διηγηθώ το εξής περιστατικό που είναι

ενδεικτικό της ικανότητας του Ανδρέα να επιβιώνει κάτω από τις πιο αντίξοες συνθήκες.

Είχα προσέξει ότι διάφοροι Τούρκοι στρατιώτες πλησίαζαν τον Ανδρέα και του έδιναν είτε τσιγάρα είτε κανένα κομμάτι ψωμί ή κάτι από το δικό τους φαγητό. Τον ρώτησα γιατί ετύγγανε αυτής της προνομιακής μεταχείρισης και η απάντηση που μου έδωσε ο Ανδρέας μ' έκανε να εκτιμήσω περισσότερο το ένστικτο αυτοσυντήρησης του ανθρώπου.

«Όταν οι Τούρκοι σας άκουσαν να με φωνάζετε Αλήτη,» είπε «ρώτησαν το λόγο που με αποκαλούσατε Αλή, γιατί έτσι νόμιζαν πως με φωνάζατε. Δεν έχασα την ευκαιρία κι έφτιαξα κι εγώ μια ιστοριούλα ότι η γιαγιά μου ήταν Τουρκάλα και παρόλο ότι με βάφτισαν Ανδρέα στη γιαγιά μου άρεσε να με καλεί με τ' όνομα του πατέρα της που ήταν Αλή. Από τότε μου δίνουν διάφορα πράγματα γιατί με θεωρούν δικό τους».

Γύρω στις 12:00, μας οδήγησαν μέσα από δαιδαλώδεις διαδρόμους στη μεγάλη αυλή των φυλακών. Περνώντας από ένα τέτοιο διάδρομο ένας από αυτούς τους σαδιστικούς τύπους που ειδικά γι' αυτό το λόγο έχουν εξασφαλισμένη εργασία σε ιδρύματα όπως οι Τουρκικές φυλακές, με κλώτσησε με τη σιδερένια μύτη της αρβύλας του πάνω στην κνήμη με αποτέλεσμα να μου προκαλέσει μια μεγάλη εκδορά. Ποιά εσωτερική ανάγκη ικανοποίησε μ' αυτή του την πράξη μόνο ο Θεός το ξέρει. Αισθάνθηκα το αίμα να ρέει στο παπούτσι μου.

Βγαίνοντας προς τη μεγάλη αυλή έδιναν στον καθένα μας ένα πλαστικό σακκούλι που περιείχε ένα κομμάτι ψωμί, μια μεγάλη υπερώριμη τομάτα, κι ένα μικρό τσαμπί σταφύλι. Αυτή ήταν η 'ξηρά' τροφή μας για το άγνωστο ταξίδι που μας είχαν οργανώσει.

Μαζί με τους υπόλοιπους αιχμαλώτους των άλλων θαλάμων αριθμούσαμε 450 άτομα και βρεθήκαμε όλοι συγκεντρωμένοι στη μεγάλη εσωτερική αυλή.

Σχηματίσαμε τις καθιερωμένες σειρές από τετράδες και μας διέταξαν να καθίσουμε σταυροπόδι στο τσιμεντένιο δάπεδο χωρίς να χαλάσουμε τους σχηματισμούς μας. Σ' αυτή τη θέση παραμείναμε δυό ώρες κάτω από τον καυτό ήλιο αναμένοντας το διευθυντή των φυλακών που θα ερχόταν

να μας μιλήσει. Το σακκούλι με τη 'ξηρά' τροφή το τοποθετήσαμε στο τσιμεντένιο δάπεδο δίπλα μας.

Κατέφθασε κάποια στιγμή ένας ηλικιωμένος συνταγματάρχης. Πρέπει να ήταν ο Necati Güçer, το άτομο δηλαδή του οποίου οι ενυπόγραφες οδηγίες στην Τουρκική προς τους φυλακισμένους ήταν αφισκοκολλημένες πίσω από κάθε πόρτα των θαλάμων.

Τον συνόδευε ο Σαντετίν. Μας μίλησε για ένα μάθημα που μας δόθηκε και που δεν πρέπει να ξεχάσουμε και μας απείλησε με πολλά και χειρότερα αν μέναμε με τα ίδια μυαλά (ό,τι κι αν σήμαινε αυτό). Στο τέλος μας ανέφερε ότι προσωρινά θα μας πήγαιναν κάπου πλησιέστερα προς την πατρίδα μας και μετά από λίγες ημέρες θα μας επέστρεφαν πίσω στις οικογένειες μας.

Όταν έφυγε ο διευθυντής αρχίσαμε τις εικασίες για το τόπο αποστολής μας. Μήπως, διερωτώμασταν, θα μας πάνε στην ναυτική βάση στην Ισκεντερούν (Αλεξανδρέττα) και από εκεί να μας μεταφέρουν στην Αμμόχωστο; Τέτοια λύση την ευρίσκαμε μάλλον απίθανη αφού το λιμάνι της Μερσίνας ευρίσκεται πλησιέστερα προς την Κύπρο από εκείνο της Αλεξανδρέττας.

Κρίνοντας εκ των υστέρων από τον τελικό προορισμό μας, που δεν ήταν καθόλου πλησιέστερα προς την Κύπρο, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι με τα όσα μας είπε ο διευθυντής των φυλακών ακολουθούσε την πάγια πολιτική του Τουρκικού κατεστημένου που είναι «άλλα να λέγεις κι άλλα να εννοείς».

Υποθέτω φυσικά, ότι δεν είναι από γεωγραφική άγνοια που μας ανέφερε ότι θα πηγαίναμε πιο κοντά στην Κύπρο, αφού δεν μπορούσα να διανοηθώ ένα εντελώς αγεωγράφητο άνθρωπο σ' εκείνη τη θέση, αλλά ας μην αποκλείσουμε κι αυτό το ενδεχόμενο.

Έχοντας παραμείνει για δυο ώρες στον καυτό ήλιο, το πανταλόνι μου είχε κολλήσει στην πληγή της κνήμης μου και αναγκάστηκα να το ξεκολλήσω προκαλώντας ξανά το άνοιγμα της πληγής.



## ΤΑΞΙΔΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ

Οδηγηθήκαμε στο χώρο μπροστά από την είσοδο των φυλακών όπου δυο εβδομάδες ενωρίτερα είχαμε τύχει εκείνης της αλησμόνητης νυκτερινής υποδοχής.

Δέκα τουριστικά λεωφορεία μας περίμεναν για επιβίβαση. Έξω από την περιφραξή της αυλής των φυλακών είχαν μαζευτεί αρκετοί πολίτες, άλλοι για να ικανοποιήσουν την περιέργεια τους και να δουν τους εγκληματίες κι άλλοι, πιο θερμώιμοι, για να γιουχαΐσουν ή να πετάξουν και καμμιά πέτρα και να ικανοποιήσουν το βάρβαρο φανατισμό τους.

Επιβιβαζόμενοι σαν τουρίστες στα λεωφορεία, οι νεαρότεροι φρόντιζαν να καθίσουν όσο γινόταν μακριά από τις θέσεις που ήταν κατειλημμένες από Τούρκους στρατιώτες. Στο βάθος του λεωφορείου στην τελευταία σειρά καθισμάτων κάθονταν τέσσερεις στρατιώτες.

Μπήκα τελευταίος και η μόνη διαθέσιμη θέση ήταν το μονό κάθισμα



Αναχώρηση για την Αντίγιαμαν, 14 Σεπτεμβρίου 1974.  
Ο συγγραφέας είναι πέμπτος στην πρώτη σειρά στα δεξιά.

στα αριστερά της εισόδου του λεωφορείου. Κάθισα εκεί και τοποθέτησα το σακκούλι μου με τη 'ξηρά' τροφή στο πάτωμα. Μπήκε και ο τελευταίος Τούρκος στρατιώτης και στάθηκε όρθιος στο σκαλοπάτι της εισόδου ακριβώς μπροστά μου. Μας χώριζε μόνο μια κυρτή σωλήνα από ανοξείδωτο χάλυβα της οποίας το ένα άκρο ήταν στερεωμένο στο πάτωμα και το άλλο στην πλευρά του λεωφορείου.

Ξεκίνησαν τα λεωφορεία σε πομπή και διασχίζαμε τους δρόμους των Αδάνων και μόνο το γεγονός ότι ήμασταν όλοι ατημέλητοι κι αξύριστοι μας ξεχώριζε από τουρίστες. Περάσαμε από κεντρικούς εμπορικούς δρόμους όπου διεκινείτο αρκετός κόσμος που έκανε τα ψώνια του. Εντύπωση μας προξένησε μια ολόκληρη περιοχή που έμοιαζε με λαϊκή αγορά όπου τα καταστήματα ήταν φτιαγμένα από πολύ ευτελή υλικά όπως τσίγκους που προήλθαν από το άνοιγμα και ίσιωμα βαρελιών και τενεκέδων κι αυτά σε μια μεγάλη επαρχιακή πρωτεύουσα με πληθυσμό μεγαλύτερο από αυτόν ολόκληρης της Κύπρου.

Έχοντας τη θάλασσα, σε μεγάλη μεν απόσταση, αλλά συνεχώς στα δεξιά μας, αντιληφθήκαμε ότι πηγαίναμε προς ανατολάς. Περάσαμε μια πεδιάδα που διαρρέοταν από ποτάμια εκατέρωθεν των οποίων υπήρχαν μεγάλες εκτάσεις καλλιεργειών, κυρίως βαμβακιού.

Σε σχετικά μικρή απόσταση έξω από την πόλη σταματήσαμε σ' ένα βοηθητικό δρόμο παράλληλο με την κύρια οδική αρτηρία, απέναντι από μια αεροπορική βάση. Πρέπει να ήταν η βάση Ιντζιρλίκ. Εδώ φαίνεται ότι τελείωνε ο τουρισμός.

Κατέφθασαν με μοτοσυκλέττες άνδρες της στρατονομίας κουβαλώντας μαζί τους τεμάχια από σπάγγο και λωρίδες από ύφασμα για να μας δέσουν χέρια και μάτια. Κάλεσαν τους στρατιώτες κοντά στην είσοδο του λεωφορείου για να τους δείξουν πως να μας δέσουν. Δυστυχώς, εγώ, όντας δίπλα από την είσοδο, απετέλεσα το άτομο που δέθηκε από τους ειδικούς ως παράδειγμα.

Όταν συμπληρώθηκε το δέσιμο όλων των αιχμαλώτων από τους στρατιώτες που επέβαιναν στο κάθε λεωφορείο, μια διαδικασία που κράτησε περίπου 15-20 λεπτά, ξεκινήσαμε ξανά με πορεία προς τα ανατολικά. Ο ήλιος είχε χαμηλώσει αρκετά ώστε το φως του να μπαίνει

από το πίσω τζάμι του λεωφορείου και να φωτίζεται όλο το λεωφορείο ρίχνοντας τις ποιοεσδήποτε σκιές κατευθείαν μπροστά μας. Συμπέρασμα μας λοιπόν ήταν ότι εξακολουθούσαμε να πορευόμαστε ανατολικά.

Το δέσιμο των χεριών μου ήταν τόσο σφικτό που σε λίγο άρχισα να νοιώθω τα χέρια μου να μουδιάζουν και να κρυώνουν. Άρχισα να ανοιγοκλείνω με δύναμη τις παλάμες μου αναγκάζοντας το αίμα να κυκλοφορεί. Το ίδιο σφικτό ήταν και το δέσιμο των ματιών σε βαθμό που μετά από κάποια στιγμή άρχισε κάθε παλμός της καρδιάς να λειτουργεί ως πόνος μέσα στους βολβούς των ματιών μου. Είχα αρχίσει να ανησυχώ, ιδιαίτερα για τα χέρια μου, όταν ξαφνικά ένοιωσα ένα χέρι να με αγγίζει στο ώμο και να με ρωτά κάτι στα Τουρκικά. Ήταν ο στρατιώτης που στεκόταν απέναντι μου.

Μη ξέροντας τι μου είπε, απάντησα με τη λέξη σφικτό. Επανέλαβε κι αυτός τη λέξη και αμέσως προχώρησε και μου έλυσε τα χέρια λες και κατάλαβε τι του είπα. Μετά μου χαλάρωσε και τη λωρίδα υφάσματος που μου είχαν δέσει τα μάτια σε βαθμό που συγκρατιόταν μόνο λόγω του γεγονότος ότι έχω μακριά μύτη.

Ενθουσιάστηκε όταν τον ευχαρίστησα λέγοντας του το αμιγώς τουρκικό *'teşekkür ederim'* αφού στην Τουρκία πιο συχνά φαίνεται πως σερβίρεται το ευρώ-τουρκικό «*μέρσι τσιοκ*».

Όσο βράδιαζε τόσο απομακρυνόμασταν από τη θάλασσα και τόσο ανεβαίναμε σε υψόμετρο. Ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι πηγαίναμε προς την ενδοχώρα. Πάει λοιπόν η εικασία μας για Αλεξανδρέττα.

Σταματήσαμε κάποια στιγμή όταν έξω επικρατούσε πλήρες σκοτάδι. Αφαιρέθηκαν απ' όλους τα δεσμά και μας είπαν ότι είχαμε μισή ώρα στη διάθεση μας για να φάμε. Πήρα το σακκούλι μου από το πάτωμα. Το άνοιξα απλώς και όταν είδα πως είχε καταντήσει η ξηρά μου τροφή το ξανάδεσα και το έβαλα στο πάτωμα. Εκείνη η μεγάλη και υπερώριμη τομάτα, δυό ώρες πάνω στο καυτό τσιμεντένιο δάπεδο μέσα στον μεσημεριάτικο ήλιο πριν ξεκινήσουμε, είχε γίνει σκέτος τοματοχυμός που απορροφήθηκε από το ψωμί κι έγιναν όλα μια ρευστή μάζα, σαν ένας εμετός.

Ξανάβαλα μόνος μου τη λωρίδα του υφάσματος στα μάτια μου τράβηξα το μοχλό του καθίσματος μου προσποιούμενος ότι ήθελα να κοιμηθώ αφού δεν υπήρχε δυνατότητα οποιασδήποτε συνομιλίας με τον στρατιώτη απέναντι μου.

Ευρισκόμασταν σε ορεινή περιοχή ανάμεσα σε λόφους χωρίς κανένα φως στον ορίζοντα. Με το φως μάλιστα του λεωφορείου αναμμένο στο εσωτερικό δεν υπήρχε δυνατότητα να δει κανείς έξω οτιδήποτε άλλο εκτός από την αντίθεση των σκοτεινών λόφων με τον ξάστερο ουρανό.

Όταν επί τέλους ξεκινήσαμε, ένοιωσα και πάλι το χέρι του στρατιώτη να με ακουμπά στον ώμο. Αφαίρεσα το ύφασμα από τα μάτια και είδα να κρατά στο άλλο του χέρι ένα καθαρισμένο από τσόφλια βρασμένο αυγό. Ήταν το δικό του φαί. Το έκοψε στη μέση και μου πρόσφερε το μισό. Όπως κρατούσε τα δυο μισά του αυγού με τις άκρες των δακτύλων του κάθε χεριού πρόσεξα τα μεγάλα και βρώμικα νύχια του που μου θύμησαν τον Δυσχερή στους 'Θεοφράστου Χαρακτήρες' όπου περιγράφεται ως «οἷος λέπραν ἔχων καὶ ἀλφὸν καὶ τοὺς ὄνυχας μεγάλους...». Δεν τόκανε όμως η καρδιά μου να αρνηθώ την προσφορά του και να τον πληγώσω. Πήρα το μισό αυγό, τον ευχαρίστησα και πάλιν κι εκείνος με ρώτησε: «*Su istermisin;*» δηλαδή Θέλεις νερό; Όταν απάντησα καταφατικά μου έδωσε το παγούρι του να πιω. Στη συνέχεια έβαλε στο στόμα του δυό τσιγάρα, τα άναψε και μου πρόσφερε ένα αναμμένο τσιγάρο.

Παρόλο που δεν ήμουν καπνιστής δεν το αρνήθηκα. Σύντομα, ο καπνός μέσα σε ένα χώρο στερημένων καπνιστών ξύπνησε την επιθυμία πολλών οι οποίοι άρχισαν να μιλούν μεταξύ τους και να ακούεται συνεχώς επαναλαμβανόμενη η λέξη τσιγάρα που πολύ λίγο διαφέρει από την αντίστοιχη τουρκική λέξη *sigara*. Έτσι παίρνοντας το μήνυμα, ο στρατιώτης έδωσε το πακέτο του για να πάρουν κι άλλοι τσιγάρο από μέσα και κάλεσε και τους στρατιώτες στο βάθος του λεωφορείου να πράξουν το ίδιο. Σε λίγο ο καπνός μέσα στο λεωφορείο έγινε τόσο πυκνός που 'τον έκοβες με το μαχαίρι'. Ο οδηγός του λεωφορείου θέλοντας να συμβάλει κι αυτός στη δημιουργία ατμόσφαιρας, άλλαξε την κασέτα στο κασετόφωνο του και από αμανέδες που ακούαμε για έξη τόσες ώρες από

την αρχή του ταξιδιού μας, έβαλε ευρωπαϊκή κλασική μουσική για τις υπόλοιπες τέσσερις ώρες μέχρι που φτάσαμε στον προορισμό μας.

Η συμπεριφορά εκείνου του στρατιώτη ήταν τόσο ανθρώπινη που την παραλλήλισα με όαση σε μια απέραντη έρημο στην οποία βρισκόμασταν κατά τις δύο τελευταίες εβδομάδες που περάσαμε τόσο στα ταξίδια μας όσο και στις φυλακές των Αδάνων. Μια όαση, μικρή κι ασήμαντη κι αν φαίνεται, αποκτά δυσανάλογα μεγάλη αξία κι εκτίμηση όσο σπανιότερη γίνεται η εμφάνιση της. Το λυπηρό είναι ότι δεν μπορεί κανείς να εξηγήσει σε μια όαση πόσο εκτιμά την ύπαρξη της.

## ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ ΤΗΣ ADIYAMAN

Προορισμός μας τελικά ήταν ένα τεράστιο κτήριο που αποτελεί τις φυλακές της πόλης Adiyaman (Αντίγιαμαν). Όταν άνοιξε η πόρτα του λεωφορείου ενώπιον αριθμού αξιωματικών, εκείνος ο στρατιώτης που φάνηκε τόσο ανθρωπιστής κατά τη διάρκεια όλου του ταξιδιού, άρχισε να ουρλιάζει και να μας σπρώχνει, να μετατρέπεται κι αυτός στον στερεότυπο Τούρκο στρατιώτη.

Τέτοια απότομη αλλαγή στον τρόπο συμπεριφοράς μόνο μια ερμηνεία επιδεχόταν: Σίγουρα θα είχε διαταγές να συμπεριφέρεται με σκαιό τρόπο στους αιχμαλώτους κι αυτός τις εφάρμοσε μόνο μπροστά στα μάτια των ανωτέρων του.

Στο θάλαμο που οδηγηθήκαμε υπήρξε ανάμειξη με αιχμαλώτους που επέβαιναν σε άλλα λεωφορεία και όπως ήταν φυσικό άρχισε η διήγηση προσωπικών εμπειριών από τη συμπεριφορά των Τούρκων στρατιωτών προς τους αιχμαλώτους σε διάφορα λεωφορεία. Ήταν φανερό πως η δική μας εμπειρία αποτελούσε εξαίρεση. Σε άλλα λεωφορεία είχε πέσει ξύλο από την αρχή μέχρι τέλος του ταξιδιού. Κάποιος αιχμάλωτος με ρώτησε αν έφαγα ξύλο και όταν του απάντησα ότι εγώ έφαγα αυγό και όχι ξύλο δεν πίστευε σ' αυτά που άκουε.

Την επομένη το πρωί ήρθε στο θάλαμο μας ένας αξιωματικός συνοδευόμενος από ένα μικρόσωμο στρατιώτη που μιλούσε μια 'εν πολλοίς' άγνωστη Ελληνική διάλεκτο. Το κεντρικό νόημα των όσων μας

έλεγε το καταλαβαίναμε. «Αξιωματικός είπε *αφγκά* να πάτε» μας είπε μεταξύ πολλών άλλων φράσεων. Αυτό κόλλησε στη μνήμη μου εξαιτίας του τονισμού της λέξης αξιωματικός στην παραλήγουσα και λόγω της παρεξήγησης του «*αφγκά* να πάτε» με το «*αυγά* θα φάτε» που οπωσδήποτε αποτελούσε ευσεβή πόθο αρκετών, γι' αυτό άλλωστε έτσι το άκουσαν ή έτσι το ερμήνευσαν πολλοί.

Ο Τάκης ο Αθανασιάδης εξανέμισε όποιες προσδοκίες για ωοφαγία κι αν είχαμε, λέγοντας μας ότι μάλλον η λέξη '*αφγκά*' προέρχεται από κάποια ποντιακή διάλεκτο και σημαίνει κάτω. Συνεπώς η φράση του μικρόσωμου στρατιώτη ήταν: «Ο αξιωματικός είπε να πάτε κάτω». Όντως ο θάλαμος μας ευρισκόταν στον όροφο και μόνο για ύπνο επιτρεπόταν η παραμονή εκεί. Γι' αυτό το λόγο τον θάλαμο τον αποκαλούσαν *yatakhane* δηλαδή, υπνοδωμάτιο.

Κατεβαίνοντας στην ισόγεια αυλή περάσαμε μπροστά από ένα αποχωρητήριο τουρκικού τύπου η λεκάνη του οποίου ήταν γεμάτη ακαθαρσίες που έπλεαν μέσα σε νερό.

Περνώντας ο αξιωματικός πρόσεξε την κατάσταση και μας είπε ότι οφείλαμε να το ξεβουλώσουμε κι αν μέχρι το απόγευμα δεν το καθαρίζαμε θα μας ανάγκαζε να πιούμε από εκείνο το βρώμικο νερό. Φαίνεται πως τέτοιου είδους απειλές ήταν συνήθειες στον Τουρκικό στρατό γιατί δεν ήταν η πρώτη φορά που ακούσαμε κάτι παρόμοιο.

Όταν έφυγαν οι Τούρκοι πήρε την πρωτοβουλία ο Κωστάκης Ιωάννου, τραπεζικός υπάλληλος από το Πέλλαπαϊς, να ξεβουλώσει το αποχωρητήριο. Δοκίμασε με νερό αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Δοκίμασε με ένα κομμάτι ξύλο που κατάφερε να αποσπάσει από τα σανίδια κάτω από τα στρώματα και πάλιν χωρίς επιτυχία. Τότε πήρε την τολμηρή απόφαση να βάλει το χέρι του στην τρύπα του αποχωρητηρίου και να αφαιρέσει ό,τι εμπόδιζε τη λειτουργία του. Τελικά ήταν μια νεκρή νυφίτσα η οποία, άγνωστο πως, σφηνώθηκε στην τρύπα και την έκλεισε. Μετά τον καθαρισμό του το αποχωρητήριο λειτουργούσε κανονικά για τις λίγες ημέρες που μείναμε στο συγκεκριμένο θάλαμο.

Κάθε πρωί ερχόταν ένας αξιωματικός για επιθεώρηση. Μετά μας ξεκλείδωναν την έξοδο προς την αυλή για να κατεβούμε.

Το βράδυ ο αξιωματικός υπηρεσίας ερχόταν στο θάλαμο με συνοδεία στρατιωτών, προέβαιναν σε καταμέτρηση των αιχμαλώτων και αποχωρούσαν κλειδώνοντας τόσο την πόρτα προς την αυλή όσο και την πόρτα προς το διάδρομο. Στο διάδρομο αυτό πηγαينوερχόταν ένας σκοπός ο οποίος κατά διαστήματα και ανάλογα με τη διάθεση του κλωτσούσε με δύναμη τη σιδερένια πόρτα του θαλάμου απλώς για να διώξει την ανία του. Αυτό ήταν φαινόμενο των πρωινών κυρίως ωρών δηλαδή 02:00-04:00.

## ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΑΠΟ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ ΤΟΥ ΔΕΣ

Το πρωινό της 18ης Σεπτεμβρίου μετά την κάθοδο μας στην αυλή ήρθε κάτω και ο Τούρκος αξιωματικός. Μας διέταξε να σταθούμε σε δυο σειρές κατά μήκος του τοίχου της αυλής. Στάθηκε μπροστά μας κρατώντας ένα ραβδί στο χέρι. Μέσω του διερμηνέα, μας είπε ότι εκπρόσωποι του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού (ΔΕΣ) είχαν έρθει για να δουν τους αιχμαλώτους. Ρώτησε αν κάποιος από εμάς μιλούσε Αγγλικά. Ύψωσα το χέρι μου και τότε με κτύπησε με εκείνο το ραβδί που κρατούσε γιατί, προφανώς, όταν του μιλούσα όφειλα να στέκομαι προσοχή και συνεπώς δεν μου επιτρεπόταν να υψώσω χέρι.

Ένας από τους στρατιώτες που τον συνόδευαν μου ζήτησε να τον ακολουθήσω. Με οδήγησε μέσα σε ένα γραφείο-σαλονάκι όπου στη μια πλευρά κάθονταν δυο ηλικιωμένοι Τούρκοι αξιωματικοί κάτω από το συνηθή διάκοσμο των σημαίων και της φωτογραφίας ή πορτρέτου του Ατατούρκ στον τοίχο.

Δύο Ελβετοί, εκπρόσωποι του ΔΕΣ κάθονταν σε πολυθρόνες απέναντι των Τούρκων αξιωματικών, έχοντας μπροστά τους ένα μικρό χαμηλό τραπεζάκι στο οποίο υπήρχε δίσκος με δυο καφέδες.

Στο δωμάτιο στεκόταν ήδη ένας άλλος αιχμάλωτος, ο Ανδρέας Σποζίτο που μιλούσε τόσο Αγγλικά όσο και Τουρκικά. Με διερμηνέα τον Ανδρέα οι Ελβετοί υπέβαλλαν τις ερωτήσεις τους στην Αγγλική προς τους Τούρκους αξιωματικούς και αυτοί απαντούσαν στην Τουρκική για μετάφραση από τον Ανδρέα στην Αγγλική. Η δική μου παρουσία

αποδείκτικη παντελώς αχρείαστη αφού δεν μιλούσα Τουρκικά. Συχνά διερωτώμουν για ποιό λόγο είχα επιλεγεί γι' αυτή τη συνάντηση αφού χρειαζόταν και γνώση της Τουρκικής για να διεξαχθεί η συνομιλία με τον τρόπο που ήθελαν οι Τούρκοι.

Η μόνη λογική εξήγηση που μπορούσα να δώσω ήταν ότι ο Τούρκος αξιωματικός που μου ανέθεσε να πάω στη συνάντηση θεώρησε δεδομένο ότι μιλούσα ή όφειλα να μιλώ Τουρκικά αφού αυτή είναι η επιούσια γλώσσα του κόσμου.

Οι Ελβετοί υπέβαλαν διάφορες ερωτήσεις σχετικές με τη διατροφή των αιχμαλώτων όπως: Κατά πόσο μας παρείχεται γάλα, πρωινό ρόφημα με ζάχαρη και άλλα τέτοια που ήταν ενδεικτικά ότι οι άνθρωποι δεν είχαν καθόλου ιδέα για τις πραγματικές συνθήκες που επικρατούσαν στις Τουρκικές φυλακές. Οι Τούρκοι προέβαλαν διάφορους λόγους για να δικαιολογήσουν τις οποιεσδήποτε, ελλείψεις.

Σχετικά με το γάλα η απάντηση των Τούρκων ήταν ότι η Αντίγιαμαν ευρίσκεται πολύ μακριά από τους χώρους παραγωγής γάλακτος και η μεταφορά του ήταν πρακτικά πολύ δύσκολη. Ας σημειωθεί ότι η Αντίγιαμαν είναι πρωτεύουσα ομώνυμης επαρχίας και δεν μπορώ να διανοηθώ πως αυτά που διατείνονταν οι Τούρκοι στρατιωτικοί είχαν οποιαδήποτε λογική βάση. Γνώριζαν όμως πολύ καλά ότι κανείς δεν επρόκειτο να αμφισβητήσει τα λεγόμενα τους κι έτσι ξεστόμιζαν οποιαδήποτε ανοησία ή ψεύδος τους ερχόταν στο κεφάλι εκείνη τη στιγμή. Σ' ότι αφορούσε στο πρωινό ρόφημα, η απάντηση ήταν ότι η ζάχαρη δεν καταλεγόταν στο σιτηρέσιο του Τουρκικού στρατού κι έπρεπε να παραγγελθεί ειδικά για την περίπτωση των αιχμαλώτων, πράγμα που σήμαινε ότι θα καθυστερούσε πολύ λόγω γραφειοκρατικών διαδικασιών.

Άλλες ερωτήσεις των Ελβετών επικεντρώθηκαν στους τρόπους ενασχόλησης των αιχμαλώτων. Υπέδειξαν ότι θα πρέπει να προσφερθούν ευκαιρίες στους αιχμαλώτους να διαβάζουν βιβλία, να παίζουν διάφορα ομαδικά παιχνίδια και γενικά να ασχολούνται με κάτι που θα αποσπούσε την προσοχή τους από την κατάσταση στην οποία βρισκονταν.



Παρόλο ότι χρονολογικά ανάγεται σε μεταγενέστερο χρόνο, κρίνω ότι το σημείο αυτό είναι κατάλληλο να αναφέρω, παρενθετικά, ότι ο ΔΕΣ είχε αποστείλει καμμιά εβδομάδα ενωρίτερα διάφορα παιγνίδια και λογοτεχνικά βιβλία για τους αιχμαλώτους μαζί με οδοντόκρεμες και οδοντόβουρτσες. Τα μεν βιβλία στάληκαν στην Άγκυρα, δήθεν, για λογοκρισία. Από τα παιγνίδια, οι τράπουλες και τα τάβλια κατασχέθηκαν ως απηγορευμένα είδη στον Τουρκικό στρατό. Ένα δίκτυ και μια μπάλα για πετοσφαίριση μας παρουσιάστηκαν την προτελευταία ημέρα της αναχώρησής μας από τις φυλακές της Αντίγιαμαν. Οι οδοντόβουρτσες και οι οδοντόκρεμες που στάληκαν για παράδοση στους αιχμαλώτους ‘φύρασαν καθ’ οδόν’. Τελικά, μόνο το ένα πέμπτο των αναγκών κατέληξε στους αιχμαλώτους κι έτσι μας είχε λεχθεί ότι ανά πέντε άτομα θα χρησιμοποιούσαμε την ίδια οδοντόβουρτσα! Αν ήταν δηλαδή ποτέ δυνατόν ή λογικό τέτοιο πράγμα.

Προτού φύγουν οι Ελβετοί του ΔΕΣ μας είπαν ότι είχαν φέρει μαζί τους Κάρτες Αιχμαλωσίας που οφείλαμε να συμπληρώσουμε για να τις πάρουν μαζί τους ως και έντυπα για αποστολή μηνυμάτων τα οποία όμως μετά τη συμπλήρωσή τους θα έπρεπε να παραδοθούν στις αρχές των φυλακών για έλεγχο και περαιτέρω προώθηση.

## ΣΑΠΟΥΝΙΑ ΚΑΙ ΤΣΙΓΑΡΑ

Δεν γνωρίζω εάν η γενναιοδωρία που επέδειξαν οι αρχές των φυλακών, στις επόμενες ημέρες, δίνοντας στο καθένα από εμάς δύο σαπούνια και μια κούτα τσιγάρα *Asker*, ήταν αποτέλεσμα υποδείξεων του ΔΕΣ. Άσχετα από την κακή ποιότητα τόσο των σαπουνιών όσο και των τσιγάρων ήταν και τα δυο είδη, υπό τις περιστάσεις, καλοδεχούμενα.

Τα σαπούνια που μας έδωσαν περιείχαν τόση πολλή σόδα που από την επομένη της χρήσης τους άρχιζε το δέρμα των χεριών να ξεφλουδίζεται.

Τα τσιγάρα *Asker* είναι φτιαγμένα από τα σκληρά μέρη των φύλλων της νικοτιανής, κυρίως των μίσχων που είναι άχρηστα για σκοπούς της εμπορικής καπνοβιομηχανίας. Έτσι διατίθενται για τις ανάγκες του στρατού και γι' αυτό ονομάζονται *Asker* δηλαδή Στρατιώτης. Επειδή δεν υπάρχει αρκετός μαλακός ιστός από φύλλο για να συγκρατούνται τα τεμάχια καπνού μεταξύ τους, αν κανείς κρατούσε το τσιγάρο κατακόρυφα τότε άδειαζε και του έμενε στο χέρι ένα άδειο χάρτινο σωληνάκι. Η τέχνη ήταν να στείνει κανείς τα δυο άκρα του τσιγάρου για να μην αδειάσει και μετά το άναμμα δεν άδειαζε αφού η πίσσα από την καύση ήταν αρκετή για να συγκρατεί μεταξύ τους τα τεμάχια του καπνού που ήταν σαν πίτουρο.

Τα τσιγάρα *Asker* ήταν σε περίβλημα από κακής ποιότητας χαρτί αυτό που στην καθομιλουμένη αποκαλούμε αχυρένιο. Σε τέτοια κομμάτια χαρτί, γράφαμε διάφορες σημειώσεις αφού δεν είχαμε άλλο χαρτί στη διάθεση μας.

Σ' ένα τέτοιο χάρτινο περίβλημα τσιγάρων είχα γράψει τα ονόματα διαφόρων συναιχμαλώτων μου με τις διευθύνσεις τους για μελλοντική επαφή μαζί τους. Το χαρτί αυτό το έχω περισώσει. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι διευθύνσεις που έδωσαν όλοι ήταν αυτές των κατεχομένων περιοχών γιατί κανείς δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι θα εκτοπιζόταν από τον τόπο του, το σπίτι του, το χωριό ή την πόλη του. Από την άλλη, όντας απομονωμένοι



Περίβλημα των τσιγάρων *Asker* με τα ονόματα και διευθύνσεις αιχμαλώτων στην Αντίγιάμαν.

## Από την Κερόνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

για βδομάδες κανείς μας δεν είχε επίγνωση για το πως εξελίχθηκε ή θα εξελισσόταν η κατάσταση στην πατρίδα μας. Φανταζόμασταν ότι κάποια στιγμή όλοι θα καταλήγαμε στα σπίτια μας έστω και υπό κατοχή.

Τα ονόματα και οι διευθύνσεις των ατόμων που είχα σημειώσει στο χάρτινο περίβλημα του πακέτου των τσιγάρων αυτών είναι: (α) Γεώργιος Τιτώνης, Πολυκατοικία Μπλόκ 5, αρ. 5, Αμμόχωστος, (β) Δημητράκης Φιλίππου, φ/δι ΑΤηΚ Αμμόχωστος, (γ) Χαράλαμπος Μερακλής, Αγκαστίνα, (δ) Ροβέρτος Ιωάννου, Νέο Λειβάδι, Μόρφου, (ε) Φώτιος Λιασίδης, Κατωκοπιά.

## ΝΕΟΙ ΘΑΛΑΜΟΙ ΝΕΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

Κατά τις συναντήσεις που επραγματοποιούνται μεταξύ Προεδρεύοντος Γλαύκου Κληρίδη και του Τουρκοκυπρίου ηγέτη Rauf Denktaş είχε συμφωνηθεί να απελευθερωθούν οι μαθητές και διδάσκαλοι δεδομένου ότι ξεκινούσε το νέο ακαδημαϊκό έτος.

Στα πλαίσια αυτής της συμφωνίας είχαν φύγει αρκετά άτομα από την Αντίγιαμαν με αποτέλεσμα να γίνει μετακίνηση αιχμαλώτων και ανακατανομή μας σε άλλους θαλάμους. Πρέπει να ήταν 18-20 Σεπτεμβρίου όταν έφυγαν οι μαθητές και διδάσκαλοι από την Αντίγιαμαν.

Το διάδρομο κτήριο των φυλακών αποτελείται βασικά από ένα μακρύ και πλατύ κεντρικό διάδρομο με κατεύθυνση ανατολική-δυτική με 5 βραχύτερους και στενότερους εγκάρσιους διαδρόμους που μαζί με τον κεντρικό σχημάτιζαν μια δομή όπως το ψαροκόκκαλο. Στο βόρειο ήμισυ του μεσαίου εγκάρσιου διαδρόμου βρίσκονται κυρίως οι κοινόχρηστες υπηρεσίες (ιατρείο, τζαμί, ράφτης) και στο βάθος τα κελιά των ανηλίκων φυλακισμένων. Οι υπόλοιποι εγκάρσιοι διάδρομοι στον όροφο από τη μια πλευρά έχουν τους θαλάμους και από την άλλη μια κλίμακα που οδηγεί στο ισόγειο όπου βρίσκονται οι αυλές των θαλάμων.

Βρισκόμενος κάποιος σε μια αυλή μπορούσε να βλέπει μόνο τους πανύψηλους τοίχους των φυλακών και τον ουρανό. Την περίοδο που βρισκόμασταν εκεί το γαλάζιο του ουρανού έσπαζαν μόνο οι αμέτρητοι

πολύχρωμοι μελισσοφάγοι οι οποίοι με τους χαρακτηριστικούς κρωγμούς τους κυνηγούσαν τη λεία τους περνώντας πάνω από τις αυλές των φυλακών.

Ο θάλαμος μας βρισκόταν στη βορειοανατολικότερη γωνιά των φυλακών αφού ο εγκάρσιος διάδρομος μας ήταν ο τελευταίος προς ανατολάς και ο θάλαμος μας στο τέλος του διαδρόμου προς βορρά.

Στον νέο μας θάλαμο ήμασταν 57 άτομα μεταξύ των οποίων οι δύο Ελλαδίτες αξιωματικοί, ο Σπύρος Λαλιώτης και ο Θανάσης Ταντσίδης. Στο θάλαμο μας υπήρχε κι ένας νεαρός εθνοφρουρός, ο Κυριάκος Πιτσιλλής, που ανήκε στην 181 ΜΠΠ στην οποία υποδιοικητής ήταν ο Σπύρος Λαλιώτης.

Ένα άλλο πρόσωπο που οφείλω να αναφέρω είναι ο δυναμικός Ανδρέας Αντωνίου από το Πελένδρι, του οποίου η παρουσία και ο τρόπος ακούσαν για την επιβολή μιας τάξης ιδιαίτερα στην ‘τραπεζαρία’.

Ένας διπλανός θάλαμος με 30 τόσα άτομα μοιραζόταν μαζί μας την ίδια αυλή. Αυτοί ήσαν οι μόνοι συμπατριώτες μας με τους οποίους είχαμε καθημερινή επαφή. Αιχμαλώτους από άλλους θαλάμους συναντούσαμε μόνο τυχαία, είτε κατά τη διαδικασία παραλαβής φαγητού από τα μαγειρεία, είτε κατά τη διάρκεια αναμονής για επίσκεψη στο γιατρό των φυλακών κι έτσι δεν είχαμε τρόπο να γνωρίζουμε τι γινόταν σε άλλους θαλάμους.

Ο νέος μας θάλαμος διέθετε μικρά παράθυρα κοντά στο ταβάνι από τα οποία όσοι βρισκόμασταν στο ύψος της τρίτης και πιο ψηλής κουκέττας μπορούσαμε με αρκετή προσπάθεια να δούμε έξω από τις φυλακές αφού ένας τουλάχιστο τοίχος του θαλάμου ήταν εξωτερικός τοίχος των φυλακών. Στο τέλος του ραμαζανιού είχαμε προσέξει ότι σε κάποιο κοιμητήριο που βρισκόταν σε απόσταση μικρότερη του ενός χιλιομέτρου από το κτήριο των φυλακών ήταν μαζεμένοι πολλοί πολίτες σε μια προφανή εορταστική εκδήλωση. Ποτέ δεν μάθαμε τι γιόρταζαν.

## Ο ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ

Ο Νίκος Νικηταράς ήταν ένας αιχμάλωτος με πολύ ωραία λαϊκή φωνή που με τα τραγούδια του πολλές φορές μας βοηθούσε να ξεφύγουμε για λίγο από σκέψεις που βασάνιζαν όλους μας και αναμφίβολα και τον ίδιο. Πραγματικά, με το τραγούδι του ο Νικηταράς, μας οδηγούσε νοερά, τουλάχιστο, σε εποχές ανέμελες και ειρηνικές. Το ρεπερτόριο του ήταν βασικά λαϊκό, ξεκινώντας από τα πολύ βαριά κι ασήκωτα και φτάνοντας μέχρι τα έντεχνα.

Πριν από την εισβολή είχε κυκλοφορήσει η συλλογή ‘Το Ουράνιο Τόξο’ του Γρηγόρη Μπιθικώτση. Τα τραγούδια της συλλογής αυτής ήταν ανάμεσα στα εκλεκτά του Νικηταρά οπότε ξεκινούσε με το πρώτο τραγούδι της συλλογής εκείνης και δεν σταματούσε παρά μόνο όταν μας τραγουδούσε μέχρι και το τελευταίο.

Όταν τον ρωτούσε κανείς πού εύρισκε όρεξη για τραγούδι μέσα στις συνθήκες των φυλακών αυτός απαντούσε, «Φίλε μου είμαι αποφασισμένος να μην αφήσω τους Τούρκους να με πελλάνουν».

## ΤΟ ΦΑΓΗΤΟ

Κάθε θάλαμος διέθετε δικό του χώρο εστίασης, τον λεγόμενο yemekhane. Στη μέση του δωματίου υπήρχε ένα μεταλλικό τραπέζι με πόδια πιασμένα στο πάτωμα. Πάνω στο τραπέζι ήταν αναποδογυρισμένα τόσα πλαστικά πιάτα όσα και τα άτομα στο θάλαμο. Αραδιασμένα στο τραπέζι ήταν επίσης και ισάριθμα ξύλινα κουτάλια. Στο χώρο εστίασης υπήρχε κι ένα καζάνι σαν ένας μεγάλος κουβάς, η λεγόμενη караβάνα, για τη μεταφορά του φαγητού από τα υπόγεια μαγειρεία. Μια μεγάλη κουτάλα αποτελούσε το μόνο εργαλείο διανομής του φαγητού. Μια μακρόστενη λεκάνη κατά μήκος του τοίχου με μια αράδα βρύσες από πάνω, χρησίμευε για το πλύσιμο πιάτων, κουταλιών και караβάνας.

Τη διανομή του φαγητού στο δικό μας θάλαμο την είχε αναλάβει ο Ανδρέας Αντωνίου με βοηθό εμένα μετά από ανάθεση του Σπύρου Λαλιώτη που αποτελούσε τον πιο υψηλόβαθμο στρατιωτικό στο θάλαμο.

Το φαγητό αποτελούσε παρωδία του όρου. Ήταν ένα νερόβραστο κατασκεύασμα, κυρίως οσπρίων, στο οποίο ο μάγειρας έβαζε μία έως δύο κουτάλες από συντηρημένο κιμά σε ένα τεράστιο καζάνι που προοριζόταν για όλους τους αιχμαλώτους. Αυτό το αναφέρω μετά λόγου γνώσεως γιατί υπήρξα μάρτυρας κατά τη διάρκεια ετοιμασίας του φαγητού.

Η διανομή είχε τα προβλήματα της γιατί οι πρώτοι σερβιρόμενοι πίστευαν ότι αδικούνταν με την ποσότητα που λάμβαναν και οι τελευταίοι νόμιζαν πως όλο το φαγητό είχε δοθεί στους πρώτους.

Μια κουταλιά ζωμού με όγκο περίπου ένα τρίτο του λίτρου και 5-6 ρεβίθια, για παράδειγμα, αποτελούσε το μερίδιο που αναλογούσε σε κάθε άτομο.

Πολλές φορές εμείς οι ίδιοι που κάναμε τη διανομή μέναμε χωρίς φαγητό. Το συνηθέστερο όμως ήταν ότι στο δικό μας πιάτο κατέληγαν τα πετραδάκια που πάντοτε συνόδευαν τον πάτο της караβάνας αφού στα μαγειρεία τα όσπρια ρίχνονταν από τη σακκούλα απευθείας στο καζάνι για ψήσιμο.

Η βάση της διατροφής μας, θεωρητικά, ήταν το ψωμί. Τα ψωμιά ήταν μικρά και ελλειψοειδή και κάθε ένα προοριζόταν για δύο άτομα. Τις πρώτες μερικές ημέρες μετά την παραλαβή τους στις αποθήκες των φυλακών αναμφίβολα τα ψωμιά θα ήταν θρεπτικά. Το πρόβλημα ήταν ότι σ' εμάς δίνονταν για βρώση όταν πλέον ήταν ακατάλληλα, είτε λόγω μούχλας είτε λόγω του ότι ήταν φαγωμένα εσωτερικά από τα ποντίκια. Τα ψωμιά είχαν πολύ υψηλή περιεκτικότητα άλατος για να δημιουργεί υπερβολική δίψα που θα οδηγούσε σε κορεσμό του στομαχιού μας με νερό. Αν σκοπός της μεγάλης ποσότητας άλατος ήταν η παρεμπόδιση της ανάπτυξης μούχλας, μπορώ να διαβεβαιώσω για την πλήρη αποτυχία του εγχειρήματος.

## ΣΤΑ ΜΑΓΕΙΡΕΙΑ

Η μεταφορά του φαγητού από τα μαγειρεία στην τραπεζαρία γινόταν πρωί και απόγευμα. Η επιλογή του αιχμαλώτου που θα μετέφερε την караβάνα γινόταν από Τούρκο στρατιώτη που περνούσε από τις αυλές των θαλάμων

γι' αυτό το σκοπό. Κριτήριο της επιλογής ήταν η σωματική διάπλαση όπως, φαντάζομαι και η διαφανόμενη αντοχή του υποψηφίου στο ξυλοδαρμό που του επιφυλασσόταν, σχεδόν ανελλιπώς, ως μέρος της όλης διαδικασίας. Όσοι επελέγονταν έβγαιναν στο μεγάλο διάδρομο αναμένοντας και τον τελευταίο караβανομεταφορέα. Στο μεγάλο διάδρομο υπήρχαν ένοπλοι στρατιώτες που φρουρούσαν τους αιχμαλώτους μέχρι τη στιγμή που θα οδηγούνταν δυό ορόφους πιο κάτω, στα υπόγεια μαγειρεία, όπου θα γινόταν η διανομή του φαγητού στις караβάνες των θαλάμων.

Όποιοι είχαμε την ατυχία να επιλεγούμε γι' αυτή την αγγαρεία γνωρίζαμε ότι δεν υπήρχε τρόπος να αποφύγουμε τις εκδηλώσεις μίσους από Τούρκους στρατιώτες που ενεργούσαν, ποιός ξέρει, είτε αυτόβουλα είτε κατ' εντολή.

Κάτω στα μαγειρεία τη διανομή έκανε ένας στρατιωτικός που θα του άρμοζε πλήρως ο τίτλος του караβανά. Κρατούσε μια υπερμεγέθη κουτάλα και μ' αυτή μετάγγιζε από το καζάνι στις επί μέρους караβάνες των θαλάμων ποσότητα ζωμού ανάλογα με τον αριθμό των ατόμων του κάθε θαλάμου.

Την πρώτη φορά που πήγα δεν ήξερα να του πω στα Τουρκικά «*Elliyedi kişi*» δηλαδή '57 άτομα'. Του το είπα στα Αγγλικά αλλά γι' αυτούς μια είναι η γλώσσα που πρέπει να μιλά και να αντιλαμβάνεται όλος ο κόσμος, κι αυτή είναι η Τουρκική.

Εξοργισμένος γιατί του μίλησα στ' Αγγλικά σήκωσε την κουτάλα και με κτύπησε στον ώμο. Ο διπλανός αιχμάλωτος μου ψιθύρισε τον αριθμό στα Τουρκικά και τον επανέλαβα κι εγώ μεγαλοφώνως. Τότε ο караβανάς προχώρησε και μου έδωσε την αναγκαία ποσότητα φαγητού. Μ' αυτό τον τρόπο έμαθα κι εγώ να λέω στα Τουρκικά τον αριθμό 57. Αργότερα φρόντισα να μάθω όλους τους αριθμούς.

## ΤΟ ΝΕΡΟ

Το νερό στην Αντίγιαμαν ήταν προβληματικό τόσο από άποψη ποιότητας όσο και από άποψη ωραρίου παροχής. Η γεύση του ήταν υφάλμυρη. Σε

αρκετούς από εμάς προκαλούσε καούρα στο στομάχι όταν το πίναμε με αποτέλεσμα συχνά να καταφεύγουμε στο γιατρό. Η κακή ποιότητα νερού σε μια πόλη που βρίσκεται σε περιοχή ποταμών και λιμνών ήταν απαράδεκτη, αλλά ενδεικτική του χειρισμού των ανατολικών επαρχιών της χώρας από το κράτος. Για να αντιληφθεί κανείς τη μικρή απόσταση της πόλης από λίμνες αξίζει να αναφέρω πως μια ημέρα αγγαρείας στα μαγειρεία είδα να καταφθάνουν στρατιώτες με ζωντανά ψάρια γλυκού νερού τα οποία σύμφωνα με τα λεχθέντα τους τα είχαν αλιεύσει σε κοντινή λίμνη για λογαριασμό των αξιωματικών τους.

Η παροχή του νερού περιοριζόταν σε δυο φορές την ημέρα συνολικής διάρκειας δύο ωρών. Κατά τις δυο αυτές περιόδους οφείλαμε να φροντίσουμε την προσωπική μας καθαριότητα, να πλύνουμε πιάτα, κουτάλια και караβάνα και φυσικά να πάμε στο αποχωρητήριο. Αυτή η τελευταία υποχρέωση ήταν απαιτητική σε νερό αφού οι Τούρκοι δεν χρησιμοποιούν χαρτί τουαλέτας αλλά πλένονται μετά από την αφόδευση τους. Όταν κάποτε ακούσαμε ότι οι μουσουλμάνοι χρησιμοποιούν το δεξί τους χέρι για να τρώνε και το αριστερό τους για να πλένονται μετά την αφόδευση τους το θεωρούσαμε μάλλον ως αστείο. Αυτή όμως είναι πραγματικότητα. Γι' αυτό το σκοπό δίπλα από κάθε λεκάνη τουαλέτας υπήρχε βρύση στα αποχωρητήρια των φυλακών.

Τέλος από τη στιγμή που αποκτήσαμε και σαπούνια είχαμε τη δυνατότητα να πλένουμε κάθε τόσο κι εκ περιτροπής κανένα κομμάτι από τα ρούχα μας.

## ΣΤΟ ΙΑΤΡΕΙΟ

Οι διάφορες λοιμώξεις, στομαχικές διαταραχές, καούρες, διάρροιες, ήταν συνηθισμένα φαινόμενα στις Τουρκικές φυλακές, όχι μόνο λόγω της ελλιπούς καθαριότητας (μη εφαρμογής των στοιχειωδών κανόνων υγιεινής), της κακής ποιότητας του νερού, αλλά και εξ αιτίας μικροβίων στα οποία εμείς δεν είχαμε ανοσία σε αντίθεση προς τους ντόπιους οι οποίοι λόγω συνεχούς έκθεσης τους σ' αυτά θα είχαν αναπτύξει τέτοια ανοσία.



Στις φυλακές υπήρχε ιατρείο που στελέχωναν ένας στρατιωτικός ιατρός κι ένας στρατιώτης που εκτελούσε χρέη νοσοκόμου και φαρμακοποιού.

Κάθε πρωί περνούσε από τους θαλάμους ένας στρατιώτης ο οποίος έλεγε τη λέξη *Doktor* και όσοι ήθελαν να επισκεφθούν το γιατρό τον ακολουθούσαν μέχρι τον κεντρικό διάδρομο των φυλακών όπου όλοι μπαίναμε σε μια γραμμή περιμένοντας τη σειρά μας.

Το ιατρείο βρισκόταν στη μια γωνιά της συμβολής του κεντρικού διαδρόμου μ' ένα κάθετο στενότερο διάδρομο που διασταύρωνε τον κεντρικό διάδρομο στο μέσο του μήκους του. Στην απέναντι γωνιά πάνω σε μια θύρα υπήρχε η επιγραφή *Cami* δηλαδή τζαμί και στην παρακάτω θύρα επιγραφή με τη λέξη *Terzi* δηλαδή ράφτης.

Δύο φάρμακα ευρίσκονταν στην ημερήσια διάταξη. Ο γιατρός έδινε τις οδηγίες του στον νοσοκόμο-φαρμακοποιό κι αυτός γέμιζε φακελλάκια, κυριολεκτικά, με τη σέσουλα. Τα χάπια δεν είχαν οποιοδήποτε διακριτικό μεταξύ τους εκτός από το χρώμα. Τα μεν λευκά ήταν υδροξείδιο του αργιλίου που χορηγόταν κατά της καούρας. Συγκράτησα το όνομα τους (ουσιαστικά τη χημική τους σύνθεση) από αυτά που άκουσα το γιατρό να λέει προς το βοηθό του όταν τον επισκέφθηκα. '*Alumin hidroksid*' είχε αποκαλέσει τα χάπια ο γιατρός. Παραπλήσια δηλαδή ονομασία του Αγγλικού Aluminium hydroxide.

Σ' ότι αφορά τα χάπια χρώματος καφέ που χορηγούνταν για την καταπολέμηση της διάρροιας το όνομα τους μου είναι άγνωστο αλλά μπορώ να βεβαιώσω για την αποτελεσματικότητά τους.

Μια φορά που στεκόμουν στο μεγάλο διάδρομο περιμένοντας τη σειρά μου για να δω το γιατρό ένας Τούρκος στρατιώτης που περπατούσε στην απέναντι πλευρά του διαδρόμου ήρθε στην πλευρά μας και εντελώς αναίτια κτύπησε ένα δικό μας εθνοφρουρό. Ένας άλλος στρατιώτης, που εκτελούσε καθήκοντα σκοπού στον μεγάλο διάδρομο, έτρεξε και κλώτσησε με δύναμη τον αδικοπράγησαντα στρατιώτη. Έτσι άρχισε ένας πραγματικός καυγάς μεταξύ τους που, προφανώς, κατέληξε σε διευθέτηση μονομαχίας όταν θα τερματιζόταν η υπηρεσία του σκοπού.

Από το παράθυρο της αυλής κάποιου θαλάμου οι αιχμάλωτοι είχαν καταστεί μάρτυρες μιας ανεξήγητης άγριας πάλης μεταξύ δυό Τούρκων στρατιωτών. Αυτή την είδηση την πληροφορηθήκαμε στα μαγειρεία όταν το πρωί της επομένης πήγαμε εκεί με την караβάνα μας για να προμηθευτούμε το πρωινό μας συσσίτιο.

Εάν η άγρια πάλη ήταν, όντως, μεταξύ του ευσυνείδητου και του ασυνείδητου στρατιώτη που κτυπήθηκαν το πρωί της προηγούμενης στο διάδρομο, δεν το μάθαμε ποτέ και φυσικά, δεν υπήρχε και τρόπος να το εξακριβώσουμε, αλλά μεταξύ των αιχμαλώτων κυκλοφόρησε αυτή η εκδοχή για τη σύγκρουση.

## Ο ΓΙΛΜΑΖ ΚΑΙ ΤΑ ‘*TPANA*’

Ο Γιλμάζ ήταν ένας απ’ αυτούς τους Τούρκους στρατιώτες που γνώριζαν μερικές Ελληνικές λέξεις, ίσως λόγω Ρωμαϊκών καταβολών.

Στο σημείο αυτό αξίζει να διασαφηνίσουμε τη διαφορά που βλέπουν οι Τούρκοι ανάμεσα στις λέξεις Έλληνας και Ρωμιός. Καταρχήν θα πρέπει να λεχθεί ότι οι Τούρκοι κληρονόμησαν και τις δυό αυτές λέξεις που χρησιμοποιούν από την Αραβική. Για τους Άραβες που είχαν από την αρχαιότητα επαφή με την Ιωνία, Έλληνες ήταν οι Ίωνες (*Yunan*) στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Την εποχή των Ρωμαϊκών και των μετέπειτα Βυζαντινών χρόνων όλοι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας ονομάζονταν Ρωμιοί (*Rum*). Πόλεις όπως η Erzerum (El Ze Rum) στην Τουρκία, δεν σημαίνει τίποτε άλλο από ‘Η Γη Ρωμαίων’. Με την ανακήρυξη του Ελληνικού κράτους ο όρος Γιουνάν εφαρμόστηκε αποκλειστικά για ότι έχει σχέση με την Ελλάδα δηλαδή *Yunan* (Έλληνας), *Yunanca* (Ελληνικά), *Yunanistan* (Ελλάδα). Οι υπόλοιποι Έλληνες εκτός συνόρων Ελλάδος είναι *Rum* (Ρωμιοί) και μιλούν *Rumce* (Ρωμαίικα).

Ας επανέλθουμε όμως στον Γιλμάζ. Μια μέρα που βρισκόμουν σε αγγαρεία ήρθε ο Γιλμάζ και τρίβοντας τον αντίχειρα με το δείκτη του δεξιού του χεριού με ρώτησε αν κρατούσα λεφτά. Έβγαλα από την τζέπη μου μια λίρα για να του δώσω αλλ’ αυτός δεν την έπαιρνε, κι έλεγε συνεχώς: «Όχι. όχι. *Τρανά* θέλω». Τρανός είναι ο δυνατός, ο σημαντικός,

ο σπουδαίος και η λίρα ήταν το μεγαλύτερο και συνεπώς το τρανότερο χαρτονόμισμα που είχα. Προσπάθησα να του εξηγήσω ότι αυτό που του έδινα ήταν τρανό και τότε μου έδειξε εκεί που έγραφε ‘*Bir Lira*’ δηλαδή ‘Μια λίρα’.

Έχοντας υπόψη ότι την εποχή εκείνη η Τουρκική λίρα ήταν μηδαμινής αξίας αντιλήφθηκα ότι ο Γιλμάζ ίσως σύγχυζε την λίρα Κύπρου με την Τουρκική λίρα. Έβγαλα τότε τα νομίσματα που είχα στην τζέπη μου μεταξύ των οποίων ήταν κι ένα νόμισμα που έγραφε πάνω 100 και τότε έλαμψαν τα μάτια του Γιλμάζ. Του έδωσα το νόμισμα των 100 μιλς και τότε μου εξήγησε ότι είχε μαζέψει κι άλλα Κυπριακά *τρανά* νομίσματα με τα οποία θα έφτιαχνε περιδέραιο για τη σύζυγο του. Που να εξηγήσεις τώρα στο Γιλμάζ ότι το χαρτονόμισμα που απέρριψε ήταν δεκαπλασιώς τρανότερο απ’ αυτό που διάλεξε. Φυσικά το χαρτονόμισμα ήταν ακατάλληλο για το σκοπό που το ήθελε ο Γιλμάζ.

## ΑΓΓΑΡΕΙΑ

Αν η αγγαρεία περιοριζόταν μόνο στην εκτέλεση εργασίας, έστω και ανεπιθύμητης και δεν συνοδευόταν από ξυλοδαρμό θα μπορούσε να ήταν ανεκτή. Στην Τουρκία όμως φαίνεται πως αγγαρεία και ξυλοδαρμός θεωρούνται δίδυμα, αν όχι σιαμαία, αδέρφια. Σε μια περίπτωση, από τις πολλές που είχα επιλεγεί για αγγαρεία, περνώντας μαζί με άλλους μπροστά από κάποιο στρατιώτη στο διάδρομο με κτύπησε με τη γροθιά του στο πρόσωπο. Οι Τούρκοι στρατιώτες φαίνεται πως είχαν εντολές να συμπεριφέρονται βάνουσα στους αιχμαλώτους, αλλιώς πώς μπορεί να εξηγηθεί η μανία να κτυπούν έναν άνθρωπο χωρίς λόγο ή αιτία;

Στη συνέχεια οδηγηθήκαμε έξω από το κτήριο στη βόρεια πλευρά των φυλακών, μέσα από μια πόρτα εισόδου των προμηθειών. Στην αυλή περίμενε ένα φορτηγό όχημα φορτωμένο με φρέσκα ψωμιά μέσα σε τεράστιες σακκούλες. Αυτές τις σακκούλες έπρεπε να τις μεταφέρουμε στο δεύτερο υπόγειο κατεβαίνοντας από ένα αρκετά πλατύ κλιμακοστάσιο.

Στη δεύτερη κατάβαση μου κι ενώ ευρισκόμουν πέραν του μισού της διαδρομής προς το πρώτο υπόγειο, φορτωμένος στην πλάτη μου την τεράστια σακκούλα, ένας Τούρκος στρατιώτης πήδηξε από το ισόγειο πάνω στη σακκούλα που με τόση δυσκολία κουβαλούσα.

Κατρακυλήσαμε τα επόμενα 5-6 σκαλοπάτια με τη σακκούλα και τον στρατιώτη μέχρι που καταλήξαμε στο επίπεδο του πρώτου υπογείου. Ο πόνος που ένοιωσα στην οσφυϊκή περιοχή εκείνη τη στιγμή δεν μπορεί να περιγραφεί. Από τότε υποφέρω με χρόνιο σπονδυλικό πρόβλημα.

## ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΥΠΟΓΕΙΑ

Τις αγγαρείες δεν τις γλύτωσα ποτέ μου ίσως γιατί είχα το ανάστημα. Όταν ερχόταν στρατιώτης στο θάλαμο για να πάρει άτομα για αγγαρεία ήξερα πως η ποινή μου ήταν κομμένη.

Μια μέρα οδηγηθήκαμε στα μαγειρεία για να καθαρίσουμε το πάτωμα. Στο κέντρο του μαγειρείου υπήρχε μια πρωτόγονη εστία που χρησιμοποιούσε ως καύσιμη ύλη το ξύλο. Η παραγόμενη στάκτη μεταφερόταν σε όλη την επιφάνεια του πατώματος κτίζοντας σιγά-σιγά ένα γρίζο στρώμα πάνω στο πάτωμα που το έκανε να φαίνεται σαν τσιμεντένιο. Επάνω στην εστία μέσα σ' ένα τεράστιο καζάνι έβραζε νερό το οποίο αρχίσαμε να ρίχνουμε στο πάτωμα και με μικρές, χωρίς χειρολαβή, σκούπες τρίβαμε σκυφτοί μέχρι που φάνηκαν πλακάκια κάτω από τη λίγδα.

Το καζάνι είχε μισοαδειάσει και τότε ένας Τούρκος στρατιώτης είπε σ' ένα δικό μας εθνοφρουρό να τον βοηθήσει να το κατεβάσουν από την εστία. Πήρε ο Τούρκος το χερούλι από τη μια πλευρά και ο εθνοφρουρός από την άλλη. Τη στιγμή ακριβώς που ο πάτος του καζανιού άγγιξε το πάτωμα ο Τούρκος στρατιώτης ανασήκωσε απότομα την πλευρά του με αποτέλεσμα το καυτό νερό να βγει έξω με ορμή και να περιχυθεί πάνω στον εθνοφρουρό. Παρόλο που ο εθνοφρουρός φορούσε στρατιωτικό πανταλόνι, το καυτό νερό του προκάλεσε εγκαύματα και χρειάστηκε η μεταφορά του σε νοσοκομείο για περίθαλψη. Ο εθνοφρουρός ήταν ένα νεαρό παιδί από τη Μαρωνική κοινότητα.

Οι υπόλοιποι συνεχίζαμε την αγγαρεία.

Η εργασία ήταν εξαντλητική όχι γιατί ήταν βαριά αλλά γιατί με το ζεστό νερό που ρίχναμε στο πάτωμα και με την έλλειψη ικανοποιητικού εξαερισμού στο υπόγειο, η ατμόσφαιρα είχε καταστεί υγρή και αποπνικτική.

Αν κάποιος σηκωνόταν λίγο για να πάρει μια ανάσα, οι στρατιώτες ούρλιαζαν και τον κτυπούσαν.

Αν πάλι κάποιος άρχιζε να τρίβει πιο αργά το πάτωμα απ' ότι αναμενόταν, τότε πήγαιναν πίσω του και τον κλωτσούσαν στα πισινά. Εκείνο που πρόσεξα ήταν ότι δεν κλωτσούσαν στο κεφάλι. Γι' αυτό, χωρίς να σταματήσω ούτε δευτερόλεπτο να τρίβω όσο πιο έντονα μπορούσα, τα μάτια μου έψαχναν να εντοπίσουν τις στρατιωτικές αρβύλες και γύριζα έτσι που το κεφάλι μου να ήταν προς την κατεύθυνση τους. Από τον ιδρώτα, εξαιτίας της κούρασης, του άγχους αλλά και της πολλής υγρασίας στο υπόγειο, τα ρούχα μου είχαν κολλήσει στο κορμί μου.

Ένας στρατιώτης έδωσε διαταγή να σταματήσουμε και μετά άρχισε να μας καλεί όλους για άλλη αγγαρεία στο δεύτερο υπόγειο.

Ο μάγειρας των φυλακών που μας παρακολουθούσε όσο τρίβαμε το πάτωμα δείχνοντας προς το μέρος μου είπε στον στρατιώτη: «*Hayir, on sok çalışdi*», δηλαδή «Όχι, αυτός πολύ δούλεψε». Όταν οι υπόλοιποι κατέβηκαν στο πιο κάτω υπόγειο, ο μάγειρας μου έδειξε 4-5 πιάτα από πορσελάνη, τα οποία χρησιμοποιούσαν για τους αξιωματικούς και με νεύματα μου ζήτησε να τα πλύνω. Στο μεταξύ εκείνος πήγε στην άλλη άκρη του υπογείου κι επέστρεψε φέρνοντας μαζί του ένα ξύλινο κασόνι που τοποθέτησε στο πάτωμα δίπλα στον τοίχο. Με βρήκε να κρατώ στα χέρια μου τα πλυμμένα πιάτα μη ξέροντας που να τα ακουμπήσω. Ούτε τραπέζι ούτε καν ράφι δεν υπήρχε στα μαγειρεία. Μου έδειξε με το χέρι του να τα βάλω ανάποδα στο πάτωμα. Μετά δείχνοντας μου το κασόνι μου είπε να καθίσω και ήρθε κι αυτός και κάθισε στο βρεγμένο πάτωμα. Έβγαλε από την τζέπη του τα τσιγάρα και τον αναπτήρα του, μου έδωσε το πρώτο τσιγάρο και μου το άναψε. Ήθελε να πληροφορηθεί πολλά και διάφορα πράγματα: Από ποιο μέρος της Κύπρου καταγόμουν, αν ήμουν παντρεμένος, αν είχα παιδιά, που ευρισκόταν η οικογένεια μου, ποιο είναι

το επάγγελμα μου, πότε και πώς με συνέλαβε ο Τουρκικός στρατός και παρόμοια.

Προσπάθησα να απαντήσω τα ερωτήματα του πότε με λέξεις και φράσεις τουρκικές που γνώριζα, πότε με αριθμούς που έγραφα ή γεωγραφικά σχήματα που ζωγράφιζα με το δάκτυλο μου στο υγρό ακόμη πάτωμα.

Μου ευχήθηκε σύντομα να επιστρέψω στην πατρίδα και στην οικογένεια μου κι εγώ είπα αυτό που κάθε μουσουλμάνος θα έλεγε σε τέτοια περίπτωση, *'inshallah'*, «Με του Θεού το θέλημα». Ενθουσιάστηκε, και μου είπε κάτι στα Τούρκικα που δεν κατάλαβα.

Συνέχισε μετά να μου αφηγείται τη δική του προσωπική ιστορία. Από αυτά που μου είπε κατάλαβα ότι καταγόταν από τη Σμύρνη και ότι ήταν πολίτης όχι στρατιωτικός. Ήταν παντρεμένος και είχε ένα υιό. Το επάγγελμα του ήταν οδηγός ταξί, ήταν φυλακισμένος, δεν κατάλαβα για ποιό λόγο, και του είχε απομείνει ακόμη ένα έτος ποινής να εκτίσει.

Ενώ μιλούσαμε, γύρισε στα μαγειρεία ένας από τους στρατιώτες που επέβλεπαν τους αιχμαλώτους που αγγάρευαν στο πιο κάτω υπόγειο.

Αντάλλαξαν μερικά λόγια με τον μάγαιρα και μετά ήρθε σ' εμένα και βάζοντας τους δείκτες των χεριών του τον ένα πάνω στον άλλο ώστε να σχηματίζουν σταυρό με ρώτησε αν είμαι χριστιανός.

Του απάντησα καταφατικά. Τότε μου ζήτησε να επαναλάβω αυτά που θα μου έλεγε. Με την πρώτη λέξη αντελήφθηκα ότι ήθελε να επαναλάβω την Αραβική φράση με την οποία επικαλούνται οι μουσουλμάνοι το όνομα του «Παντοδύναμου και Ελεήμονος Θεού» πριν από κάθε επίσημη πράξη.

Τότε του είπα ολόκληρη τη φράση: «*Bism illah ir rahman ar rahim*». Με ξαναρώτησε αν ήμουν χριστιανός και του απάντησα ξανά καταφατικά.

Στη συνέχεια μου ζήτησε να επαναλάβω αυτό που οι μουσουλμάνοι θεωρούν ομολογία της πίστεως τους. Ξεκίνησα λέγοντας «*La illah il Allah*», «Δεν υπάρχει θεός άλλος πλην του Αλλάχ» και σταμάτησα εκεί. Εξοργίστηκε και με κάλεσε να συνεχίσω. Τότε κι εγώ εκών άκων και χωρίς πραγματική επιλογή συνέχισα συμπληρώνοντας, «*Mohamed ar rasul illah*», «και προφήτης αυτού ο Μωάμεθ».

Η χαρά του στρατιώτη δεν περιγράφεται. Με απεκάλεσε αδελφό του και με φίλησε. Στα μάτια του αυτόματα είχα ξαφνικά μετατραπεί σε μουσουλμάνο.

Αμέσως ήλθαν στο νου μου σκηνές από την ιστορία του τόπου μας. Κατά τους χρόνους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, όταν κάποιος ομολογούσε ενώπιον δύο μαρτύρων «την πίστη προς τον Αλλάχ και τον Μωάμεθ» έστω και κάτω από εξαναγκασμό, εθεωρείτο ότι εξισλαμιζόταν και μετέπειτα άρνηση αυτής της ‘πίστης’ ετιμωρείτο με ποινή θανάτου και διάθεση της περιουσίας του στους μάρτυρες. Πολλοί Κύπριοι είχαν εξισλαμισθεί μ’ αυτό τον τρόπο, άλλοι μετατρεπόμενοι σε πραγματικούς μουσουλμάνους κι άλλοι παραμένοντες κρυπτοχριστιανοί. Αυτούς τους τελευταίους ο λαός μας τους αποκαλούσε λινόπαμπακους.

Ας επανέλθουμε όμως στον ‘αδελφό’ μουσουλμάνο. Από εκείνη την ημέρα ο στρατιώτης αυτός με χαιρετούσε σαν να γνωριζόμασταν από παλιά και είναι αυτός που μου έφερε πρώτος την είδηση ότι θα φεύγαμε από τις φυλακές της Αντίγιαμαν.

## ΞΥΛΟΔΑΡΜΟΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

Τις πλείστες Κυριακές αξιωματικός υπηρεσίας, υπεύθυνος για τους αιχμαλώτους, ήταν ένας νεαρός αξιωματικός ο οποίος εφαρμόζε τον ξυλοδαρμό για λόγους που μόνο εκείνος γνώριζε.

Έρχονταν λοιπόν τρεις στρατιώτες κάτω στο χώρο αυλισμού μας και ο αξιωματικός παρέμενε στο εσωτερικό του κτηρίου, στην κορυφή του κλιμακοστασίου, αλλά σε σημείο που μπορούσε να βλέπει από το παράθυρο την αυλή. Ο ένας στρατιώτης ήταν οπλισμένος με προτεταμένο αυτόματο όπλο και στεκόταν στην είσοδο προς το κτήριο ενώ οι άλλοι δύο στρατιώτες ήταν εξοπλισμένοι με τα μέσα εφαρμογής των επιθυμιών του επί καθηκοντι αξιωματικού. Ο ένας κρατούσε στο χέρι ένα ρόπαλο που ήταν φτιαγμένο από πλαστική εύκαμπτη σωλήνα με βαρύ εσωτερικό περιεχόμενο, ίσως μολύβδινα σφαιρίδια. Ο άλλος κρατούσε κάτι πιο απλό, ένα στρατιωτικό ζωστήρα.

Μας διέτασαν να συγκεντρωθούμε στη μια γωνιά της τετράγωνης αυλής και μετά να περνούμε ένας-ένας μπροστά από τους δύο στρατιώτες για να μας κτυπήσει μια ο ένας και μια ο άλλος *προς τέρψιν* του αξιωματικού που παρακολουθούσε από το παράθυρο.

Η σκηνή αυτή μου θύμιζε τη συμπεριφορά προγόνων του εν λόγω αξιωματικού. Πριν από 403 χρόνια, όταν είχε καταληφθεί η Αμμόχωστος από τους Οθωμανούς το 1571, σύμφωνα με τον ιστοριογράφο της Βενετίας Paolo Paruta στο σύγγραμμα του *Historia Venetiana*, ο Τούρκος ναύαρχος Λαλά Μουσταφά στεκόταν στον εξώστη και παρακολουθούσε τον εκδορέα να αφαιρεί το δέρμα του Βενετσιάνου στρατηγού Marcantonio Bragadino, ενώ ήταν ακόμη ζωντανός, «*per pascere gli occhi*» δηλαδή, «προς τέρψιν των οφθαλμών του».

Μια Κυριακή ένας από τους δύο στρατιώτες που ήρθαν στην αυλή για να ικανοποιήσουν τα σαδιστικά αισθήματα του αξιωματικού τους ήταν ο ‘αδελφός’ μουσουλμάνος. Με κοίταζε με αμηχανία και ίσως θέλοντας να δικαιολογηθεί γι’ αυτό που επρόκειτο να ακολουθήσει, έβαλε τα δάκτυλα του δεξιού του χεριού στον αριστερό του ώμο εκεί όπου τοποθετείται η αριστερά επωμίδα με τα στρατιωτικά διακριτικά. Αυτό αποτελούσε τη συνήθη άφωνη αναφορά σε αξιωματικό.

Ήταν ξεκάθαρο ότι ο συγκεκριμένος αξιωματικός είχε αρρωστημένη ψυχή και πρέπει να ένοιωθε ηδονή βλέποντας ανθρώπους να υποφέρουν. Δυστυχώς όταν τέτοιοι άνθρωποι κατέχουν και κάποιο αξίωμα το πράγμα γίνεται επικίνδυνο από την άποψη ότι μπορεί να ευρίσκει κι άλλους μιμητές.

## ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Τις πρώτες ημέρες ένταξης μας στο θάλαμο των 57 ατόμων υπήρχε ανάμεσα στους αιχμαλώτους μια ατμόσφαιρα που θύμιζε έντονα την κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο κατά τις ημέρες του πραξικοπήματος. Στη δημιουργία αυτού του κλίματος συνέτεινε το γεγονός ότι ο εθνοφρουρός Κυριάκος Πιτσιλλής που ανήκε στην 181 ΜΠΠ του υπολοχαγού Σπύρου Λαλιώτη χωρίς περιστροφές κατηγορούσε



τον υπολογαγό ως πραξικοπηματία και στο πρόσωπο του έβλεπε όλη την προδοτική χούντα των Αθηνών.

Ο υπολογαγός, επέλεξε την απομόνωση του από τους υπόλοιπους, αισθανόμενος ένα όχι και πολύ φιλικό κλίμα γύρω του. Καθόταν, όπως όλοι μας, στο έδαφος της αυλής, κρατώντας το κεφάλι ανάμεσα στις παλάμες του, κι έχοντας τις αγκώνες ακουμπημένες στα γόνατα του. Μέσα στο εχθρικό κλίμα που δημιουργήθηκε γύρω του δεν ξένιζε το γεγονός ότι δεν ήταν ιδιαίτερα ομιλητικός, μολονότι κάποτε τον ακούαμε να μονολογεί σαν να μιλούσε σε κάποιον: «Εδώ μέσα θα σαπίσουμε όλοι, εδώ θ' αφήσουμε τα κόκκαλα μας».

Όταν άκουσα τέτοιες απαισιόδοξες θέσεις πήγα, κάθισα κοντά του και τον παρεκάλεσα καταρχήν να αποφεύγει να εκφράζει τέτοιες θέσεις ιδιαίτερα μπροστά σε νεαρά άτομα που ανέμεναν από τους μεγαλύτερους τους θάρρος μάλλον παρά μηνύματα που κατακρήμνιζαν ότι τους είχε απομείνει από το ηθικό τους.

Μου εξέφρασε το παράπονο του για το δικό του στρατιώτη που τον κατηγορούσε παρασύροντας κι άλλους να πιστέψουν αυτά που ισχυριζόταν. Αυτό μου έδωσε την ευκαιρία να τον ερωτήσω απευθείας εάν όντως είχε λάβει μέρος στο πραξικόπημα, κι αυτός άρχισε να μου διηγείται:

*Εγώ είχα σταλεί πριν από 4 μήνες στην Κύπρο και ανέλαβα ως υποδιοικητής στην 181 Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού που εδρεύει στο Τρίκωμο. Τρεις ημέρες μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος πήραμε σήμα στη μονάδα που μας ζητούσε να μετακινήσουμε μια πυροβολαρχία προς την Πάφο. Δεν προλάβαμε να ολοκληρώσουμε τη μετακίνηση όταν πήραμε σήμα το Σάββατο να μεταφέρουμε την πυροβολαρχία στο χωριό Συχαρί στον Πενταδάκτυλο. Την Τρίτη 23 Ιουλίου το πρωί είχαμε πάρει κιόλας θέσεις στην περιοχή του χωριού.*

*Γύρω στις 12:00 μας επισκέφθηκε ο Διοικητής Πυροβολικού από το ΓΕΕΦ ο οποίος αφού επιθεώρησε τις θέσεις μας, μας*

*ανέφερε ότι σε περίπτωση που παρίστατο ανάγκη να διαφύγουμε τότε θα έπρεπε να φύγουμε προς το χωριό Κλεπίνη....*

Τον δέκοψα αμέσως ερωτώντας αν ήταν σίγουρος για την Κλεπίνη δεδομένου ότι το χωριό αυτό ευρίσκεται στη βόρεια πλευρά της οροσειράς σε απόλυτη και απευθείας θέα τόσο για τα πολεμικά σκάφη του Τουρκικού ναυτικού όσο και για τα αεροσκάφη της Τουρκικής αεροπορίας. Μου απάντησε ότι ήταν απόλυτα βέβαιοι και συνέχισε:

*Γύρω στις 14:00 πρόσεξα ότι από το βουνό κατέβαινε μεγάλος αριθμός στρατιωτών που κατευθύνονταν προς το μέρος μας. Ήταν ξεκάθαρο σ' εμένα ότι επρόκειτο για Τούρκους κι όχι δικούς μας στρατιώτες αφού ανά δύο κρατούσαν ένα όλμο κι εμείς δεν μπορούσαμε να έχουμε τόσον οπλισμό. Το ανέφερα στον διοικητή της μονάδος και τον προέτρεψα να επικοινωνήσει με τη Διοίκηση Πυροβολικού στο ΓΕΕΦ και να ζητήσει άδεια να χρησιμοποιήσουμε τα τετράδυμα μας σε οριζόντια θέση κατά των στρατιωτών εκείνων. Η απάντηση που πήραμε ήταν ότι οι στρατιώτες που βλέπαμε ήταν μάλλον δικοί μας και ότι επ' ουδενί λόγω θα ανοίξουμε πυρ πρώτοι, δεδομένης της εκεχειρίας που ίσχυε από το απόγευμα της προηγούμενης. Τέλος μας ανέφεραν ότι δεν μπορούσαν στη Διοίκηση να ασχολούνται συνεχώς μ' εμάς. Μας ρώτησαν μάλιστα κατά πόσο αντιλαμβανόμασταν επί τέλους ότι εκείνοι ήταν απησχολημένοι με τον πόλεμο;*

*Περί ώραν 16:00 οι Τούρκοι άρχισαν να βάλουν εναντίον μας με ελαφρά αυτόματα μέχρι να ετοιμάσουν τους όλμους τους. Ανταποδώσαμε κι εμείς το πυρ. Μια τουρκική σφαίρα πέρασε μέσα από τη φτέρνα μου τρυπώντας την αρβύλα μου τόσο κατά την είσοδο της όσο και κατά την έξοδο της. Μετά άρχισαν να μας ολμοβολούν. Η πρώτη ολμοβομβίδα έπεσε στο όχημα του διοικητή της μονάδος σκοτώνοντας κι αυτόν και τον ασυρματιστή και καταστρέφοντας τον ασύρματο.*

Ένα θραύσμα από βλήμα όλμου σφηνώθηκε στο γόνατο του Πιτσιλλή. Οι επόμενοι όλμοι στόχευσαν το όχημα με τα πυρομαχικά και τ' άλλα οχήματα. Ξέσπασαν φωτιές κι άρχισαν εκρήξεις των πυρομαχικών μας. Η οσμή από την καμένη ανθρώπινη σάρκα ήταν ανυπόφορη η δε θέα των καμένων κορμιών αποκρουστική. Οι πλείστοι ήταν έφεδροι. Διέταξα ένα δικό μας στρατιώτη που μιλούσε Αγγλικά να φωνάζει στους Τούρκους ότι θα παραδοθούμε.

Κάποιος Τούρκος μας κάλεσε να πετάξουμε το όπλα και να σηκωθούμε με τα χέρια πάνω από τα κεφάλια μας.

Μας έβαλαν σε σειρά και μας ζήτησαν να αφαιρέσουμε τις αρβύλες και τότε διάλεξαν και πήραν όσες ήταν καινούργιες αφήνοντας τις δικές τους ως αντάλλαγμα. Από τις Κυπριακές αρβύλες που παρέμειναν στην κατοχή μας, μας ζήτησαν να αφαιρέσουμε τα κορδόνια. Τις δικές μου αρβύλες δεν τις θέλησαν λόγω των οπών στη φτέρνα, γι' αυτό άλλωστε τις έχω ακόμη.

Στη συνέχεια μας οδήγησαν πεζούς μέσα από μονοπάτια προς τα δυτικά. Τελευταίος στη γραμμή ήταν ο Πιτσιλλής. Κάθε τόσο γυρνούσα να δω αν ακόμη ήταν μαζί μας. Κάποια στιγμή είχε πέσει στο έδαφος και ένας Τούρκος τον έσπρωξε με το πόδι του. Θεωρώντας τον νεκρό ο Τούρκος συνέχισε την πορεία του. Σ' ένα σημείο του δρόμου μας, με παρέλαβε ένα όχημα και με οδήγησαν σε κάποιο κτήριο, σαν αστυνομικός σταθμός μου φάνηκε. Εκεί με ανέκριναν. Με ρώτησαν από πού είμαι και τους απάντησα: "Από την Πάφο. Μην κοιτάτε που μιλώ έτσι, είναι γιατί εδώ και πολλά χρόνια ζω κι εργάζομαι στην Ελλάδα. Είμαι καθηγητής μαθηματικών," τους είπα. Με ρώτησαν από ποιο μέρος της Πάφου ήμουν και μη γνωρίζοντας την πόλη απάντησα ότι το σπίτι μου ήταν στην περιοχή του λιμανιού οπότε ένας μου είπε: "Αν ήσουν από την Πάφο θα ήξερες ότι δεν υπάρχουν σπίτια στην περιοχή του λιμανιού". Δεν είχα πλέον άλλη επιλογή από του να ομολογήσω ότι ήμουν στρατιωτικός παρέχοντας και τις πληροφορίες που επιβάλλουν οι διεθνείς κανονισμοί.

*Μετά την ανάκριση με πήγαν σ' ένα ελικοδρόμιο. Αφού περιμέναμε εκεί για αρκετό χρόνο, φύγαμε και περνώντας μέσα από αγροτικούς δρόμους φτάσαμε σ' ένα περιφραγμένο χώρο που έμοιαζε με μάνδρα όπου υπήρχε ένας ψηλός τοίχος στο βάθος. Στο φως του φεγγαριού πρόσεξα ανθρώπινα κορμιά μπροστά στον τοίχο και σκέφτηκα πως εδώ θα 'ταν το τέλος μου και μουρμούρησα μέσα μου "Αγία Άννα μου, όχι για μένα, για τα παιδιά μου". Ανατρίχιασα βλέποντας ένα χέρι στα κορμιά εκείνα να κινείται. Τουλάχιστο ας τους αποτέλειωναν με μια χαριστική βολή σκέφτηκα. Στη συνέχεια πρόσεξα ότι δεν ήταν άψυχα κορμιά που έβλεπα αλλά ζωντανούς εθνοφρουρούς που κοιμόντουσαν. Με άφησαν εκεί μέχρι την επομένη το βράδυ που με οδήγησαν και πάλι στο ελικοδρόμιο.*

*Αυτή τη φορά με βάλανε σε ελικόπτερο και με μετέφεραν στην Τουρκία. Κατέληξα σε νοσοκομείο όπου μου φρόντισαν τη φτέρνα και όπου αργότερα συνάντησα ξανά τον Πιτσιλλή ζωντανό.*

Από τη διήγηση του υπολοχαγού αντιλήφθηκα ότι ο χώρος στον οποίο είχε οδηγηθεί για ανάκριση ήταν ο Αστυνομικός Σταθμός Αγύρτας και ο χώρος όπου κατάληξε για να διανυκτερεύσει ήταν η μάνδρα όπου είχαμε κι εμείς κρατηθεί από τις 2 μέχρι τις 5 Αυγούστου.

Όπως ο υπολοχαγός μου αφηγόταν την ιστορία του σ' εμένα μαζευόταν σωρεία από ερωτήματα τα οποία του υπέβαλα στο τέλος.

Καταρχήν αφού η μονάδα τους ήταν Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού γιατί τους στείλει επάνω στο βουνό; Δεν μπορούσε για παράδειγμα η μονάδα τους να επιτελέσει το σκοπό της από την περιοχή της Αθαλάσσης; Άλλο ερώτημα ήταν, γιατί τους έστειλαν σε αδιέξοδο, χωρίς στην ουσία να υπάρχει δρόμος διαφυγής; Γιατί τους δόθηκε διαταγή σε περίπτωση ανάγκης να διαφύγουν προς Κλεπίνη προς βέβαιο δηλαδή θάνατο; Γιατί δεν τους άφησαν να χρησιμοποιήσουν τα τετράδυμα τους; Τα γιατί πολλά και χωρίς απαντήσεις.

«Τώρα που ξέρω κατά που πέφτει η Κλεπίνη τα ερωτήματα για μένα γίνονται ακόμη πιο βασανιστικά» είπε ο υπολοχαγός.

«Τότε επέτρεψε μου να διατυπώσω μια θεωρία που κατά την άποψη μου απαντά στα ερωτήματα μας» είπα εγώ και συνέχισα:

«Απ' ότι μου έχεις διηγηθεί, συμπεραίνω ότι δεν ήσαν μνημένοι στο πραξικόπημα. Αν το πραξικόπημα εξελισσόταν όπως σχεδιάστηκε σε επίπεδο επιτελών, δηλαδή αν σκοτωνόταν ο Μακάριος, τότε δεν θα χρειαζόταν η συμβολή μη μνημένων μονάδων όπως η δική σας. Τα πράγματα όμως δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με τις επιθυμίες των πραξικοπηματιών. Έτσι αναγκάστηκαν να επιστρατεύσουν ανθρώπους και μονάδες που δεν είχαν μνηθεί.

Όταν λοιπόν αντιλήφθηκαν ότι το παιγνίδι έφτασε στο τέλος του και τα πράγματα άλλαζαν άρδην εναντίον τους δε ήθελαν να υπάρχουν μαρτυρίες για τα σήματα που είχαν αποσταλεί σε μη μνημένους που τους καλούσαν να αιματοκυλήσουν τον τόπο. Είμαι βέβαιος ότι τέτοια σήματα οι πραξικοπηματίες θα τα έχουν ήδη εξαφανίσει από τα αρχεία του ΓΕΕΦ.

Με άλλα λόγια από τη στιγμή που είχατε καταστεί δυνητικοί μάρτυρες κατηγορίας σε ενδεχόμενη μελλοντική τους δίκη έπρεπε να εξαφανιστείτε. Πού θα εύρισκαν πιο κατάλληλη ευκαιρία για να σας αφανίσουν παρά ως θυσία στο πεδίο της μάχης; Σας έστειλαν λοιπόν σε βέβαιο θάνατο σε ακατάλληλες θέσεις, με ελλειπείς ή εσφαλμένες διαταγές και με ουσιαστική απαγόρευση περαιτέρω επικοινωνίας μαζί τους γιατί αυτοί είχαν πόλεμο ... ενώ εσείς προφανώς όχι».

Τερματίσαμε την κουβέντα μας με τον υπολογαγό χωρίς να καταλήξουμε σε οριστικά συμπεράσματα για τις απορίες και τα ερωτηματικά που μας απασχολούσαν βασανιστικά.

Από την συνομιλία μου με τον υπολογαγό κατάλαβα ότι οι βολές πυροβολικού που ακούσαμε όλο το απόγευμα της Τρίτης 23 Ιουλίου στο Πέλλαπαϊς και διερωτώμασταν εναντίον τίνος ρίχγονταν δεν ήταν τίποτε άλλο από τις εκρήξεις των πυρομαχικών της 181 ΜΠΠ.

Επόμενος στόχος μου ήταν η προσέγγιση του Πιτσιλλή, ν' ακούσω τη δική του ιστορία και αν ήταν δυνατό να τον πείσω να αφήσει την επίλυση των παραπόνων του και των διαφορών του με τον υπολογαγό του σε ευθετότερο χρόνο.

Κανείς δεν μπορούσε να κατηγορήσει ένα δεκαοκτάχρονο παιδί για την έντονη πικρία και το μεγάλο παράπονο που είχε κατά των υπευθύνων της τραγωδίας που έπληξε τον τόπο και το λαό μας.

Στα μάτια του οι υπεύθυνοι εκπροσωπούσαν από όλους τους στρατιωτικούς. Έχοντας μάλιστα υπόψη ότι δυό-τρεις ημέρες πριν από την εισβολή αυτοί οι ίδιοι οι αξιωματικοί τους, οδηγούσαν μια πυροβολαρχία στην Πάφο για να κτυπήσουν τ' αδέρφια τους, αυτό δεν μπορούσε με κανένα τρόπο να συγχωρεθεί.

Προσπάθησα να περάσω το μήνυμα ότι στα μάτια των Τούρκων ήμασταν όλοι το ίδιο και το ξέραμε ότι όλοι τυγχάναμε της ίδιας κακομεταχείρισης. Η μοίρα μας ήταν κοινή όσο καιρό θα ήμασταν στα χέρια των Τούρκων.

«Θα έχουμε όλο το χρόνο στη διάθεση μας όταν επιστρέψουμε στην Κύπρο να ζητήσουμε να δικαστούν όλοι εκείνοι που είχαν εμπλοκή στο πραξικόπημα» του είπα με αρκετή δόση αφέλειας, όπως εκ των υστέρων αποδείχτηκε στην πράξη.

Του ζήτησα να μου διηγηθεί τη δική του ιστορία από το σημείο που έπεσε στο έδαφος σε κάποια απόσταση από το χώρο σύλληψης τους και ξεκίνησε λέγοντας:

*Ξαφνικά σκοτείνιασαν τα μάτια μου προφανώς λόγω απώλειας αίματος από το τραύμα μου κι έπεσα στο έδαφος. Οι υπόλοιποι προχώρησαν. Όταν συνήλθα ήταν ήδη νύκτα. Με το φως του φεγγαριού διέκρινα ένα σπίτι σε μικρή απόσταση. Σύρθηκα στο έδαφος και μπήκα στο σπίτι από την ορθάνοικτη πόρτα.*

*Το σπίτι ευρισκόταν στο χωριό Δίκωμο που είχε ήδη καταληφθεί από τον Τουρκικό στρατό και είχε ήδη λεηλατηθεί.*

*Η δίψα μου, λόγω απώλειας αίματος, ήταν μεγάλη. Δεν βρήκα νερό αλλά στην κουζίνα του σπιτιού ανακάλυψα ένα μπουκάλι συμπυκνωμένη λεμονάδα που με ξεδίψασε κάπως.*

*Με το πρώτο φως της ημέρας άρχισα να ψάχνω για κάτι να φάω. Από το θόρυβο όμως που έκανα με άκουσαν Τούρκοι στρατιώτες που μπήκαν μέσα και με συνέλαβαν.*

*Με μετέφεραν στην Αγύρτα και από εκεί με πήγαν στο ελικοδρόμιο από το οποίο διακομίσθηκα με ελικόπτερο στην Τουρκία. Σε νοσοκομείο στα Άδανα μου έγινε επέμβαση στο τραυματισμένο γόνατο.*

## ΚΟΙΝΗ ΜΟΙΡΑ

Το γεγονός ότι όλοι μας ανεξαιρέτως, περιλαμβανομένων και των αξιωματικών, είχαμε κοινή μοίρα στα χέρια των Τούρκων αποδείχθηκε σε λίγες ημέρες περίτρανα σ' ένα επεισόδιο ξυλοδαρμού. Υποτίθεται ότι σύμφωνα με διεθνείς συνθήκες, αιχμάλωτοι τυγχάνουν ορισμένων δικαιωμάτων και κάποιου σεβασμού. Αυτές οι συνθήκες, για τους Τούρκους αποτελούσαν κείμενα σε κλειστά και αδιάβαστα βιβλία.

Ένα απόγευμα μια ομάδα Τούρκων στρατιωτών, είτε αυτόβουλα είτε με ανεπίσημη εντολή κάποιου φανατικού αξιωματικού, ήρθαν με αποκλειστικό σκοπό τον ξυλοδαρμό των δύο Ελλαδιτών αξιωματικών. Τους οδήγησαν από την αυλή στο θάλαμο και τους απείλησαν ότι αν τολμήσουν να φωνάξουν ή να αναφέρουν σε Τούρκο αξιωματικό για τον ξυλοδαρμό που θα ακολουθούσε τότε θα το «πλήρωναν ακριβά» τόσο οι ίδιοι όσο και οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι.

Μετά άρχισε ο ξυλοδαρμός και οι κλωτσιές σ' όλα τα μέρη του σώματος. Ξαφνικά οι Ελλαδίτες άρχισαν τις κραυγές και τότε οι Τούρκοι στρατιώτες σταμάτησαν το ξυλοδαρμό κι έφυγαν από το θάλαμο τρέχοντας.

Κάτω στην αυλή οι Ελλαδίτες μας εξήγησαν τη λογική της αντίδρασης τους. Η απειλή που προηγήθηκε του ξυλοδαρμού αποτελούσε έμμεση απόδειξη ότι δεν υπήρχε επίσημη εντολή για το ξυλοδαρμό. Όταν λοιπόν άρχισαν οι κλωτσιές σ' όλα τα μέρη του σώματος τότε δεν υπήρχε άλλη επιλογή παρά να αρχίσουν να φωνάζουν με την ελπίδα να ακούσει κάποιος αξιωματικός.

Σ' ότι αφορούσε το δίλημμα της αναφοράς ή μη του ξυλοδαρμού σε Τούρκο αξιωματικό οι Ελλαδίτες αξιωματικοί ζήτησαν να αποφασίσουμε δημοκρατικά αφού οι απειλές που εκτοξεύθηκαν στρέφονταν εναντίον

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

όλων μας. Η απόφαση μας να υποβληθεί επίσημο παράπονο ήταν ομόφωνη.

Το βράδυ μετά τη συνήθη καταμέτρηση μας ενώπιον Τούρκου αξιωματικού ο Θανάσης με νοήματα έδωσε στο Τούρκο αξιωματικό να αντιληφθεί ότι ήθελε να του μιλήσει. Ένας στρατιώτης πήγε σε άλλο θάλαμο κι έφερε τον Ανδρέα Σποζίτο για μεταφραστή. Ο Θανάσης διηγήθηκε το επεισόδιο του ξυλοδαρμού αλλά ο Τούρκος αξιωματικός φάνηκε να μη είχε ικανοποιηθεί από τη μετάφραση του Ανδρέα.

Γυρνώντας στον Ανδρέα τον κοίταξε στα μάτια και του είπε: «*Söyle doğru Andrea, Söyle doğru*» δηλαδή «Μίλα ίσια Ανδρέα, μίλα ίσια».

Ο Τούρκος αξιωματικός ζήτησε να πληροφορηθεί αν υπήρχε άλλος που μιλούσε Τουρκικά και όταν του είπαμε για τον Κόκο έστειλε και τον έφεραν στο θάλαμο μας. Ο Κόκος μετέφρασε όπως ακριβώς τα έλεγε ο Θανάσης.

Ο αξιωματικός αφού άκουσε με προσοχή όσα του είχαν λεχθεί είπε: «Λυπούμαι ειλικρινά γι' αυτό το συμβάν και ζητώ συγγνώμη εκ μέρους του Τουρκικού στρατού. Εκείνο που μπορώ να σας διαβεβαιώσω είναι ότι δεν θα υπάρξουν παρόμοια περιστατικά στο μέλλον».

Αξίζει να αναφέρω ότι ο συγκεκριμένος αξιωματικός, του οποίου το όνομα αγνώω, ήταν ένας από δυο μόνο αξιωματικούς στις φυλακές της Τουρκίας που μπορώ να κατατάξω στην τάξη των ανθρώπων.

Ο άλλος ήταν κάποιος που ονομαζόταν *David Gültekin*. Αυτός δεν ανεχόταν κακομεταχείριση των αιχμαλώτων από Τούρκους στρατιώτες. Μια μικρή εκδορά αν έβλεπε σε κάποιον ζητούσε να μάθει πως ακριβώς συνέβηκε και κατά πόσο ευθυνόταν Τούρκος στρατιώτης.

Τους υπόλοιπους Τούρκους αξιωματικούς αν τους αποκαλέσει κανείς ζώα, πραγματικά αδικεί τα ζώα.

## ΠΕΤΟΣΦΑΙΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΦΥΛΑΚΕΣ

Το απόγευμα της 17ης Οκτωβρίου ήλθε κάτω στην αυλή μας ο *David Gültekin* μαζί με καμιά δεκαριά άοπλους Τούρκους στρατιώτες φέρνοντας μαζί τους ένα δίκτυ και μια μπάλα για πετοσφαίριση. Ήταν



Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

μέρος των παιγνιδιών που είχε φέρει ο ΔΕΣ και ουδέποτε μας είχαν παρουσιαστεί προηγουμένως.

Παίκτηκε ένα παιγνίδι ανάμεσα σε ομάδες που απαρτίζονταν από Τούρκους στρατιώτες από τη μια κι αιχμαλώτους από την άλλη και όταν τελείωσε αυτό παίκτηκε ένα δεύτερο παιγνίδι με ανάμεικτες ομάδες ύστερα από εισήγηση του Gültekin.

## ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

Το πρωί της 18ης Οκτωβρίου πήγαμε στα μαγειρεία για να πάρουμε και να μεταφέρουμε στο θάλαμο το πρωινό, νερόβραστο πουργούρι σε μπόλικο νερό, τον λεγόμενο τσιορμπά. Με πλησίασε ο ‘αδελφός μουσουλμάνος’ και μου είπε δυο μόνο λέξεις: «Απόψε Κύπρο».

Παρόλο που χάρηκα για την είδηση που μόλις πήρα σκεφτόμουν τι θα συνέβαινε κατά τις ατελείωτες ώρες που θα ταξιδεύαμε στο λεωφορείο και στο πλοίο. Όλη τη βραδιά δεν μπορούσα να ουρήσω, εξαιτίας μιας ουρολοίμωξης. Κάθε λίγο έπινα νερό με την ελπίδα ότι θα βοηθούσα την κατάσταση μου και πήγαινα στο αποχωρητήριο χωρίς όμως επιτυχία. Είχα αρχίσει να νοιώθω σαν φουσκωμένο ασκί.

Γύρω στις 10:00 μας διέταξαν να κουβαλήσουμε τα στρώματα μας έξω στη μεγάλη αυλή μπροστά από την κεντρική είσοδο των φυλακών και να τα τοποθετήσουμε με τάξη σε στοίβες.

Όταν τελειώσαμε την αγγαρεία μας μπήκαμε στα τουριστικά λεωφορεία που μας ανέμεναν στην αυλή των φυλακών. Αυτή τη φορά κάθισα στο μέσο περίπου του λεωφορείου σε κάθισμα προς το διάδρομο. Στο κάθισμα δίπλα από το παράθυρο καθόταν ο Σωτήρης Λεοντίου από το Πέλλαπαϊς.

Ξεκινήσαμε από τις φυλακές και περνούσαμε μέσα από τους δρόμους της Αντίγιαμαν αυτή τη φορά υπό το φως της ημέρας και χωρίς να έχουμε μάτια και χέρια δεμένα.

Όταν βγήκαμε έξω από την πόλη φώναξα τον *Yilmaz* τον Τούρκο στρατιώτη στο οποίο είχα δώσει τα ‘τρανά’ και του είπα ότι ήθελα να ουρήσω. Αυτός μετέφερε την παράκληση μου στον οδηγό του

λεωφορείου, που ήταν ένας χότζας, ο οποίος αποφάνθηκε ότι έπρεπε να περιμένω μέχρι να φτάσουμε στα Άδανα δηλαδή σε καμμιά δεκαριά ώρες. Κάποιος στρατιώτης από το τελευταίο κάθισμα του λεωφορείου που άκουσε την όλη κουβέντα φώναξε δυνατά προς το Yılmaz, «Πες του να ουρήσει στο πάτωμα». Ίσως να το είπε αυτό για να πειράξει τον χότζα-οδηγό, ο οποίος αντέδρασε αμέσως λέγοντας, «Αν τολμήσει να κατουρήσει στο λεωφορείο πέστε του ότι θα του κόψω το πέος», και οι στρατιώτες έσκασαν στα γέλια. Ομολογουμένως, αντιλήφθηκα πλήρως την αντίδραση του οδηγού αφού το πάτωμα του λεωφορείου ήταν καλυμμένο μ' ένα χοντρό γαλάζιο χαλί.

Ένας νεαρός απ' αυτούς που, προφανώς, εργοδοτούνται σε τουριστικά λεωφορεία στην Τουρκία για να εξυπηρετούν τους τουρίστες, σηκώθηκε από τη θέση του και μου έφερε ένα σακκούλι από χοντρή πολυαιθυλίνη και μέσω του διερμηνέα μου είπε να ουρήσω μέσα. Τα σακκούλια αυτά τα χρησιμοποιούν για τις περιπτώσεις εμετού από ανθρώπους που παθαίνουν ναυτία κατά τη διάρκεια ταξιδιών. Δοκίμασα καθισμένος να ουρήσω χωρίς επιτυχία και αντιλαμβανόμενος τη δυσκολία μου, ο χότζας-οδηγός έδωσε τις εξής οδηγίες: «Βάλτε τον να σταθεί όρθιος στο σκαλοπάτι της εξόδου και όταν ουρήσει κρατείστε τον γερά για να ανοίξω την πόρτα του λεωφορείου και να ρίξει το σακκούλι έξω».

Εκεί στο σκαλοπάτι της εξόδου και *υπό τα όμματα* των τεσσάρων στρατιωτών που κάθονταν στο τελευταίο κάθισμα ήταν σαν να άνοιξε κρουνός και γέμισε το σακκούλι σχεδόν πλήρως. Με άρπαξαν από τον βραχίονα δύο στρατιώτες και τότε άνοιξε η πόρτα του λεωφορείου.

Περνούσαμε μέσα από δρόμο χωριού όπου άνθρωποι κυκλοφορούσαν και άλλοι κάθονταν έξω από τα σπίτια τους που ήταν κτισμένα κατά μήκος του δρόμου χωρίς μπροστινές αυλές. Περίμενα να βγούμε έξω από την κατοικημένη περιοχή αλλά ο χότζας-οδηγός άρχισε να ουρλιάζει και οι στρατιώτες που με κρατούσαν μου έδιναν ακατάληπτες εντολές μέχρι που ήρθε ο Yılmaz ο διερμηνέας και μου είπε να ρίξω το σακκούλι. Το πέταξα προσπαθώντας ν' αποφύγω τους πεζούς χωρίς να γνωρίζω αν τελικά το κατάφερα.

Κάθισα πίσω στη θέση μου σκεφτόμενος πως αν αυτοί οι άνθρωποι δεν είχαν το στοιχειώδη σεβασμό προς το δικό τους πληθυσμό πώς αναμέναμε κάποια ανθρώπινη συμπεριφορά προς εμάς;

Δέκα λεπτά αργότερα όλη η πομπή των λεωφορείων σταμάτησε και μας ανακοίνωσαν ότι όσοι επιθυμούν να ουρήσουν να το δηλώσουν στους στρατιώτες. Ο διπλάνος μου Σωτήρης Λεοντίου γύρισε πίσω μετά που οδηγήθηκε στο χωράφι για να ουρήσει και μου είπε ότι με την κίνηση του αυτόματου του Τούρκου στρατιώτη ακουμπημένη στη σπονδυλική του στήλη δεν κατάφερε ούτε σταγόνα να ουρήσει. Ξαναζήτησε από το στρατιώτη να ξαναπάει έξω κι εκείνος αφού τον κτύπησε με τον υποκόπανο του όπλου του του επέτρεψε να πάει για δεύτερη και τυχερή φορά έξω.

Όταν ξεκίνησε εκ νέου η πομπή των λεωφορείων ένας από τους Τούρκους στρατιώτες πήγαινε από αιχμάλωτο σε αιχμάλωτο και ρωτούσε ποιόν υποστήριζε, τον Μακάριο ή την ΕΟΚΑ β'. Όλοι απαντούσαν ότι υποστήριζαν τον Μακάριο αλλά το κτύπημα με τον υποκόπανο του όπλου δεν το γλίτωναν.

## ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΑ ΑΔΑΝΑ

Όταν φτάσαμε στο γνώριμο περιβάλλον των φυλακών στα Άδανα συναντηθήκαμε ξανά με τον Σαντεττίν ύστερα από 34 ημέρες. Μας συγκέντρωσαν σε μια από τις εσωτερικές αυλές των φυλακών κι αφού σταθήκαμε κατά τις συνήθειες τετράδες ένας Τούρκος αξιωματικός άρχισε να επιλέγει άτομα χωρίζοντας μας σε δύο ομάδες. Η μια ομάδα θα έφευγε αυθημερόν για Κύπρο ενώ η άλλη θα παρέμενε στην Τουρκία. Όσοι μείναμε στην Τουρκία τοποθετηθήκαμε σ' ένα μεγάλο θάλαμο.

Στο θάλαμο αυτό είχαμε την τιμή αρκετών επισκέψεων από τον Σαντεττίν. Η επικείμενη αναχώρηση μας από τις φυλακές των Αδάνων θα του στερούσε την αξία που, πιθανώς, του έδιναν οι ανώτεροι του ως του μόνου ουσιαστικού μέσου επικοινωνίας με τους αιχμαλώτους αλλά και την υπόληψη που πίστευε ότι είχε κερδίσει μεταξύ των αιχμαλώτων.

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

Σε μια τέτοια επίσκεψη του, ίσως για να ικανοποιήσει εγωιστικές του επιθυμίες, θέλησε να μας κάνει καψόνι δίνοντας μας στρατιωτικά προστάγματα προς εκτέλεση. Ζήτησε να του πει κάποιος εθνοφρουρός τα προστάγματα που χρειάζεται να γνωρίζει κι αυτός του είπε: ΠΡΟΣΟΧΗ, ΗΜΙΑΝΑΠΑΥΣΗ, ΑΝΑΠΑΥΣΗ. Τα βρήκε λίγο δύσκολα κι αποφάσισε να μας διδάξει εκείνος τα αντίστοιχα Τουρκικά: DİKKAT, HAZIROL, RAHAT.

Στη συνέχεια ξεκίνησε να μας κάνει καψόνι με βάση τα Τουρκικά προστάγματα που μόλις μας δίδαξε. Είτε λόγω αντίδρασης μας είτε λόγω σχετικής καθυστέρησης στην αντίληψη του προστάγματος αντί να ακουστεί ένα κτύπημα ποδιού ακούστηκε ένα ποδοβολητό σαν ριπή μυδραλιοβόλου. Φώναξε τότε τον Σπύρο Λαλιώτη και του είπε ότι η εκπαίδευση των εθνοφρουρών δεν ήταν καθόλου καλή. Ο Σπύρος δικαιολόγησε την κακή εκτέλεση των προσταγμάτων λέγοντας ότι τα παιδιά δεν είναι εξοικειωμένα με προστάγματα στην Τουρκική γλώσσα.

«Τότε πες τα εσύ στα Ελληνικά» είπε ο Σαντετίν στον Σπύρο.

Όταν ο Σπύρος έδωσε το πρόσταγμα ΑΝΔΡΕΣ, ΠΡΟΣΟΧΗ ακούστηκε ένα μόνο κτύπημα που έκανε το κτήριο να σειστεί. Ο Σαντετίν έφυγε από το θάλαμο με γρήγορα μεγάλα βήματα και φανερά εξοργισμένος χωρίς να πει ούτε λέξη.

Το απόγευμα της Παρασκευής, 25 Οκτωβρίου, ήρθε στο θάλαμο ο Σαντετίν κρατώντας μια χειροκίνητη μηχανή κουρέματος και ζήτησε να μάθει αν υπάρχει κάποιος που ξέρει να τη χειρίζεται να βγει έξω από τις τετράδες μας. Βγήκε ένας νεαρός με τα πράσινα ρούχα αγγαρείας της Εθνικής Φρουράς εξηγώντας ότι ως πολίτης ήταν κουρέας. Ο Σαντετίν τότε του εξήγησε ότι θα ξεκινούσε αμέσως να κόβει με τη μηχανή τα γένια όλων των αιχμαλώτων και θα παρέμενε, αν χρειαζόταν, άγρυπνος όλη τη νύκτα.

Με γένια δυό μηνών μοιάζαμε όλοι με καλόγερους. Το ίδιο φυσικά ίσχυε και για τα μαλλιά μας αλλά οι διαταγές που δόθηκαν αφορούσαν μόνο τις γενειάδες. Εξάλλου τα μακριά μαλλιά θεωρούνταν της μόδας τότε και δεν ήταν πράγμα ασυνήθιστο να βλέπει κανείς μακρυμάλληδες.

## Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Ο νεαρός μας κουρέας άρχισε να κουρεύει γένια και δεν τέλειωσε παρά μόνο γύρω στις δέκα το βράδυ.

Με το κόψιμο των γενειάδων είχε καταστεί φανερό ότι πλησίαζε η ώρα της αναχώρησης μας από την κόλαση.

Το βράδυ οι σκέψεις δεν με άφησαν να κοιμηθώ καθόλου. Σκεφτόμουν πού και σε ποιές άραγε συνθήκες θα ευρίσκαμε τις οικογένειες μας, τα σπίτια μας, τον τόπο μας και ποιο τέλος μπορούσε να έχει αυτή η κατάσταση.

Αν κρίναμε από τη συμπεριφορά του Τουρκικού στρατού έναντι μας δεν μπορούσαμε να ελπίζουμε σε διαφορετική συμπεριφορά έναντι του συνόλου των Ελληνοκυπρίων

## ΕΝΑ ΑΘΩΟ ΘΥΜΑ

Γύρω στις 02:00 ξημέρωμα Σαββάτου 26 Οκτωβρίου άκουσα βογγητά από κάποιο άτομο που βρισκόταν στη χαμηλή σειρά των κουκετιών. Ήταν ο Δημήτρης, ο οποίος τέτοια μέρα έπρεπε να γιορτάζει τα ονομαστήρια του με τις θυγατέρες του και τη σύζυγο του στην Κερύνεια, αλλά βρισκόταν κλεισμένος σε μια φυλακή με κλονισμένη την υγεία του και αβέβαιη την έκβαση της περιπέτειας του. Άγνωστο πότε τον είχαν φέρει στο θάλαμο, ίσως να ήταν εκεί από την πρώτη κιόλας μέρα της επιστροφής μας στα Άδανα και να φρόντιζε ο ίδιος να παραμένει απαρατήρητος. Πάντως εγώ είχα να τον δω από τις 14 Σεπτεμβρίου, την ημέρα που φύγαμε για την Αντίγιαμαν.

Πήγα κοντά του και τον ρώτησα γιατί βογγούσε και μου είπε ότι είχε φρικτούς πόνους. Μη μπορώντας να πράξω ο,τιδήποτε άλλο πήγα και κτύπησα το παραθυράκι της σιδερένιας πόρτας του θαλάμου μας ελπίζοντας να με ακούσει και να ανταποκριθεί ο στρατιώτης που εκτελούσε καθήκοντα σκοπού στο διάδρομο των φυλακών. Στο μεταξύ, στεκόμενος πίσω από την κλειστή πόρτα, προσπαθούσα να φτιάξω μέσα στο μυαλό μου μια πρόταση στα Τουρκικά, με τις λίγες λέξεις που ήξερα, για να μεταδώσω το μήνυμα που ήθελα.

Πράγματι, σε λίγο ήρθε ο σκοπός, άνοιξε το μικρό παραθυράκι της πόρτας του θαλάμου και βρεθήκαμε κατάφατσα ο ένας με τον άλλο. Με ρώτησε: «*Nedir?*», «Τι συμβαίνει;» και του απάντησα «*ihtiyar hastadir*» δηλαδή «Ο ηλικιωμένος είναι άρρωστος». Έκανα στη συνέχεια το σύνηθες νεύμα για τον αξιωματικό, ο στρατιώτης κατάλαβε και πήγε κι έφερε τον αξιωματικό υπηρεσίας μαζί με δύο στρατιώτες. Ευτυχώς ο αξιωματικός μιλούσε Αγγλικά και συνεννοηθήκαμε χωρίς δυσκολία. Μου ανέφερε ότι θα έπαιρναν το Δημήτρη στο νοσοκομείο χωρίς καθυστέρηση. Τον ευχαρίστησα κάνοντας του κομπλιμέντο για τα Αγγλικά του κι αυτός μου είπε ότι συχνά λαμβάνει μέρος σε ασκήσεις του ΝΑΤΟ όπου η γνώση των Αγγλικών κρίνεται απαραίτητη.

Όταν ξημέρωσε, γύρω στις 08:00, ξανάφεραν τον Δημήτρη στο θάλαμο. Μας είπε ότι στο νοσοκομείο του έβαλαν δύο ενέσεις, σταμάτησαν οι πόνοι και μπόρεσε να κοιμηθεί μέχρι την ώρα που τον ξύπνησαν για να τον φέρουν πίσω στο θάλαμο.

Στο φως της ημέρας είδα ότι το λευκό των ματιών του Δημήτρη δεν ήταν πια λευκό αλλά έντονα κίτρινο όπως το κρόκο του αυγού. Το δέρμα του είχε κι αυτό αλλάξει χρώμα.

Μας ανέφερε ότι στην Αντίγιαμαν έρχονταν κάθε τόσο στρατιώτες, τον έριχναν στο πάτωμα και τον κλωτσούσαν με όλη τους τη δύναμη στην κοιλιά

Ήταν φανερό ότι είχε ταξιδέψει και στην Αντίγιαμαν η αβάσιμη κατηγορία ότι ο Δημήτρης είχε εμπλοκή σε δολοφονίες Τουρκοκυπρίων.

Με αυτή τη μεταχείριση του είχαν προφανώς καταστρέψει το συκώτι και οι ενέσεις που του έβαλαν κατά τις πρωινές ώρες σκοπό είχαν να τον κρατήσουν ζωντανό χωρίς πόνους για λίγο ακόμα μέχρι την επιστροφή του στην Κύπρο.

## ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Από τις φυλακές των Αδάνων μας πήγαν στο λιμάνι της Μερσίνας όπου κατέφθασαν κι άλλοι αιχμάλωτοι που είχαν κρατηθεί στις φυλακές της

Αμάσειας. Μαζί τους ήταν και ο Ελληνοκύπριος λοχαγός Ανδρέας Φωτιάδης.

Μας έκλεισαν στο χώρο μεταφοράς αρμάτων ενός αρματαγωγού Γερμανικής κατασκευής και πήραμε το δρόμο του γυρισμού. Ούτε πείνα ούτε δίψα μας απασχολούσαν μόνο την άφιξη μας σκεφτόμασταν.

Όταν το αρματαγωγό έριξε άγκυρα στο Νησί Γλυκιώτισσα και άνοιξε τη μπουκαπόρτα του, από τα δάκρυα που άθελα γέμισαν τα μάτια μου, δεν μπορούσα να διακρίνω λεπτομέρειες του γνωστότατου σ' εμένα τοπίου. Έξω μας περίμεναν λεωφορεία, λεία κι αυτά του πολέμου αφού τα πλείστα έφεραν ακόμη ταμπέλες με τα Ελληνικά ονόματα των χωριών προέλευσης τους. Μας φόρτωσαν και ξεκινήσαμε για τη Λευκωσία. Μπαίνοντας στην Κερύνεια είδα 5-6 άτομα να κάθονται στη βεράντα του σπιτιού μου σαν να είχε μετατραπεί σε καφενείο. Περνούσα σε απόσταση 3-4 μέτρων από το σπίτι μου αλλά κάποιιοι είχαν αποφασίσει ότι άλλοι πρέπει να το χαίρονται ελέω Αττίλα.

Η περαιτέρω διαδρομή που ακολουθήσαμε φαίνεται πως είχε επιλεγεί σκόπιμα για να συνειδητοποιήσουμε ότι η Κερύνεια είχε κιόλας Τουρκέψει. Περνούσαμε από την οδό Ελλάδος κι εκεί που περίμενες να δεις γνωστούς σου ανθρώπους να ξεπροβάλλουν από τις θύρες των κτηρίων έβλεπες ξένα κι άγνωστα πρόσωπα που αποτελούσαν παραφωνία σ' αυτά που μέχρι προσφάτως ήσουν συνηθισμένος να βλέπεις. Και να το κτήριο Ελλάδος 78. Το πατρικό της πεθεράς μου, το σπίτι όπου μεγάλωσε η σύζυγος μου, εκεί που μέχρι προ τριών μηνών ζούσαν η θεία Ιλιάς με το σύζυγο της Φιλάρετο. Το σπίτι ήταν κατάκλειστο αλλά τα δυο καταστήματα στο ισόγειο ήταν ανοικτά. Όταν το 1908 έσκαβαν για να θεμελιώσουν το συγκεκριμένο σπίτι είχε εντοπισθεί και ανασκαφτεί βυζαντινός τάφος με αξιόλογα αρχαιολογικά ευρήματα. Το γεγονός της ανεύρεσης του τάφου αυτού μνημονεύεται στη σελίδα 500 στο βιβλίο του ιστορικού Ιερώνυμου Περισιτιάνη *Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου*.

Όταν το 1972 κατεδαφίστηκε το διπλανό προς τα δυτικά κτήριο της Μυρούς του Βόττη, κατά τη θεμελίωση νέου κτηρίου ανακαλύφθηκε αρχαίος λαξευτός τάφος με τρεις θαλάμους, δυστυχώς συλημένος. Το Τμήμα Αρχαιοτήτων είχε επιβάλει τροποποίηση των αρχικών σχεδίων για

ν' αφηθεί είσοδος προς τον υπόγειο τάφο από το εξωτερικό του νέου κτηρίου.

Η περιοχή αυτή της οδού Ελλάδος ήταν νεκρόπολη με πανάρχαιους λαξευτούς τάφους στο βραχώδες υπόστρωμα που χρησιμοποιούνταν για ταφή ακόμη και κατά τους Βυζαντινούς χρόνους. Κατά καιρούς οι τυχαίες ανακαλύψεις τέτοιων τάφων απεκάλυπταν την Ελληνική ταυτότητα και ιστορία της πόλης που χάνεται στα βάθη των αιώνων.



Απόκομμα από την εφημερίδα. «Φιλελεύθερος», 31 Οκτωβρίου 1974.

Κι ενώ περνούσαμε πάνω από Ελληνικά λείψανα αιώνων και δίπλα από σπίτια ποτισμένα από τον ιδρώτα των Ελλήνων κατοίκων της Κερύνειας εκείνο που πρόσεξα ήταν η παντελής απουσία Ελληνικών επιγραφών. Δεν υπήρχε ούτε μια πινακίδα στην Ελληνική γλώσσα, από τις εκατοντάδες που υπήρχαν μόλις προ 3 μηνών. Οι Αττίλες έκριναν ότι σβήνοντας τις Ελληνικές επιγραφές έσβηναν ταυτόχρονα και την Ελληνικότητα της πόλης.

Ξαφνικά, εκεί που βρισκόταν προηγουμένως το καφενείο 'Τα Πάτρια', πάνω στον τοίχο του ορόφου σε ύψος 6-7 μέτρων από το επίπεδο του δρόμου πρόσεξα μια μακρόστενη πινακίδα με την επιγραφή με κεφαλαία γράμματα: ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΝΤΑΙ ΔΩΜΑΤΙΑ και μια δεύτερη σ' ένα μπαλκόνι στον ίδιο δρόμο με το αυτό μήνυμα. Ήταν, φαίνεται, οι μόνες που είχαν μέχρι τη στιγμή εκείνη διαφύγει την πολιτική και τη μανία της εθνοκάθαρσης, που δεν περιοριζόταν μόνο στα έμψυχα όντα



Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

αλλά κάλυπτε και τα οποιαδήποτε άψυχα αντικείμενα που θύμιζαν ο,τιδήποτε Ελληνικό.

Ενώ βγαίναμε έξω από την Κερύνεια έπερτε το σκοτάδι, διώχνοντας το φως της μέρας και τότε συνειδητοποίησα ότι με τον ίδιο τρόπο το Τουρκικό Σκοτάδι εκτόπισε το Ελληνικό Φως στην πόλη της Κερύνειας.

Μέχρι να φτάσουμε στη Λευκωσία είχε ήδη βραδιάσει. Κατεβήκαμε στις αποθήκες του παλαιού σιδηροδρόμου που εχρησιμοποιούντο μέχρι την Τουρκανταρσία του Δεκεμβρίου του 1963 ως κρατικές αποθήκες του Τμήματος Δημοσίων Έργων.

Λίγη ώρα μετά την άφιξη μας κατέφθασε ένα ασθενοφόρο για να μεταφέρει τον Δημήτρη, ημέρα των ονομαστηρίων του, στις ελεύθερες περιοχές και να απαλλάξει τους Τούρκους από το άγος και το όνειδος σε περίπτωση θανάτου του στα χέρια του Τουρκικού στρατού. Φυσικά κι αυτό να συνέβαινε οι Τούρκοι δεν θα είχαν καμμία σοβαρή επίπτωση. Δεν θα ήταν άλλωστε και η πρώτη τους φορά που άνθρωποι που βρίσκονταν αποδεδειγμένα ζωντανόι στα χέρια του Τουρκικού στρατού κατέληξαν είτε διαπιστωμένα νεκροί είτε αγνοούμενοι.

Ένα όχημα των Ειρηνευτών μετέφερε τους αξιωματικούς, Ανδρέα Φωτιάδη, Σπύρο Λαλιώτη και Θανάση Ταντισίδη, στις ελεύθερες περιοχές, παρόλο που οι στρατιώτες της Ειρηνευτικής Δύναμης δεν εργαζόνταν ημέρα Σάββατο.

Στο μεταξύ έφθασαν και δύο εκπρόσωποι του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.

Σκοπός της επίσκεψης τους ήταν να ζητήσουν από τον κάθε αιχμάλωτο, ιδιαίτερα απ' όσους είχαν την κανονική τους διαμονή στις περιοχές που βρίσκονταν υπό την κατοχή του Τουρκικού στρατού, να δηλώσουν ενυπογράφως σε ποιά πλευρά ήθελαν να ελευθερωθούν.

Μας σύστησαν, προτού πάρουμε την τελική μας απόφαση, να αναγνώσουμε τα μηνύματα που πολλοί από εμάς είχαμε από τις οικογένειες μας και τα οποία μας είχαν προσκομίσει.

Όσοι από τους Πελλαπαϊσιώτες δήλωσαν επιθυμία να επιστρέψουν στο χωριό τους, μεταφέρθηκαν την επομένη μέρα, Κυριακή 27

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

Οκτωβρίου, στο Πέλλαπαϊς χωρίς την εμπλοκή ή μεσολάβηση της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών.

Οι υπόλοιποι θα περιμέναμε μέχρι την επόμενη εργάσιμη μέρα για τους Ειρηνευτές που ήταν Δευτέρα 28 Οκτωβρίου, ημέρα εθνικής επετείου, για να μεταφερθούμε στις ελεύθερες περιοχές.

Στο μεταξύ έπρεπε να ζήσουμε δύο ακόμη μέρες στην αιχμαλωσία.

### ‘ΕΠΙΛΟΓΗ’ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Το μήνυμα που μου δόθηκε από το ΔΕΣ ήταν από τη Βέρα Αθανασιάδη. Στις 23 Οκτωβρίου η Βέρα ανταποκρινόμενη σε πληροφορίες για επικείμενη απελευθέρωση και των τελευταίων αιχμαλώτων είχε συντάξει δυο μηνύματα ένα προς το σύζυγο της Τάκη Αθανασιάδη κι ένα προς εμένα εκ μέρους της συζύγου μου που μας ενημέρωνε ότι βρίσκονταν στη Λευκωσία.

Το μήνυμα από τη Βέρα έχει ως εξής:

*Πάμπο, η Λούλα η Ιωάννα και όλη η οικογένεια βρίσκονται στη Λευκωσία, νοίκιασαν σπίτι όλοι μαζί. Φρόντισε να έλθεις εδώ. Σου γράφω εγώ επειδή η Λούλα εργάζεται αυτή την ώρα. Είναι όλοι καλά.*

*Ευχαριστώ Βέρα.*

Η μεταφορά μας στην Τουρκία άφηγε τις οικογένειες μας εγκλωβισμένες μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον χωρίς καμιά ηθική και υλική υποστήριξη παρά μόνο τη διανομή τροφίμων από το ΔΕΣ. Η κατάσταση αυτή εξανάγκασε όσους από τους εναπομείναντες κατοίκους του Πέλλαπαϊς είχαν κάπου να προσφύγουν στις ελεύθερες περιοχές να ζητούν τη μεταφορά τους την οποία οι Τούρκοι ασμένως υποβοηθούσαν. Στα πλαίσια της εθελοντικής αυτής φυγής ήρθε και η Βέρα με τα παιδιά της στις ελεύθερες περιοχές.

Από την Κερύνεια στην προσφυγιά μέσω Αντίγιαμαν

Αξίζει να αναφερθεί ότι η σύζυγος μου ευρισκόμενη στη Λευκωσία έγραψε και παρέδωσε στο ΔΕΣ στις 30 Σεπτεμβρίου για να μου αποσταλεί, το ακόλουθο μήνυμα:

*Ασφαλείς και με υγεία στη Λευκωσία αγάπη μου. Η Ιωάννα είναι πολύ καλά. Πήρα διαμέρισμα. Προς το παρόν μένω με τον Ηλία. Με πολλή αγάπη και φιλιά, Λούλλα.*

Στο έντυπο του μηνύματος η σύζυγος μου έγραψε ως διεύθυνση παραλήπτη ‘Τουρκικός Τομέας Λευκωσία’ που προφανώς διορθώθηκε από το ΔΕΣ σε Adana, Turkey. Τουλάχιστον 12 ημέρες νωρίτερα όμως ο ΔΕΣ μας είχε επισκεφθεί στην Αντίγιαμαν κι έπρεπε να γνωρίζει ότι δεν βρισκόμασταν στα Άδανα.

Έτσι φαίνεται ότι το μήνυμα αυτό ακολούθησε τα χνάρια μου, στις φυλακές της Τουρκίας, με αρκετή όμως καθυστέρηση για να καταλήξει στη Λευκωσία όπου μου παραδόθηκε μετά την απελευθέρωση μου.

## ΜΙΑ ΠΑΡΕΝΘΕΣΗ ΕΝΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από τη στιγμή της επιλογής του χώρου απελευθέρωσης μου άρχισε να με βασανίζει το γεγονός ότι ο ΔΕΣ μας ζήτησε ενυπογράφως να κάνουμε τη σχετική δήλωση γεγονός που μπορούσε κάποιος, σκόπιμα και κακοπροαίρετα, να ερμηνεύσει ότι αυτόματα παραγράφαμε το δικαίωμα επιστροφής στο σπίτι μας.

Γι’ αυτό το λόγο την ίδια εβδομάδα της απελευθέρωσης μου πήγα στα γραφεία του ΔΕΣ ζητώντας να διευθετήσουν τη μεταφορά μου μαζί με την οικογένεια μου στο σπίτι μας στην Κερύνεια.

Η κυρία με την οποία μίλησα μου είπε ότι ο ΔΕΣ δεν μπορεί να με βοηθήσει δεδομένου μάλιστα ότι είχα ήδη κάνει την επιλογή μου. Τη ρώτησα γιατί ο ΔΕΣ διευθετεί μόνο τις αιτήσεις των Ελληνοκυπρίων που θέλουν να φύγουν από την κατεχόμενη περιοχή προς τις ελεύθερες περιοχές και όχι το αντίστροφο. Μήπως ρώτησα υπάρχει κανένα σχέδιο να εκδιωχθούν οι κάτοικοι από τα σπίτια τους και ο ΔΕΣ συνεργεί στην

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

υλοποίηση του; Μετά από επιμονή μου, μου έδωσε ένα έντυπο όπως εκείνο που είχα αρχικά υπογράψει για να το συμπληρώσω. Συνειδητοποιώ ότι, όταν έφυγα από το γραφείο της συγκεκριμένης κυρίας, η αίτηση μου μπορεί να κατάληξε στον κάλαθο των αχρήστων. Η μόνη μου ικανοποίηση ήταν ότι τουλάχιστο είπα αυτά που ένιωθα.

Συμπέρασμα μου ήταν και είναι πως οι λειτουργοί, αν όχι και ο επίσημος ΔΕΣ, έπαιξαν το βρώμικο παιχνίδι του διαχωρισμού με την προοπτική του επίσημου διαμελισμού της Κύπρου, όπως έπραξε και η Ειρηνευτική Δύναμη των Ηνωμένων Εθνών με πρωτοστάτες τους Βρετανούς.

## ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΣΕ ΑΛΛΟ ΧΩΡΟ ΚΡΑΤΗΣΗΣ

Μολονότι ο στεγασμένος χώρος της αποθήκης ήταν αρκετά μεγάλος, εντούτοις, η ύπαρξη κερκίδων κατά μήκος των μεγάλων διαστάσεων του ορθογωνίου κτιρίου δεν άφηνε αρκετό ενδιάμεσο χώρο για τους αιχμαλώτους. Φαίνεται ότι η αποθήκη αυτή εχρησιμοποιείτο ως αθλητική αίθουσα για τις ανάγκες του παραπλήσιου Τουρκικού Λυκείου.

Έτσι λόγω έλλειψης επαρκούς χώρου αποφασίστηκε η μεταφορά ενός αριθμού αιχμαλώτων σε άλλο χώρο. Εγώ βρέθηκα στη δεύτερη ομάδα.

Μεταφερθήκαμε στις αποθήκες της ΚΕΟ στη Νεάπολη. Η αυλή των αποθηκών είχε φρακτεί με συρματόπλεγμα ύψους τριών μέτρων που δεν εμπόδιζε τη χειραψία και ελεύθερη συνομιλία με Τουρκοκυπρίους που μαζεύτηκαν απ' έξω, άλλοι ψάχνοντας για γνωστούς τους Ελληνοκυπρίους και άλλοι ζητώντας από συντοπίτες τους να μεταφέρουν, όταν απελευθερώνονταν κάποιο μήνυμα σε δικούς τους ανθρώπους που βρίσκονταν στις ελεύθερες περιοχές.

Ένας Λεμεσιανός Τουρκοκύπριος για να δείξει τη χαρά του που συνάντησε Ελληνοκύπριο γνωστό του, μετά από μερικές κουβέντες που αντάλλαξε μ' αυτόν, έφυγε για λίγο κι επέστρεψε με μερικές πίττες αρνίσιο σουβλάκι και μια Κυπριακή εφημερίδα στα Αγγλικά. Όσοι κατάφεραν να εξασφαλίσουν έστω κι ένα κομματάκι σουβλάκι, έπαιρναν

μια πρώτη γεύση πραγματικού Κυπριακού εδέσματος ύστερα από τρεις μήνες στέρησης.

Εγώ συγκεντρώθηκα στην ανάγνωση της εφημερίδας, μέχρι ακόμη και των διαφημίσεων στις εσωτερικές σελίδες. Πήρα μια πολύ γενική ιδέα των συνθηκών που επικρατούσαν στο νησί.

Το γενικό μου συμπέρασμα ήταν η πικρή αλήθεια ότι άσχετα με το θάνατο που σκόρπισε ο Αττίλας στον τόπο μας, πέραν από τον εκτοπισμό χιλιάδων ανθρώπων και μακράν από την ύπαρξη ανθρώπων που ζούσαν σε αντίσκηνα, για κάποιους άλλους η ζωή συνεχιζόταν σαν να μην είχε συμβεί τίποτε το τρομακτικό. Επιβεβαιωνόταν περίτρανα η κυπριακή παροιμία «Το λαμπρόν τζιέι που πέφτει τζιέι κρούζει».

## ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Η νύκτα του Σαββάτου και ολόκληρη η Κυριακή πέρασαν χωρίς κανένα αξιοσημείωτο γεγονός.

Ήταν 14.00 η ώρα της Δευτέρας 28 Οκτωβρίου όταν οδηγηθήκαμε πεζοί σε μικρή απόσταση από το χώρο κράτησης μας όπου μας ανέμεναν λεωφορεία για τη μεταφορά μας στην αυλή του ξενοδοχείου Ledra Palace. Μας φώναζαν ονομαστικά, ένα προς ένα, κι επιβιβαστήκαμε στα λεωφορεία. Ένας αστυνομικός μπήκε μέσα και μας μέτρησε. Μετά μας ζήτησαν να βγούμε όλοι έξω κι ακολούθησε ξανά η ίδια διαδικασία. Όταν η πράξη επαναλήφθηκε για τρίτη φορά ένας αστυνομικός ήρθε μέσα στο λεωφορείο κι ερωτούσε αν είχαμε δει ή ακόμη αν γνωρίζαμε δυο συγκεκριμένα άτομα των οποίων τις φωτογραφίες κρατούσε στο χέρι του. Από τους επιβαίνοντες στο δικό μας λεωφορείο κανείς δεν τους είχε δει και κανείς δεν τους γνώριζε. Δεν μας δόθηκε καμμία εξήγηση κατά πόσο τα δυο αυτά άτομα ήταν αιχμάλωτοι των οποίων χάθηκαν τα ίχνη ή αν ήταν άτομα που είχαν, για κάποιο λόγο, κηρυχθεί ως καταζητούμενοι από τις λεγόμενες αρχές.

Όταν απεχώρησε ο αστυνομικός από το λεωφορείο ο οδηγός ζήτησε να μάθει σε ποιο μέρος της Τουρκίας μας κρατούσαν. Κάποιος νεαρός εκεί κοντά του απάντησε «Στην Αμάσεια» και τότε ο οδηγός είπε: «Εγώ

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

που είμαι Τούρκος ούτε μια φορά δεν πήγα στην Τουρκία ακόμα» και συνέχισε: «Θα εφάγατε και πολλά μήλα εκεί γιατί η Αμάσεια φημίζεται για τα μήλα της». «Από ξύλο εφάγαμε μπόλικο από μήλα καθόλου» ήταν η απάντηση του νεαρού.

Ο οδηγός πρόσεξε δυό-τρία παιδιά 14-15 χρόνων να πηγαίνο-έρχονται με τα ποδήλατα τους κατά μήκος των σταθμευμένων λεωφορείων και μας ζήτησε να κλείσουμε τα παράθυρα μη τυχόν και μας πετάξουν καμιά πέτρα.

Παρόλο που ήταν τέλος σχεδόν του Οκτωβρίου η ζέστη μέσα στο λεωφορείο ήταν αφόρητη αφού για δυό ώρες ήμασταν κλεισμένοι στο όχημα κάτω από τον καυτό ήλιο.

Αφήσαμε λοιπόν τα παράθυρα ανοικτά και παρακολουθούσαμε τους νεαρούς να συνεχίζουν την ποδηλασία τους κατά μήκος των λεωφορείων. Ξαφνικά σαν να ήταν συντονισμένοι έβαλαν ταυτόχρονα το χέρι τους στη τσάντα πίσω από τη σέλλα του ποδηλάτου, πήραν από μέσα μανταρίνια και τα πέταξαν από τα ανοικτά παράθυρα μέσα στο λεωφορείο. Μετά απομακρύνθηκαν ποδηλατώντας πιο έντονα από προηγουμένως.

Τα μανταρίνια είχαν σχεδόν ωριμάσει παρόλο που το χρώμα τους ήταν ακόμη πράσινο. Τα φάγαμε, ας ήταν από μια μοίρα ο καθένας, στην υγεία των παιδιών, η πράξη των οποίων μας είχε κατασυγκινήσει.

Γύρω στις 16:00 ξεκίνησαν, επιτέλους, τα λεωφορεία μας για την αυλή του ξενοδοχείου Ledra Palace. Στο ξενοδοχείο αυτό είχε εγκατασταθεί το αρχηγείο της Ειρηνευτικής Δύναμης του ΟΗΕ. Στην πίσω αυλή του ξενοδοχείου μια σειρά από λεωφορεία προερχόμενα από τις ελεύθερες περιοχές είχαν φέρει Τουρκοκυπρίους που προορίζονταν για μετάβαση στην κατεχόμενη περιοχή κι εμείς καταφθάναμε από την κατεχόμενη περιοχή με προορισμό τις ελεύθερες περιοχές.

Αντιλήφθηκα ότι εκείνο που εξελισσόταν στον τόπο μας, με τη μεσολάβηση και/ή συνέργεια των Ηνωμένων Εθνών και του ΔΕΣ, ήταν ο προ πολλού σχεδιαζόμενος διαμελισμός του νησιού όπως ανέκαθεν επεδίωκε η Τουρκία.

Οι Τουρκοκύπριοι μπήκαν στα λεωφορεία που έφεραν εμάς στην αυλή του ξενοδοχείου κι εμείς μπήκαμε στα λεωφορεία που έφεραν τους Τουρκοκυπρίους.

Αλληλοχαιρετηθήκαμε με τους Τουρκοκυπρίους υψώνοντας το χέρι μας φανερά ανακουφισμένοι όλοι μας για το γεγονός ότι μια δυσάρεστη προσωπική μας εμπειρία έφτανε στο τέλος της.

Από το Ledra Palace τα λεωφορεία μας πήγαν στη Ξενοδοχειακή Σχολή που εχρησιμοποιείτο ως κέντρο υποδοχής των αιχμαλώτων. Στην αυλή της σχολής όπου σταμάτησαν τα λεωφορεία υπήρχαν εκατοντάδες κόσμου. Άλλοι έψαχναν να δουν αν δικά τους πρόσωπα βρίσκονταν μέσα στα λεωφορεία, άλλοι, κρατώντας φωτογραφίες προσφιλών τους ανθρώπων μας τις έδειχναν μέσα από τα τζάμια των λεωφορείων ρωτώντας αν τους είχαμε συναντήσει οπουδήποτε. Οι ελπίδες ορισμένων ελαττώνονταν ή εξαnemίζονταν με τη γνώση ότι ήμασταν οι τελευταίοι από τους δηλωμένους αιχμαλώτους που θα απελευθερώνονταν. Μερικοί προσπαθούσαν να μπουν μέσα στα λεωφορεία κι εμείς προσπαθήσαμε να τους κρατήσουμε μακριά από ‘μας. Μας είχε ζητηθεί να μην αγγίζουμε κανένα από τους πολίτες προτού πλυθούμε, λουσοτούμε, ξυριστούμε κι εμβολιαστούμε, από φόβο μετάδοσης μικροβίων που ενδεχομένως να είχαμε μεταφέρει από την Τουρκία. Έτσι βγαίνοντας από τα λεωφορεία τρέχαμε απευθείας στο κτήριο.

Στην πρώτη αίθουσα που μπήκαμε στη σχολή υπήρχε σειρά από τραπέζια με είδη ρουχισμού και υπόδησης. Πίσω από τα τραπέζια στέκονταν εθελόντριες του Κυπριακού Ερυθρού Σταυρού (ΚΕΣ) πρόθυμες να μας εξυπηρετήσουν στην εξεύρεση καταλλήλων μεγεθών ρουχισμού και υποδημάτων. Ανάμεσα στις εθελόντριες, και ένα από τα πρώτα Κερυνειώτικα πρόσωπα που έβλεπα, ήταν η Μαρούλα Αγγελίδου πρώην Χαραλαμπίδου, θυγατέρα του Κερυνειώτη ιατρού Ξάνθου Χαραλαμπίδη.

Στα ενδότερα του κτηρίου ακολουθούσε το πρόγραμμα καθαριότητας, ξυρίσματος και ντυσίματος μας με τα είδη που μας προμήθευσε ο ΚΕΣ. Τα δικά μας ρούχα τα πετούσαμε σε χώρο απόρριψης απ’ όπου θα παραλαμβάνονταν αργότερα για κάψιμο.

Αμέσως μετά, σειρά είχε ο εμβολιασμός. Μακράν του τρόπου εμβολιασμού μας στις φυλακές της Τουρκίας, στη Ξενοδοχειακή Σχολή είχαμε εμβολιασθεί από εκπαιδευμένο παραϊατρικό προσωπικό που χρησιμοποιούσε σύριγγες μιας χρήσης.

Τέλος οδηγούμασταν σε ένα χώρο όπου πάνω σ' ένα πίνακα ήταν ανηρτημένες εκατοντάδες φωτογραφίες αγνοουμένων ατόμων τις οποίες έπρεπε να μελετήσουμε με την ελπίδα να δώσουμε κάποια πληροφορία που σχετιζόταν με την τύχη οποιουδήποτε από αυτά τα άτομα.

Αυτή η ψυχοφθόρος δοκιμασία ήταν η πρώτη μας γεύση του μεγέθους του κακού που είχε σχέση με τους αγνοούμενους. Σύντομα θα μαθαίναμε και για τις άλλες πτυχές αλλά και για την έκταση της τραγωδίας που έπληξε τον τόπο μας που μέχρι την επιστροφή μας στην Κύπρο αγνοούσαμε πλήρως.

Έξω στην αυλή της Ξενοδοχειακής Σχολής με περίμενε η σύζυγος μου. Μέχρι να πάμε στο σπίτι που είχε ενοικιάσει μου εξήγησε πως η κόρη μας ήταν εκεί με τη γιαγιά Χρυστάλλα που κατόρθωσε να έρθει στη Λευκωσία για να την προσέχει. Αυτό θα επέτρεπε στη σύζυγο μου να εργαστεί. Στη μικρή είχε πει ότι θα ερχόμουν από ταξίδι και ότι θα της έφερνα και κάποιο δώρο. Το δώρο αυτό το φρόντισε φυσικά η ίδια η σύζυγος μου.

Στο ίδιο σπίτι διέμεναν η θεία της συζύγου μου Ιλιάδα μαζί με τον άνδρα της, τον θείο Φιλάρετο που είχαν κι αυτοί κατορθώσει να έλθουν στις ελεύθερες περιοχές. Η μεταφορά Ελληνοκυπρίων από τα κατεχόμενα στις ελεύθερες περιοχές ήταν ένα σχετικά εύκολο εγχείρημα αφού αποτελούσε όχι μόνο επιθυμία αλλά και επιδίωξη της Τουρκίας. Είναι η αντίθετη πορεία, που ακόμη και ως προσπάθεια, ήταν μάταιη.

Η επομένη ημέρα αφιερώθηκε κυρίως στην αγορά ειδών ένδυσης από εσώρουχα μέχρι πουκάμισα, κάλτσες, πανταλόνια, παπούτσια που θα μου επέτρεπαν να κυκλοφορήσω ξανά ως άνθρωπος ανάμεσα σε ανθρώπους και, φυσικά, να επιστρέψω στην εργασία μου.

Η αγορά ειδών ένδυσης και υπόδησης είχε καταστεί οικονομικά δυνατή με τα χρήματα των μισθών μου για τους μήνες που απουσίαζα από



την εργασία αλλά η ΑΗΚ ευγενώς συνέχιζε να μου καταβάλλει. Το άμεσο οικονομικό πρόβλημα που πολλοί συναιχμάλωτοι μου είχαν την ατυχία να αντιμετωπίσουν με την παροχή από το κράτος του ποσού των δυο λιρών δεν το αντιμετώπισα προσωπικά.

Με την αγορά των ειδών ένδυσης είχα εκπλαγεί κι εγώ ο ίδιος από την απώλεια βάρους μου κατά τους τρεις μήνες που πέρασαν. Από 82 κιλά που ήταν το κανονικό βάρος μου πριν από την εισβολή είχα πέσει στα 69 κιλά.

Οπωσδήποτε δεν ξέχασα και το επιβαλλόμενο κόψιμο των μαλλιών, μιας και ουδέποτε στη ζωή μου είχα μείνει ακούρευτος για τρεις συνεχείς μήνες.

## ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΣ ΑΘΩΟΥ ΘΥΜΑΤΟΣ

Την Παρασκευή 1 Νοεμβρίου στην πρώτη σελίδα ημερήσιας εφημερίδας υπήρχε η φωτογραφία ενός γνώριμου προσώπου που ξεψύχησε στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας στις 31 Οκτωβρίου.

Ήταν ο Δημήτρης Στρατή Χατζηλάρκου. Οι Τούρκοι φρόντισαν να τον ξεφορτωθούν μόλις φτάσαμε στη Λευκωσία στις 26 Οκτωβρίου γιατί ήσαν βέβαιοι για το σύντομο θάνατο του.

Σύμφωνα με το κείμενο που συνόδευε τη φωτογραφία, η σύζυγος και οι κόρες του δεν πρόλαβαν να τον δουν ζωντανό. Ήταν εγκλωβισμένες στο Πέλλαπαϊς κι αυτός δεν άντεξε αναμένοντας τις να μεταφερθούν στις ελεύθερες περιοχές. Λίγες μέρες μετά τον ερχομό της στις ελεύθερες περιοχές, η σύζυγος του Δημήτρη, Καλομοίρα, με επισκέφθηκε στο γραφείο μου θέλοντας να πληροφορηθεί για όλα όσα γνώριζα για την περιπέτεια του συζύγου της, ενός πραγματικά αθώου θύματος.

Με το θάνατο του ο Δημήτρης ελευθερώθηκε με τον μόνο τρόπο που του είχε απομείνει, φεύγοντας δηλαδή από τη γήινη κόλαση, μέσα στην οποία η ανείπωτη θηριωδία και βαρβαρότητα του Τουρκικού στρατού, τον είχαν αναγκάσει να ζει τους τελευταίους δύο μήνες, εξαιτίας μιας συνωνυμίας.

Στο σημείο αυτό κρίνω ότι αποτελεί οφειλή μου προς τον Δημήτρη και όλους όσοι χάθηκαν στα χέρια των εισβολέων ή ως συνέπεια της κακομεταχείρισης τους από τους εισβολείς, να αναφέρω ότι οι υπηρεσίες του κράτους μας αποδείχθηκαν κατώτερες των περιστάσεων, ωσάν να είχαν εντολή να συγκαλύψουν εγκλήματα των Τούρκων. Με δάκρυα στα μάτια, η σύζυγος του Δημήτρη μου διηγήθηκε πως στο Γενικό Νοσοκομείο της είχαν αναφέρει ότι ο Δημήτρης πέθανε από κίρρωση του ήπατος που προφανώς ήταν αποτέλεσμα αλκοολισμού. Κανείς δεν μπήκε στον κόπο να ερευνήσει και να πληροφορηθεί για τον τρόπο με τον οποίο οι Τούρκοι στρατιώτες κατάστρεψαν το συκώτι του καημένου Δημήτρη μέσα στους δυο τόσους μήνες της ομηρείας του. Όπως με διαβεβαίωσε η κυρία Καλομοίρα, ο Δημήτρης ποτέ του δεν έπινε, αλλά κατά τις αρχές μας, αιτία θανάτου ήταν ο αλκοολισμός. Δεν γνωρίζω τελικά τί γράφτηκε στο Πιστοποιητικό Θανάτου του Δημήτρη. Βέβαια τίποτε δεν μπορούμε να αποκλείσουμε αν δούμε ότι στα Πιστοποιητικά Θανάτου αυτών που



Ο Δημήτρης Χατζηλάρκου στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας μετά την απελευθέρωση του. Εφ. Φιλελεύθερος, 1 Νοεμβρίου, 1974.

ήσαν αγνοούμενοι και των οποίων τα οστά βρέθηκαν κι αναγνωρίστηκαν με τη μέθοδο DNA αναφέρεται ως αιτία ‘άγνωστη’ κι ας έχουν μια οπή από σφαίρα στο πίσω μέρος του κρανίου.

## ΔΕΣ, ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΑΙΓΝΙΑ

Κατά την τελευταία εβδομάδα του Νοεμβρίου είχα ειδοποίηση να παραλάβω μηνύματα από τα γραφεία του ΔΕΣ.

Το ένα μήνυμα ήταν αυτό που είχα γράψει προς τη σύζυγο μου στις φυλακές της Αντίγιαμαν στις 23 Σεπτεμβρίου και το άλλο ήταν από τη σύζυγο μου κι έφερε ημερομηνία 30 Σεπτεμβρίου με το οποίο με ενημέρωνε ότι ευρισκόταν ασφαλής στη Λευκωσία. Η μόνη αξία που είχαν πλέον αυτά τα μηνύματα ήταν ιστορική αφού το σκοπό για τον οποίο γράφτηκαν δεν τον είχαν εξυπηρετήσει.

Ο ΔΕΣ ο οποίος είχε καθήκον να είναι καταρχήν αμερόληπτος αποδείχτηκε κατ’ εμένα κατώτερος των περιστάσεων. Ενώ πήγαιναν στους τόπους κράτησης αιχμαλώτων δεν φρόντιζαν να επισκεφθούν τους ίδιους. Έβλεπαν τις λεγόμενες αρχές και καμμιά φορά πήγαιναν για να βγάλουν και μια δυο φωτογραφίες με λίγους κρατουμένους ίσως για να αποδείξουν ότι είχαν πράγματι επισκεφθεί το συγκεκριμένο χώρο κράτησης. Η μόνη περίπτωση που οι αξιωματούχοι του ΔΕΣ επισκέφθηκαν τους ίδιους τους κρατουμένους ήταν στο Γκαράζ Παυλίδη. Σε καμμιά απολύτως άλλη περίπτωση δεν ήλθαν να μας επισκεφθούν στους χώρους τουλάχιστο που ήμουν εγώ προσωπικά. Ίσως οι Τούρκοι να μην τους ήθελαν να επισκεφθούν ανθρώπους που ήταν όμηροι πολίτες και όχι στρατιώτες αιχμάλωτοι πολέμου. Ίσως πάλιν να υπήρξε συμπαιγνία μεταξύ ΔΕΣ Τουρκικών στρατιωτικών αρχών για συγκάλυψη του γεγονότος ότι υπήρχαν εκατοντάδες όμηροι πολίτες στα χέρια των Τούρκων.

Η συμπαιγνία του ΔΕΣ με τον Τουρκικό στρατό είχε φανεί, κατά τη δική μου άποψη, από το Πιστοποιητικό Αιχμαλωσίας που εξέδωσε ο ΔΕΣ. Ενώ εγώ φρόντιζα επιμελώς, σ’ όλους τους χώρους κράτησης μου, να συμπληρώνω τα Δελτία Σύλληψης και Κράτησης (Κάρτα Αιχμαλωσίας)

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

γράφοντας τη λέξη ‘Civilian’ δηλαδή Πολίτης, στο χώρο που προνοείται να δηλωθεί το στρατιωτικό αξίωμα, στο αρχικό πιστοποιητικό που είχε εκδώσει ο ΔΕΣ αναφερόμενον ως στρατιωτικός. Όταν μου στάλθηκε το σχετικό πιστοποιητικό το Δεκέμβριο δεν το αποδέκτηκα και ζήτησα την έκδοση άλλου πιστοποιητικού που να δίνει αληθή στοιχεία. Έτσι μου έδωσαν άλλο πιστοποιητικό από το οποίο απλώς λείπουν τα στοιχεία που αναφέρονταν σε στρατιωτικούς χωρίς όμως να καταγραφεί ότι ήμουν πολίτης.

Είμαι πεπεισμένος ότι ο ΔΕΣ ενσυνείδητα απέκρυπτε το γεγονός ότι ο Τουρκικός στρατός συνελάμβανε Ελληνοκύπριους πολίτες ως ομήρους παρουσιάζοντας τους σαν αιχμαλώτους πολέμου για να τους ελευθερώνει στη συνέχεια στις ελεύθερες περιοχές στα πλαίσια της πολιτικής της εθνοκάθαρσης που εφάρμοζε. Την εμπλοκή του ΔΕΣ σ’ αυτή τη διαδικασία είχε άλλωστε προαναγγείλει ως επιθυμία της Τουρκίας το προπαγανδιστικό έντυπο News Bulletin με ημερομηνία 8 Αυγούστου, πράγμα που έχω ήδη σχολιάσει.

## ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Ο βαθμός αλληλεγγύης που επιδεικνύεται προς αναξιοπαθούντες συνανθρώπους μας αποτελεί πάντα αλάνθαστο μέτρο για την απόσταση που μας χωρίζει από τη συμπεριφορά των ζώων. Όσο πιο αντίξοες είναι οι συνθήκες τόσο πιο σημαντική αξία αποκτά αυτή η αλληλεγγύη. Δυστυχώς όμως είναι κάτω από τέτοιες συνθήκες που δίνεται πολλές φορές η ευκαιρία εκδήλωσης συμπεριφορών που κάθε άλλο παρά ανθρώπινες μπορούν να χαρακτηρισθούν.

Περιστατικά, όπως αυτά που αναφέρω στη συνέχεια, αποτελούν αξιοθρήνητες συμπεριφορές συμπατριωτών μας, που μπορεί να αποτελούσαν εξαίρεση και όχι τον γενικό κανόνα συμπεριφοράς του λαού μας, αλλά πιστεύω ότι έχω υποχρέωση να τις ψέξω ως παραδείγματα προς αποφυγή.

Στο Πέλλαπαίς υπήρξαν περιπτώσεις κατοίκων που ζητούσαν από το Συνεργατικό Παντοπωλείο να μην εξυπηρετεί τους κουβαλητούς που

είχαν συρρεύσει στο χωριό κατά τις πρώτες ημέρες της εισβολής. Οι αντιθέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ κατοίκων και κουβαλητών θύμιζε λίγο την πλοκή του μυθιστορήματος του Καζαντζάκη 'Ο Χριστός ξανασταυρώνεται' όπου οι κάτοικοι της Λυκόβρυσης δεν ήθελαν τους κατατρεγμένους από τους Τούρκους πρόσφυγες στο χωριό τους.

Δεν ξέρω πώς, αλλά φαίνεται ότι κάπως είχε πλήρως διαγραφεί από τη μνήμη ή τη συνείδηση πλείστων Χριστιανών η ρήση του Χριστού «Ο έχων δύο χιτώνας μεταδώτω τώ μή έχοντι, καί ο έχων βρώματα ομοίως ποιείτω» (Κατά Λουκάν 3.11).

Ένα άλλο γεγονός το οποίο περιήλθε σε γνώση μου από αφηγήσεις τρίτων ήταν η εκμετάλλευση της οποίας έτυχαν όσοι κατόρθωσαν να διαφύγουν από το Πέλλαπαϊς. Στην Κυθρέα, μου είπαν μερικοί, άλλοι δε, στην Κλεπίνη, όπου πολλοί σταμάτησαν πεινασμένοι και καταπονημένοι, ψάχνοντας για ένα πιάτο φαγητό, χρειάστηκε να πληρώσουν τέτοιο φαγητό σε τιμές αδικαιολόγητα υψηλές κι ας ήταν μόνο πατάτες τηγανητές. Ακόμη και σε τέτοιες καταστάσεις αβεβαιότητας υπήρξαν άνθρωποι που μέλημα τους ήταν η εκμετάλλευση συνανθρώπων τους που είχαν βρεθεί, από τη μια στιγμή στην άλλη, χωρίς στέγη και χωρίς τροφή, μοίρα που έμελλε λίγο αργότερα να πλήξει και τους ίδιους τους εκμεταλλευτές των ευκαιριών.

Ένα τρίτο περιστατικό, ενδεικτικό της συμπεριφοράς μερικών προς τη νεοδημιουργηθείσα τάξη ανθρώπων, των εκτοπισμένων, είναι αυτό που συνέβη στην ίδια τη σύζυγο μου. Όταν μεταφέρθηκε στη Λευκωσία από το ΔΕΣ άρχισε να ψάχνει για διαμέρισμα. Σε μια πολυκατοικία στην οδό Προδρόμου υπήρχε επιγραφή ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ. Κτύπησε το κουδούνι και την πόρτα άνοιξε μια γυναίκα η οποία, μετά τα προκαταρκτικά, ρώτησε πόσα άτομα θα έμεναν στο υπό ενοικίαση διαμέρισμα. Όταν πληροφορήθηκε ότι το τρίτο άτομο, δηλαδή εγώ, βρισκόταν στην Τουρκία ως αιχμάλωτος η άμεση αντίδραση της οικοδέσποινας ήταν ότι το διαμέρισμα είχε ήδη ενοικιασθεί. Φοβήθηκε φαίνεται μήπως η σύζυγος μου δεν είχε την δυνατότητα να της καταβάλλει το ενοίκιο. Το λυπηρό σ' αυτή την ιστορία ήταν ότι, ενώ η γυναίκα συνομιλούσε με τη σύζυγο μου, μπροστά στην ανοικτή πόρτα

Χαράλαμπος Γ. Κωνσταντινίδης

έκανε την εμφάνιση του ο οικοδεσπότης, ο οποίος μόλις αντίκρισε την υποψήφια ενοικιάστρια, προτίμησε να εξαφανισθεί στα ενδότερα του διαμερίσματος. Επρόκειτο για συνάδελφο μας στην ΑΗΚ που γνώριζε πολύ καλά τόσο τη σύζυγο μου όσο κι εμένα.

## ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο άνθρωπος μπορεί να διδακτεί με δύο τρόπους, είτε από την πείρα των συνανθρώπων του, που είναι ο φθηνότερος και ο λιγότερο επώδυνος τρόπος μάθησης, είτε από δικές του προσωπικές εμπειρίες που πολλές φορές είναι επώδυνες. Δυστυχώς, ο πρώτος τρόπος μάθησης δεν αφήνει, πάντα και σε όλους μας, το επιθυμητό επίπεδο γνώσης με αποτέλεσμα σταδιακά να ξεχνούμε τα διδάγματα που οφείλουμε να αποκομίζουμε από τη σχέση μάθηση-γνώση-σοφία.

Ο δεύτερος τρόπος μάθησης είναι αυτό που ο λαός μας με σοφία έβαλε με 3-4 λέξεις στο απόφθεγμα, ‘το πάθημα γίνεται μάθημα’ όπου με τη λέξη μάθημα εννοείται ‘γνώση’.

Με οποιοδήποτε τρόπο κι αν έχουμε αποκτήσει τη γνώση, τη σοφία μας δηλαδή, είναι σημαντικό να την αφήσουμε να μας καθοδηγεί στα επόμενα μας βήματα. Εχθρός μας σε τέτοια προσπάθεια είναι η λήθη και πολλές φορές η ανικανότητα μας να παραλληλίσουμε παρόμοιες καταστάσεις και να βγάλουμε τα ανάλογα αναγκαία συμπεράσματα.

Μεγαλύτερο, πικρότερο και οδυνηρότερο πάθημα-μάθημα από εκείνο που έχουμε πάρει το 1974 με το πραξικόπημα και την Τουρκική εισβολή δεν έχει άλλο η Ιστορία μας. Ας μην το ξεχάσουμε ποτέ κι ας διδασκόμαστε πάντα για τα δεινά που μπορεί να προκαλέσει η διχόνοια η μισαλλοδοξία και η προσπάθεια εμφύλιας αλληλοεξόντωσης.

Τέλος σαν μια νότα ελπίδας κι αισιοδοξίας θα ήθελα να επαναλάβω αυτό που έχω πει στον Πρόλογο: «Το χορτάρι ξαναφύτρωσε στην Ευρώπη μετά το πέρασμα του αλόγου του βάρβαρου Αττίλα».



ISBN: 978-9925-566-79-2